

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

ŞAH İSMAİL METNİ ESASINDA HORASAN TÜRKÇESİNİN KUÇAN AĞZI
(GİRİŞ-GRAMER-METİN-ÇEVİRİ-SÖZLÜK)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
KAZIM ÖZDEN

DANIŞMAN
Prof. Dr. SULTAN TULU

OCAK, 2014
MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

ŞAH İSMAİL METNİ ESASINDA HORASAN TÜRKÇESİNİN KUÇAN AĞZI
(GİRİŞ-GRAMER-METİN-ÇEVİRİ-SÖZLÜK)

KAZIM ÖZDEN

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
“Yüksek Lisans”
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 03.02.2014

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 27 Ocak 2014

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Sultan TULU

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Süer EKER

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Hatice ŞİRİN USER

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK

OCAK,2014

MUĞLA

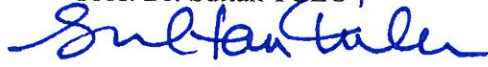
TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 13/01/2014 tarih ve 617/2 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24/6 maddesine göre, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Yüksek lisans öğrencisi Kazım Özden'in "Şah İsmail Metni Esasında Horasan Türkçesinin Kuçan Ağız (Giriş-Gramer-Metin-Çeviri-Sözlük)" adlı tezini incelemiş ve aday 27/01/2014 tarihinde saat 16.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 30.. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin kabul edildiğine oy birliği ile karar verildi.

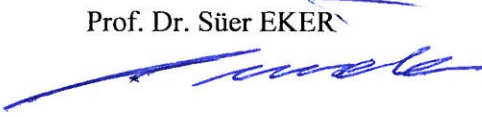
Tez Danışmanı

Prof. Dr. Sultan TULU

Üye

Prof. Dr. Süer EKER

Üye

Doç. Dr. Hatice ŞİRİN USER

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Şah İsmail Metni Esasında Horasan Türkçesinin Kuçan Ağzı (Giriş-Gramer-Metin-Çeviri-Sözlük)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

03.10.2014

ADI SOYADI

KAZIM ÖZDEN

Kazım Özden

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.

Soyadı : ÖZDEN

Adı : Kazım

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe : ŞAH İSMAİL METNİ ESASINDA HORASAN TÜRKÇESİNİN KUÇAN AĞZI (GİRİŞ-GRAMER-METİN-ÇEVİRİ-SÖZLÜK)

Y. Dil : RESEARCH ON KHORASAN TURKISH KUCHAN DIALECT-TEXT OF SHAH ISMAIL (INTRODUCTION-GRAMMAR-TEXT-TRANSLATION-GLOSSARY)

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

●

○

○

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

Fakülte :

Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Diğer Kuruluşlar :

Tarih : 27.01.2014

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayımlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : TULU, Sultan

Ünvanı : Prof. Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL : Türkçe

TEZİN SAYFA SAYISI: 270

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Horasan Türkçesi (Kuçan Ağzı) Ses Bilgisi (Fonetik) ve Şekil Bilgisi (Morfolojik) özellikleri
2. Horasan Türkçesi-Kuçan Diyalekti metin transkripsiyonu ve çevirisi
3. Kullanılan Metin esasında Kuçan Diyalekti sözlüğü

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

1. İran Horasan'ı
2. Horasan Türkçesi
3. Kuçan Ağzı
4. Horasan Türkçesi Folkloru
5. Şah İsmail Destanı

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstract ve thesaurus'u kullanınız.

1. Iran-Khorasan
2. Khorasan Turkish
3. Kuchan dialect
4. Folklore of Khorasan Turkish
5. The epic of Shah Ismail.

- 1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum
- 2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir
- 3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir

Yazarın İmzası :

Tarih : 03.10.21..2024

İÇİNDEKİLER

	Sayfa Nu.
İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	XIV
ÖZET	XV
ABSTRACT	XVI
TABLolar	XVII
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ	XVIII
KISALTMALAR-İŞARETLER	XX
GİRİŞ	1
GRAMER	5
FONOLOJİ (SESLERİN TANIMLANMASI)	5
1.BÖLÜM : SES BİLGİSİ (FONETİK)	22
1.1. VOKALLERLE İLGİLİ SES OLAYLARI	22
1.1.1. VOKAL DEĞİŞMELERİ	22
1.1.1.1. Kalın Vokallerin İncelmesi	22
1.1.1.1.1. -a- > -ɑ-	23
1.1.1.1.2. -a- > -ä-	23
1.1.1.1.3. a-, -a- > e-, -e-	23
1.1.1.1.4. -a- > -ā-	24
1.1.1.1.5. -e- > -é-	24
1.1.1.1.6. -ı- > -i-	24

1.1.1.1.7. -u- > -ü-	25
1.1.1.2. İnce vokallerin Kalınlaşması	25
1.1.1.2.1. -ä- > -a-	25
1.1.1.2.2. -ä- > -α-	26
1.1.1.2.3. -e- > -α-	26
1.1.1.3. Geniş Vokallerin Daralması	26
1.1.1.3.1. -a- > -i-	26
1.1.1.3.2. -a- > -ı-	27
1.1.1.3.3. e- > i-	27
1.1.1.3.4. -e- > -ı-	27
1.1.1.3.5. -o- > -u-	28
1.1.1.3.6. -o- > -ö-	28
1.1.1.3.7. -o- > -u-	28
1.1.1.4. Dar Vokallerin Genişlemesi	29
1.1.1.4.1. -ı- > -ə-	29
1.1.1.4.2. i- > α-	29
1.1.1.4.3. -i- > -e-	29
1.1.1.4.4. -i- > -é-	30
1.1.1.4.5. -i- > -ə-	30
1.1.1.4.6. -u- > -ö-	30
1.1.1.5. Yuvarlak Vokallerin Düzleşmesi	31
1.1.1.5.1. -o- > -a-	31

1.1.1.5.2. -o- > -e-	31
1.1.1.5.3. -u- > -ı-	31
1.1.1.5.4. -u-> -i-	32
1.1.1.5.5. -ü- > -i-	32
1.1.1.6. Düz Vokallerin Yuvarlaklaşması	33
1.1.1.6.1. ā- / a- > â-	33
1.1.1.6.2. -a- > -u-	34
1.1.1.6.3. -e- > -ö-	34
1.1.1.6.4. -ı- > -u-	34
1.1.1.6.5. -i- > -ü-	35
1.1.2. VOKAL DÜŞMESİ (ÜNLÜ DÜŞMESİ / ELİSİYON)	35
1.1.2.1. ‘a’ vokalinin düşmesi	35
1.1.2.2. ‘ı’ vokalinin düşmesi	35
1.1.2.3. ‘i’ vokalinin düşmesi	35
1.1.2.4. ‘u’ vokalinin düşmesi	36
1.1.3. VOKAL TÜREMESİ (ÜNLÜ TÜREMESİ)	36
1.1.3.1. ‘ı’ vokali türemesi	36
1.1.3.2. ‘i’ vokali türemesi	37
1.1.4. VOKAL BİRLEŞMESİ (KONTRAKSİYON)	37
1.1.5. İKİ VOKALİN YAN YANA GELMESİ (HİATUS)	38
1.1.6. VOKAL UYUMLARI	39
1.1.6.1. Artlık-Önlük Uyumu	39

1.1.6.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu	39
1.2. KONSONANTLARLA İLGİLİ SES OLAYLARI	40
1.2.1. KONSONANT DEĞİŞMELERİ	40
1.2.1.1. Sedalılaşma (Tonlulaşma)	40
1.2.1.1.1. -ç- > -c-	40
1.2.1.1.2. k- > g-	41
1.2.1.1.3. q,-q- > ğ,-ğ-	41
1.2.1.1.4. -p- > -B-	42
1.2.1.1.5. t- > d-	42
1.2.1.1.6. -t > -D	43
1.2.1.2. Sedasızlaşma (Tonsuzlaşma)	43
1.2.1.2.1. -d > -D	43
1.2.1.2.2. -d > -t	44
1.2.1.2.3. -v- > -f-	44
1.2.1.3. Akıcılaşma	44
1.2.1.3.1. -d-, -d > -y-, -y	44
1.2.1.3.2. -ŋ- > -y-	45
1.2.1.3.3. -r-, -r > -y-, -y	45
1.2.1.3.4. -t-, -t >> -y-, -y	45
1.2.1.4. Dudaksılaşma (Labializasyon)	46
1.2.1.4.1. -ŋ- > -m-	46
1.2.1.5. Damaksılaşma	46

1.2.1.5.1. -d- > -ð-	46
1.2.1.5.2. -t- > -ð-	47
1.2.1.6. Genizsileşme (Nazalizasyon)	47
1.2.1.6.1. b-, -b- > m-, -m-	47
1.2.1.6.2. -l- > -n-	48
1.2.1.6.3. -r > -n	48
1.2.1.7. Sızıcılaşma	48
1.2.1.7.1. b-, -b- > ß-, -ß-	48
1.2.1.7.2. -b- > -w-	49
1.2.1.7.3. q-, -q-, -q > x-, -x-, -x	49
1.2.1.7.4. -p- > -w-	50
1.2.1.8. Gırtlaksılaşma	50
1.2.1.8.1. -ğ- > -γ-	50
1.2.1.8.2. q-, -q-, -q > γ-, -γ-, -γ	50
1.2.1.8.3. -k-, -k > -γ-	51
1.2.1.9. Süreklileşme	51
1.2.1.9.1. -ç-, -ç > -ş-, -ş	51
1.2.1.9.2. p- > f-	52
1.2.2. BENZEŞME (ASSİMİLASYON)	52
1.2.2.1. İlerleyici Benzeşme (İlerleyici Assimilasyon / Progressive Assimilation)	52
1.2.2.1.1. -ld- > -ll-	52
1.2.2.1.2. -nd- > -nn-	52

1.2.2.1.3. -st- > -ss-	53
1.2.2.2. Gerileyici Benzeşme (Gerileyici Assimilasyon/ Regressive Assimilation)	53
1.2.2.2.1. -ls- > -ss-	53
1.2.2.2.2. -nl- > -ll-	53
1.2.2.2.3. -pt- > -DD-	54
1.2.2.2.4. -pt- > -tt-	54
1.2.2.2.5. -rl- > -ll-	54
1.2.2.2.6. -ts- > -ss-	54
1.2.2.3. Yarı Benzeşme	55
1.2.2.3.1. -md- > -mn-	55
1.2.2.3.2. -pd- > -td-	55
1.2.3. BENZEŞMEZLİK (AYKIRILAŞMA / DİSSİMİLASYON)	56
1.2.4. KONSONANT TÜREMESİ (ÜNSÜZ TÜREMESİ /EPENTHESE)	56
1.2.4.1. -g- türemesi	56
1.2.4.2. -m- türemesi	56
1.2.5. KONSONANT DÜŞMESİ (ÜNSÜZ DÜŞMESİ)	57
1.2.5.1. -d- düşmesi	57
1.2.5.2. -g- / -ğ- düşmesi	57
1.2.5.3.-h-, -h düşmesi	58
1.2.5.4. -η düşmesi	58
1.2.5.5. -p- düşmesi	58
1.2.5.6. -r-, -r düşmesi	59

1.2.5.7. -t düşmesi	59
1.2.5.8. y-, -y-, -y düşmesi	59
1.2.6. KONSONANT KORUNMASI (ÜNSÜZ KORUNMASI)	60
1.2.6.1. b- korunması	60
1.2.6.2. k- / q- korunması	60
1.2.6.3. t- korunması	61
1.2.7. YER DEĞİŞTİRME (GÖÇÜŞME / METATHESE)	61
1.2.7.1. Yakın Yer Değiştirme	61
1.2.7.2. Uzak Yer Değiştirme	61
1.2.8. HECE YUTUMU (HAPLOLOGİE)	62
1.2.9. KONSONANT İKİZLEŞMESİ (GEMİNATION)	62
1.2.10. HECE KAYNAŞMASI (KONTRAKSİYON)	63
2. BÖLÜM: ŞEKİL BİLGİSİ (MORFOLOJİ)	63
2.1. KELİME YAPIMI	63
2.1.1. İSİMDEN İSİM YAPMA EKLERİ	63
2.1.1.1. +an	63
2.1.1.2. +AIA	64
2.1.1.3. +daş	64
2.1.1.4. +ginä	64
2.1.1.5. +lây	65
2.1.1.6. +lik, +luğ, +lux, +luy	66
2.1.1.7. +rây	66

2.1.2. İSİMDEN FİİL YAPMA EKLERİ	67
2.1.2.1. +la-	67
2.1.2.2. +lən-	68
2.1.3. FİİLDEN İSİM YAPMA EKLERİ	68
2.1.3.1. -âc	68
2.1.3.2. -ä	68
2.1.3.3. -γ	69
2.1.3.4. -(i)q	69
2.1.3.5. -in	69
2.1.3.6. -(ü)m	70
2.1.4. FİİLDEN FİİL YAPMA EKLERİ	70
2.1.4.1. -Ar-	70
2.1.4.2. -dİr-, -tİr-	71
2.1.4.3. -(i)l	72
2.1.4.4. -ma-, -mä-	72
2.1.4.5. -İr-	73
2.1.4.6. -(i)ş	73
2.1.4.7. -n-	74
2.1.4.8. -set-	74
2.1.4.9. -t-	75
2.2. SIFAT-FİİLLER (PARTİSİPLER)	75
2.2.1. -An	75

2.3. ZARF FİİLLER (GERUNDİUMLAR)	76
2.3.1. -A	76
2.3.2. -AndA	76
2.3.3. -IncA	77
2.3.4. -p, -ip, -up, -ib	77
2.4. İSİM-FİİLLER (İNFINİTİF-MASTAR)	78
2.4.1. -may, -max	78
2.4.2. -mA	78
2.4.3. -(U)ş	79
2.5. ANLAM VE GÖREVLER BAKIMINDAN KELİME TÜRLERİ	79
2.5.1. İSİM (AD)	79
2.5.1.1. ÇOKLUK EKİ	79
2.5.1.2. İYELİK EKLERİ	80
2.5.1.3. HAL EKLERİ	84
2.5.1.3.1. Nominatif Hali (Yalın Hal)	84
2.5.1.3.2. Genitif Hali (İlgi Hali)	85
2.5.1.3.3. Akkuzatif Hali (Yükleme Hali / Yapma Hali)	86
2.5.1.3.4. Datif Hali (Yaklaşma Hali / Yönelme Hali)	87
2.5.1.3.5. Lokatif Hali (Bulunma Hali)	88
2.5.1.3.6. Ablatif Hali (Ayrılma Hali / Uzaklaşma Hali)	89
2.5.1.3.7. Ekvatif Hali (Eşitlik Hali)	90
2.5.1.3.8. Instrumental Hali (Vasıta Hali)	90

2.5.1.3.9. Direktif Hali (Yön Gösterme Hali)	91
2.5.1.4. AİTLİK EKİ	92
2.5.1.5. SORU EKİ	92
2.5.2. SIFATLAR (ÖN-ADLAR)	93
2.5.2.1. NİTELEME SIFATLARI (VASIFLANDIRMA SIFATLARI)	93
2.5.2.2. BELİRTME SIFATLARI	93
2.5.2.2.1. İşaret Sıfatları	93
2.5.2.2.1.1. bu	94
2.5.2.2.1.2. şu	94
2.5.2.2.1.3. o	95
2.5.2.2.2. Sayı Sıfatları	95
2.5.2.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları	96
2.5.2.2.3. Soru Sıfatları	96
2.5.2.2.4. Belirsizlik Sıfatları	97
2.5.3. ZARFLAR	98
2.5.3.1. YER-YÖN ZARFLARI (YER ZARFLARI)	98
2.5.3.2. ZAMAN ZARFLARI	98
2.5.3.3. NASILLIK-NİCELİK ZARFLARI (HAL ZARFLARI)	99
2.5.3.4. AZLIK-ÇOKLUK ZARFLARI (MİKTAR ZARFLARI)	100
2.5.3.5. SORU ZARFLARI	100
2.5.4. ZAMİRLER (ADILLAR)	101
2.5.4.1. ŞAHIS ZAMİRLERİ	101

2.5.4.1.1. m̄n	101
2.5.4.1.2. s̄n	102
2.5.4.1.3. o	103
2.5.4.1.4. biz	103
2.5.4.1.5. siz	103
2.5.4.1.6. ol̄	104
2.5.4.2. İŞARET ZAMİRLERİ	104
2.5.4.2.1. bu	105
2.5.4.2.2. ū	105
2.5.4.2.3. o	106
2.5.4.3. SORU ZAMİRLERİ	106
2.5.4.4. BELİRSİZLİK ZAMİRLERİ	106
2.5.4.5. DÖNÜŞLÜLÜK ZAMİRİ	107
2.5.5. EDATLAR	108
2.5.5.1. ÜNLEM EDATLARI (ÜNLEMLER)	108
2.5.5.1.1. Seslenme Edatları	108
2.5.5.1.2. Gösterme Edatları	109
2.5.5.1.3. Cevap Edatları	109
2.5.5.2. BAĞLAMA EDATLARI (BAĞLAÇLAR)	110
2.5.5.2.1. Sıralama Edatları	110
2.5.5.2.2. Denkleştirme Edatları	111
2.5.5.2.3. Karşılaştırma Edatları	111

2.5.5.2.4. Cümle Başı Edatları	111
2.5.5.2.5. Sona Gelen Edatlar	112
2.5.5.3. SON ÇEKİM EDATLARI	113
2.6. FİLLER (FİİL ÇEKİMİ)	113
2.6.1. ŞAHIS EKLERİ	113
2.6.1.1. 1. Tip Şahıs Ekleri	113
2.6.1.2. 2. Tip Şahıs Ekleri	114
2.6.2. BİLDİRME KİPLERİ (HABER KİPLERİ)	115
2.6.2.1. GENİŞ ZAMAN	115
2.6.2.2. ŞİMDİKİ ZAMAN	118
2.6.2.3. GÖRÜLEN GEÇMİŞ ZAMAN	121
2.6.2.4. ÖĞRENİLEN GEÇMİŞ ZAMAN	124
2.6.2.5. GELECEK ZAMAN	127
2.6.3. TASARLAMA KİPLERİ (DİLEK KİPLERİ)	128
2.6.3.1. EMİR / İSTEK KİPİ	128
2.6.3.2. ŞART KİPİ	131
2.6.3.3. GEREKLİLİK KİPİ	131
2.6.4. FİLLERİN BİRLEŞİK ZAMANLI ÇEKİMLERİ	133
2.6.4.1. ÖĞRENİLEN GEÇMİŞ /ŞİMDİKİ ZAMANIN HİKÂYESİ	133
2.6.4.2. GENİŞ ZAMANIN ŞARTI	134
2.6.4.3. ŞİMDİKİ ZAMANIN ŞARTI	135
2.6.5. İSİM FİİLİ (ANA YARDIMCI FİİL / CEVHERİ FİİL)	135

2.6.5.1. İSİM FİİLİNİN ŞİMDİKİ ZAMAN ÇEKİMİ	135
2.6.5.2. İSİM FİİLİNİN GÖRÜLEN GEÇMİŞ ZAMAN ÇEKİMİ	137
2.6.6. İKTİDARİ FİİL (YETERLİLİK)	139
METİN	141
ÇEVİRİ	167
SÖZLÜK	191
SONUÇ	229
KAYNAKLAR	234
EK HARİTALAR	246

ÖNSÖZ

Modernleşmenin çeşitli teknolojik araç ve gereçlerle dünyanın en kuytu köşelerine kadar girdiği, zayıf olanın kendini korumasının giderek zorlaştığı günümüzde, kültürler, diller, milletler günden güne yok olup gitmektedir. Kimi topluluklarda nüfusla bağlantılı olarak bu yok olup gitmenin önüne geçme konusu umut verici olsa da kimi toplulukların geleceği önlem alınmadığı takdirde, ne yazık ki pek parlak görünmemektedir.

Merhum Prof. Dr. Gerhard Doerfer ve ekibi tarafından İran'a 1969-1973 yılları arasında düzenlenen araştırma gezileri sırasında yapılan derlemeler ile keşfedilen ve daha sonra ilgili yayınlar yapılan Horasan Türkçesi de tehlike altındaki Türk dillerinden biridir. Yazılı bir edebî geleneğe sahip olmayan Horasan Türkçesi'nin çeşitli çalışmalar ve teşebbüslerle farklı araştırmacılar tarafından yazıya geçirilen malzemesi bugün Türkoloji araştırmalarında dikkate değer veriler sunmaktadır.

Türk Dilleri içinde konumu ve özellikleri bakımından ayrı bir öneme sahip olan Horasan Türkçesi, keşfedilmesinin ardından üzerine yapılan doktora ve dil incelemesi çalışmaları yanında günümüzde birçok açıdan incelenmeyi beklemektedir. Tezimizin konusu Gerhard Doerfer tarafından kuzey-merkez (Nord-Dialekte Zentrum) diyalekt olarak değerlendirilen Kuçan diyalektidir.

Çalışmamızın konusunu, yukarıda bahsedilen derlemelerin içinde yer alan “Şah İsmail” hikâyesi oluşturmaktadır. Prof. Dr. Gerhard Doerfer'den aldığı ses kayıtları başta olmak üzere, kişisel kütüphanesini kullanmamıza izin veren, yoğunluğuna rağmen zaman ayıran, yol gösteren, teşvik eden tez danışmanım sayın Prof. Dr. Sultan Tulu'ya ve hiçbir zaman maddî manevî desteklerini esirgemeyen, hep yanımda olan aileme çok teşekkür ederim.

Muğla-2014
Kazım Özden

ÖZET

İran eski çağlardan beri birçok halka ev sahipliği yapmıştır. Bu halklardan biri de Türkî bir halk olan Horasan Türkleridir. Horasan Türkleri, Türk dillerinin Güney-Batı (Oğuz) grubunda yer alan kendilerine has bir Türk lehçesi kullanmaktadırlar. Bu Türk lehçesi Prof. Dr. Gerhard Doerfer tarafından İran'a yapılan bir araştırma gezisinde keşfedilmiştir.

Horasan Türkçesi üzerine başta Gerhard Doerfer olmak üzere farklı Türkologlar çalışmalar yapmışlardır. Doerfer'in bu konudaki "Das Chorasantürkische" ve Wolfram Hesse ile birlikte yaptığı "Türkische Folklore-Texte aus Chorasana", "Chorasantürkische (Wörterlisten-Kurzgrammatiken-Indices)" çalışmaları önemlidir.

Çalışmamızın konusu Horasan Türkçesinin Kuçan diyalektidir. Çalışmamızda Kuçan diyalektinin dilbilimsel özelliklerini ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmamız; Giriş, gramer, metin, çeviri, sözlük bölümlerinde oluşmaktadır. Girişte Horasan Türkleri ve Horasan Türkçesi hakkında genel bilgi verilmektedir. Gramer bölümünde, Kuçan diyalektinin fonetik ve morfolojik özellikleri yer almaktadır. Metin bölümünde, Horasan bölgesinden derlenmiş "Şah İsmail" ses kaydı tarafımızdan dinlenerek yazıya geçirilmiştir. Çeviri bölümünde, metnin Türkiye Türkçesi'ne aktarımı yapılmıştır. Sözlük bölümünde, metinde yer alan kelimeler alfabetik sırayla eşzamanlı ve artzamanlı incelenmiş, anlamları verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İran Horasan'ı, Horasan Türkçesi, Kuçan Diyalekti(Gramer), Horasan Türkçesi Folkloru, Şah İsmail Hikâyesi

ABSTRACT

Iran, since ancient times has been home to many people. One of these people is a people of the Khorasan Turks. Khorasan Turkish, is located in the south-western group of Turkish (Group of Oğuz). Khorasan Turks, a Turkish dialect of their own use of Khorasan. This Turkish dialect, discovered by Prof. Dr. Doerfer Gehard a research trip to Iran.

On Khorasan Turkish especially Gerhard Doerfer and the different Turkologists studied. Some of important works on this subject, Gerhard Doerfer's "Das Chorasantürkische" and together with Wolfram Heschke the "Türkische Folklore-Texte aus Chorasán", "Chorasantürkische (Wörterlisten-Kurzgrammatiken-Indices)".

Subject of this study, Khorasan Turkish's Kuchan dialect. This study aimed to demonstrate the linguistic features of Kuchan dialect.

This study consist of five parts: Introduction, grammar, text, translation, glossary sections. Introduction part is about, Khorasan Turks and Khorasan Turkish, general information. Grammar section, phonetic and morphological characteristics of the dialectic is Kuchan. In the Text part, there are the text (Shah Ismail) which were listened and transcribed by us. Translation section of the text has been translated to Turkey Turkish. Glossary section of the text, the words in alphabetical order and diachronic examined simultaneously, they mean.

Keywords: Iran-Khorasan, Khorasan Turkish, Kuchan dialect, Folklore of Khorasan Turkish and the epic of Shah Ismail.

TABLÖLÄR

	Sayfa Nu.
Tablo 1. Vokal tablosu	5
Tablo 2. Konsonant tablosu	13
Tablo 3. İyelik Çekimi	80
Tablo 4. 1.Tip şahıs ekleri	114
Tablo 5. 2.Tip şahıs ekleri	114
Tablo 6. Geniş zaman çekimi	115
Tablo 7. Şimdiki zaman çekimi	119
Tablo 8. Görülen geçmiş zaman çekimi	121
Tablo 9. Öğrenilen geçmiş zaman çekimi	125
Tablo 10. Emir/İstek çekimi	128
Tablo 11. İsim fiilinin şimdiki zaman çekimi	136
Tablo 12. İsim fiilinin görülen geçmiş zaman çekimi	138

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

- ā : uzun a vokali
- ǎ : yuvarlak a vokali (a-o arası)
- α : a-ǎ arası açık vokal
- α: : uzun a-ǎ arası açık vokal
- B : b-p arası konsonant
- β : b-v arası konsonant
- D : d-t arası konsonant
- δ : peltek d (paletal) konsonantı
- ä : açık e vokali
- ä: : uzun açık e vokali
- ē : uzun e vokali
- é : e-i arası (kapalı e vokali)
- G : k-g arası konsonant
- ğ : arka damak g konsonantı
- γ : gırtlığa yakın telaffuzlu kalın ğ konsonantı
- x : hırıltılı h konsonantı
- ə : a-ı arası vokal
- ī : uzun i vokali

- ı̇ : kapalı ve yarı uzun i vokali
- q : kalın k konsonantı
- ŋ : arka damak nazal konsonantı (nazal n)
- ō : uzun o vokali
- ö : o-u arası vokal
- ō̄ : uzun ö vokali
- ó : o-ö arası vokal
- ū : uzun u vokali
- u : kapalı u vokali
- w : çift dudak v konsonantı
- ˘ : vurgulu heceyi gösterir

KISALTMALAR-İŞARETLER

- Ar. : Arapça
- Az. : Azerbaycan Türkçesi
- bkz. : bakınız
- Br. : Brahmicce
- Çag. : Çağatayca
- Çev. : çeviren /çevirenler
- DKK : Dede Korkut Kitabı
- DLT : Divanü Lügat-it Türk
- Eatü. : Eski Anadolu Türkçesi
- Etü. : Eski Türkçe
- Fars. : Farsça
- ger. : gerundium
- GT. : Gagavuz Türkçesi
- HoTü. : Horasan Türkçesi
- KB : Kutadgu Bilig
- krş. : karşılaştırınız
- Moğ. : Moğolca
- Osm. : Osmanlıca
- OT. : Ortak Türkçe

Özb. : Özbekçe

par. : Partisip

S. : sayı

Sans. : Sanskritçe

sf. : sayfa

Soğ. : Soğdça

TDAY : Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)

TDK : Türk Dil Kurumu

TTK : Türk Tarih Kurumu

TmT. : Türkmen Türkçesi

Tü. : Türkçe

TüTü. : Türkiye Türkçesi

vd. : ve diğerleri

yay. : yayınları

YU. : Yeni Uygur Türkçesi

(?) : metinde anlaşılamayan veya ses kaydında tam olarak duyulmayan kelimeler

-... : konuşmacının Düzeltisi

“ ” : kelimenin veya cümlenin anlamı

/ / : çeviride kaynak lehçedeki/dildeki şekil

GİRİŞ

Horasan

Horasan bölgesinin konum itibariyle göç yolları üzerinde bulunması tarih boyunca birçok millet tarafından işgal edilmesine neden olmuş, birçok milletin vatan olmasını sağlamıştır. Kelime anlamı “Güneş ülkesi, güneşin doğduğu/ yükseldiği yer” (Xūr “güneş” +āsān “vatan, ülke”) olan Horasan, güneşin gördüğü birçok millete ev sahipliği yapmıştır. Büyük savaflara ve siyasi çekişmelere sahne olan Horasan topraklarının bugün büyük bölümü İran devlet sınırı içinde kalmaktadır.

Tarihi Horasan toprakları sadece İran’da kalan kısımdan ibaret olmamakla birlikte bazı kısımları bugün Afganistan, Türkmenistan, Özbekistan Devletlerinin sınırları içindedir. Tarihte Horasan takip edilebilen sırayla; Ahemeniler, Büyük İskender, İskitler, Parthlar, Sasaniler, Emeviler, Gazneliler, Selçuklular, Harizmşahlar, Moğollar, Özbekler, Safeviler başta olmak üzere birçok milletin işgaline sahne olmuştur. (Büyük Larousse 1986: 5388)

İran Horasan’ı 18 Mayıs 2004’te alınan kararla Kuzey Horasan (Ostān-e Khorāsān-e Shomālī), Güney Horasan (Ostān-e Khorāsān-e Jonūbī), Razavi Horasan (Ostān-e Khorāsān-e Razavi) olarak üç oстана (eyalet) ayrılmıştır ve bugün üç ostan olarak yönetilmektedir. Kuzey Horasan’ın yönetim merkezi Bocnurd, Güney Horasan’ın yönetim merkezi Bircand, Razavi Horasan’ın yönetim merkezi Meşhed’dir. Ostanların devlet kayıtlarına göre nüfusları Kuzey Horasan (2005): 786.918, Güney Horasan (2005): 636.420, Razavi Horasan (2006): 5.593.079’dur. Çalışma konumuzun derlendiği Kuçan şehri Razavi Horasan ostanında bulunmaktadır, Kuçan şehrinin nüfusu 2006 kayıtlarına göre 96.953’tür. (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Ku%C3%A7an>)

Horasan Türkleri

Horasan Türkleri İran'ın kuzeydoğu bölgesinde yaşayan Türk dilli bir halktır, kendilerini *Torkî-ye Horasânî* olarak adlandırırlar. Horasan Türkleri bölgede Azerbaycan Türkü, Türkmen, Fars, Kürt ve Güney-Oğuz unsurlarıyla birlikte yaşarlar.

Horasan Türklerinin yaşadığı belli başlı şehirlerdeki nüfus dağılımı şöyledir:

Bocnurd'da 235.760 kişiden $\frac{3}{4}$ 'ü Türk gerisi Fars'tır. Şirvan'da 63.281 kişiden $\frac{3}{4}$ 'ü Türk gerisi Kürt'tür. Kuçan'da 197.975 kişiden $\frac{2}{5}$ 'i Türk, $\frac{1}{5}$ 'i Fars, $\frac{2}{5}$ 'i Kürt'tür. Esfarāyen çevresinde 73.796 kişiden $\frac{1}{3}$ 'ü Türk'tür. Bām-saftābād'ın $\frac{1}{3}$ 'ü Türk, $\frac{1}{3}$ 'ü Fars, $\frac{1}{3}$ 'ü Kürt'tür. Kalāt ve Darragaz çevresinde Nâdir Şah zamanında göç eden Azerî Türkü mülteciler de bulunmaktadır.(Fazsy'den naklen: Tulu 2009: 10)

İran'ın kuzeydoğusunda, güneye doğru daha nadir, Türkmenistan ve Özbekistan sınırında olan Amu Derya'nın biraz doğusunda takriben 1,5 milyon insan Horasan Türkçesi konuşur, buna Eski Sovyetler birliği ve Afganistan'dakiler de dâhil edilirse bu sayı 2 milyona ulaşır.(Tulu 2009: 9)

Horasan Türkleri Müslümanlığın Şîî mezhebini benimsemişlerdir. Bugün tümü yerleşik hayata geçmiş durumdadır, yaylalarda hayvancılık, ovalarda ise tarımla (çoğunlukla pamuk ve şeker pancarı) geçimlerini sürdürürler. (Büyük Larousse 1986: 5388)

Horasan Türkçesi ve Ağız Sınıflaması

Horasan Türkçesi, Türk dillerinin Güney-batı (Oğuz) grubuna girer. Standart bir yazı dili olmayan Horasan Türkçesi bölgede konuşulan ağızlar topluluğu durumundadır. Genetik olarak Türkmence ve Azerbaycan Türkçesi arasında yer alır.

Standart bir yazı dili olmaması ve bölgede konuşulan resmi dilin Farsça olması nedeniyle Farsçanın yoğun tesiri altındadır. Ayrıca Horasan Türkçesi kimi açılardan Türkmence, Özbekçe, Azerbaycan Türkçesi gibi Türk lehçelerinden de etkilenmiştir.

Horasan Türkçesinin ağız sınıflaması Gerhard Doerfer'e göre şöyledir:

1. Kuzey-batı= Şeyh Teymür, Bocnurd, Asadlî, Kalât (Esfarayen)
2. Güney-batı= Cogatây, Hokm-âbâd, Soltân-âbâd, Kara-Bâğ, Pîr-Komâc
3. Güney-doğu= Harw-e 'Olyâ, Rûhâbâd, Çârâm Sarcâm
4. Kuzey (Merkez)= Zeyârat, Şîrvân, Zourum, Kûçân, Şûrak, Lotf-âbâd, Dara-gaz, Douğâ'î
5. Kuzey-doğu= Mâreşk, Conk, Gücgî, Langar (Doerfer/ Hesché 1993: 39)

Doerfer daha sonraki çalışmalarında Langar'ın Oğuz Özbekçesi özellikler gösterdiğine dikkat çekerek Langar'ı ayrı bir ağız olarak almıştır. 6. grupta ele almıştır.

Cevat Heyet ise Horasan Türkçesinin ağızlarını başlıca üç gruba ayırır:

1. Batı grubu= Bocnurd ve çevresi, Coğatay, Harw-e Ulya
2. Kuzey-doğu grubu= Şirvan, Kuçan, Daragaz, Kalât ve çevre köyleri, Türkmenistan sınır bölgesi
3. Güney grubu= Nişapur, Sebzevar, Cuveyn (Heyet, Cevad, "Horasan Türkçesi", *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası*, Sayı, 5.)

Horasan Türkçesi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Horasan Türkçesi üzerine yapılan çalışmalar, Prof. Dr. Gerhard Doerfer'in başkanlığındaki Alman araştırma ekibinin 1969 yılında İran'ın kuzeybatısına yaptığı araştırma gezisinde derlenen metinlerin, Gerhard Doerfer tarafından bu lehçenin yeni bir Türk dili olduğunun bilim âlemine tanıtılmasıyla başlamıştır denilebilir.

Gerhard Doerfer, Horasan Türkçesi ile ilgili olarak "Das Chorasantürkische" (Doerfer 1978) adlı makaleyi yayınlamış ve bunu daha sonraki yıllarda Wolfram Hesché ile birlikte yayınladığı *Chorasantürkische (Wörterlisten, Kurzgrammatiken, Indices)* (Doerfer/Hesché 1993) ve *Türkische Folklore-Texte Aus Chorasana* (Doerfer/Hesché 1998) takip etmiştir. *Chorasantürkische (Wörterlisten, Kurzgrammatiken, Indices)* (Doerfer/Hesché 1993) adlı eserde Kuçan'dan derlemiş kelime listesi ve kısa gramer de yer almaktadır. Bunun yanında Lars Johanson ve

Eva Csato'nun editörlüğünde çıkan *The Turkic Languages* adlı kitapta “Turkic Languages of Iran” maddesi de adı zikredilmesi gereken çalışmalardandır. Son olarak Doerfer, vefatından kısa bir süre önce Irano-Turcica adlı makalesini yayımlamıştır.

Araştırma gezilerinden derlenen metinler üzerinde F. Bozkurt, Sz. Fazsy ve S. Tulu doktora çalışmaları yapmıştır, bu tezlerden Sultan Tulu'ya ait olan çalışma daha sonra basılmıştır. (Tulu 1989) Rusya'da Poçeluevskiy'nin Horasan Türkçesi ve Bocnurd ağzının tanıtımına yönelik iki yazısı bulunmaktadır. V. İvanov 1920'li yıllarda İran'da araştırmalar yaparken Horasan Türkçesinin adını zikretmiş ancak bununla ilgili herhangi bir kayıt almamıştır. (Tulu 2009: 14) Horasan Türkçesinin İran'da tanınmasını sağlayan kişilerden biri de Dr. Cevat Hey'et'tir. Hey'et'in *Varlık* dergisinde yayınladığı “Torkî-ye Horâsânî” adlı makalesi bu konuda önem ihtiva etmektedir. Günümüzde çalışmalar Prof. Dr. Sultan Tulu tarafından yürütülmeye devam etmektedir.

Metin ve Çeviri

Çalışmamızda kullandığımız metin, Gerhard Doerfer'in başkanlığında İran'a yapılan araştırma gezilerinde teyip bandına alınmış ses kaydından oluşmaktadır. danışman hocamın arşivinde bulunan Kuçan'dan derlenen bu ses kaydı Şah İsmail metni ve küçük gramer listeleri ve kelime listesinden oluşmaktadır. Metin tarafımızdan dinlenmiş ve transkribe edilmiştir. Metin ayrıca *Türkische Folklore-Texte aus Chorasan* adlı kitaptaki transkripsiyonla karşılaştırılmış, metnin transkripsiyonunda gramer incelemesinde kolaylık sağlaması bakımından cümleler tarafımızdan numaralandırılmıştır. Çeviri, Metnin numaralanmış cümlelerine/ söz birliklerine göre yapılmış ve metnin çevirisinde danışman hocamın popüler yayınındaki çevirisinden faydalanılmıştır. (Tulu 2009b).

Metnin transkripsiyonu sırasında kimi sorunlarla karşılaşmıştır. Horasan Türkçesinin Kuçan ağzı'nda özellikle metnin dinlenmesi esnasında karşılaşılan başlıca sıkıntı kimi anlaşılabilen kelimelerdir. Bunun yanında bazı sözcüklerde karşılaşılan çift şekiller de sorun yaratmaktadır. (Öreğin; bu/ bı/ bo)

GRAMER

FONOLOJİ

(SESLERİN TANIMLANMASI)

Tablo 1. Vokal (ünlü) Tablosu

		düz			düz- yuvarlak		yuvarlak		
		geniş	yarı geniş	dar	geniş	dar	geniş	yarı geniş	dar
kalm		a	ə	ı	â	u	o	ö	u
ince		e	é	i			ö		ü
açık	kalm	α							
	ince	ä							
yarı kalm				î			ö		

KISA VOKALLER (KISA ÜNLÜLER)

/a/ Kısa, düz ve geniş arka damak vokalidir. Kelime başı, ortası ve sonunda bulunmaktadır.

sâldan (4), vaxti (43), va'li (51), bilaxarâ (52), azizim (68), qaynatî (84), fayat (92), ğarg-ı yarây (109), hasan-di (118), nâ-râxat (205), , ğarg-ı-aslaha (212), bılar (312), arab (372), hatta (259), ğala'mnan (168), tâ âxı'rına (352)

/â/ Kısa, a-o arası, dudaklar hafif yuvarlanarak arka damaktan çıkarılan bir vokaldir. Farsçanın Horasan Türkçesi'ne fonetik açıdan yaptığı en büyük etkilerden biridir. Kelime başı, ortası ve sonunda bulunabilir. Alıntı sözlerde çoğunlukla uzun a vokalinde HoTü.'ne (Kuçan ağzı) geçerken yuvarlaklaşma görülür ancak bu durumun dışında kalan unsurlar da mevcuttur. (bkz. uzun vokaller bölümü- uzun a). Yuvarlak a vokali aynı zamanda metnimizde Özbekçe ile benzerlik gösterdiği bir noktadır. Türkçe kelimelerde ise yuvarlak a vokali ağırlıklı olarak ilk hecede görülmekle birlikte söz başı ve ortasında da görülebilmektedir.

dâstân-e şâ ismâl (1), tahmâsa (3), çâyası (5), şâzâdâ (31), dâý duvâri (44), gulzâr xânım (52), azâd (298), âsumân (324), bâc âlâr (325), gârdâşlar (340), pâré-zâdlâr (348), cävân (383), meydân-gâ'dâ (385), xâkâ hâmsân oldi (404), âtlâr heyvân (414), dâlinnân (432), gulâýına (485), gâçan (531), tamâm bâ'si âya'ýı (529), xâsiyâti(537), tamâm bâzârlari (545)

/a/ a-â arası açık bir vokaldir, a 'ya yakın bir söylenişi vardır. Bu vokali kapalı a diye de adlandırmamız mümkündür. Metnimizde konuşma esnasında, kimi zaman a'nın kapalı söylemesi kimi zaman da e'nin arka damağa doğru kaymasıyla ortaya çıkan bir ara vokaldir. Kelime başı ortası ve sonunda bulunabilir.

göwa göwa (65), va (67), bila (75), al (94), havâdan andirram (140), an'âmi (164), damdasgâsi'nân (169), âşuy oldılân (175), xaβar (225), akbar-di (246), minnan (265), tamâm (269), avvâ'l avvâl (321), alinnân (354), gölâyinnan (359), xabardâr (495), rafıy-di ki nâmâ ki bâ-harâm (543)

/ä/ a-e arası açık e sesidir, teşekkül noktası e'ye göre daha arka damağa yakındır. Vokalin söylenmesi esnasında ağız e'ye göre daha açıktır. Kelime başında ortasında ve sonunda bulunabilir.

işlämayinä (10), kâm kâm (11), güllärdän (13), gätirdilän (23), sâlâmât (29), hamlä (50), neçä kälâm nişâninä (58), kulfätlärä (69), nâmäläri çäkdi (75), män giyä'män (92), gäldilän kitärdilän (97), cängä (128), säpär säpär (136), säfdär-di

(246), gäyzinän (249), gänä häm (296), näfär (336), läşgär (372), kämär-bändinnän (429), nä'mä şämşir (514)

/e/ İnce, geniş, ön damak vokalidir. Türkçenin asli vokallerindendir. Kelime başında, ortasında ve sonunda bulunabilir.

yerdä (15), yemini (19), beli (23), belä (51), neçä (59), ceyrânimi (65), yânınnan keşdi (82), dânişmeydi (199), işq etmädim (215), xe'yli xub (299), yetärdi bir yerä (345), suray bereydi (378), mında yey bâc verey (391), vermettilän (446), ertti berdi (491), çıxmeyi (536)

/é/ İnce, kapalı bir ön damak vokalidir, e vokaline göre dudaklar daha yakın, ağız daha kapalıdır, i'ye yakın telaffuz edilir. Kelime başında, ortasında ve sonunda bulunabilir. "Kapalı e" olarak da adlandırılır.

bérmüdi (3), néçä (4), bérđi (6), mänä bir ât bé (13), géssin (31), bélä ki (82), kitärdilän géttilän (97), gécä gündüz gétđi (111), biyérdä (150), dér (153), çéşmäni üstünä (250), gi'tméymän (256), xécâlätä goymäy (265), pâré-zâdlär (348), né'rdäy'di (388), hésâbinä (480), gé'tmeydi (486), gulzâr xânım dé'yitti (495), bıläri qıréy'di (510)

/ı/ Kısa, düz dar bir arka damak ünlüsüdür. HoTü.'de (Kuçan diyalekti) kelime başında bulunmamakla birlikte ancak söz ortası ve söz sonunda bulunabilir, burada Farsçanın etkisi söz konusudur, Farsçada ı harfinin olmayışı metnimizdeki ı vokallerinin çoğunlukla i'ye değişmesine sebep olmuş; bu durum da vokallerde kalınlık-incelik uyunun büyük oranda kaybolmasına neden olmuştur.(bkz. vokal uyumları, artlık-önlük uyumu)

çâyası (5), şı (19), bı (25), minî dârdinä (32), yuxâri xızlaği (38), xânım (52), ğızı (92), oldılän (175), otırdı (176), yırlamax tutti (184), yıyıldılän (276), ğayıtdım (335), sâldı (370), şücä ğâ'ldı (411), minî qısmında ğoydı (477), âxır gulzâr xânımı gulâyma (485), çıxdı (508), yıyılıyēdi (519), dolağı (526), yıxilän yıxildi (531)

/ə/ a-ı arası orta damaktan telaffuz edilen bir ara vokaldir. Ağız ı'nın telaffuzundaki gibi açılır, a'nın telaffuzundaki gibi arka damağa yakın söylenir. Asli bir vokal olmayıp söyleyiş esnasında ortaya çıkar. Birkaç örnekte rastlanılmıştır, bu örneklerde de düzensiz olarak kimi zaman a'dan kimi zaman da ı'dan değişme söz konusudur.

ărəyi kânârindä “arığın kenarında” (135), mınə “bunu” (155), tāmām ola(r)sən (201) mənnä “bununla” (216), hâlək (340), dé özünə (498) bu ki'm-ədi (528), toy ettərdilän (533)

/i/ kısa, düz, dar ön damaktan telaffuz edilen bir vokaldir. Metnimizde Farsçanın etkisi sonucu ı vokalinin büyük oranda i'ye değişmesi, i'nin kullanım alanını genişletmiştir. Kelime başı, ortası ve sonunda bulunabilir.

biri vâ'ri **biri** yox **idi** (2), **durdi** işləməyinä (10), üstinnän minin yemini suyini (19), gözləri düşdi (71), **gıtdi** al üzünü yüdi (94), bir nân **yyim** (131), tutim mән **giyim** diyim (219), âti belinä **ki** mindi (249), **biz** biläk (319), yol **gıtdi**, âz **gıtdi** çox **gıtdi** (339), **gurzini** ki havâdan **ki** andirdi (401), gâçirdilän **gätirdilän** (466), şâ ismâl **kitârlük etti** (510), toy **tuttilän** (545)

/i/ yarı uzun, ön damak vokolidir, i' ye göre daha gergin telaffuz edilir. Asli bir vokal olmayıp çoğunlukla bazı ses olaylarından sonra meydana gelmiştir (İyelik 2. Şahıs teklik eki -ŋ>-y*>-i , genitif eki -niŋ>-niy*>-ni , şimdiki-gelecek zaman eki -y/-Ay >-i , söz sonunda -r konsonantının erimesi, 1.teklik şahıs emir ekininin daralması -AyIm>-im), ancak bunun yanında söyleyiş esnasında ortaya çıkan farklı söyleyişler de söz konusudur.

bu şâhî huzurina (8), minî teylâyi (18), bu âtlayî beli (23), mәнî dârdimä (25), yâ **alî** mädät (91), gâräk sänä vurîm (165), çârugî'nän , âyâçî'nän , dâmdâsgâsî'nän (169), âti üstündä (281), dârdinä dâgmî (307), xe'ylî şicâ'ati (337), şârdî.âm **bî** cäşn bir çirâyâluy (461), bü cürî'di (537)

/o/ kısa, geniş yuvarlak bir arka damak vokalidir. Dudaklar yuvarlanarak arka damaktan telaffuz edilir. Türkçenin asli ünlülerindendir, kelime başı, ortası ve sonunda bulunabilmektedir.

ğoydı (10), oğlı_äm (11), dârs oxıdı (12), eybi yoxtı (14), âşuy oldı (62), birbirä dârd_o_hâl (70), do laşgâr (105), yola düşdi (109), nâm' olıptı (191), şücä top kimin (273), zor-bâ'zi âdam (360), tamâm otayları gâzdi (367), ertti sâldı xorçinä_u bə:dän bu otırdı (370), tozlandı (402), gō'rxmiyällän (446), çō'x-di (463), xob sän ki'm-äy (467), ra'z_öldı (517), o'yan (519)

/ö/ o-u arası yuvarlak bir arka damak vokalidir. Asli bir vokal olmayıp kimi zaman o'dan, kimi zaman u'dan, düzensiz değişmeler sonucu söyleyişte ortaya çıkar. Metinde ö “ve” bağlacı dışında söz başında rastlanmamtır, yaygın kullanımı kelime ortasındadır ancak kelime sonunda da sınırlı örnekte rastlanmıştır (bö, şö vb.)

nəcə sâldan şö (4), gōwa gōwa bi ceyrânimi itirdim (66), bö şâ ismâl (82), bö özünä (106), göläyinnän (359), xōsâla (375), şö söfräsini (379), minı görändä yö'xi gälsin (448), görbänluę, ettilän (545)

/ö/ kısa, yuvarlak, geniş bir ön damak vokalidir. Türkçenin asli vokallerinden olup, kelime başında ortasında ve sonunda bulunmaktadır.

özünä (106), sâxtävân-i böhöy (131), gözünnän eşiya yaş döküle'ydi (185), şu gambäri ölümä giyüdi (246), şâ ismâl şir öpüş âldı (247), görđi (268), päri xânım yaş dökı (283), gitđi görđi (349), söfrä'yä ki gözü düşdü (369), öngünnän çıxdı (385), bizı öy möyimiz yo'x-di (474), fülü pülü gō'rsä (477), ikki bölüdi (501)

/ö/ o-ö arası telaffuz edilen bir vokaldır. Türkçenin asli vokali olmayıp metinde sadece birkaç örnekte, kelime ortasında rastlanmıştır.

män kómäk giyämän (296), kómäk gäldi (276), bizi kómägümüzä (312), nókär_u ləşgär (372), söfräni kitäróy (389), şélä bir kóşäk kimin (506)

/u/ kısa, dar, yuvarlak bir arka damak vokalidir. Teşekkül noktası o gibi arka damaktan olmasına rağmen dudaklar daha kapalıdır. Türkçenin asli vokallerinden olup, kelime başı, ortası ve sonunda bulunabilir.

huzurina (8), oxidi_u yuxarı gäldi (12), oylum için (15), tutdi (34), gurzini (109), bu şähr (117), durdilän (211), şowyunan (249), top kimin yumuldi (273), vur'dilän (278), çär-çu'binän (281), pazır-alu'γetti (386), tuttu (369), ga'rar go'ydum (437), gulzâr xânım (494), bu vurdi murâdi şu başinnän (501), durdi vä arab bir dour vurdi (506)

/u/ kapalı bir telaffuz edilen bir arka damak vokalidir. Türkçenin asli vokallerinden değildir. Çoğunlukla kelime ortasında bulunur.

bérmüdi (3), bu yâna o yana (27), ey bubi-cân bubi-cân (55), bu rım şährinnän (76), gitdi ol üzini yüdi (94), xuş-xuşö söfräsini (379), mäsälän ruşän ettilä'n (413), pul çıxardı (475), fuili puli gö'rsä (477)

/ü/ kısa, dar, yuvarlak bir öndamak vokalidir. Türkçenin asli vokallerindedir. Kelime başı, ortası ve sonunda bulunabilir.

güllärdän bir gü'nü (13), olan günnän (18), indiyän hönüz küräkänü (86), gözü mına düşdü , şu cürä (172), bir çəşmäni üstünä yetirdi (250), üstündä (254), bu cür azâd etdi (298), ikki rükät nomâz oxusin (419), fılânä günü (498), tamâm tökdü üst üstä (529)

UZUN VOKALLER (UZUN ÜNLÜLER)

Horasan Türkçesinin Kuçan azğında bugünkü kullanımda asli uzunluklar genellikle korunmuştur. Uzunluklar genellikle alıntı sözlerde korunmaktadır ya da bazı ses hadiseleri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Tezimizin konusu olan metinde sekiz farklı uzun vokale rastlanmıştır;

/ā/ uzun, düz geniş bir arka damak vokalidir. Metnimizde iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. İlki alıntı kelimedir ancak alıntı sözlerin çok azında uzunluk korunmuştur. İkinci olarak metnimizde bulunan uzun a vokalleri çeşitli ses olayları sonucu oluşmuş ikincil uzunluklardır. Uzun vokalin oluşmasına neden olan ses olayı genellikle kısa vokalin yanındaki konsonantın erimesidir.

xudāvand-e ālām (4), ey ğıblā-ye ālām (29), xudāy cānibinnān (113), mālum (148) şāmşiri ğoydi vāsātdā (314)

/ɑ:/ a-ā arası a'ya yakın α vokalinin uzunudur. Metinde sadece iki alıntı kelimedede rastlanmıştır.

bɑ:d-e neçā sâldan sōñ “birkaç yıl sonra” (4), **bɑ:d-e** çāndin sâl “birkaç yıl sonra” (6), **bɑ:dān** şā ismāl çıxdı ğétđi “sonra Şah İsmail çıkıp gitti” (72), **bɑ:dān** bıla dalıdan deđilān “sonra bunlar arkasından dediler” (83), şü cürā ki bu āti **bɑ:d** kimin uçāydi “şöyle ki bunun atı rüzgar gibi uçuyordu (249)

/ä:/ α-e arası uzun, düz, geniş bir ön damak vokalidir. Metinde sadece iki kelimedede rastlanmıştır. Bu örneklerde de ä vokalinden sonra gelen konsonantın düşmesi sonucu uzadığı görülmektedir.

minî çākmālā:ni diyāy (305), pā:lavā'nla ği hār nāmā ği'tđi (353), hiş bö ğāzın pā:livā'ni sān (360)

/ē/ uzun, düz, geniş bir ön damak vokalidir. Metinde kullanımı sadece birkaç örnekte mevcuttur. Bu örneklerde de asli değil dolaylı olarak oluşmuş bir vokal görünümündedir. Bu oluşum kimi zaman şimdiki-gelecek zaman eki -(A)y /-y etkisiyle, kimi zaman konsonant erimesi sonucu yanındaki vokali uzatması (öyle > ēlā), kimi zaman da söyleyişten gelen birtakım etkilerle ortaya çıkmaktadır.

buwāsı ām dē (14) (< dē <*deḏi < dedi), şā ismāl dē (39), dē: “ ē, indi bēlā bir işit mānā (103), ba’li, sān ki hēç (161), biri dēr : “gā’tiriḡ mīna bir şāmşir berāk (300), ġārdāşlar dēlā (340), bī va’xti ki ēlā ġī’di (380), dē’lā: “eybi yo, dé, şāyāt dārdiyā dāvā iyāk (464)

/ī/ (uzun i) uzun, düz bir ön damak vokalidir. Kelime başında tek bir kelimedede rastlanmıştır. Çoğunlukla alıntı kelimelerde görülmekle birlikte, Türkçe kelimelerde genellikle şimdiki-gelecek zaman ekinin konsonantının erimesi (-Ay / -y > -ī), emir-istek 1.teklik şahıs ekinin daralması (-AyIm > -īm) sonucu dolaylı olarak ortaya çıkmaktadır.

bu vāzır ġāldi īrānā,va’xti ki ġāldi īrānā (8), mānī dārdimā dāgmīdi (25), hār gün ġālīdi, güllārdān bir gü’ni bir āxunī dūdāḏinnān ki ġoylēyī’di (43), şā ismāl ham hamīn kimin (63), pādīşānī ikki nāfāri ġālūdi bu īrānā (76), ġāḏam vurīdilān (79), pas do laşġār çākīm (105), xudāy bīkār lux günūnda mīmī ġayırıpti (152), bīlāh rum (325), ġī’di ö’ḡginā, dī (380), īrāndā (467)

/ō/ uzun, yuvarlak ve geniş bir art damak vokalidir. Oluşumu o’ya göre biraz daha geridedir.

ġātirdi, işġā çākdi, dedi “xōb! (37), bilōnān hām-sōḃāt oldilān u gittilān (78)

İlk örnekte uzun o vokali söyleyiş esnasında ortaya çıkmaktadır. İkinci örnekte ise aslen sohbet olan ar. sözdeki -h- konsonantının düşmesi ile -b- dudaksılaşmış -o- ise, uzun o vokaline değişmiştir.(Ar. sohbet صحبت)

/ō/ uzun, yuvarlak ve geniş bir ön damak vokalidir. Metinde sadece bir kelimedede rastlanmıştır. O örnekte de asli olmayıp, bir vokal birleşmesi (kontraksiyon) olayı sonucunda ortaya çıkmıştır.(bkz. vokal birleşmesi- kontraksiyon)

bōzünü vurdi lāngliyā. bōzünü vurdi lāngliyā_o bilaxarā (256)

/ū/ uzun, yuvarlak ve dar bir arka damak vokalidir. Genellikle söz ortasında bulunmaktadır. Metinde asli olarak alıntı sözlerde ve farklı ses olayları sonucu dolaylı olarak oluştuğu Türkçe kelimelerde bulunmaktadır.

ikki nāfāri gālūdi (76), öwidā bu pāri xānım ki oturū'du (170), şu ğambāri ölümā giyūdi (246), biz belā bir zāt görmūdük (361), tamām ğuruş-u-pul ū'cca (368), şā ismāl ā'ti ki ū elan zābān (400), tamām bu dūd içindā hiş kim görü'nmīdi (403), hāla su olū'di (408), öngini sāxlū'du (510)

KONSONANTLAR (ÜNSÜZLER)

Tablo 2. Konsonant (ünsüz) Tablosu

	süreksiz			sürekli						
				sızıcı			akıcı			
	tonlu	tonsuz	yarı tonlu	tonlu	tonsuz	yarı tonlu	geniz	yanak	titrek	nefesli
dudak	b	p	B	w		β	m			
diş- dudak				v	f					
diş	d	t	D	z	s	δ	n			
diş- damak	c	ç		j	ş					
ön damak	g	k	G					l	r	y
arka damak	ğ	q					ŋ			
ğırtlak	γ			h	x					

KONSONANTLAR

/b/ Sedalı bir dudak konsonudur. Teşekkül noktası dudaklardır.

bu şa tahmâsa (3), oylan **b**érđi 4, **b**âr idi (5), **bir** **b**âyu vâ'ri , **burda**, **b**âyda (10), **bu** âtlayı **b**eli (23), **buvâsi** hukm_etti (26), **b**âşârär minî işgini âşsin (31), şa ismâl hêm **bi**'lmâyidi ki (46), **bir** neçä kälâm nişânınâ deđi (59), **b**ıla otirdilän ,**birbirä** dârd_o_hâl ettilän (70), **bu** şa ismâl (100), **b**ılaxarä , âz gétđi çox gétđi (114), o vax **bu** **bi**yérdä neçä kälâm déydi (144), **bir** şällây vurđi **bu** âtä (253), gârdâşlarini xabäri yo'xdi (290), **b**â:dän **b**ılar **b**ildilän ki (312), **b**ilaxarä **bu** **bi**yérdä nomâzini ki o'xıdı (425), çirâyâluy_ettılän ki , **b**äh (461), arab **bir** dour vurđi , gäldi , **b**elä (504)

/B/ b-p arası yarı sedalı bir ara konsonanttır. Metinde iki örnekte rastlanmıştır. Örneklere p'den b'ye doğru bir yöneliş söz konusudur. Söyleyişte ortaya çıkan bir konsonanttır.

hây belä gama sän düşü**B**sän (193), gänä_m öz yändä deđi_u xösälä bılärdän gäli'**B**di o yazarlar hêm bılärdän baş yâm bu ki hêç (375)

/B/ b-v arası telaffuz edilen patlamalı bir ara konsonanttır. Metinde aynı sözler kimi zaman b'li, kimi zaman B'li, kimi zaman ise v'li olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan ulaşılabilecek sonuç HoTü.'nde b > v değişimi başlamış ancak tam olarak son şeklini almamıştır.

bir şa tahmâs **B**âr idi (2), minî **B**âşärmädilän ki (24), şa ismâl o'rdan ki şicâati **B**â'ri , o'rdan zor-bâzisi **B**âr idi (106), bu yetđi gârdâşi bir bâciläri **B**âr-di (120), män olä ki giyim bir bu **B**âyi içinä yâ bu sâxtävân-i böhöy , onı içinä (131), tamâm gâzdi görđi_u **B**â'li (368), axşâm nân çâyini **B**erđi (376), pas_m bu du**B**ârä âtä (468), du**B**ârä yollađilän (484), va'xti ki bu yol **B**erdilän 488, sännän xa**B**ardâr olsun (494)

/c/ Sedalı bir konsonant olan c, teşekkül bakımından diş-damak konsonantıdır, temas derecesine göre ise ‘temas derecesi tam olanlar’ grubunda yer alır, diğer bir söyleyişle süreksiz bir konsonanttır.

bu sâxtävânî âstinda yam bir cuw su giyâmiş (134), bu belâ bir zât xudây cânibinnân (152), mîna bâxsın ki cigâri kâbâb olâr mîni cävânlugına (156), bâyda bulbulin ölüpdî, cân ölüpdî (196), bu neçâ gün şü cür gétđi u gâldi (242), bir ta’accub, bu neçâ bir adamdâ gazân ki gazâni yetdi (393), xâsiyâti bü cürî’di hâr ki idi öyâ girsın (537)

/ç/ Sedasız, teşekkül derecesi tam (süreksiz), diş-damak konsonantıdır.

âz gitdi çox gitdi (110), âz gétđi çox gétđi bir gasr-ə âmârâtâ (114), çeşm-i intizâ’r-di gârdâşlarini (125), bu çâmônlarî içinâ bu bâyî içinâ özi giyâr (149), bir çâhrâyî yetirây (342), bu çâhrâ bu yoldan giyây (343), bir çirâyâluy etdilân (461), dârdim ço’x-di (463), bu murât çolâyâm (500), çıxdılan, çirâyaluğ ettilân (545)

/d/ Sedalı, temas derecesi tam (süreksiz), bir diş konsonantıdır.

dâstân-e şâ ismâl de’ymân (1), bā:d-e çândın sâl (6), güllärdän (13), yerdä (15), doğđi 16, tâfilmâyđi (26), gétđi, tavlânî işgini â’şđi (33), mindi (41), gâşđi gétđi (44), düd-i dâminân (111), difällari bir cür-di (130), günündä (152), düşđi (170), biyêrdä aşuy oldi (174), kiçi gârdâşlari (183), olmadi (252), bāxdı (286), goyđılan (297), gitdi (366), arab dër (399), go’rxđulan (446), ändâzinnân (513)

/D/ t-d arası yarı sedalı bir diş konsonantıdır. Asli bir konsonant olmayıp söyleyişte ortaya çıkmaktadır. Metinde üç farklı kelimedede görülmektedir.

bâh bir âD bö bâyî içinâ gripti (151), biyêrdä axD iyâr (439), mîni biyêrdä özünü axD iyâr u bu neçâ gün ki mønnâ gâldilân (440), bö gulzâr xânım istî’lân bersilân bu murâD çolâyâ (447), tâßâr u şâmşir u gurz u âD (499)

/ð/ d'nin bir varyasyonu olup, damaksılaşmış d (peltek) konsonantıdır. Metnimizde görülen geçmiş zaman çekiminde d > ð değişimine sıkça rastlanır.

Başarmäðilän (24), gäldi deði (28), yuxâri xızlaði (36), nişânınâ deði (58), hâlî o'lmaði (82), neçä gün bu mindä gäldi, mını sâxläði'län (178), bı dé'maði (188), ba:dän şu bâhânâ'ynän gäläði (226), män mı'nînan bir yâxşı işq etmaðim (234), bu bir tambäl aðâm-dı (236), biz belä bir zât görmüðik (361), deði, nä'mäði (414), gälðuğ_gulzâr xânımı hésâbinâ (480)

/f/ Sedasız, sızıcı, sürekli, diş-dudak konsonantıdır. Türkçenin asli sesi olmaması (yansıma kelimeler dışında) nedeniyle alıntı kelimelerde bulunmaktadır.

fayat bu kulfâtlärdän birinä deði ki (92), bu fikr_eyâr şu cürä ki fikirä âram âram gälidi (154), män mını içi giðim, dâfâ' ĵim (255) (< Ar.+Fars. def' + kerdن دفاع کردن) “savunmak, müdafaa etmek” , biyêrdä dâfâ_iyällän (270), belä fikrâ düşdi (292), fılän sän mänî xâtını'm-ây, musâfirätluyä (334), fouru (396), fûli pûli gö'rsä (477), här dâfâsi (494), fişâr_ßerdi (527) (< Fars. feşar dâdan فشار دادن) “bastırmak, sıkmak, itmek”

/g/ Sedalı, süreksiz bir ön damak konsonantıdır.

zindägânluğa (10), minî oyli gétidi (12), gëssilän (15), gäldi (28), minî işgini âşsin (31), bänâ-guşinnän bir tuğuş gi vurdi, bu gij oldi (36), här gün gälidi, güllärdän bir gü'ni (43), guzari düşti (45), girdi bı bâyi içinä (50), gä'litti 55, gurzini (109), bu sâxtevâni başini göräbilmişän (115), bîkârlux gününde (152), minî xuşgilluyına (155), ölümä gïtdi (182), män giyâ'män 213, bir gécä gündüzi (229), xe'yli kata görünä'di (286), ägâr (309), görmüðik (361), lăşgâr (430), gäldi gitdi 496, gäyzä gätirim (526)

/G/ k-g arası yarı sedalı süreksiz bir konsonanttır. Metinde tek bir kelimedede rastlanmıştır.

bélâ bir fikrnän gâzi, **G**âm-nâk bu pârî xânum gârdâşlärinä dē_u säyn hâli nâ sâptı (317)

/ğ/ Sedalı, süreksiz bir arka damak konsonantıdır. Ön damaktaki ‘g’ konsonunun arka damaktaki karşılığıdır. Kelime başı, ortası ve sonunda bulunabilir.

doğdi (16), **ğ**oymağı (18), **ğ**oydilän (21), tu**ğ**uş gi vurdi (36), **ğ**ađam vurīdilän (79), **ğ**âç (89), bu yetdi **ğ**ârdâşî bir bâciläri (120), **ğ**asir (142), çâru**ğ**î’nän (169), kiçi **ğ**ârdâşlâri (183), kitârdî_u **ğ**âşäng (249), **ğ**âyratinnän **ğ**oymağı (251), **ğ**ıblâ-ye âlâm (318), gördi ki bu **ğ**a’sri (352), **ğ**öläyinnän ki bir tutdi çäkdi (359), bâ’şini kim orda **ğ**oydi (425), **ğ**ur-u-**ğ**arar_ğoydilän (492)

/γ/ Sedalı, süreksiz bir gırtlak ünsüzüdür.

oylan (4), çâyası (5), bâyda durdi işlämayinâ (10), minî oylî_äm -şâh ismâl olsun- minî oylî_äm kât_öldi (11), teylây (17), sürdi bâyî içinâ (54), özünü yetdi yala’mnan ârâ etdi (56), üz dilnän mənâ âşuy oldi (62), üz irâginän âşuy oldilan (71), hâr nâmâ ol ayayinâ düşdi (256), bu gârdâşlâr ayıl ayıla_ğoydilan (297), pârî xânım yusse étmâ (331), mænî boyzimnan (392), ayıl ayıla goyillän (444)

/h/ Sızıcı, sürekli bir gırtlak konsonantıdır. Türkçede içinde ‘h’ bulunan kelimeler (yansıma kaynaklı kelime ve fiiller dışında) alıntıdır.

şâhî huzurina (8), **h**ukm etdi (15), ä’gâr **h**âr dâya ki bu şâmşîri vurīdi (40), kulfâtlärâ **h**ukm_etti (69), dârd_o_**h**âl ettilän (70), ki aslän **h**iş **h**äsâb e’tmäsin (88), **h**âr nâ (133), **h**avâdan (137), bir mâ**h** kimin dūrâr (168), **h**asa’n-di, **h**usâ’yn-di, **h**eyda’r-di (246), dört beş gârdâş **h**äm (272), bîlâ**h** (325), **h**âla (408), **h**âzır (499)

/x/ Sedasız, sızıcı, sürekli bir gırtlak konsonantıdır. Hırıltılı h konsonantı olarak adlandırılabilir.

şahrdän ixrâc etdilän (7), bilaxarä (13), va'xti ki mindi (23), xulâsa (40), yox (62), gözar yuxâri (115), nâ-xâyır (133), muxtäsär (145), sâxtävân (148), baxmây (155), gorxâc (222), malax (273), yaxşı ki baxdı... xe'yli (286), gulzâr xânı'mnän (321), xorçinä (370), oxusin (419), xabardâr olsun (495), va'xti_äm xâsiyâti (537)

/j/ Sedalı, sızıcı, sürekli bir diş-damak konsonantıdır. Metinde iki farklı örnekte görülmektedir. Asli bir Türkçe konsonant olmaması nedeniyle görüldüğü örnekler alıntı sözlerdir. Bu alıntı sözlerin aslı 'c'li iken HoTü.'nde c > j değişimi yaşamışlardır.

özünü şüjä gullä kimin tutdi (34), mini şu bänä-guşinnän bir tuğuş gi vurdi, bu gi_j oldi (36) (< Fars. gîc şoden گيج شدن) “sersemlemek, başı dönmek” , bu arab zängi şüjä ki şämşir çäkdi (509) (< Fars. cü:r جور) “ çeşit, tür ” (şüjä < şu +cür) (krş. İncür < bu +cür “böyle, şöyle” اينجور // ĩn+cür+ĭ “böyle” اينجورى) (Kanar 2010 : 115)

/k/ Süreksiz, sedasız bir ön damak konsonantıdır.

istâdi ki (35), va'xti ki (47), neçä kälâm (59), kulfâtlärä (69), kitä'rdi (73), bu kim idi (83), küräkä'nî isti ossin ki , bö indiyän hönüz küräkänî olmattı (86) (< Moğ. küregen “damat”) , bö üklädi (91), gâräk (102), läşgâr çäkîm (105), dünyâda tāk (113), kânâr-e houzdä (150), cigäri kâbâb olär (156), döküle'ydi 185, mökäm etdi (248) (<Ar. muhkem), nâ'm_ıyäk (298), beräk (301), çäkdi (359), vākîl_u nökär (372) (< Moğ. nöker) , kâmär-bändini (427), töküldi (520)

/q/ Süreksiz, sedasız bir arka damak konsonantıdır. HoTü.'nde yaşanan q > ğ değişimi neticesinde kullanım alanı epey daralmıştır. (q > ğ değişimi için bkz. konsonant değişimleri- sedalılaşıma)

qaynatı , şö ğızı buwâsi dedi (84)(< kayın + ata), bir män muni işq_ etmädım (215), män mi'nînan bir yaxşı işq_ etmädım (234), damdasgâsini kitärdi_u yola düşdi, xudâ-hâfızlıq_ etdi (382), bu ârämginä bir qısım pul çıxardı , mini qısmında_ğoydi (475), şu cürä qıréy'di (509), va'xti ki bıläri qıréy'di (510), hâr öyâ ki qâtı'di (539)

/l/ Sürekli, akıcı (likit) bir ön damak konsonantıdır.

bir neçä il ki keşdi (7), xe'yli (12), şâ ismâl (22), bu âtlayı beli dollay oldi (23), güllärdän (43), nâmäläri (75), itimânlıyı (106), yoli (111), belä bir zât gäli'pti (157), bâlâ-dast (163), ölümä (203), bılar bâylayılän (281), gälä'llän gârdâşları (284), va'li (337), cäng_ittilän (397), gäldi (424), bilaxarä bu läbâsläri (438), öylisinä gitdilän (471), yıxılän yıxildi (531)

/m/ Sürekli, nazal (genizsi) bir dudak konsonantıdır.

rum (5), işlämayinä (10), şämşir (13), goymadı (18), mänî dârdimä dägmîdi (25), gullä kimin tutdi, mind' üstinä (34), ceyrânimi itirdim (65), gulzâr xânımı (97), män bir estirâhat eyim (131), gurzim havâdan ândirräim (140), männän häm (160), päri xânım yıylamax tutti (184), dânişmeydi (199), istéymän (224), top kimin yumuldi milay üstinä (273), mänî alim (314), tamâm (367), mäsälän (413), mindilän (457), üzümüzdän (543)

/n/ Sürekli, nazal (genizsi) bir diş konsonantıdır.

gätirdilän (23), minî işgini âşsin, gälsin gëssin, minî işgini âşsin (31), âxunî dudâdinnän (43), kulfâtlärdän birinä (92), bu cävânî heykälinä , minî gadd-e gavârasinä (15)5, sännän (225), gârdâşlarını üzünnän öpdü (289), birini gölâyinnän (359), pählivän (420), männän hiş kimdän (445), âramginä (489), berämän (522), läbâsinnän (540)

/ŋ/ Sürekli, nazal (genizsi) bir arka damak konsonantıdır. Türkçede söz başında bulunmamaktadır, kelime içinde ve sonunda bulunabilmektedir.

täng-e züvâr tängini gayirdi (41), cängä (126), cäng_iyällän (127), târ tüfengini kitardı_u gâşäng (249), belä şaŋgul-di, bela şaŋgul-di, belä bu gäyzdä-di

(268), öñginä (380), yerdä minï öñgünnän çıxdı (385), minï öñgindä (405), bir öläñ-zâr yerdä otırdı (510)

/p/ Süreksiz, sedasız, patlayıcı bir dudak konsonantıdır.

ey **pedär**, mänä bir ât bé (13), âşıro **pâk** oldilän (60), bı difâlâ **sâpär** u **sâpär** **sâpär** (136), belä bir zât **gâlipti**, bu bâya **giripti** (157), kâ yaz **gâlipti** (187), olıptı (194), ölüpdı (196), otırı'ptı **bâxıpti** (220), ikki **öpüş** (231), **pâré-zâdlär** (348), bizi **pâdişâmuzı** (465), **pazır**-aluğ **etdi** (479), **pâri** xânımnän (541)

/r/ Sürekli, akıcı (likit), titreşimli bir ön damak konsonantıdır. Zayıf bir konsonant olması nedeniyle sıkça düşme ve erime temayülü gösterir.

şährindï **âm** (5), **gâldi** **irânä** (8), **meytârlärdän** (28), bu difâlî **yatırdı** u **girdi** (50), ikki **nâfâri** (76), **küräkâni** (86), **bıaxarä** **biyêrdän** **ğaytor** **ğaçâr** (157), **yollärdän** (239), **çâr**-çu'binän (281), **hâr** **nämä** (330), **söfrâni** **m** **kitärdi** (370), **bâc** **verey** (395), **ğarrı** **xâtını** (472), **berdi** (482), **vurdilän** (484), **âxır** **gulzâr** **xânımı** **ğulâyına** (485), **irâginnän** (519), **öpär** (543)

/s/ Sürekli, sızıcı, sedasız bir diş konsonantıdır.

çändin **sâl** (6), **mâdräsä** **dârs** **oxıdi** (12), **şâ** **tahmäsä** (16), **yemini** **suyını** (19), **bâyı** **douräsiniä** (48), **äsâsini** (91), **mäsälä** (103), **estirâhat** (131), **sâxtävânı** **âstında** **yom** bir **cuw** **su** (134), **ğarg**-ı-**aslaha** (212), **ğasrı** **üstündä** (220), **väsätdä**...**sâni** **târâfä** **ğä**'**lmäsin** (314), **âsumânä** **ğälsin** (324), **sâ**'**âf** **etdi** (369), **sâldı** **xorcinä** (370), **suray** **bereydi** (378), **musalmallara** (421), **âtindä** **âssindä** (507), **ğabrä** **gissin** o **gissilän** (514), **lâbâs** (536), **hamsini** (546)

/ş/ Sürekli, sızıcı, sedasız bir diş-damak konsonantıdır.

şâ **tahmäs** (2), **il** **ki** **keşdi**, **bu** **vâziri** **u** **şährdän** (7), **şâmşir**-**bâz** (13), **tavlâni** **işgini** **âşdi** (33), **şâ** **ismâl** **sâhâr** **gitti** **şığârä** (93), **işit** (103), **lâşğâr** (105), **giyâmiş**

(134), yaş döküleydi (185), dānişā'sān māni'nān (200), yaxşı işq etmədim (234), gārdāşlari (241), biştār (265), baxş (267), şücā top kimin (273), rım şāhrinā hiş kās başā'rmīdi (326), onda baş goyittilān (353), şunu (355), düşmānāk (414), fārş düşällān (545)

/t/ Süreksiz, sedasız bir diş konsonantıdır.

kāt_oldi (11), şâyāt (13), gätirsilān (15), tökdilān (19), gāma'r-tāy (21), teylāy vārdi (30), tutdi (34), gittilān (78), kitār (89), kitārdilān gēttilān (97), intizārdi (125), aslan hiş tākān yesin (130), yātitti (154), tamām (201), iltimāsa durdi (257), bir tābut tutup (271), kimin bıları tamām üst üstā yatırdı (273), etmāsin (309), tökildilān (358), ordān kitārdi turdı (427), ātlārinı (457), görsetdilān (478), tābār (499), toy ettērdilān (533)

/v/ Sürekli, sızıcı, sedalı bir diş-dudak konsonantıdır. Aynı zamanda bir yarı vokal olduğu için, erime ve değişme temayülü sıkça görülür.

biri vā'ri (2) (< var +idi), va'xti ki gāldi (8), asb-sivār (12), tavīlādā bir teylāy vārdi (30), gādam vurīdilān (79), bu sāxtevanī başini görābilmişān (115), cāvān (154), minī cāvānlugina (156), bir şāllāy vurdı (253), xeymalāndā çā'ir vurdilān (278), öz vilāyatlārinā (280), vāsātdā (314), vāz mārđānam valī (337), ā'rxasini vursi yerā (355), bāc vermīdilān (443), bāc vermettilān (446), vurdilān bir dārvāzanī işginā (503)

/w/ Sürekli, sızıcı sedalı bir dudak konsonantıdır. Çift dudak v'si olarak adlandırılabilir. Sıkça erime temayülü gösterir ve eridikten sonra kendisinden önce gelen vokale bir uzunluk bırakır.

buwāsı (14), buwāsi hukm_etdi (26), gētdi öwiyā (56), göwa göwa bi ceyrānımı itirdim (65), bir nāfār yāratuwdi ki (113), bir cuw su giyāmiş (134), öwidā bu pāri xānım ki oturū'du (170), zowγunnān (251), zowγ üstindā (252), bu zowγ-ö-

şowγunən (288), mənı buwāmı (369), âtinä bir cowlân bérđi (398), yuxanow etdim (524)

/y/ Sürekli, akıcı bir ön damak konsonantıdır. Aynı zamanda bir yarı vokaldır. Sıkça erime, düşme ve türeme temayülü gösterir. Erimesi sonucu kendisinden önceki vokale bir uzunluk kazandırabilir.

yox idi (5), yuxârı (12), mını teylâyi (18), dollay oldi (23), yânnan (50), säyn yânınnan kéçä (87), yérdä xeyli nâ-râhat oldı (100), biyâbânda (115), bir nân yiyim (131), yırlamax (184), mənı yetdi gârdâşim (202), ayirmıdi (209), uçäydi (249), gäyrätinnän goymadı (251), yetirdi (262), giyäsän (339), o yoldan giyây (343), meydangâni (396), giyällän öyē (439), nəcır iyäk (493), istämiyim yuxanow etdim (524)

/z/ Sürekli, sızıcı, sedalı bir diş konsonantıdır.

näzr_ü_niyâzinän (4), huzurına (8), zindägänluγa (10), şamşır-bâz (12), özünü (34), xızlaği (38), täng-e züvâr (41), deymiz (44), azizim (68), honüz (86), zâtdan (122), mälum olmaz (148), gözünnän (185), gécä gündüz (244), zähirdä-đi (296), azâd (298), dünyâni gäzäyz (303), tâpmayz (304), zânubandläni diyây, mını bâzubandläni (305), arab zänği ... zâbân (400), namâzümüzđän tärk_e'tméymiz (423), âz gitdilän (459), gulzâr (485), gäyzä gäldi (528), bâzârlari (545)

1.BÖLÜM : SES BİLGİSİ (FONETİK)

1.1.VOKALLERLE İLGİLİ SES OLAYLARI

1.1.1. VOKAL DEĞİŞMELERİ (ÜNLÜ DEĞİŞMELERİ)

1.1.1.1. Kalın Vokallerin İncelmesi

1.1.1.1.1. -a- > -ɑ-

Söz içinde a vokalinin a-ä arası yarı kalın vokale değiştiği görülür. Düzenli bir ses olayı olmayıp görüldüğü örnekler sınırlıdır.

mını difälləri bir cür-di başɑrmáz, mını aslan hiş tákân yesin (130) (<başarmaz), bɑ:dän gurzuni hɑvâdan ki andirär (137), gurzim hɑvâdan andirrä (139), gurzini ki hɑvâdan andirdi (400) (< Ar. havā حوا), nāzr_ü_niyā'zinān xudāvand-e ālām mənā bir danā oylan bérđi (4), bɑ:d-e çändin sāl bir danā gız bérđi (6) (< Fars. dāne داننه)

1.1.1.1.2. -a- > -ä-

Kelime içinde a vokalinin ä vokaline değişmesi olayıdır. Düzenli bir ses olayı değildir.

bılxarä bu kulfät dër : “ xä'yli xub!” (166) (<Fars. hayli خلی) “ fazla, oldukça” , äęär xudāvānd-e ālām hāmğün bir mının ęäyiptän yetiřdirä'ydi (296) (<Ar. ğayb غیب) “gizli olan, göze görünmeyen”

1.1.1.1.3. a,-a- > e,-e-

Kelime başında ve ortasında a vokalinin e vokaline değişmesi sonucudur. Bu vokal incelmesi olayı düzenli değildir.

buwāsı ām dē: “eybi yoxtı (4) (< Ar. ‘ayb عیب) “utanılacak şey”, biz hālā dü'řmānäk bi'rbirnān, bu ātlär heyvān nā'mādi (414) (< Ar. hayvān حيوان) “canlılık, dirilik yaşıyan şey”, dē: “ e'ybi yo'x-di.” (415), o vax deđi ki “hala e'ybi yo'x-di.” (544)

hânsi yoli (225), xeymaländä çâ'ir vur'dilän (278), minnən danışdilän (318), gölâyinnən ki bir tutdı çäkdi (359), gâşdilän (360), bə:dän bu otırdı (370), ga'rg-i-yarây_öldi_u nâyâb vurdi , bizdan gitti , âtinä mindi (384), oxi'yim (420), yâdlarinä (421), bir nâfâr onda'-di, çopâ'n-di (451), dârdim ço'x-di (463), xânımı hêsâbinä (480), gayıttı (484), hiş kim yo'x-dilä (532), bu gulzâr xânımnän bir mâç âldi (541)

1.1.1.1.7. -u- > -ü-

Sadece birkaç örnekte rastlanmıştır. Bu örnekler de metindeki aynı kelimelerin tümü için genel bir kaide oluşturmamaktadır. Örneğin metinde büyük oranda 'bu' olarak geçen söz birkaç yerde de 'bü' şeklinde telaffuz edilmektedir. Karşılaşılan örneklere dikkat edildiğinde ise u > ü ses değişimi olan sözlerden önceki veya sonraki sözlerin vokallerinin de çoğunlukla ince sırada olduğu görülmüştür. Sonuç olarak da bu durum, ses olayının asli olmayıp söyleniş esnasında ortaya çıktığını düşündürmektedir.

dē , hâl o gaziyə bü cürä (104), gâsr-ə amârâti yâninä_yu bü yännän (130), bir sü içim , bir nân yiyim (131), xudâyâ , bu ât bü cür-di , minî ayâsi nâ cür-di!" (153), bü gitdi çéşmäni üstinä (250), şâ ismâl bü'gün bir gızı üstündä mäni goymadı sü içim (254), bizdän gitdi , bü_ bēlâ şâmsîrnan (501)

1.1.1.2. İnce Vokallerin Kalınlaşması

1.1.1.2.1. -ä- > -a-

Bazı kelimelerin açık e'li (ä) olan asli şekilleri metnimizde a' ya değişmiştir. Metinde çok az örneği olan bir ses değişmesidir.

nä-xabâ'r-di ki xalan giyäm, onda ölümä män yol âlâm (347) (< Ar. hâlän حَالًا) "şimdiki halde, şu anda"

1.1.1.2.2. -ä- > -a-

Bazı kelimelerde açık e (ä) vokalinin a-ä arası yarı kalın a vokaline değiştiği görülür, düzenli bir ses olayı değildir.

ğıyâfäsini görüm! mü **a**'cür bir âd'âm-di (53), pəri xânım , sännän istéymän , bir zât xab**a**r âlim (224), pəri xânım , sännän xab**a**r âleydim (225), bilaxarâ ğârdâşlarini xab**a**ri yo'xdi ki (290), **a**li'ni yâtlıymız hâr işdâ (423), eh , nâ-m**a**rd , bu ki'm-ædi , bildi ki mæn ğı'z-âm (528) (< Fars. nâ-mârd نامرد) “mert olamayan”, sâni bu neçâ bir r**a**fıy-di ki nâmâ ki bâ-horâm bü sâni_âm bizî_üzümüzdän öpär (543) (< Ar. râfik رفيق) “arkadaş, yoldaş”

1.1.1.2.3. -e- > -a-

Bazı sözlerde ince bir ön damak vokali olan e'nin yarı kalın bir orta damak vokali olan a'ya değiştiği görülür.

bö indiyän h**a**nüz küräkâni olmattı (86), xoş-hâl âtardi b**a**yâ_o gitdi **a**l üzini yuđi_o houzi kânârında (94), bu **a**l - âtini - t**a**ng-e züvâr t**a**ngini ğayirdi_u ğarg-ı yarây oldi (109), şâ ismâil , ğıblâ-ye âlâm , salâm **a**duz (318), gulzâr xânım mâni **a**vvâ'l **a**vvâl ki âşuylux çäkðum gulzâr xâni'mnän (321), âðam b**a**ylattılân dâraxtâ şu cürâ xoşg itdilân , **a**ti tükätdi (349), gulzâr xânım tâ gördi gördi şâ ismâli **a**nguştäri , xoş-hâl oldi (489), xoş-hâl oldi_u fouru mâni **a**linnän âldi_u bu öz **a**nguştäri berdi (490)

1.1.1.3. Geniş Vokallerin Daralması

1.1.1.3.1. -a- > -i-

Orta hece vokalinin daralması şeklinde oluşan bir ses olayıdır. Metinde tek örneğine rastlanmıştır.

əli'ni yətlīmiz hər işdə, nəməzümüzdən tərke'tmēymiz (423) (< yat-la-y-miz)"anarız", (<et-ma-y-miz) "etmeyiz"

1.1.1.3.2. -a- > -ı-

Fiil gövdesine zaman eki eklenirken ortaya çıkan, orta hece vokalinin daralması olayıdır. Geniş bir arka damak vokali olan a, dar bir arka damak vokali olan ı'ya değişir.

bilaxarə Şu cürə ki yıylıyēdi, irāginnān tu'rmay ki desi " Őā ismāl, o'yan!" Őā ismāli oya'tmaği (519)

1.1.1.3.3. e- > i-

Geniş ön damak vokali e'nin dar ön damak vokali i'ye değişmesi olayıdır. Dikkat çekici olan nokta bu ses değişiminin y konsonantıyla bağlantılı olarak gerçekteşmesidir. Y konsonantı kendinden önce gelen e vokali üzerinde daraltıcı bir etki yapmaktadır. (Y konsonantı için ayrıca bkz. –konsonantlar bölümü 'y')

bu ğazın tārif iyällān (53), bir i'lnān cāng iyällān (127), bı ğa'dri ğārd-u xāk iyār (148), Őı meydānā ki çıxdı, ğördi ki , biyērdā dāfā iyällān (270), bu bizdā neçā ğün-di bācilā'n bilaxarə işq idūdilā (290), minī çākmälā:ni diyāy , minī zānubandlāni diyāy , minī bāzubandlāni diyāy (305), diyālān : "ba'lı , hər nā diyek ka'm-di (364)

1.1.1.3.4. -e- > -ı-

Bu vokal değişimine tek bir sözde rastlanmıştır.

o vax bu Őā ismāl ğördi u dād-e xudā , bu sāxtıvāni bü cürā ... nā acıb ğarıb loyānā m māni bu cürā (381) (< Fars. sāhtevān ساختھوان) "yapı, saray, kale"

1.1.1.3.5. -o- > -u-

Arka damak yuvarlak geniş vokalin, arka damak yuvarlak dar vokale değişmesi olayıdır.

bu vâziri **u** şâhrdân ixrâc etdilân (7), bı cürâ_o gi cürâ **u** cürâ mäsälân undan gâldi_{âm} (322), **u** vax bu ğızı murâ'di_{yâm} (355), bɑ:dân bõ arab zâñgi **u**nnan çıxdı (365), **u**nda néçä gündüz toy tuttilân_u pıl-**u**-mułları hamsini yédiz xâlî yédig_o **u**lâ o_{yâ}na gitdilân (546)

1.1.1.3.6. -o- > -õ-

Geniş arka damak vokali olan o'nun o-u arası yarı geniş arka damak vokaline değişmesi olayıdır. Sınırlı örmekte görülür.

bɑ:d-e néçä sâldan sõñ (4), ğõwa ğõwa bi ceyrânimi itirdim (66), bir néçä gündüzdân sõñ yetârdi bir yerä gördi ki (345), ğoydi ğırâya bir sõfrâ'y_{âm} ki bu sõfrâ'yâ ki gözü düşdü , dedi ki “mâni buwâmî dâsgâsi ki hêç , hiş dünyâda bëlâ bir sõfrâ yo'xı (369), sõfrâsini üstünnân tâlsirîdi (379)

1.1.1.3.7. -o- > -u-

Geniş arka damak yuvarlak vokalin u-ı arası dar u vokaline değişmesi olayıdır. Metinde bir kelimedede rastlanmıştır.

târs-i nâtluyinâ, âxır_{âm} mæni bëlâ **xuş xuş** alı'rla sâlsınɑ , xe'yli taacib (381), õñgünnân çıxdı , dē : “ey cāvân , xe'yli **xuş** gâldi , xe'yli ğaðamî göz_{üstünâ} (386)

1.1.1.4. Dar vokallerin Genişlemesi

1.1.1.4.1. -ı- > -ə-

Dar, arka damak, düz vokalin a-ı arası geniş, orta damaktan telaffuz edilen ə vokaline değişmesidir. Bu değişme düzenli olmamakla birlikte metin içinde aynı sözlerin dahi kimi zaman ı'lı kimi zaman ə'lı olarak karşımıza çıkması, bu değişmenin genel olmadığını telaffuzla ilgili hadiseler sonucu ortaya çıktığını düşündürmektedir.

bu ârəyi kânârindâ oturâr (135), hani ğaytî'm ki mân mœnnâ belki (216), bılârə âçäk , azâ'dıyäk , özümüz yêrdâ cəng iyäk piyâdâ (414), bu néçä gün ki mœnnâ ğâldilân , ğaziyä'nnœ mına dér (440), bu ğız,âm mœni hiç istä'mî , gécä gündüz,âm yırlé'ydi (449)

1.1.1.4.2. i-> a-

Düz, dar ön damak vokali i'nin a-â arası düz, geniş orta damaktan telaffuz edilen avokaline değişmesidir. Sınırlı görülmektedir.

bâ:dân gurzuni havâdan ki andirâr (137), gurzim havâdan andirräm (140), gurzini havâdan ki andirâr , mını vurâr (147), xudâyâ , bu ât bü cür-di , minî ayasi nâ cür-di (153), va'xti ki gurzini andirdi , bu arab zəngiyä ki vurdi (398), tu'yi belä ki , gurzini ki havâdan andirdi (400)

1.1.1.4.3. -i- > -e-

Düz, dar, ön damak vokali olan i'nin düz, geniş ön damak vokali olan e'ye değişmesidir. Metinde tek örneğine rastlanmıştır.

va'xti ki şâh ismâl getti otaya , bıla otirdilân (70)

1.1.1.4.4. -i- > -é-

Birkaç kelimedede rastlanan bu değişim dar bir ön damak vokali olan i'nin i-e arası kapalı e (é) vokaline değişmesi şeklindedir.

bu şâh hukm etdi meytârlärä, gëssilän , här yerdä bir yâxşı ât bârdi (15), bilaxarä şâ ismâl gétidi (33), gulzâr xânımı ,gäldilän , kitârdilän géttilän (97), ey , bu hãm ğorxâc adä'm-di . bı gë'tmeydi (222), bâcimizi bu ğabul etsin , xe'yli yâxşı , äğâr ğabul etmäsin , minî yânında xécâlât-zädä-yök (309), istî'sân mında xécâlât çäkmiyim , män bilaxarä mäni biyérdän näcât bé (424)

1.1.1.4.5. -i- > -ə-

Düz, dar, ön damak vokalinin, düz geniş orta damaktan tellafuz edilen a-ı arası vokale değişmesidir. Aşağıda verilen örneklerde cevheri fiilin de zaman zaman (söyleyişle ilgili olarak) bu değişimi yaşadığı görülmektedir, ancak bu durum genel değildir. Metnimizde cevheri fiil (ana yardımcı fiil) i- şeklini almış bulunmaktadır. Bu sebeptendir ki etü.'de 'er-' olan cevheri fiil burada i- olarak kabul edilmiş ve i- > ə- vokal değişimi maddesi içine dahil edilmiştir.

mında bir nâfâr , bir ğız-ədi , mənî hânüz çâğalarından hiş kim bi'lméydi (336), ğâ'ri ğäldi , dé : “ey cävân , biyérdä yâ ğäl , intəxâm âly , âley yâ intəxâm âlîm (394) (< Ar. intikâm انتقام), hâlâm yılyé'sân , bir itəmam berämän (522), eh, nä-mərd, bu ki'm-ədi (528), mämäydän tutan mä'n-ədim (530)

1.1.1.4.6. -u- > -ö-

Dar, yuvarlak u vokalinin yarı geniş o-u arası vokale değişmesidir. Sadece birkaç örnekte rastlanmıştır.

bõ dâý duvâri bilaxarâ gâşdi (44), va'xti ki gâldi, bõ bâýi içinâ girdi (61), özünü gârg-ı-yarâý etdi_u bu âtını tãng-e züvâr tãngini çãkdi_u mõkãm etdi (248) (<Ar. muhkem محكم) “sağlamlaştırmak, tahkim etmek”, ş u hãr birini gõlãýinnãn ki bir tutdi çãkdi (359), bã:dãn bõ arab zãngi unnan çıxdı (365), bõ arab zãngini'ãm bir meydangã'si_ßã'ri (378), şõ söfrãsini üstünnãn tâlsiriđi (379), bõ arab zãngi xiyâl etti ki mi'nã belã gurzunan ki vurdi (404), gâzã o gãđar bõ gulzãr xãnım isti'lãn bersilãn bu murãD çolãýã (447), gõrbãnluę_ettilãn, duvãr kãsdilãn, dişşã'ri çırãyaluę ettilãn (545)

1.1.1.5. Yuvarlak Vokallerin Düzleşmesi

1.1.1.5.1. -o- > -a-

Bu vokal değişimine metinde tek bir kelimedede rastlanmıştır.

bu gãdri balãn-di (116) (< Fars. bolend بلند) “ uzun, yüksek, yüce, değerli”

1.1.1.5.2. -o- > -e-

Bu vokal değişiminin metinde tek örneği vardır.

ğayıtdım sãni ğayıtmam hãm ki yeri (335) (<Etü. yori-) “ yürümek”, “Dönersem seni (alırım) dönmezsem yürü! (kendi işine bak)”

1.1.1.5.3. -u- > -ı-

Arka damak dar yuvarlak vokalin, arka damak düz dar vokale değişmesi olayıdır. Metinde sınırlı sayıda örnekte görölmektedir. Yoğun olarak görüldüğü örnekler işret zamirleri ve işret sıfatlarıdır.

bı getdi bu şãhi huzurina (8), şı tavilãđã işgini bãylayilãn_o vã bı tavlãni üstünnãn (19), girdi bı bâýi içinâ (50), şãh ismãl getti otaya , bıla otirdilãn (70), mını bı cürã dedilãn_o mını yoldãn çıxãrdilãn (90), va'xti ki bıla gitdilãn (93), bı ğã'dri

gärd-u xāk iyār (148), nāmävär bı gärdäşlärinnän bir kâыз gätirdi mını için (179), mınnon bir öpüş âlsın (227), biz mınınän nä'm iyäk (298), şı kiçiläri kitärdi (302), mını çäkmälä:ni diyäy (305), päri xânım şı şücä iräyi çatlı'di (331), mınna onda xızlama (500)

1.1.1.5.4. -u- > -i-

Arka damak dar yuvarlak vokalin, ön damak düz dar vokale değişmesi olayıdır. Metindeki örneklere bu ses olayı genellikle ilk hecede kelime içinde vuku bulmuştur.

mını oyli_äm kät_öldi (11), bu şâ tahmäsä- mını äti_äm doğdi (16), bu şâ ismâl mını şu bänä-guşinnän bir tuğuş gi vurdi (36), bu şamşır mını için (40), şâ ismâl häm bi'lmäyidi ki, mindä nä-xaβa'r-di (46), gamar-tây ham mını dilini bileydi (112), nâz etti minin här nämä ol ayayınä düşdi, nä-xäyr (256), şücä top kimin yumuldı milay üstinä (273) bilaxarä bilä gäldilän_u otirdilän (311), biyérdän gi bu vazīr-ə vākıl (358), biyérdä xotur oldi (374), ey cävân , biyérdä yâ gäl , intexâm âly (394), azad ettilän biyérä bilä piyädä cäng_ittilän (416), mını biyérdä özünü axD iyär (440), sän biyérdä o'tır gulzâr xânımnän , män gi'yim kömä'gä arab zäņgiyä (525)

1.1.1.5.5.-ü- > -i-

Ön damak dar yuvarlak vokalin, ön damak dar düz vokale değişmesi olayıdır. Metinde tek kelime ile ilgili birkaç örneğine rastlanmıştır.

üz iräginän âşuy oldılan bıla birbirä (71), gärd ü xäki'nän gözü mına düşdü , şu cürä, dili âyzinä , iräyi âyzinä gäldi (172), yâxşı ki iräyi xoş oldi (247), şı şücä iräyi çatlı'di, gecä gündüz yırléy'di (331), şu iräginnä biyérdä xotur oldi ki mını äcäli şâyät bu cävân olsın (374), ä'gär mını görändä yö'xi gälsin ki, hiç irägi_m şu'l-yīdi (448), şu cürä ki yırlıyēdi, iräginän tu'rmay (519) (< Etü. yürek)

1.1.1.6. Düz Vokallerin Yuvarlaklaşması

1.1.1.6.1. ā- / a- > â-

Uzun a ve a vokallerinin metnimizde yuvarlaklaştığı örneklere sık rastlanmaktadır. (Uzun a vokalinin yuvarlaklaşması ve bu durumun dışında kalan örneklerden yukarıda bahsedildi. Bkz. Uzun vokaller bölümü- uzun a). Bu ses olayında büyük oranda Farsçanın etkisi söz konusudur. Farsçada uzun a sesinin dudaklar yuvarlanarak arka damaktan söylenmesi kuzeybatı İran'da konuşulan Türki bir konuşma dili olan HoTü.'ne (Kuçan ağzı) de etki etmiştir.

şâ tahmâsa xudây hiş mənâ çâya bérmuđi (3) (< Fars. šâh شاه) (< OT. çaga), bu vâzır gâldi ĩrânâ,va'xti ki gâldi ĩrânâ (8) (< Fars. ĩrân ایران), bir bâyu vâ'ri, burda, bâyda mini goydı_u bu bâyda durdi (10) (< Fars. bāg باغ), hâr yerdâ bir yâxşı ât bârdi (15), âxır biri gâldi biri (28) (< Ar. âhir آخر), bu şâ ismâl gétti bu bâyi dourâsinâ (48), bu ġazın târif iyâllân (53) (< Ar. ta'rîf تعريف), bu gulzâr xânima neçâ kâlâm dedi (61) (< Ar. kelâm كلام), nâmâlâri çâkdi, âşuyluylari (75) (< Ar. 'âşîk عاشق), xe'yli xe'yli nâ-râhat oldi (100), bir ġadri hâm pұл muđi, cavâhirat, bu zâtlâr (109) (< Ar. cevâhirât جواهرات), bir nâfâr yâratuw'di ki tamâm âtlârdân bâş (113), bu yetdi ġârdâ'şdilân (117), bılâri bâcilâri hâm dunyâdâ fayat bir (121) (< Ar. donyâ دنيا), âmârâti yâninâ_yu bü yânnân_yu o yânnân_yu bü yânnân o yânnân, görâr (130) (< Etü. yan), bu cāvâni heykâlinâ, mîni ġadd-e ġavârasinâ (155) (< Fars. cevân جوان), şâ ismâl hâm biyêrdâ âşuy oldi (174), nâ'mâ bâhânâ tutim mân (219) (< Fars. bahâne بهانه), tâ bu âti râyâ gâtirdi (257) (< Fars. rāh راه), bılâri tamâm üst üstâ yatırdı (273) (< Ar. tamâm تمام), âġâr xudâvând-e âlâm hâmgün bir mînin yâyiptân yetişdirâ'ydi (296), bu bizi bu cür azâd etdi (298), axşâm ġi ġitdilân yâssilân (314) (< Etü. yat-), mân bî-vâfâlux etmîm, o_âlîm (332) (< Fars.+Ar. bî+vefa بىوفا), bir nâmâ zor-bâ'zi âdam öldürür (360), meydângâ'di, biyêrdâ mârđânaluy ġi bi'rbirdân çixsın_âm (380), axşâm çirâylari ġâtirdilâ'n (413), bu çopân_âm şücâ çöldâ nây vurâr_yu yırlé'ydi (452), şâ ismâlî âtindâ âssindâ_ġoydi (507), öy xarâ'b idi (539) (< Ar. harâb خراب)

1.1.1.6.2. -a- > -u-

Arka damak düz geniş vokalin, arka damak dar yuvarlak vokale değişmesi olayıdır. Metinde sınırlı örnekte rastlanmıştır.

buwâsı âm dē (14), **buwâsi** hukm_etti (26), bu dâÿ **duvâri** – âxuyâ biz de'ymiz dâÿ **duvâri**- bō dâÿ **duvâri** bilaxarâ gâşdi gētdi (44) (< Br. tawar) (Gabain 2007:297), **guzari** dūřti řu **buwâsini** bāÿinâ (45), řō ğizî **buwâsi** deđi 84, bā:dân gāldi **buwâsini** yānînâ (101), ey **buwâÿ** , mān bılaxarâ gārāk ğiyim rım řāhrinâ (102), **buwâsu** dē: “ ē, indi bēlâ bir iřit mānâ (103), deđi ki “māni **buwāmî** dāsgāsi ki hēç (369), **buwâsugil** çıxdılan, piř nāvâz_öldilān bılāÿ etdi, ğōrbānluğ_ettilān, **duvār** kās dilān (545) (< Etü. baba) (Gabain 2007:266)

1.1.1.6.3. e- > ö-

Ön damak düz geniş vokalin, ön damak geniş yuvarlak vokale değişmesidir. Metinde etü. ‘eb’ sözü ‘öy, öw’ şeklinde karşımıza çıkmaktadır. (<Etü. ew/ eb) (Gabain 2007:265)

bu **gulzār** xānim gētdi **öwiyâ** (56), bu **öydä**_u bir māh kimin dūrār (168), **dāmdāsgāsi**’nān gālār , **xastä**_u yārıla yārıla gālār , **girār öyâ** (169), ey, sāni **öyî** yansın (229), **öyläri** tamām gāzdi ğördi_u_βā’li (368), va’xti ki bu **öydä** řu cürâ tāk yūdı (371), ğiyällān **öyē**_u otirillān (439), **öyim** vā’rdi, gā’lin (478), bılāri etti_u **öydä** pazır-aluğ_etti (479), bū cürî’di hār ki idi **öyâ** ğirsın , rāst ğirî’di **öyâ** (537), **öy** xarâ’b idi , hār **öyâ** ki qātî’di , **girî**’di (539)

1.1.1.6.4. -ı- > -u-

Metinde tek bir kelimedede örneğine rastlanmıştır.

yādinâ gāldi ki bir ikki rükāt **namāz oxusin** , **ibādāt** **essin** , **xudâ**’ya al-eltimās **essin**, **xudāÿ** mīnâ nācāt bersin (419) (< Etü. okı-) (Gabain 2007:288)

1.1.1.6.5. -i- > -ü-

Metinde tek örneğine rastlanmıştır.

va'xti ki otırdı , bö izâldı , gulzâr xânım **düzini** goydı u minî **düzin** üstündä otırdı (511) (< Etü. tiz) (Gabain 2007:300)

1.1.2. VOKAL DÜŞMESİ (ÜNLÜ DÜŞMESİ / ELİSİON)

1.1.2.1. 'a' vokalinin düşmesi

İkiden fazla heceli gramer birliklerinde sonunda konsonant olmayan orta hece vokalinin çok defa düştüğü görülür. (Ergin 2006: 51)

bu şâ ismâl durdi şäkâ , dedi : “hey , päs män dedim nân yiyendä, mänî **boyzimnan** bir lükkä vârz oldı (392) (< Etü. boğaz) (Gabain 2007:269)

1.1.2.2. 'ı' vokalinin düşmesi

Kelime kökünde veya gövdesinde bulunan orta hece vokali, söze vokal ile başlayan bir ek geldiğinde vurgunun son heceye kayması ile düşer.

pârî xânım hâm ki minî şü gârd ü xâki'nân gözü mına düşdü , şü cürä , dili **âyzinä** , iräyi **âyzinä** gâldi (172), minnæn bir öpüş âlsın , bir **âyzini** ki minî âyzindä goya'di , bir gécä gündüz çäkâr (227), gâyrätinnân goymadı bö ât , a , sü işsin , bö ât **âyzini** istâdi istâr sü işsin (251) (*istâr < istâri < istâdi) (< Etü. ağız) (Gabain 2007:259)

1.1.2.3. 'i' vokalinin düşmesi

Kelimeye vokalle başlayan bir ek geldiğinde vurgunun son heceye kayması ile orta hece vokali vurgusunu yitirmiş ve düşmüştür.

şı tavlâdâ **işgini** bāylayilān (19), bu hiş kimi cūr'āt etmi gissin, tavlāni **işgini** āşsin (20), hiş kim bāşarmî tavlāni **işgini** āşsin (30), şâzâdâ özü bāşarār mini **işgini** āşsin, gālsin géssin , mini **işgini** āşsin (31), bilaxarā şâ ismāl gétdi, tavlāni **işgini** ā'şdi (33), tâ gétdi, tavlāni **işgini** āşdi, bu gamar-tây özünü şüjâ gullâ kimin tutdi (34), gördi şâ ismāl **vâ'rđi** (278) (< bar-i-di), bu xâtñi ārāmgina **işgâ** vurdilān (472), dārvāzani **işginâ** (503) (< Etü. ışık) (Gabain 2007: 276), bā:dan gi gördilān ki hiş kim **yo'x-dilâ** (532) (< yok-i-diler)

1.1.2.4. 'u' vokalinin düşmesi

Kelimeye vokalle başlayan bir ek gelmesi ile vurgunun son heceye kayması ve orta hece vokalinin zayıflayıp düşmesi hadisesidir.

gızı kât_öldi vâ mini **oyli_äm** -şâh ismāl olsun- mini **oyli_äm** kât_öldi (11), mini **oyli** gétdi mādrişiyâ_u mādrişâ dārs oxidi_u yuxârı gâldi (12), hār yerdâ bir yâxşı ât bārdi, māni **oylum** için gätirsilān (15), günü ki **oylñi** xudây berdi (16), gördi bu **oylan** gayitti gâldi (221), bu şâ'hî , bilaxarā , **oylña** (447), bir oyla'n-di ki (448), bizî pâdişāmuzî **oylı-dı** (465) (< Etü. oğlan) (Gabain 2007: 288)

1.1.3. VOKAL TÜREMESİ (ÜNLÜ TÜREMESİ)

1.1.3.1. 'ı' vokali türemesi

Metinde iki örneğine rastlanmıştır. Bu ses hadisesi, tek heceli, sonda iki konsonant barındıran kelimelerde vuku bulmuştur.

gördi bu oylan **ğayitti** gâldi (221), **ğorıxdı** **ğayitti** (223) (< Etü. kırk-) (Gabain 2007:282), **ğayitti** gâldi déy: “pāri xānım mān sännān xabōr ālma'im”

(239), ä'gär **ğayıtdım** gäldim ki, sän gulzâr xânım (332) (< Tü. qayt-) “dönmek, geri gelmek”

1.1.3.2. ‘i’ vokali türemesi

‘İ’ vokali türemesi Metinde sadece birkaç örmekte görülmektedir, bu örnekleri de alıntı sözler teşkil etmektedir.

ğasir sändän, ey, yol istäräm (142), şü cürä ki **fikirä** âräm âräm gälïdi – gördü bir cävân yâti’tti, biyérdä bir cävân yâti’tti (154) (< Ar. fikr فكر), bılä, tamâm dévâz çäkdilän, tamâm **ğasirdän** çıxdılan ,ğâşdilän (360) (< Ar. qasr قصر)

1.1.4. VOKAL BİRLEŞMESİ (KONTRAKSİYON)

Vokal bitimli kelimelerin kendilerinden sonra vokalle başlayan başka bir kelime geldiğinde, ilk kelimenin sonundaki vokal ile sonraki kelimenin başındaki vokal kimi zaman birleşir. Yan yana gelen vokaller birleşerek tek bir vokal meydana getirirler, kaynaşma sonunda meydana gelen vokal bazan önceki, bazan sonraki gibi olur. Bu birleşme neticesinde gramer birliğinde daralma, kısılma veya büzülme göze çarpar. (Ergin 2006: 50-51)

özünü şüjä gullä kimin tutdi, **mind’üstinä** (34)

Yukarıdaki örnekte “mindi üstinä” şeklinde olan iki sözün sonundaki ve başındaki vokaller birleşmiş, ortaya çıkan vokal ‘ü’ olmuştur.

bö özünä **näm_jidi** (106), ğardışları ä’i **nä’m_jidi** (245)

Yukarıda verilen kelimelerde ‘nämä idi’ şeklindeki iki kelimenin ilk ve son vokalleri birleşerek ‘näm_jidi’ şeklini oluşturmuşlardır. Bu hadisede ikinci kelimeni ilk vokali olan ‘i’ baskın durumdadır.

bōzüni vurdi länqliyā, **bōzüni** vurdi länqliyā_o bilaxarā “gi’tméymän, gi’tméymän” (256)

Örnekte görüldüğü üzere ‘bu özünü’ şeklinde olan iki kelime, vokal birleşmesi hadisesi ile ‘bōzüni’ şeklini almıştır, u+ö vokallerinin birleşmesi sonucunda ortaya bir uzun ö vokali çıkmıştır.

bir yol ikki o’ldi, bu **ikkälä** yoldan bü yänkini dedilän gissin (345)

Verilen diğer örneklerden farklı olarak burada kontraksiyon iki kelime arasında değil, bir söz ve bir ek arasında meydana gelmiştir. Sayı ismi olan ikki ve birliktelik anlamı veren isimden isim yapım eki +AIA arasında vokal birleşmesi yaşanmış ve ‘ikkälä’ şeklinde yeni bir gramerlik yapı oluşmuştur.

hamlä etdi **ra’z_öldi** minnön **ra’z_öldi** (517)

Bu örnekte de ‘razı oldu’ sözleri vokal birleşmesi yoluyla ‘ra’z_öldi’ şeklini almıştır. Dikkat edilecek olursa metnimizde kontraksiyon olayı sonunda meydana gelen vokal ikinci kelimenin ilk vokaline benzemektedir.

1.1.5. İKİ VOKALİN YAN YANA GELMESİ (HIATUS)

Bir gramer birliğinde iki vokalin yan yana gelmesi hadisesine hiatus denir, az görülen bir ses hadisesi olup, metnimizde sadece Arapça alıntı birkaç kelimedede rastlanmıştır. Görüldüğü örneklerde -v- konsonunun düştüğü yerlerde bir -u- vokali ortaya çıkmakta ve bu ses olayı meydana gelmektedir. V konsonu erimeden önce -w- konsonuna değişmiş olmalıdır ki kendinden önceki vokallerin de -o-’ya değişmesi bu şekilde açıklanabilir.(-v- > * -w- > -ou-)

här nä **dour** vurdi , gördi bu bâyi difâlinnän hiş ânvanınan olmîdi (45) (< Ar. devr دور) “dönme, devir”, gitdi al üzini yüdi_o **houzi** kânârında (94) (< Ar. havz

(حوض) “havuz”, kânâr-e **houzdä** gâşäng nân çâyını yiyär_u otırär (150), bɑ:dän bö kulfotlardän ki biri gälär, gissin kânâr-e **houzä** ki su kitärsin (151), bu meydangâni durasin tuttu tâblişî **fouru** (396) (< Ar. fivr فور) “ hızlı, çabuk, derhal”, **fouru** mənî olinnän âldi (490), o meydânda ki durdi vâ arab bir **dour** vurdi (506)

1.1.6. VOKAL UYUMLARI

1.1.6.1. Artlık-Önlük Uyumu

Artlık-Önlük uyumu bir kelimedede bulunan vokallerin hepsinin art sırada veya hepsinin sırada olması durumudur. TüTü.’nde birkaç istisna dışında tam olan kalınlık-incelik uyumu Farsçanın etkisiyle HoTü.’nde (Kuçan ağzı) zarar görmüştür. (Benzer bir durum Özb.’de de mevcuttur.) metnimizde artlık-önlük uyumu tam olarak bozulmuştur demek mümkün değildir, nitekim uyumun olduğu kelimeler de göz ardı edilemeyecek derecededir.

oxiði (12), (< etü. okı-), âti_äm doğdi (16), bu âtlayî beli dollay oldi (23), buvâsi hukm_etdi (26), olsun (29) tutdi (34), bād kimin yuxâri xızlaği (38), dâğ duvâri bilaxarä gâşdi (44), nişânınä (58), âşuyıyları (75), yıyıştirdi (91), gayıripti (152), göyaman gulâyî içindä (201), vur’dilän (278), yıylé’ydi (283), bu âti bırâxdı (358), bılârdän (375), çıxdı (386), yo’x-di (415), namâzi ki tamâm oldi (425), tutdilän (428), ĩrännän_äm bir nâfâr onda’-di, çopâ’n-di (451), bu murat çolâyä (453), i’stäydi dé’sän, fūli pūli gö’rsä, bunin di’li açilär (477), gulzâr xânımı hésâbinä (480), düşdi malaxî içinä, şu cürä qıréy’di (509), lăbâs içinnän çıxmeyi (536)

1.1.6.2. Düzlük- Yuvarlaklık Uyumu

Düzlük- yuvarlak uyumu bir kelime içindeki vokallerin düzlük yuvarlaklık bakımından birbirine uymasıdır. (Ergin 2006: 72) TüTü.’nde kuvvetli olan bu uyum HoTü. birçok sözde görülmemektedir. Bu konuda HoTü.’nde (Kuça ağzı) Eatü.’ne benzer bazı durumlar dikkat çekmektedir. Eatü.’ndeki gibi HoTü.’nde (Kuçan ağzı) de yuvarlak vokalli kelimelere dahi üçüncü teklik şahıs iyelik eki düz dar vokalli

olarak eklenmektedir. (Eatü. göz+i , HoTü. göz+i). Bunun yanında görülen geçmiş zaman ekinin üçüncü teklik ve çokluk şahıs ekleri Eatü.'ndeki gibi düz dar vokalli şekilde çekime girmektedir. (Eatü. gör-di , HoTü. gör-di / gör-dilän) Ancak bunun dışında çok az örneğe de metinde rastlanmıştır. (görülen geçmiş zaman çekimi için bkz. morfoloji bölümü- görülen geçmiş zaman)

goydıu bu báyda durdi (10), dour vurdi , gördi bu báyı (49), xánım am bir gözi mənä , məni cämálinä düşdi (61), o yérdä xe'yli nâ-râhat oldıo xe'yli xe'yli nâ-râhat oldı (100), bılxarä bu päri xánım ğasr-ə ämârättä otırı'pti (124), çâyını yiyäru oträr (150) (Özb. otirmâk), ğadamini goydı , öwidä bu päri xánım ki oturü'du , mənä gözü düşdi (170), bu päri xánım yırlamax tutti (184), nāmä olıptı (189), ğasrı üstündä otırı'pti (220), xatär yo'xti (345), mını biyérdä özünü (440), gulzâr xánıma hâr nâ iş ki buyurdi (485)

1.2. KONSONANTLARLA İLGİLİ SES OLAYLARI

1.2.1. KONSONANT DEĞİŞMELERİ

1.2.1.1. Sedalılaşıma (Tonlulaşıma)

1.2.1.1.1. -ç > -c-

Söz içinde ve sonunda meydana gelen bir değişimdir. Düzenli bir değişim olmamakla birlikte metinde sınırlı örneğine rastlanmıştır. Söz sonunda bulunan -ç konsonu, söze vokalle başlayan bir ek geldiğinde iki vokal arasında sedalılaşılarak -c-konsonuna değişmiştir.

ey, bu hām ğorxâc adâ'm-di (222), tāmâm otaylari ğazdi dedi bir loyma nân mән tâpay ki hani bâxayim, yiyäk biz, ä, âcäk (367) (< Etü. âç) (Gabain 2007: 258)

1.2.1.1.2. k- > g-

Metnimizde çok rastlanan bir ses olayıdır. Düzenli olmamasına rağmen büyük oranda gerçekleşmiş bir ses olayıdır. (istisna sözler için bkz. Ünsüz korunması bölümü, söz başı k korunması) Söz başında k- konsonantının g-'ye değişerek sedalılışması olayıdır.

bu vâzîr **g**âldi îrânâ, va'xti ki **g**âldi îrânâ (8) (< Etü. kâl-) (Gabain 2007:279), bir teylây **g**âtirdi (17), hukm etdi ât **g**âtirsilân (22) (< Etü. kâltir- *), dâÿ duvâri bilaxarâ **g**âşdi **g**étidi (44), bu difâlî yatirdi, **g**irdi bî bâÿi içinâ (50) (< Etü. kir-) (Gabain 2007:281), hâ-m-söbât oldilân, **g**ittilân (78) (< Etü. kit-) (Gabain 2007: 281), şâ ismâl sâhâr **g**îtti şîgârâ (93), houzâ ki su kitârsin, **g**örâr ki... bö bâÿi içinâ **g**iripti (151), **g**ördü bir cävân yâti'tti (154) (< Etü. kör-) (Gabain 2007: 283), neçâ tâziyanâ **g**ârâk sâ-nâ vurîm (165) (< Etü. kârgâk) (Gabain 2007: 279), bir **g**ecâ **g**ündüzi (229) (<Etü. küntüz / kündüz) (Gabain 2007:285), yola düşdi, **g**étdilân (260), bîla istâ'şilân ki **g**âlsilân, **g**âldilân (278), bu bizdâ neçâ **g**ün-di bâcilâ'n bilaxarâ işq idüdilâ(?) (290) (< Etü. kün) (Gabain 2007: 285), dunyâni **g**âzâyiz (303) (<Etü. kâz) (Gabain 2007: 280), **g**itdi **g**ördi bâş (350), **g**ördi ki bu **g**asri (352), **g**itdi, tamâm otaylari **g**âzdi dedi (367), bu söfrâ'yâ ki **g**özü düşdü (369) (<Etü. köz) (Gabain 2007: 283), **g**éssin (417), **g**îz **g**âtirây mägâr mâni hâlüm işitsilân (443), arab dedi, ki **g**âyman **g**âlîm (454), öylîsinâ **g**itdilân (471), **g**ördi şâ ismâlî aŋuştarî (489), **g**abrâ **g**issin, o **g**issilân (514), bâ:dan âtlârâ mindilân **g**âldilân (532), neçâ **g**ündüz toy tuttilân (546)

1.2.1.1.3. q-, -q- > ğ-, -ğ-

q konsonantının arka damaktan telaffuz edilen ğ konsonantına değişmesi olayıdır. Etü.'deki kelime başı q konsonantları HoTü.'nde (Kuçan ağzı) çoğunlukla ğ' ya değişmiştir. Bu ses olayının meydana gelmesinde Farsçanın da baskısı büyüktür. Kelime içinde ise q bitimli kelimelere, vokalle başlayan bir ek geldiğinde sedalılışma olayı meydana gelir. Kelime başı sedalılışma olayı düzenli değildir. (bkz. Ünsüz korunması bölümü, kelime başı q korunması)

âxunî dıdâdinnän ki ğoyléyidi (43) (< Etü. qowla-) (Gabain 2007: 282), ki väziři ğızı olsun (51) (< Etü. qız) (Gabain 2007: 280), ğöwα ğöwα bi ceyrânimi itirdim (65), mumkin-di ki aslən hiş häsâb etmäsin, bu şähärdän häm ğoylasın (88), ğızıyi kitär, ğaç (89) (< Etü. qaç-) (Gabain 2007: 276), bu yetdi ğärdâşi bir bâciläri (120) (< OT. qardaş /qardeş), ğärdâşlari – häm bu yetdi ğärdâş-di (126), biyérdän ğaytar ğaçär der (157), va'xti ki ğadamini ğoydi (170) (< Etü. qoy- / qod-) (Gabain 2007: 282), yâzū'di ki kiçi ğärdâşlari ölümä ğitdi (182), bu ğorxär (202) (<Etü. qorq-) (Gabain 2007: 282), âyzini ki mını âyzindä ğoyadi (227), şâ ismâl sır öpüş äldi_u mı'nnon yaxşı işğını etdi (247) (< Ar. 'işq عشق), ğäyrätinnän ğoymağı (251), bir ğızı üstündä mäni ğoymağı sü içim (254), ğâldı bu dâyi başında (263) (< Etü. qal) (Gabain 2007: 277), päri xânım ğabul etdi (311) (< Ar. qabül قبول), bu şâ ismâl şämşiri ğoydi (314), şu här birini ğölâynnön ki bir tutdi çakdi (359) (< Etü. qulğaq /qulaq) (Gabain 2007: 284), ğoydi ğırâyda bir söfrä'y_äm (369), ğağamı göz_üstünä (386) (< Ar. qadem قدم), bâ'sini kim orda ğoydi (425), äğär männän ğorxdulan ğorxdulan, ğorxmıyällän, hiş kim ola bâc vermettilän dälä (446), ğoydilän (492), ğörbänluğ_ettılän (545) (< Ar.+Tü. qurbän+lıq قربان)

1.2.1.1.4. -p- > -B-

P konsonantının b-p arası telaffuz edilen B konsonantına değişmesi olaydır. Asli bir ses olayı olmayıp, söyleniş esnasında ortaya çıkar. Metinde iki örneğine rastlanmıştır.

häy belä ğama sän düşüBsän (193), gänä_m öz yändä deđi_u xösälα bılärdän ğäliBdi o yazarlar häm bılärdän baş yäm bu ki hęc (375)

1.2.1.1.5. t- > d-

Eski Türkçe'deki kelime başı t- konsonantları Kuçan ağzında büyük oranda d- konsonantna değişmiştir. Ancak bu ses olayı düzenli değildir. Bunun dışında kalan istisna sözler de mevcuttur.(bkz. Ünsüz korunması bölümü, kelime başı t korunması)

minî âti_äm doğdi (16) (< *Etü. toğ-), bî deyî: mänî dârdimâ dâgmîdi (25) (< Etü. te- / ti-) (Gabain 2007:299), biri gâldi deđi (28), bu dâğ duvâri – âxuyâ biz deymiz dâğ duvâri- bö dâğ duvâri bilaxarâ gâşdi gétdi (44) (< Etü. tağ) (Gabain 2007: 296) , guzarî düşti şu buwâsinî bâyinâ (45), bilaxarâ minî guzarî düşti onda (54)(< Etü. tüş-) (Gabain 2007: 303), bu gamar-tây ham minî dilini biléydi, bi ham gamar-tâyi dilini bileydi (112) (< Etü. til)(Gabain 2007: 300), gözünnän eşiya yâş döküleydi (185) (< Etü. tökül-) (Gabain 2007: 301), mägâr lâlsän, ey, dilin yox-di, hây dilin yox-di (195), pârî xânımnän neçâ gécâ gündüz durdilän, deđi ki (211) (<Etü. tur-) (Gabain 2007: 302), yâri yoldâ deđi (213)

1.2.1.1.6. -t > -D

Kelime sonunda t konsonantının t-d arası telaffuz edilen D konsonantına değişmesi olayıdır. Düzenli bir ses olayı olmayıp metinde şu kelimelerde karşımıza çıkmaktadır. Söyleyişle ilgili bir ses olayıdır.

gissin kânâr-e houzâ ki su kitârsin, görâr ki, bâh bir âD bö bâyi içinâ giripti (151), deđi: “bâ’li, tâ hâla mänî ârxam yerâ degmäDDim (439), hâzır ittilän, özini hazir âmâdâ’_jttilän , tâßâr_u şâmşîr_u gurz_u âD (499)

1.2.1.2. Sedasızlaşma (Tonsuzlaşma)

1.2.1.2.1. -d > -D

Kelme sonu d konsonantının t-d arası D konsonantına değişmesi olayıdır. Düzenli bir ses olayı olmayıp sınırlı sayıda örnekte karşımıza çıkar. Genellikle Arapça alıntı kelimelerde görülür.

bilaxarâ bılâ gällillän giyällän öyē_u otirillän sürâ’tu bü yân o yân, minî biyêrdâ axD iyâr (439), minî biyêrdâ özünü axD iyâr (440) (< Ar. aqd عقد) “sözleşme,

bağlama”, bu rım şährindi’ yäm gaza o gadar bö gulzâr xânım isti’lân bersilân bu murâd çolâyâ (447) (< Ar. murâd مراد) “ arzu, istek, dilek”

1.2.1.2.2. -d > -t

Kelime sonu d konsonantının t konsonantına değişmesi olayıdır. Türkçede kelime sonunda asli olarak d konsonantının bulunmaması (ad ve od sözleri istisna) nedeniyle bazı alıntı sözlerin sonundaki d konsonantı Horasan Türkçesinden derlenen metnimizde t konsonantına değişir. Metinde sınırlı örnekte görölmektedir.

va’xti ki bu öydâ şu cürâ tāk yūdı, muddât ki öyâ bö arab zāngi gāldi (371) (< Ar. muddât مدت) “ zaman, süre”, ātlārini çākdilān u bilā mindilān yā, yā alı mādāt (457) (< Ar. meded مدد) “ yardım, imdat”

1.2.1.2.3. -v- > -f-

Kelime içinde v konsonantının f konsonantına değişmesi olayıdır. Metinde tek kelimedede rastlanmıştır.

bu bâyi difālinnān hiş ānvānān olmīdi (49), bu difālī yatirdi (50), mını difāllāri bir cūr-di (130), bu sudan hāy bı difālā sāpār (136), mını vurār, bu difālī xarāb eyār (147), gārd-u xāk iyār bu difāl bu difāl ki, bu sāxtāvān aslan mālum olmaz (148) (< Peh. dīvār دیوار) “duvar, set”

1.2.1.3. Akıcılaşıma

1.2.1.3.1. -d-, -d > -y-, -y

Eski Türkçe’de söz içinde ve sonunda bulunan bazı d’ler Horasan Türkçesi’nde y’ye değişmiştir.¹ Bu, oğuz lehçe (Güney-batı) grubunun genel özelliğidir.

¹ Benzer bir durum karşılıklı etkileşim sonucu Horasan’da konuşulan Farsçada da görölmektedir. Örneğin gelmek fiilinin çekiminde bu ses olayına rastlanır: *âmadam > amā’yim // âmadi > amā’yi* (Doerfer / Heschke 1993: 670)

âyzini ki minî âyzindâ goyadi (227), bu mănî başımda kültâ goyar (237) (<Etü. qod-) (Gabain 2007: 281) , nâz étti minin hâr nâmâ ol ayayınâ düşdi (256) (<Etü. adaq) (Gabain 2007:258), pârî xânım bılây ol ayayınâ düşdi (288), goydilân (310)

1.2.1.3.2. -ŋ- > -y-

Teklik ikinci şahıs iyelik ekindeki arka damak nazal konsonantı aşağıdaki örneklerde y konsonantına değişmiştir.

o vax sâni ğızıyi âlsın çıxârsın (88), hânüz tézrây-di, ğızıyi kitâr, ğâç (89)

1.2.1.3.3. -r-, -r > -y-, -y

Kelime içinde ve sonunda r konsonantının y konsonantına değişmesi olayıdır. Düzenli bir ses olayı değildir.

mını vurâr, bu difâli xarâb eyâr_u bilaxarâ giyâr bu bây içinâ (147) (< gir-er), biyêrdân ki ğamôr-tâyi şücâ top kimin yumuldu milay üstünâ (273) (< bu+lar), bilaxarâ bılâ gälillân giyällân öyē_u otirillân (439) (< gir-erler), ğız gätirây, gâ, dé, mănî hâlüm olay işissilan (444) (< o+lar)

1.2.1.3.4. -t-, -t >> -y-, -y

Fiil tabanına kip ekleri geldiğinde fiil sonunda bulunan t konsonantı y konsonantına değişir. Bu ses olayının ara merhaleleri olmuş olmalıdır. (git- > *gidipti> *gidupti > *giğubdi > *giğuwdi > giyüdi) Verilen örnekte kurgulandığı üzere t konsonantının doğrudan y konsonantına değişmesi mümkün görünmemektedir, bu ses olayının gerçekleşebilmesi için bir veya birden fazla ara merhale gerekmektedir.

vaxti ki gīydi şigârâ (43) (< gīy- <* gið- < git- < kit-) (< Etü. kit-) (Gabain 2007: 281), va'li kulfatlär târif eyillän ki belä bir şâ ismäl dünyâya gälipti (51) (< Etü. ät- / it-) (Gabain 2007: 265) , här nä türéyir (133), bir cuw su giyämiş (134), xarâb eyär (147) (Ar. xarâb خراب + et-), âyäm şärméyär mına baxsın ki cigäri kâbâb olär (156) (< Fars. şärm شرم + et-), bu päri xânım dér, giyär (208), bu şâ ismäl hãm giyâdi, päri xânımnän gözü ayirmîdi (209), dedi: giyämän (210), bu yollärdän häybirmi män giyäm (239), mını hãm gäli fikr éyäk (295) (< Ar. fikr فكر + et-), yusse étmä, män giyämän rıma (331), män şu ölümä giyännän giyäm, baxım nä sâptı (346), arab zänği yäm giyüdi şigârâ 358, män né'rä giyämän (407) istirâxat eyillän... ey cävân giyey (444) (< Ar. istirâxat استراحت + et-)

1.2.1.4. Dudaksılaşma (Labializasyon)

1.2.1.4.1. -ŋ- > -m-

Arka damak nazal konsonantı aşağıdaki tek örnekte dudak nazali m konsonantına değişmiştir.

bir neçä ğadam gitdi gördi ki ,neçä âdam mäsälän sümäklärdän şu cürä äti tüpültti(?) şu cürä_m yol içindä (351) (< Etü. süñük / siñük) “kemik” (Gabain 2007: 295)

1.2.1.5. Damaksılaşma

1.2.1.5.1. -d- > -ð-

Süreksiz diş konsonu d, süreklışerek yarı tonlu paletal (peltek) ð konsonuna değişmiştir. Düzenli bir ses olayı değildir.

güllärdän bir günü şâyät dedi ki (13), mini Başarmädilän ki (24), meytärlärdän biri gäldi dedi (28), bir neçä kälâm nişânına dedi (58), bilaxarä şähr içinnä ğadam

vurıdılän (79) (< Ar.+Fars. qadem zeden قدم زدن), deđilän: “bö, bö şâ ismâil-di (83), bı cürä deđilän (90), hala bu şâ ismâl hãm giyâği (209), âđam bãylattılän dāraxtä şu cürä xoşg itdilän (349) (< Ar. âdem آدم), avvälinnän tâ âxırına âđam källinän gayıritdilän (352), ğazâ o ğağar (447) (< Ar. qader قدر), şâ ismâli oyatmaği (519)

1.2.1.5.2. -t > -đ-

Düzenli bir ses olayı değildir. T konsoantıyla biten fiil tabanı zaman çekimine girdiğinde, t konsonu đ konsonuna değişebilmektedir.

män mını içi giğim (255) (< Etü. kit-), bu bãyı içindä şu cürä ki tafrıg eğipti (293) (< Etü. it-/ ât-)(Gabain 2007: 276)

1.2.1.6. Genizsileşme (Nazalizasyon)

1.2.1.6.1. b-, -b- > m-, -m-

b-m değişikliği Türkçede kelime başında görülen bir değişiklidir. Bu değişikliğe evvelce de söylediğimiz gibi umumiyetle uzak nazal benzeşmenin sebep olduğu anlaşılmaktadır.(Ergin 2006: 90) Eski Türkçedeki söz başı b konsonantı metnmimizde kimi sözlerde m’ye değişmiştir. Söz içinde ise tek örneğe rastlanmıştır. (*kib+i > kimi “gibi”)

ey pedär, mänä bir ât bé vâ bir şamşır bé, män bilaxarä ğim řığarä (13) (<Etü. bän / män) (Gabain 2007: 267), mını belinä ki mindi (38), älmäs kimin mını käs’di (40), bu âti bėlinä mindi (41), ola män bir gü’ni bu şâ ismâli bir tı -ğıyâfäsini görüm (53), sän çıxma, män bär’am (154), dâniřäsän mäninän (200), mäni yetdi ğardışım bardı (202), mını hãm ğalı fikr_eyäk ki (295), âtini mindi_u damdasğäsini kitardı (382), ätlärini çäkdilän_u bilä mindilän (457) (< Etü. bin-) (Gabain 2007: 269)

1.2.1.6.2. -l- > -n-

Sık görülen bir ses olayı değildir. Instrumental eki -lA'da bulunan l konsonantının n konsonantına değişmesinden ibarettir, -ld- > -ln- benzeşmesi +lAn ekindeki n'nin etkisi ile gerileyici benzeşme sözkonusu. -lAn eki +nAn şeklinde sabit ek haline gelmiştir. (krş. Instrumental durum eki)

bir dilnän yox, üz dilnän mənä âşuy oldi (62), pəri xânım hăm ki mını şü gärd ü xâkinän gözü mına düşdü (172), bu zowğ-ö-şo'wğunən (288), bu sähär ki turdi, bāyi içində belä bir fikrän gäzi (317), belä gurzunan ki vurdi (404), bu şa ismälän (457), arabnän gäldilän (533)

1.2.1.6.3. -r > -n

Horasan Türkçesinde üçüncü çokluk şahıs fiil çekiminde r konsonantı dış nazali n konsonantına değişmiştir. Bu değişimde Farsçanın etkisi söz konusudur. (Detay için bkz. sonuç bölümü)

ällättilän_u mını bı cürä dedilän_o mını yoldan çıxardılan (90), mını sâxlädilän (178), cängä gitdilän (206), biyerdä däfä_{iyällän} (270), bılar bāylayilän o cänâzäni goydilän (281), goydılan kitärdilän (294), ki gärdâşlari bilsilän (298), bılar bildilän ki... bılar işq eymişlän, bilä bir yerdämişlän (312), çıxmattılan (354), çäkdilän... gasirdän çıxdılan, gâşdilän (360), dästi-yaxân oldilän (429), yola düşdilän (454), bilmilän (542), çıxdılan... çirâyaluğ ettilän (545)

1.2.1.7. Sızıcılaşma

1.2.1.7.1. b-, -b- > β-, -β-

Kelime başında ve içinde, b sedalı-patlayıcı dudak konsonantının b-v arası telaffuz edilen yarı sedalı-sızıcı dudak konsonantı β'ye değişmesi olayıdır. Düzenli bir ses olayı değildir.

mini_βaşärmädilän ki (24), şicâati_βâ'ri o'rdan zor-bâzisi_βâr idi (106), bir bâciläri βâr-di (120), giyim bir bu_βâği içinä yâ bu sâxtävân-i böhöy, onı_çiniä (131), bir zât xaβar âlim (224), pəri xânım mæn sännän xaβar âlma'im ki (239), tamâm gâzdi gördi_u_βa'li 368, çayini_βerdi_u mini gâşəñ (377), gätirdilän mında istilän βersilän bir murât çolâyä (466), paş_m bu duβarä âtä_u gä, min âtä, giyäk (468), özinnän bâ-xaβar olsun... sännän xaβardâr olsun (494)

1.2.1.7.2. -b- > -w-

Kelime içinde b konsonantının dudaksılaşarak w konsonantına değışmesi olayıdır. Metinde tek kelimedede rastlanmıştır.

buwâsı äm (14), buwâsi hukm_etdi (26), guzəri düştü şu buwâsinü bâyinä (45), şö ğizü buwâsi dedü 84, buwâsu dē: “ ē , indi bēlä bir işit mænä (103), mænü buwâmü däsğâsi ki hēç , hiş dünyâda bēlä bir söfrä yo'xı (369), buwâsugil çıxdılan (545)

1.2.1.7.3. q-, -q-, -q > x-, -x-, -x

q konsonantının x konsonantına değışmesi olayıdır. Kelime başında, içinde ve sonunda meydana gelen bir ses olayıdır.

axşâm gâldi, äsâsini yıyıştirdi (91), vaxti ki bıla gitdilän (93) (< Ar. vaqt وقت), gördü gulzâr xânım yoxdi (94), bu âtä baxmây olméydi (151) (< OT. baq-), mına baxsın ki cigäri kâbâb olär minü cävânlugına (156), bu şâ ismäl baxdı minü üzüne (186), mınnon gänä häm çıxdı gitdi (233)(< Etü. taşıq-) (Gabain 2007:297), bilä axşâm gi gitdilän yâssilän (314), avväl -avväl ki âşuylux çäkdüm gulzâr xânımnän- (324), mæn bî-vâfâlux etmim (332) (< Fars.+Tü. bî-vefâ+lıq), sän mænü xâtınım-ây (334) (< Etü. qatun) (Gabain 2007: 278), ey cävân, biyerdä yâ gäl, intəxâm âly, âley yâ intəxâm âlim (394) (< Ar. intiçām انتقام), sän mænä icâzä berärsän ki mæn ikki rükät nomâz oxiyim, vaxti keçmäsin (420) (< Etü. oqı-) (Gabin 2007: 288),

nəmâzini ki oxıdı (425), mənî ârxam (436) (< Etü. arqa) (Gabain 2007: 261), mını biyêrdä axD iyär (439), özüni axD iyär (440) (< Ar. aqd عاق), çıxmeyi (536)

1.2.1.7.4. -p- > -w-

Metinde tek örneğine rastlanan bu ses olayı esasen bir geçiş merhalesi görünümündedir. P konsonu dudaksılaşılarak w konsonuna değişmiştir, ancak diğer örneklerden yola çıkılacak olursa w konsonu yerini daha sonra kendiden önce gelen vokale bırakarak eriyecektir. (bkz. birleşik zaman çekimleri, öğrenilen geçmiş zamanın hikayesi) Ses gelişimi -p- > *-b- > -w- şeklinde olmuş olmalıdır.

xudây mını bir nâfâr yâratuwdi ki dünyâda tāk, gamar-tây_äm bir nâfâr yâratuwdi ki tomâm ätlärdän bâş (113)

1.2.1.8 Gırtlaksılaşıma

1.2.1.8.1. -ğ- > -γ-

Sedalı arka damak konsonantı ğ'nın sedalı gırtlak konsonantı γ'ya değişmesi olayıdır.

bir danä oylan bérđi (4), vâ minî oylı_äm (11), mənî oylum için (15), dili âyzinä, iräyi âyzinä gäldi (172)(< Etü. ağız) (Gabain 2007: 259), gördi bu oylan ğayıtti gäldi (221) (<Etü. oğlan) (Gabain 2007: 288), u şâ ismâl dër ki, pârî xânım, γusse étmä (331) (< Ar. ğussa غصه), mənî boyzimnan bir lükkä vârz oldı (392) (<Etü. boğaz / boğuz) (Gabain 2007: 269)

1.2.1.8.2. q-, -q-, -q > γ-, -γ-, -γ

Sedasız arka damak konsonu q'nın gırtlak konsonu γ'ya değişmesi olayıdır. Söz başında, içinde ve sonunda meydana gelir. Alıntı ve Türkçe sözlerde görülebilir.

özünü yetdi Ƨalamnan ärâ etdi (56) (< Ar. qalem قلم), üz dilnän mənä âşuy oldi (62), âşuy oldilon bıla birbirä (71) (< Ar. ‘âşiq عاشق), nāmäläri çäkdi, âşuylyylari (75) (< Ar.+Tü. ‘âşiq+lıq), hiş ärâmluyə yox idi (81), özini neçä Ƨalamnan ärâ berär (168), här nāmä ul ayayinä düşdi (256) (< Etü. adaq) (Gabain 2007: 258), päri xānım biläy ul ayayinä düşdi (288), bilaxarä bu ğārdāşlär ayıl ayıla ğoydılan (297) (<Ar. ‘aql عقل), ayıl ayıla ğoydilän (310), män giyämän musāfirätlyä (334) (<Ar.+Tü. musāfirat+lıq), siyâ-puş oleydi, näyâb vureydi (380), näyâb vurdi (384) (<Ar. niqāb نقاب) tāmām bāşi äyayı (529)

1.2.1.8.3. -k-, -k > -Ƨ-

Sedasız ön damak konsonu k’nin Ƨırtlak konsonu Ƨ’ya deĝişmesi olayıdır. Genellikle iki vokal arasında meydana gelir.

dili äyzinä, iräyi äyzinä ğaldi (172), öpüşini äldi u yāxşı ki iräyi xoş oldi (247), iräyi çatlī’di (331) (< Etü. yüräk) (Gabain 2007: 313)

1.2.1.9. Süreklileşme

1.2.1.9.1. -ç-, -ç > -ş-, -ş

Süreksiz, sedasız diş-damak konsonantı ç’nin, sürekli sızıcı sedasız ş konsonantına deĝişmesi olayıdır. (ç > ş deĝişimi aynı zamanda bir sızıcılışma olayıdır.) Kelime içinde ve sonunda görülmektedir.

hiş (3) (Fars. hīç هیچ), bir neçä il ki keşdi (7) (< Etü. kaç-) (Gabain 2007: 279), bāşärmī tavlänī işgini âşsin (30), minī işgini âşsin (31) (<Etü. aç-) (Gabain 2007: 258), tavlänī işgini âşdi (33), bälä ki biläyi yānınnan keşdi (82), sü işsin, bö ät äyzini istādi istär sü işsin (251) (< Etü. iç-) (Gabain 2007: 274), vā onnän keşdi (305), tāmām ğasirdän çıxdılan, ğāşdilän (360) (< Etü. qaç-) (Gabain 2007: 276), hiş kim ola bāc vermettilän (446), üş xātın ğätirdi (535) (< Etü. uç) (Gabain 2007: 305)

1.2.1.9.2. p- > f-

Sedasız-patlayıcı p konsonantının sızıcılaşarak diş-dudak konsonantı f'ye değişmesi olayıdır. Düzenli bir ses olayı değildir. Örnekleri aşağıdakilerdir.

bir mäne çayam içi bir ât tâfilâ tâfsin tâfilmäydi, män tamâm meytärläri bâşini käsämän (26), istäydi désän, fûli pûli görsä, bunin dili açilär (477)

İlk örnekte görülen p > f değişimi metindeki tüm aynı sözlere kapsamamaktadır, (tap- “bulmak”) bu durum göstermektedir ki bu asli ve genel bir değişim olmayıp söyleyiş esnasında meydana gelmiş olmalıdır. Sonraki örnekte ise bir hendiadioyin kullanımını aslı p’li olan kelimedede, bir p > f değişimi ortaya çıkarmıştır. (bkz. Sonuç bölümü- hendiadioin)

1.2.2. BENZEŞME (ASSİMİLASYON)

1.2.2.1. İlerleyici Benzeşme (İlerleyici Assimilasyon / Progressive Assimilation)

1.2.2.1.1. -ld- > -ll-

Likit (akıcı) konsonantın kendisinden sonra gelen sedalı diş konsonantı d’yi kendisine benzetmesi olayıdır. Metinde bir örnekte mevcuttur.

bılxarä mənä âllättilän_u mını bı cürä deđilän_o mını yoldan çıxârdilän (90)
(< Etü. al+da-) “ hile yapmak” (Gabain 2007: 259)

1.2.2.1.2. -nd- > -nn-

Diş nazal konsonantı n kendisinden sonra gelen, sedalı diş konsonantı d’yi kendisine benzetmiştir. Metinde sık görülen bir olaydır. Genel olarak datif ve ablatif eklerinde görülmektedir.

bu bāyi difālinnān hiş ānvānnan olmīdi ki çıxsın yuxāri (49), bu şā ismāl bu yānnan o yānnan bir hamlā étti (50), bēlā ki bilāyi yānnan keşdi (82), mānnān hām xuşgildi (160), āgār mānnān bālā-dast oldi ki (164), pāri xānım mān sānnān xaβar ālma'im (239), zowγunnān_o şicaātinnān_u –nāmāsinnān- gāyrātinnān goymadı bö āt, a, sü işsin, bö āt āyzını istādi istār sü işsin (251), biştār mīnnan ibādātim çox olār, biştār mīnnan xudāya rāst giyāmān (265), onnān keşdi (305), mān şu ölümā giyānnān giyām (346), şu irāginnā biyērdā (374), şu cūr kāmār-bāndinnān ki tutdi (429), kişi lābāsinnān_ām çı'xmīdi (540)

1.2.2.1.3. -st- > -ss-

Yaygın olarak görülen bir ses olayı değildir, aşağıdaki örneklerde görülmektedir.

bu gi gānā_m gi bu āt üssündā néçā vaxt ki mīnī'nān cāng_ittilān (412), şā ismālī ātindā āssindā_goydi (507)

1.2.2.2. Gerileyici Benzeşme (Gerileyici Assimilasyon / Regressive Assimilation)

1.2.2.2.1. -ls- > -ss-

Metinde bir örneği bulunmaktadır.

bu sāni kūrākā'nī istī ossın ki (86) (<ol-sın) “olsun”

1.2.2.2.2. -nl- > -ll-

Metinde bir örnekte karşımıza çıkmaktadır.

güllārdān bir gü'nī şāyāt deşi ki (13), güllārdān bir gü'nī bir āxunī dūdādinnān ki goyléyī'di (43), bīlā'xarā güllārdān bir gü'nī bö nāmāvār bī gārdāşlārinnān bir kāyaz gātirdi (179)

1.2.2.2.3. -pt- > -DD-

Tek örneği bulunmaktadır.

bə'li, tå håla mənı̄ ârxam yerä degmäDDi(m)? (436)

1.2.2.2.4. -pt- > -tt-

Metinde genellikle öğrenilen geçmiş zaman çekimi ekinde görülmektedir, sedasız diş konsonantı t, kendisinden önce gelen, patlayıcı sedasız dudak konsonantı p'yi kendisine benzetmiştir.

şå ismâil gälitti bu bâya (55), bö indiyän hönüz küräkänı̄ olmattı (86), päri xånım gälitti dünyâya (122), göyıttilän (368), hiş kim ola bâc vermettilän dälä (446)

1.2.2.2.5. -rl- > -ll-

Likit (akıcı) bir konsonant olan l'nin kendisinden önce gelen titrekin konsonantı (r) kendisine benzetmesi ile meydana gelen ses olayıdır.

valı̄ kulfatlar tārifeyillän ki belä bir şå ismäl dünyâya galıptı (51), bir ilnän cängiyällän (127), dört gecä gündüz çäkäriz vaxtä, mənı̄ gârdâşlām tām ölüllän (232), ikki gârdâş bir tåbut tutup ileyindän gälillän (271), dört beş gârdâş hām cängiyällän (272), gälällän gârdâşlari (284), o vax bu şå ismäl nän biyerdä turillän (438), bilaxarä bilä gälillän giyällän öyēu otirillän (439), istrâxat eyillänu bilä ayıl ayıla göyillän (444)

1.2.2.2.6. -ts- > -ss-

Metinde t bitimli fiil tabanına üçüncü teklik ve çokluk şahıs emir ekleri geldiğinde ortaya çıkar, s konsonantı kendisinden önce gelen t konsonantını kendisine benzetir.

bu şâh hukm etdi meytârlârâ, géssilân (15), şâzâdâ özü bâşârâr minî işgini âşsin, gâlsin géssin (31), ba:dân bö kulfatlardân ki biri gâlâr, gissin kânâr-e houzâ ki su kitârsin (151), bir şâllây vurdi bu âtä_o bu ât xizlaği géssin (253), dâfâ essin âtinâ bir cowlân bérđi 398, ibâdât essin, xudâ'ya al-elimâs essin (419), mâni hâlüm olay işissilan (444)

1.2.2.3. Yarı benzeşme

1.2.2.3.1. -md- > -mn-

Yarı benzeşme, sözlerde bir konsonantın kendinden sonraki konsonantı (ilerleyici olarak) etkilemesi ancak tam olarak kendine benzetememesi durumudur. Aşağıda verilen örneklerde de görüleceği üzere -m bitimli kök ve gövdelere gelen ablatif (ayrılma hali) eki ve instrumental (vasıta hali) eki m konsonunun baskısıyla n'ye değişmiştir.

pâri xânımnân gözü ayirmîdi (209) (< hanım+dan), rımnân gulzâr xânımı gâtirîm (324) (< rum+dan), päs män dedim nân yiyendâ, mâni boyzimnan bir lükkâ vârz oldı (392) (< boğaz+ım+dan)

1.2.2.3.2. -pd- > -td-

Öğrenilen geçmiş zaman ekinde (-IpđI / -UpđU) bulunan sedalı dış konsonantı d kendinden önce gelen p konsonantını (gerileyici olarak) kendisi gibi dış konsonantı olan t'ye değişmesine neden olmuştur.

bu bilméydi, görmötdi -bu şâ ismâlâ bir çişmâk vurdi (289), bu gitti, va'xti ki mindan giditdi, arab zânğî_äm bizdan_u ga'rg-i-yarâğ_öldi (384)

1.2.3. BENZEŞMEZLİK (AYKIRILAŞMA / DİSSİMİLASYON)

Benzeşmenin tersine olarak, kelime içinde yan yana gelen iki konsonantın benzeşmemesi, benzeşmekten kaçınmasıdır. Metimizde tam olmayan konsonant uyumu da bu duruma zemin oluşturmaktadır.

xudâý cānibinnān bu tara**q**gi_**e**tdi (12), minin yemini şuyini tö**k**dilān (19), vāzirī gözları düş**d**i (77), ġārdāşları ölümā ġtdi (183), māġār lālsān, ey, dilin yox-**d**i (197), bō āt yola düş**d**i_u ġétdilān (260), al ayayinā düş**d**i (288), eş'ār **e**tdi (289), xabari yox**d**i (290), ġitdilān (314), cuf yola düş**d**ilān (457)

1.2.4. KONSONANT TÜREMESİ (ÜNSÜZ TÜREMESİ / EPENTHESE)

1.2.4.1. -g- türemesi

Metinde bir sözde rastlanmıştır. Eski Türkçedeki öġ “ön” sözünün sonunda HoTü.'de bir g konsonu türemiştir.

öġginā (380), yerdā minī öġgünnān çıxdı (385), şā ismāl minī öġgindā (405), minī ġoydi öġgindā_u ġāçirdi ġétdi (506), vaxti ki minī ki öġgindā bu sözi ki deđi (531)

1.2.4.2. -m- türemesi

Horasan Türkçesi'nde (Kuçan ağzı) de Türkiye Türkçesi'nde olduğu gibi, ilk kelimedden sonra ikinci kelimenin başına m- getirilerek yapılan hendiadiyoin kullanımı mevcuttur. (bkz. Sonuç bölümü-hendiadiyoin)

bu tāmām-ə dāġ māylā bu ādam mādamlā tāmām xākā hāmsān olār (426), yox, yox-di, bizī öy mōyimiz yox-di (474)

1.2.5. KONSONANT DÜŞMESİ (ÜNSÜZ DÜŞMESİ)

1.2.5.1. -d- düşmesi

Metinde birkaç örneği görülen bu ses olayının direkt olarak gerçekleştiğini söylemek pek akla yakın görünmemektedir. Bu ses olayının meydana gelmesinde ara merhaleler olduğunu düşünmenin daha mantıklı olacağı fikrindeyiz. (adı > * ağı > *ayi > â'i) “ adı”

minî âtini **â'ini** goydilân (21), bu gâdri **balan**-di (116) (< Fars. bolend بلند), gârdâşları nâmânâ **â'ini** mânâ dé (211), bı **â'ini** dér_u va'xti ki gâldi (212), mân sännän xaâar **âlma'im** ki (239), gârdâşları **â'i** (245), o bılanı xeymaländä **çâ'ir** vur'dilân (278), bıları **çâ'irlarinä** gâldilân (279)

1.2.5.2. -g- / -ğ- düşmesi

Eski Türkçe'de bulunan bazı kelime içi ve ek başı g/ğ konsonantları sonraki dönem Oğuz lehçelerinde erimiştir. Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi için bu konsonant düşmelerinin Eski Anadolu Türkçesi döneminde gerçekleştiğini söylemek mümkündür ancak Horasan Türkçesinin (Kuçan ağzı) tarihinin tam olarak aydınlatılmamış olması bu konuda bir dönem ismi zikretmeyi zorlaştırmaktadır. Fikrimizce Karahanlı Türkçesi döneminde başlayan (10.-11. Yy.lar) ve Harezm Türkçesi (12.-13.yy.lar) döneminde belirginleşip ilerleyen lehçe ayrılıklarını dikkate alarak Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) bu ses olayının 13. Yy.'dan sonra gerçekleştiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

mân bıaxarâ **gäräk** giyim rım şâhrinâ (102), mân özüm tāk ü tãnhâ **gäräk** gīm (107), neçâ tâziyanâ **gäräk** sãnâ vurım (165) (< Etü. kãrgãk) (Gabain 2007: 279), pãri xãni'mnãn bir **doymca**, bir mãn muni işq,etmağim (215) (<Etü. ger. – gınça,-ginqã) (Gabain 2007: 87), şu hãr birini **göläyinnan** ki bir tutdi çãkdi (359) (<Etü. qulğaqq/qulqãq) (Gabain 2007: 284), ey musalmallara tã zır **gäländä** (421) (<

ger. –gAndA), berdilän_u **gâçan** gâşdı, **ölän** öldi, **sınän** sındı, **gâlan** gâldi, **yıxılän** yıxıldı (531) (<Etü. par. –gAn) (Tekin 2003: 171)

1.2.5.3. -h,-h düşmesi

Alıntı bazı kelimelerde, kelime içinde veya sonunda h konsonantı düşmüştür.

şâzâdâ özü başârär mini işgini âşsin (31) (< Fars. şâh+zade), tâ bu âti **râyâ** gâtirdi (257) (< Fars. râh) ”yol” (râ+y+â), **dâstgâmüzdâ** hiç muvlâkâtdâ (305) (<Fars. dâst+gâh) , bizi **dâstgâmüzdâ** bir zâdî ki bârdi (306), **dâsgâsi** ki hêç (369), bõ arab **zângîni_äm** bir **meydangâsi** ßâ’ri ki hâr **pâ:livâni** gi gâlîdi (378) (< Fars. pehlevân) “yiğit, kahraman”, bu arab zângîni gâyzâ gâldi, **gâri** gâldi (394) (< Ar. qahr قهر), bizi **pâdişâmuzi** oylı-dı (465) (< Fars. pādşāh پادشاه) , bir **meydângâyâ** çıxdı (508) (< Ar.+Fars. meydân+gâh میدانگاه)

1.2.5.4. -ŋ düşmesi

Metimizde 2. teklik şahıs ekinde ve genitif ekinde bulunan ŋ konsonantı düşer ve yerini yarı uzun dar i (i) vokaline bırakır. (< -i < *-y < -ŋ)

hönüz **küräkâni** olmattı (86), bu yetdi **gârdâşi** (120), bir **çêsmâni** üstünâ (250), bu **çêsmâni** üstündâ zowğunnân (251), bu **läşgâri** üstünâ, bu läşgâri içinâ ki düşdi (273), ey cävân, sän kim-ây, bizâ kômäk **gâldi** (276), xoş **gâldi** (289), bulän dédilän “xoş **gâldi**” (382)

1.2.5.5. -p- düşmesi

Horasan Türkçesi’nde (Kuçan ağzı) öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi çekiminde p konsonantı önündeki vokale bir uzunluk bırakarak düşmüştür. (bkz. fiil çekimi-öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi) (-lptI >>üdi)

bu rım şährinnän_äm pãdişãni ikki nãfãri **gãlũdi** bu ĩrãnã (76), va'xti ki ğadamini ğoydi, öwidã bu pãri xãnım ki **oturũdu** (170), şu ğambãri ölümä **ğiyũdi** (246), arab zãnği_yãm **ğiyũdi** řiğãrã (358)

1.2.5.6. -r,-r

Horasan Türkçesi'nde (Kuçan ağzı) çokluk eki (isimde) umumi olarak -lA / -lã şeklindedir, sonundaki r konsonu dũřmũřtür. Kimi zaman ğeniş zaman ekindeki r ünsüzũ de dũřmektedir. (-r > ø)

de'lä (299) (< derlãr), minĩ **çãkmãlä:ni** diyãy, minĩ **zãnubandlãni** diyãy, minĩ **bãzubandlãmı** diyãy (305) (çãkmã "çizme"), **mãrdãneydilã** (337), dãy **mãylã** bu âdam **mãdamlã** (426), hiş kim **yoxt-dilã** (532), **ulã** o_yãna gitdilãn (546)

1.2.5.7. -t dũřmesi

Tek bir örneğine rastlanmıştır, düzenli değildir.

cuf læřğãri **řikãs** berdilãn (531), mãn biyãrdã **řikãs** yemiyim, mã'nĩ arzum murãdimã yetirĩm (424) (< Fars. şikest-en شکستن "kırmak")

1.2.5.8. y-, -y-, -y dũřmesi

Eski Türkçe'de kimi kelimelerin başında bulunan y konsonu Horasan Türkçesi'nde (Kuçan ağzı) dũřmũřtür. Benzer bir durum Azerbaycan Türkçesinde de söz konusudur.

bir neçã **il** ki keşdi (7) (Az. il), (<Etü. yıl/ yıl) (Gabain 2007: 310, **üz** dilnãn mãnã âşuy oldi (62) (Az. üz), (< Etü. yüz) (Gabain 2007: 313), ğöwã ğöwã bi ceyrãnimi **itirdim** (65) (< Etü. yitür/ yitdür) (Gabain 2007: 311), **üz irãğinãn** âşuy oldilãn bıla birbirã (71), âsãsini yırĩřtirdi_o bõ **üklãdi** (91)(< DLT *birbir üze üklenip*

“birbiri üzerine yığıldılar” (Dankoff 2007:378), bir **ilnän** cängiyällän (127), şu **iräginnä** biyérdä xotur oldı (374) (Az. ürek), (<Etü. yüräk) (Gabain 2007: 313)

Horasan Türkçesi’nde (Kuçan ağzı) şimdiki zamanını hikayesi çekiminde -ydI / -AydI ekinde bulunan y konsonantı kimi örneklerde düşmüştür.

ägär här dâya ki bu şamşiri **zurıdi**, älmäs kimin mini **käsı’dı**, bı dâ’γı (40), oldı ki şu cürä ki **oxıdi** (181), va’xti ki **gälıdilän**, bir neçä gécä gündüz bu päri xanım yaş **dökı** (283), hiş kim **görünmıdi** (403), bu gız,äm mənı hiç **istämı** (449)

1.2.6. KONSONANT KORUNMASI (ÜNSÜZ KORUNMASI)

1.2.6.1. b- korunması

Horasan Türkçesi’nde (Kuçan ağzı) kelime başında kimi b konsonantları korunmuştur. Aslında burada durum epey karmaşık görünmektedir. Üzerinde çalışılan ses kaydında aynı kelimenin farklı şekilleri mevcuttur. (ber- / ber- / ver-) “vermek” Bu durum sadece b-v ile sınırlı değildir. Horasan Türkçesi (Kuçan ağzı) konuşulduğu bölge itibariyle Özbek, Türkmen, Azeri, Fars ve daha birçok etnisite ile içiçedir. Doğal olarak, gerek gramer yapısı gerek kelime kadrosu bu unsurların çeşitli boyutlarda tesiri altındadır.

xudāvand-e ālām mənā bir dönā oylan **bérđi** (4), xâcā vāzir **bâr** idi⁵, bir dönā gız **bérđi** (6), oylını xudāy **berđi** (16), sän çıxma, män **bâram** (123), mənı yetđi gârdâşım **bârđi** (202), **berällän** bu murat çolâğā (453), işi **bâr**, här kim,äm burāy gétmeydi (486)

1.2.6.2. k- / q- korunması

Eski Türkçe’deki bazı kelime başı k, q konsonantları Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) korunmuştur.

bir neçä il ki keşdi (7), bélä ki biläyi yänınnan keşdi (82) (< Etü. kaç-) (Gabain 2007: 279), ğızıyi kitär, ğaç (89)(< Etü. kitär-) (Gabain 2007: 281), bāylāyılān kitārsilān ğätirsilān (280), män ikki rükāt nāmāz oxiyim, vaxti keçmāsin (420), düşdi malaxı içinä, şu cürä qıréydi (509) (<Etü. qır-) (Doerfer/Hesche 1993: 642), vaxti ki biläri qıréydi, öngini sâxlu’du bu şâ ismâl kitārlık etti (510), män bu ğızı goydum, u bıām kitārdi gitti işğ-ı ändāzinnān (513)

1.2.6.3. t- korunması

Eski Türkçe’de bulunan kelime başı t konsonantı Horasan Türkçesi’ndeki (Kuçan ağzı) kimi kelimelerde korunmuştur.

tavlāni üstinnān minin yemini suyini tökdilān (19), bu şâ ismâl ğäyzä ğälär, tūrār (200), bu şı yerinnān tursın (267), vākıl tökildilān hām minı üstinä (358), gözünü, yāşı töküldi bu şâ ismālî üzinä (520), tamām tökdü üst üstä bu läşğäri (529)

1.2.7. YER DEĞİŞTİRME (GÖÇÜŞME / METATHESE)

1.2.7.1. Yakın Yer Değiştirme

Kelimede yan yana bulunan seslerin yer değiştirmesi olayıdır. (Korkmaz 1992: 168) Metinde aşağıdaki örnekte görülmektedir.

bö şâ ismâl ğäldi, u mēnā xâtınā **örgät**di ki “nä’cır iyäk nä’cır iyäk, biz sänä yetäk (493) (< Etü. ögrät-) “öğretmek” (Gabain 2007: 290)

1.2.7.2. Uzak Yer Değiştirme

Yan yana bulunmayan ünsüzlerin yer değiştirmesi ile oluşan göçüşme olayıdır. (Korkmaz 1992: 155) Metinde birkaç örneğine rastlanmıştır.

män olä ki giyim bir buᵛᵛāyi içinä yä bu sâxtävân-i **böhöy**, onı içinä, män bir estirâhat eyim (131) (<Etü. bädük>)(Gabain 2007: 267) (bädük>*bâyüh>*böyöh> böhöy)

1.2.8. HECE YUTUMU (HAPLOLOGİE)

Bir kelimedede ses bakımından birbirine benzer veya eşit seslerden oluşmuş iki heceden birinin zamanla erylip kaybolması olayıdır.(Korkmaz 1992: 80)

Horasan Türkçesi'nde (Kuçan ağzı) de, gerek söyleyişteki kolaylığın tercih edilmesi gerekse bazı ses olaylarına bağlı olarak kimi kelimelerde hece yutumu meydana gelir.

biri **vâri** biri yox idi (2) (bar idi >*variᵛi > vâri), bir bâyu **vâri**, burda (10), mänä bir ât bé vâ bir şâmşir bé, män bilaxarä **gîm** şigârä (13) (gideyim> gîm), şâ ismâli **gâtiᵛ** (57) (<gâtiriᵛ>), onı **sâbinä** yırläydim (204) (<hesabına), mänî gârdâşlâm tâm ölüllän (232), bu **gârdâşlan** â'ini deᵛi (246) (<gardaşlarınıᵛ>), yer âsumânä gâlsin, män gârak **gîm**, rûmnän gulzâr xânımı **gâtirîm** (324) (<gâtiräyim), män bi-vâfâlux **etmîm**, o **âlîm** (332) (<etmäyäyim) (< alayım), hiş dünyâda belä bir söfrä **yoxı** (369) (< yok idi)

1.2.9. KONSONANT İKİZLEŞMESİ (GEMINATION)

İç seste bulunan, kelimedeki vurguyu taşıyan konsonant kimi zaman ikizleşme eğilimi gösterebilir. Metinde birkaç örneğine rastlanmıştır.

özünü **yetdi** ᵛala'mnan ärâ etdi (56) (<Etü. yiti) (Gabain 2007: 312) (<Etü. yēti) (Doerfer/ Heschke 1993:653), bu rûm şährinnän_äm pâdişâni **ikki** nâfâri gälüdi (76) (<Etü. iki/ äki) (Gabain 2007: 274), **yetdi** gârdâşdilän (119), bu **yetdi** ᵛârdâş gitdilän cängä (128), hâm **ikki** gécä gündüz , bir gécä gündüz çäkT'di (244), kânâr-e şâhrdä bir **garrı** xâtını gi_öylîsinä gitdilän (471)(< Etü. qarı) “yaşlı” (Gabain 2007: 278), **garrı** gâldi gitdi (496), bu vurdi murâᵛi şu başinnän, gâldi şaqginnän, **ikki**

bölündi (501), duvâr kâsdilân, **dişşâri** çirâyaluğ ettilân (545) (< Etü. taşqaru /taşgaru) “dışarıya”

1.2.10. HECE KAYNAŞMASI (KONTRAKTİON)

Hece kaynaşması ve vokal birleşmesi farklı Türkologlar tarafından yapılan adlandırmalar sonrasında ortaya çıkmıştır. İki farklı olay olmayıp sadece aynı olayın farklı adlandırılmasından ibarettir. Bu konuda Muharrem ergin ‘Vokal birleşmesi’, Zeynep Korkmaz ‘Hece Kaynaşması terimini kullanmaktadır. (bkz. Vokaller- Vokal birleşmesi)

2. BÖLÜM: ŞEKİL BİLGİSİ (MORFOLOJİ)

2.1. KELİME YAPIMI

2.1.1. İSİMDEN İSİM YAPMA EKLERİ

2.1.1.1. +an

İşlek olmayan bir isimden isim yapma ekidir, metinde sadece bir kelimedede donuklaşmış (frozen) olarak karşımıza çıkmaktadır. Eski bir çokluk ekidir. (Kırş. Etü. eren < er+en)

Türkçede eskiden beri bulunan bu ek hiç değişmemiş; Eski Türkçede, Eski Anadolu Türkçesinde ve daha sonra hep aynı olmuştur.(Ergin 2006: 174)

xudâvand-e âlâm mænâ bir dônâ oylan bérdi (4), görđi bu oylan gayıtti gâldi (221), bir oylan-di ki, ä’gâr mını görändä yöxi gâlsin ki (448) (oğul+an)(etü. oğlan) “çocuk, oğul, oğlan” (Gabain 2007: 288)

2.1.1.2. +AIA

Sayı isimlerinden sonra gelen, işlek olmayan bir isimden isim yapma ekidir. Genellikle iyelik ekleri alır. (Öztürk 2005: 13)

Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) kullanılan bu ek diğer oğuz lehçelerinde görülmemektedir. Tarihi Çağatay Türkçesinin devamcısı olan Özbek Türkçesinde kullanılmaktadır.

bir yol ikki oldi, bu **ikkälä** yoldan bü yänkini dedilän gissin, ölümä giyäsän o yänkini giyä git (345), gulzâr xänimi **goydi** äti târkindä **u uçalasi** - çopân **am bâ'rdi** - yola düşdilän (533)

2.1.1.3. +daş

Türkçede eskiden beri kullanılan fakat sahası çok geniş olmayan bir ektir. Başlıca fonksiyonları eşlik, ortaklık ve mensubiyet, bağlılık ifade eden isimler yapmaktır.(Ergin 2006: 167)

bu yetdi **gârdâşdilän** (117), bu **gârdâşinnän** kâ yaz gälipti (180), mäni yetdi **gârdâşim** bârdi (202), o **gârdâşları** nämänä â'ini mänä dé (211), bu pârî xânum **gârdâşlärinä** dē **u säyn hâli nä sâptı** (317) (< etü. qarındaş) “kardeş” (Gabain 2007: 278)

2.1.1.4. +ginä

Küçültme ve sevimlilik ifade eden bir isimden isim yapma ekidir.(Öztürk2005: 15)

Etü. kitâbelerde +qınyä, +kinyä şeklinde olan ek,(Eski Uygurca) n ağzında +qına, +qıya, +qıa, y ağzında ise önlü şekilleri +kinä, +kiyä ve +kiä olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Oğuz grubu Türk lehçelerinde –Horasan Türkçesi dışında- kullanılmayan ek, Özbekçe ve yeni Uygurcada işlek bir ektir. (Özb. yumşâq+qına “yumuşacık”, kättä+ginä “büyücek”)(Öztürk 2005: 15) (YU: az+gına “azıcık”, küçük+kinä “küçücük”) (Ercilasun 2007: 370) Horasan Türkçesinde kullanılan eke metinde bir örnekte rastlanmıştır.

bu ğarrı xâtını öylisinä gi gitdilän, bu xâtını âram**ginä** işgä vurdilän (472), bu âram**ginä** bir qısım pül çıxârdi (475), âram**ginä** bu aŋguştäri ki berdi bu gulzâr xânıma (489) (<aram+ginä) “yavaşça, yavaşcacık”

2.1.1.5. +lây

Etü.’de ‘yer adları’ yapan bir isimden isim yapma eki olarak karşımıza çıkmaktadır. Etü.’de de işlek değildir, sadece; başlağ “başlangıç, başlama yeri”, yaylağ “yayla, yaz geçirilen yer”, qışlağ “kışla, kışın geçirildiği yer” örneklerinde görülmektedir.(Gabain 2007: 44)

Bugün Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) kullanılan ekle aynı olup olmadığı bir muammadır, burada bir ses benzerliği düşünülebileceği gibi, ekin anlam değişmesine (semantic change) uğrayarak yaşamına devam ettiğini söylemek de mümkün olabilir.

Ek Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) küçültme ve sevimlilik anlamları veren bir isimden isim yapma eki olarak kullanılmaktadır. (Benzer bir anlam Özbekçede de karşımıza çıkmaktadır; bota+laq “deve yavrusu”) (krş. Özb.) Metinde bir kelimedede karşımıza çıkmaktadır.

bir teylâğ gätirdi (17), minî teylâyi şı olan günnän hiş kimi yânina goymadı (18), tavîlädä bir teylâğ vârdi, mənî hiş kim başärmî tavlâni işgini âşsın (30) (<tay+lağ) “taycık”

2.1.1.6. +lik, +luğ, +lux, +luγ

Türkçenin belli başlı isimden isim yapma eklerindedir. Geçici ve kalıcı isimler yapar. Başlıca fonksiyonları isimlerden yer adları, mücerret (soyut) adlar ve sıfat yapmaktadır. (Ergin 2006: 155)

Tarihi ve günümüz Türk Lehçelerinde kullanımı yaygın bir isimden isim yapma ekidir. Metnimizde de yaygın bir kullanıma sahiptir.

bu bâyda durdi işləmayinä_şin dä zindägânluγa (10), on günü bir ilî bila'î nāmälari çäkdî, âşuyluγlari (75), minî âti bas ke şıca'âti vâri_o hiş ârâmluγa yox idi (81), mənî bı xudây bîkârlux günündä minî gayırıpti (152), cigäri kâbâb olär minî cävânluğına (156), bözünü vurdî länğliyä. bözünü vurdî länğliyä (256), gulzâr xânım mənî avväl avväl ki âşuylux çäkδum (321), sän gulzâr xânım üzü dâγunon gülsin män bi-vâfâlux etmîm (332), män giyämän musâfirätluγä (334), bu minî axşâm nân çâyini_βerdi_u mənä pazır-aluγ_etti (376), biyérdä mardânaluγ gi birbirdän çıxsın_äm (380), târs-i nâtluγinä(?), âxır_äm mənî bälä (381), ey cävân , sänî yolinnan mindan git, râst git, çıxasan âbâdarluγa (383), şardı_äm bi cäşn bir çirâyâluγ_etdilän ki, bäh (461), bıläri etti_u öydä pazır-aluγ_etdi (479), bu şu gızı kitärdi ki gitdi , bi-vâfâluγ_etdi (515), dişşäri çirâyâluğ ettilän (545)

2.1.1.7. +rây

Etü.'de kuvvetlendirme bildirir, tam bir kelime teşkili unsurudur. (Gabain 2007: 105) yiğräk “daha iyi, çok iyi”, artuqraq “mükemmel, fevkalade”

Bugün Batı Türkçesinin bütün lehçelerinde az sayıdaki kelimedede görülen bir ektir. Azerbaycan Türkçesi dışındaki lehçelerde ek +rak ve +rek olmak üzere iki şekillidir. Azerbaycan Türkçesinde ise sadece +raq şeklindedir. (TüTü. küçürek, ufarak, Az. bozraq, böyükraq, TmT. gımmadrak “daha kıymetli”, āzrāk “bir hayli az” GT. küçürek, büürek “büyükçe, daha büyük”) (Biray 1999: 58)

Metimizde de ekin karşılaştırma, kuvvetlendirme gibi fonksiyonları mevcuttur. Metinde bir sözde karşımıza çıkmaktadır. Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) ekin a vokali yuvarlak a (â) vokaline değişmiştir.

pas hânüz tézrâğ-di, gızıyi kitâr, gâç (89) (< tez+raq)

2.1.2. İSİMDEN FİİL YAPMA EKLERİ

2.1.2.1. +la-

Eski Türkçeden beri Türkçenin her alanında işlek bir isimden fiil yapma ekidir. Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) de işlek olarak kullanılmaktadır.

bâyda mini goydi_u bu bâyda durdi işlämayınä_şin dä zindâgânluğa (10), şı tavilädä işgini bâylayılän (19), vaxti xızlaği -mını belinä ki mindi (38), äsâsini yışıştırdı_o bö üklädi (91) (< yük+le-), neçä gün bu mindä gâldı, mımı sâxlädilän (178), onı sâβinä yıřläydim (204), bu gârdâşlarinı cänâzälärini gâşäñ bâyläyilän (280), bir neçä gécä gündüz bu päri xânım yâş dökī, yıřléydi ki (283), päri xânım şı şücä iräyi çatlıdi, gécä gündüz yıřléydi (331) (< çat+la-), âdam bâylatılän dârxatä şu cürä xoşg itdilän (349), sâxlasın, bulän dédilän ‘xoş gâldi’ (382), alini yâtlıymiz här işdä (423) (yâd+la-) , bir kâmâr-bändini bâylar, bâzı-bändini bâyladı (427), duβârä yollađilän gitdi dedi (484), bü yânnan ki béla ki xızlaği (504) dedi ki “nämä yıřléysän (521) (< Etü. yığla-) “ağlamak” (Gabain 2007: 310) (* yığ+la-)

2.1.2.2. +lən

İsimden fiil yapma eki +la ve fiilden fiil yapma eki -n- eklerinin birleşmesiyle oluşmuş bir ektir. Tüm Oğuz grubu Türk Lehçelerinde yaygın olarak kullanılan ekin metnimizde bir örneği mevcuttur.

bu yer bələ ki tozl~~an~~di (402)

2.1.3. FİILDEN İSİM YAPMA EKLERİ

2.1.3.1. -âc

Metinde sadece bir örneğine rastlanmıştır. Horasan Türkçesi (Kuçan ağzı) dışında batı grubu Türk lehçelerinde kullanılmamaktadır.

Diğer batı grubu lehçelerinde işlek olarak kullanılan -ak, -ek fiilden isim yapma ekini karşılamaktadır.

ey, bu hām ğorxâc adām-di, bı ğétmeydi (222) (krş. Özb. ket-may-di)

2.1.3.2. -ä

Metinde bir örneği donuklaşmış olarak karşımıza çıkmaktadır. İşlek bir ek değildir.

gécä gündüz gétdi (111), pəri xanımnän neçä gécä gündüz durdilän (211), bir gécä gündüz çäkär (227), néçä gécä gündüz toy tuttilän (313), gécä gündüz,äm (449), pəri xanımdä néçä gécä gündüz toy tuttilän (534) (< Etü. keç-ä) “gece”

2.1.3.3. -γ

İşlek olmayan ek bir fiilden isim yapma ekidir. Metinde bir örnekte karşımıza çıkmaktadır.

işgini bāylayilän (19), bılar bāylayilän (281), ādam bāylattilän dāraxtä (349), kāmār-bāndini bāylar, bāzu-bāndini bāyladi (427) (Etü. ba- “ bağlamak”) (Gabain 2007: 266), (Etü. bağ “bağ, ip”)

2.1.3.4. -(ı)q

Bu ek eskiden beri işlek bir ektir. Yaptığı isimler umumiyetle fiilin gösterdiği harekete uğramış olan, bazan da o hareketten doğmuş bulunan veya o hareketi yapan çeşitli nesnelere karşılar. (Ergin: 188)

Diğer Oğuz lehçelerinde işlek olan bir ektir ancak bizim incelediğimiz metinde bir örneğine rastlanmıştır.

gozar yuxâ’rı bü’t-tamâm læşgär_u tamâm olä şücä âyızlari gözlari açıq gâldı (430)

2.1.3.5. -in

Metinde tek örneği görülmek ‘gelin’ sözünde karşımıza çıkmaktadır. İşlek bir ek değildir.

bilaxarä bu gälini ki gätirdilän , meydâna ki çixârdilän (504) (< etü. kâlin)
“gelin” (Gabain 2007: 279)

2.1.3.6. -(ü)m

Metinde bir örneği mevcut olup, işlek olmayan bir isimden fiil yapma ekidir.

yâzûdi ki kiçi gârdâşlari ölümä gïtdi (182), bu kiçi gârdâşlari ölümä gïtdi (183), biri ölümä gïtti (203), şu gâmbäri ölümä giyüdi (246), ölümä giyäsän o yânkini giyâ git (345), män şu ölümä giyännän giyäm, bâxım nä sâptı (346) (< ölüm)

2.1.4. FİLDEN FİİL YAPMA EKLERİ

2.1.4.1. -Ar-

Bu ek eskiden beri kullanılan, fakat işlek olmayan misalleri az bulunan bir faktitif (geçişsiz ve geçişli fiillerden geçişli fiiller yapan fiilden fiil yapma eki) ekidir. Ekin Eski Türkçedeki -gar-, -ger- ekinden geldiği anlaşılmaktadır. (Ergin 2006: 213)

Ek batı grubu yazı dillerinde işlek olarak kullanılmaz. Örnekleri sınırlıdır. (Tütü., GT. TmT. çiq-ar-, Az. yax-ar-) (İlker 1997: 83)

Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) de işlek olarak kullanılmayan bir ektir. Birkaç örnekte görülmektedir.

şâh ismâl âhusini tutdı_o kitârdi gétđi (73) (< kit-är-) “götürmek”, o vax sâni ğızıyi âlsın çixârsın (88) (< çiq-ar-) “çıkar”, ğızıyi kitâr (89), yoldön

çixârdılan (90), özini xoş, xoş-hâl âtardi bâyä_o gitdi ol üzini yudi (94) (< at-ar-), gulzâr xânimi, gâldilân, kitârdilân géttilân (97), vaxti ki gitdi yetârdi bir yerä, bir neçä gündüzdän söñ yetârdi bir yerä gördi ki (345) (< yet-är-) “yetiştirmek, yetmek”, başini_m ordan kitârsin... bir zor-bâzi ki yetârdi mınä (425), göydi yerdä döşün üstündä ki otirdi, bu xancäri ki çixârdı vursin (431) (<döşünün), bu ârämginä bir kısım pül çixârdı, mını kısmında_göydi (475), män avrâdi ki kitârdim (505)

2.1.4.2. -dİr-, -tİr-

Türkçede eskiden beri bulunan ve işlek olarak kullanılan fiilden fiil yapma eklerinden biridir. Faktitif ekleri içinde en işlek olan ve en çok kullanılan bu ektir. (Ergin 2006: 212)

Eski Türkçede ek (-tur-, -tür-, -dur-, -dür-) sadece yuvarlak vokalli olarak kullanılmıştır. (aq-tur- “akıtmak”, yi-dür- “yedirmek”) (Gabain 2007: 60)

Bugün ek batı grubu yazı dillerinde Türkiye Türkçesinde ve Gagauz Türkçesinde sekiz şekilli (-dır-, -dir-, -dur-, -dür-, -tır-, -tur-, -tür-), Azerbaycan Türkçesinde ve Türkmen Türkçesinde ise dört şekilli (-dır-, -dir-, -dur-, -dür-) olarak kullanılmaktadır. (İlker 1997: 80)

İncelediğimiz metinde ekin ekin sekiz şekline rastlanmasa da sedalı ve sedasız, düz vokalli ve yuvarlak vokalli şekillerine rastlanmıştır. Bu bağlamda ekin Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) de sekiz şekilli olarak kullanılmakta olduğu fikrindeyiz.

axşâm gâldi, âsâsini yıyıştirdi (90), bā:dän gurzuni havâdan ki andirâr (137), gurzim havâdan andirrâm (140), tilisim olsa sindirrâm (141) (< sın-dır-) “kestirmek, kırdırmak”, ägâr xudâvând-e âlâm hämgün bir mının yäyiptän yetiştiräydi (296) (< yetiş-dir-), hiş bö gâzın pä:livâni sän, bir nāmâ zor-bâzi âdam öldürür (360) (< öldür-), gurzini ki havâdan ki andirdi, bu âti şu cuf xızlädi (401) (< in-dir-), yetiştirärsän gulzâr xânıma (482)

2.1.4.3. -(ı)l-

Bu ek Türkçede eskiden beri işlek olarak kullanılan fiilden fiil yapma eklerinden biridir. Fonksiyonu pasiflik ve meçhullük ifade eden fiiller yapmaktır. (Ergin 2006: 204)

Ek tek konsonanttan ibarettir ancak fiil tabanına ekleneceği zaman duruma göre düz-dar (-ı-, -i-) veya dar yuvarlak (-u-, -ü-) vokaller yardımcı vokal olarak araya girer.

Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) de işlek olarak kullanılan bir ektir.

gözünnän eşiyā yâş döküleydi (185), bı şı biyérdän ki gamar-tâyi şücä top kimin yumıldı milay üstinä (273), bu cävânlar yııldılân_u bö gârdâşlar gâldilân dedilân (276) (< yığ-ıl-), bu vâzır-ə vâkıl tökildilân hām minî üstinä (358), gurzunan ki vurdi, yerä gömüldü, xâkâ hämsân oldi (404), bunin dili açılâr (477), şu cürä ki gözünü yâşi töküldi (520), şu bizdän yumıldı gitdi (527), yıxılân yıxildi (531) (< yığ-ıl-)

2.1.4.4. -ma-, -mä-

Türkçenin olumsuzluk ekidir. İşlek bir ektir. Türkçenin her sahasında ve her evresinde kullanılmıştır. i- (cevheri fiil- ana yardımcı fiil) dışındaki tüm fiil tabanlarına eklenebilmektedir.

Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) aynı görevde ve yaygın olarak kullanılan ekin kullanım sıklığı diğer eklerden bir hayli fazladır.

mini_başärmädilân ki (24), şâ ismâl hām bilmäyidi ki, mindä nä-xaβar-di (46), âyâ günä der sän çıxma, män baram (123), e, bı sözlärdän demä , sän! männän bälâ-dast (162), ägâr yâ üräğim tutmadi (165), bir män muni işqetmädim (215), şica'âtinnän_u - nāmäsinnän- gäyrätinnän goymağı bö ât, a, sü işsin (251), sän o

yändä, män häm bü yändä, mänî alim sänî täräfä gäl**m**äsin (314), bilaxarä, tâbilä â**l**mağı, bu minî axşâm nân çâyini**ı**berdi (367), şâ ismâldän**âm** bir xaβar ol**ma**đı (450)

2.1.4.5. -Ir-

Eski Türkçeden beri işlek olarak kullanılmış bir faktitif ekidir. Muharrem Ergin bu eki -r- şeklinde almıştır. Ancak ekin vokal bitimli fiilere gelmemesi ve eski Türkçeden beri, fiil tabanına eklenirken vokalli kullanımı şüphe uyandırıcı bir durumdur. Buradan yola çıkarak ekin -ır-, olarak alınması düşüncesindeyiz.

Ek -ar-, -er- ekiyle hemen hemen aynı fonksiyondadır. (İlker 1997: 84)

bu difâli yat**ı**rdı_u girdi bı bâyî içinä (50), göwa göwa bi ceyrânimi **it**irdim (65) (< yit-ir-), yetirdi gördi ki , bu biyâbânda bir âmârât-di ki (115), malax kimin bıları tamâm üst üstä yâ**tı**rdı (273), murâdimâ yet**ir**mim (315) (< yet-ir), män biyêrdä şikäs yemiyim, mänî arzum murâdimâ yet**ir**im (424), onî xâtını gulzâr xânımı gâç**ı**rdılän (466), öydän o,yâna kaç**ı**rtittilän dâlda (483), mini göydi öngindä_u gâç**ı**rdı gétđi (506) (< qaç-ır-)

2.1.4.6. -(i)ş-

Türkçenin eskiden beri işlek olan kullanılan fiilden fiil yapma ekidir. Eklendiği fiile bir ortaklaşma ve oluş ifadesi kazandırır.

Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) de işlek olarak kullanılmaktadır. Metinde sınırlı sayıda örneğine rastlanmıştır.

axşâm gâldi, äsâsini yrııştırdı, o bö üklâdi (91) (< Etü. yığ-ı-ş-), xudâvând-e âlâm hâmgün bir mının yâyiptân yetiştiräydi, bu hâla gänä hâm yâyb olüdi (296), yetiştirärsän gulzâr xânıma (482) (< yet-i-ş-)

2.1.4.7. -n-

Türkçenin her döneminde kullanılmış işlek bir fiilden fiil yapma ekidir. Türkçenin dönüşlülük ekidir. Eklendiği fiile ‘kendi kendine yapma’ ifadesi verir.

-n- eki ile yapılan fiillerin bir kısmı dönüşlülük değil pasiflik-meçhullük de ifade eder. Başla-n- (Ergin: 203)

Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) de işlek olan ekin metinde birkaç örneğine rastlanmıştır.

biri ki bilây içindä xeyli kata görüñädi (286) (< kör-ü-n-), tãmâm bu dūd içindä hiş kim görüñmīdi (403), ikki bölüñdi (501) (< böl-ü-n-), şâ ismâl, oyan (519), gözünü yâşi töküldi bu şâ ismâli üzinä, şâ ismâl oyandı (520), oyandı, bir sillä vurdi (521) (< oya- n-) “uyanmak”

2.1.4.8. -set-

İşlek olmayan bir fiilden fiil yapma ekidir. Metinde bir örneğine donuklaşmış olarak rastlanmıştır. (TüTü.’de göster- şeklinde olan ekte bir metatez mi yaşandığı yoksa ekin aslında gör- fiiline getirilmiş -set- şeklinde mi olduğu tartışmalı bir konudur.

Aynı söz Özbekçede de yaşamaktadır. Kör-sät- “göstermek” (Öztürk 2005: 33)

o vax tâ pūli görsetdilän (478)

2.1.4.9. -t-

Türkçede eskiden beri işlek olan bir faktitif ekidir.

-t- eki fiil kök ve gövdelerine getirilebilmekte fakat fiilden fiil yapma ekleri içinde faktitif ekleri kendisinden önce gelebilmektedir. (Ergin 2006: 211)

Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) de işlek olarak kullanılmakta olup metinde birkaç örneği bulunmaktadır.

bıaxarä mənä ällöttilän_u mını bı cürä deđilän (90) (< alda-t-), âđam bāylattılän dāraxtä şu cürä xoşg itdilän, ati tükätđi 349 (< tükä-t-), sümäklärdän şu cürä ati tüpültti (351) (<*tüpül-t-) “tepe gibi yığmak”, öydän o_yâna kaçirtittılän dālda (483) (< kaçır-t-), bö şâ ismâil gāldi_u mənä xâtınä örgätđi ki (493) (<* örgä-t-) “öğretmek”, şâ ismâli oyatmaği (519) (< oya-t-) “uyandırmak” // (< oyğan-) (Argunşah/ yüksekkaya 2012:164) (Az. oyan- “uyanmak”)

2.2. SIFAT-FİİLLER (PARTİSİPLER)

2.2.1. -An

Eski Türkçede -ğan, -gen şeklinde olan geniş zaman partisip eki, bugünkü batı grubu lehçelerinde ek başındaki -g- konsonantını yitirerek -an, -en şeklini almıştır.

mını teylâyi şı olan günñän hiş kimi yänina goymağı (18) “olduğu gün, doğduğu gün”, afarın , mänı dārdimä dāgän ât bu’đə (39), bizı dārdimizä dāgän bir bācimiz_u bārdı (306), bu deđi: män şu ölümä giyännän giyäm (346) (< git-en-den) , şü meydän-gāđä ki yetirän yerdä minı öngünñän (386), māmāydän tutan män-ədım (530), kās u cuf läşgäri şikäs berdilän_u gāçan gāşđi ,ölän öldi , smän sındı , gālan gāldi , yıxılän yıxıldı (531)

2.3. ZARF FİLLER (GERUNDIÜMLAR)

2.3.1. -A

-a, -e zarf fiil eki bugün batı grubu yazı dillerinde çoğunlukla tekrar ve ikilemelerde kullanılır. (İlker 1997: 151)

göwα göwα bi ceyrānımı itirdim (66) (< qov-a qov-a) “kova kova”, hār kimi görārsān tā görā dā ĩn, e-e-e-eymi istāydi dēsān (477) (< *gör-ā) “görünce (?)”

2.3.2. -AndA

-anda /-ende gerundium eki Eski Türkçe -ğan / -gen partisibi ve lokatif ekinin (-da / -de) birleşmesinden oluşmuştur (Yüce 2000: 108). Çağatay Türkçesinde de -ğanda / -gende şeklinde olan ek bugün batı lehçelerinden olan Azerbaycan Türkçesinde ve Türkmencede -anda / -ende şeklinde kullanılmaktadır.

Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) de kullanımı Az. ve TmT.’nde olduğu gibidir. Bu ekin yerine Türkiye Türkçesinde -dığında/ -diğinde veya -ınca/ -ince ekleri kullanılmaktadır.

pās mān dedim nān yiyendā, mānī boyzimnan bir lūkkā vārz oldı (392) (< yi-y-ende) “yediğinde, yiyince”, deđi ki “ey musalmallara tā zūr gālāndā, nāmāz yādlorinā gālār (421) (< gāl-āndā) “geldiğinde, gelince”, bir oylan-di ki, āgār mīni görāndā yōxī gālsin ki, hiç irāgi,m şul-yīdi (448) (< gör-āndā) “gördüğünde, görünce”

2.3.3. -Inca

Eski Türkçede -gınça/ -ginçe şeklinde olan ek batı grubu Türk lehçelerinde ek başı -g konsonantını yitirerek -inca/ -ince şeklini almıştır.

Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) de -inca/ -ince şeklinde olmalıdır ancak metinde bir örnekte karşımıza çıkmaktadır.

män bu päri xânımnän bir doynca , bir män muni işq etmadim (215)

2.3.4. -p, -ip, -up, -ib

Eski Türkçede -p şeklinde olan bitmişlik ifade eden bir gerundium ekidir. Bugünkü batı grubu lehçelerinde farklı şekillerde kullanılmaktadır.

Azerbaycan Türkçesinde ekin sadece sedalı şekilleri (-ıb, -ib, -ub, -üb) mevcuttur. Türkiye Türkçesi, Gagauzca ve Türkmencede genel olarak -ıp, -ip, -up, -üp şekilleri kullanılır. Yalnız Türkmencede ek başla-p kelimesine yardımcı vokal olmaksızın eklenmektedir. (İlker: 1997: 150)

Horasan Türkçesinin (Kuçan ağzı) de Türkmencede olduğu gibi vokal bitimli fiile doğrudan eklendiği, örnekte görülmektedir. Ekin sedalı ve sedasız şekilleri kullanılmaktadır.

itir**ib** va män dä burâya gäldim (67) (< yitir-ip) “yitirip”, bɑ:dän bu şɑ ismäl biyerdä tärini ketäri**p** bir neçä kälâm der (189) (< ketär-ip) “getirip”, ikki gârdâş bir tâbut tut**up** ileyindän gälillän (271) (tut-up) “tutup”, bu neçä bir adamdä gazân ki gazâni yetdi , bu söfrä’yäm yé**p** , hâl olmatti (393) (< yé-p) “yiyip”

2.4. İSİM-FİİLLER (İNFİNİTİF – MASTAR)

İsim-fiil fiilin ad şekli, yani kılış, durum veya oluşun adıdır. Türkçede -maq / -mek, -ma / -me, -ış / -iş ekleriyle yapılan üç türlü isim-fiil vardır.

İsim-fiillerde kişi anlamı olmadığı gibi zaman anlamı da yoktur. Aralarında çok az anlam ve kullanım farkı vardır. (Hacıeminoğlu 1996: 162)

2.4.1. -maγ, -max

İstisnasız bütün fiil kök ve gövdelerine getirilen bu ek eskiden beri Türkçenin fiilden isim yapma eklerinin başında gelir. Fonksiyonu fiillerin hareket isimlerini yapmaktır. (Ergin: 185)

Diğer batı grubu lehçelerinde olduğu gibi Horasan Türkçesinin de mastar ekidir. Her fiile gelebilir. Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) ekin (Özbekçede de olduğu gibi) yuvarlak a'lı (â) şekli de ortaya çıkmıştır.

bâyda mini goydı_u bu bâyda durdi işlä**maγ**inâ (10), kulfatlardän ki biri gälär, gissin kânâr-e houzâ ki su kitärsin, görär ki, bäh bir âD bö bâyî içinä giripti, bu âtä bâx**mâγ** olméydi (151), minâ bâx**mâγ** olméydi (155), bu pârî xânım yıyl**amax** tutti (184), bö ât durdi yol git**mâγ**ına (258), u zâtlä yox-di mında yey, bâc verey, bâc**âlmâγ** yox-tı (391)

2.4.2. -mA

-mak eki gibi fiil isimleri yapan bir ektir. Metinde sınırlı örnekte karşımıza çıkmaktadır.

mınna onda xızlama , onnän onda xızlama , bu* âti yürüte'ydi, mınnan onda onnän onda (500) (<*xızla-ma) “hızlanma (?), atını koşturma”

* ‘Bu’ belirleyici/ tanımlayıcı işlevde kullanılmıştır.

2.4.3. -(U)ş

Fiilden isim yapan bir infinitif ekidir. Metinde bir örnekte karşımıza çıkmaktadır.

bir tuğuş gi vurdi (36), bu pəri xânımnän bir öpüş alsın (226), mınnan bir öpüş alsın (227), här öpüşü häm ikki gécä gündüz , bir gécä gündüz çäkī'di (244), bilaxarä dä bu şâ ismâl şir öpüş aldı,u mınnan yâxşı işğını etdi,u öpüşini aldı (247) (<öp-üş)

2.5. ANLAM VE GÖREV BAKIMINDAN KELİME TÜRLERİ

2.5.1. İSİM (AD)

2.5.1.1. ÇOKLUK EKİ

Horasan Türkçesinde (Kuçan Ağzı) çokluk eki +lAr, +lA şeklindedir. Diğer ağızlarda genellikle +lA şekli kullanılmakla birlikte konuşma esnasında sondaki -r konsonantın erimesi ile ortaya çıkmaktadır.

güllärdän bir günü şâyät dedi ki (13), hukm etdi meytärlärä (15), vaxti ki gīydi şigārä, şigärlärdän gi şü'ariyâ här gün gälidi (43), valî kulfötlär târif eyillän (51), bılä (60), kälâm ki bılardan dedi , bə:dän bu kulfätlärä (69), nāmäläri çäkdi , âşuyıyları (75), vâzirî gözləri düşdi (77), bıäm bıləri sözlärini gäbul etti (90), bu zâtlär (109), tamâm ätlärdän baş (113), bir bāciläriβār-di (120), bırāxär bu

çämanlarî içinä (149), bı sözlärdän demä (162), bu yollärdän (225), bu dâylar tamâm xâk olâr (267), bu cävânlar yııldılönü bö gârdâşlar gâldilân deðilân (276), gitdi gördiü biş pâré-zâdlâr acîb ğarið görâr (348), mäsälân sümâklärdän şu cürä ati tüpültti (351), tamâm otaylari gâzdi (367), bü gitdi, öyläri tamâm gâzdi (368), minî nökärläri hu'km_etti (377), tamâm bâzârlöri (545)

2.5.1.2. İYELİK EKLERİ

İyelik ekleri ismin karşıladığı nesnenin bir şahsa veya bir nesneye ait olduğunu ifade eden isin işleme ekleridir. (Ergin 2006: 222)

İyelik ekleri iki nesne arasındaki münasebeti ait olan nesnenin sonuna gelerek kurarlar. (Biray 1999: 209)

Tablo 3. İyelik Çekimi

Şahıslar	HoTü. (Kuçan Ağzı) iyelik ekleri
1. Teklik şahıs	-m/-(U)m/-(I)m
2. Teklik şahıs	-(i)n/-î
3. Teklik şahıs	-I, -U/-sI, -sU
1. Çokluk şahıs	-(I)-mIz/-(U)-m(U)z
2. Çokluk şahıs	*-îz
3. Çokluk şahıs	-lArI

1. Teklik Şahıs İyelik Eki

Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) bugün 1. Teklik Şahıs İyelik eki -Um, -Im şeklindedir. Konsonant bitimli sözlerde, söz tabanındaki vokallere göre düz veya yuvarlak yardımcı vokalli olarak kullanılmaktadır. Vokal bitimli kelime tabanlarına ise doğrudan -m olarak eklenmektedir.

här yerdä bir yâxşı ât bârdi, mäne oylum için gätirsilän (15), mäne dârdimä dägmîdi (25), bir mäne çâyam içi bir ât tâfila tâfsin tâfilmâydi (26), göwa göwa bi ceyrânimi itirdim (66), hây, azizim! gäldim, ey! (68), män bir estirâhat eyim, bir dämim,âlîm (131), gurzim havâdan andirram (140), ägär yâ ürâgim tutmadi (165), mäne yetdi gârdâşim bârdi (202), gârdâşlârimi (207), mäne alim sâni तरäfä gâlmâsin (314), murâdimâ yetirmîm (315), mäne buwâmî dâsgâsi ki hêç (369), başım ägär yerdän kitârim (426), tâ hâla mäne ârxam (436), mäne hâlüm (443), gulzârnâ işim bârdi (484)

2. Teklik Şahıs İyelik Eki

Eski Türkçede -η (-Uη, -Iη) şeklinde olan 2. Teklik şahıs iyelik eki bugün birçok Türk Lehçesinde bu şekilde yaşamaya devam etmektedir. Türkmencede de aynı şekilde yaşayan ek, Oğuz Grubu Türk Lehçelerinden Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagauz Türkçesinde -n, -Un, -In şeklini almıştır.

Horasan Türkçesi'nde (Kuçan ağzı) ise 2. Teklik şahıs iyelik olarak –n kullanımı çok sınırlıdır. Fakat Horasan Türkçesinde –Iη şeklinden türeyen –î'yi kullanmaktadır. Bu ekin tarihi gelişimi hakkında yazılı belgeler elde olmasa da ekin gelişimi şu şekilde olmuş olmalıdır. (-iη > -in > -iy > -î) Burada verilen tüm evreler metinde sınırlı da olsa kullanımda mevcuttur. Ancak –iy şeklinin asli olarak mı kullanıldığı yoksa ekte görülen -y- konsonantının iyelik sonrası akkuzatif eki için yardımcı konsonant olarak araya girdiği kesin değildir.

bu sâni küräkâni isti ossın ki , bö indiyân hanüz küräkâni olmattı (86) (< küregen-iη) “damadın”, o vax sâni gızıyi â'lsın çıxârsın (88) (< kız-iη-1), gızıyi kitâr (89), mägâr lâlsân, ey, dilin yox-di, hây dilin yox-di (195), bâyda bulbulin ölüpdü, cân ölüpdü (196)

3. Teklik Şahıs İyelik Eki

Eski Türkçede –I, ve –sI şeklinde olan sonraki evrelerde düzlük yuvarlaklık uyumuna girmiştir ancak bu tüm lehçeler için kapsayıcı değildir. Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi ve Gagauz Türkçesinde ekin hem yuvarlak hem düz şekilleri kullanılır. (-I, -U ; -sI, -sU)

Türkmencede ek Eski Türkçede olduğu gibi sadece düz vokalli (-I, -sI) şekilleriyle kullanılmaya devam etmektedir

Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) ek -I,-U/, -sI,-sU şekillerinde kullanılır, Ekin genel kullanımını düz vokalli şekiller tarafındadır. Metinde frekansı en yüksek olan iyelik eki 3. Teklik şahıs iyelik ekidir.

mini_äm hiş çayası yox idi (5), bir bāyu vā'ri (10), gızı kāt_oldi (11), buwāsı
 äm dē : “eybi yoxtı (14), bu mini dārdinā şâyāt dāgsi (32), bu âti bēlinā mindi (41),
 dūdāδinnān ki göyléyī'di (43) (< dūde-si-n-dan) “izinden, tozundan”, dāy duvāri
 (44), gētti bu bāyi dourāsinā (48), bu difālī yatirdi_u girdi bı bāyi içinā (50),
 ğıyāfāsini görüm (53), xānım am bir gözi mēnā , mēni cāmālinā düşdi (61), pādışāni
 ikki nāfāri (76), āsāsini yıyıştirdi (91), gitdi al üzini yūdi (94), yānnā (101), bu ât bü
 cūr-di , mini ayası nā cūr-di (153), āgār mānnān bālā-dast oldi ki , anāmi bārdi
 (164), şū gārd ü xākinān gözü mīna düşdü, şū cūrā, dili āyzinā, irāyi āyzinā gāldi
 (172), şā ismāl biyērdā tārini ketārip (189), aslahāsini kitārdi_u tār tūfeḡgini kitārdi
 (249), u vax bu ğızı murādi_yām hār kim mini ārxāsini vursi yerā (355), dāsgāsi ki
 hēç (369), mini ācāli şâyāt bu cāvān olsun (374), bir meydangāsi_βāri (382), bilaxarā
 bu biyērdā namāzini ki oxıdı (425), gözünü_yāşi tōküldi bu şā ismālī üzünā (520),
 tamām bāşi āyayı, tamām tōkdü üst üstā bu lāşgāri (529)

1. Çokluk Şahıs İyelik Eki

Eski Türkçeden beri ek -mİz, -mUz (-ı-mİz, -u-mUz) şeklindedir.

Bugünkü Oğuz Lehçelerinden Gagavuz Türkçesi, Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde ekin hem düz hem yuvarlak şekilleri kullanılırken, Türkmencede daha çok düz şekiller tercih edilmiştir. (Düşük frekansla -u-mız, -ü-miz şekillerine de rastlanır.)

Ek Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) de hem düz hem yuvarlak şekilli olarak kullanılmaktadır.

bizî räs**mimiz** şü cür-di (230) “geleneğimiz, adetimiz”, belä bir cävân nä yerdäydi ki, bizî dād**imizä** yetirdi (294), bizî dästgām**ümüzä** bir zādī ki bārdi, bizî dārd**imizä** dāgān bir bācimiz, bārdı (306), bu gāldi bizî kōmāg**ümüzä** (312), arab-cān, şü cür ki, bāy**ümüzä** bir zāt giritti (360), nāmāz**ümüz**dān tārketmēymiz (423), bir şā ismāl-di, bizî pādīşā**umuzı** oylı-dı (465), bizî öy möy**imiz** yox-di (474), nāmā ki bā-horām bü sänī,ām bizî üz**ümüz**dān öpār (534) “yüzümüzden”

2. Çokluk Şahıs İyelik Eki

Horasan Türkçesinden incelediğimiz metinde 2. Çokluk şahıs iyelik ekinin örneğine rastlanmamıştır.

“Chorasantürkische” (Doerfer/ Heschke 1993) adlı eserde 2. Çokluk şahıs iyelik eki -īz şeklinde verilmiştir. Hal ekleri ile çekimi ise şöyledir; alīz “eliniz”, alīzzi “elinizin”, alīzä “elinize”, alīzi “elinizi”, alīzdān “elinizden”, alīzdä “elinizde”, alīznān “elinizle”, alīz kimin “eliniz gibi” (Doerfer/ Heschke 1993: 328)

Eski Türkçede -ηİz, -ηUz (-I-ηİz, -U-ηUz) şeklinde olan ek Bugünkü Oğuz Lehçelerinden Türkmencede aynı şekilde devam etmektedir. Türküye Türkçesi,

Azerbaycan Türkçesi ve Gagauz Türkçesinde ekte bulunan -ŋ- sesi -n- sesine değişmiştir.

Yukarıda verilen bilgiden yola çıkarak Horasan Türkçesinde ekin -ŋiz > *-yiz > -iz şeklinde geliştiğini söylemenin yanlış olmayacağı düşüncesindeyiz.

3. Çokluk Şahıs İyelik Eki

Eskiden beri devam ettiği ve bugün diğer Oğuz Lehçelerinde de olduğu gibi Horasan Türkçesinde de 3. Çokluk şahıs eki -lArI şeklindedir.

Ek -lar çokluk eki ve 3. Teklik şahıs iyelik ekinin birleşmesi ile meydana gelmiştir. Metinde 3. Teklik şahıstan sonra frekansı (kullanım sıklığı) en yüksek olan şahıs 3. çokluktur.

bıla sabr_o_ğarar**ları** olmadı (74), nāmāl**arı** çakdi, aşıyılı**ları** (75), bā:dān bō xācā vāzirī göz**ları** düşdi (77), bılārī bācil**arı** hām dunyāda fayat bir (121), bu āmārāti bēlā ki, minī difāll**arı** bir cūr-di (130), güllārdān bir günü bō nāmāvār bī ğārdāşl**arinnān** bir kāyaz gātirdi (179), bir ğız-ədi, mənī hānüz çāy**alarından** hiş kim bilmēydi ki bu ğız-dı (336), ey musalmallara tā zūr ğālāndā, namāz yād**larınā** ğālār (421), tamām olā şücā āyız**ları** göz**ları** açıq ğāldı (430), asbl**arini** -ātl**arini** çakdilān_u bılā mindilān (457)

2.5.1.3. HAL EKLERİ

2.5.1.3.1. Nominatif Hali (Yalın Hal)

Bu hal ismin, karşıladığı nesne ve kendisine tabi olan ismin dışında hiçbir münasebet ifade etmeyen halidir. (Ergin 2006: 227)

Nominatif halinde isme herhangi bir ek gelmeyebileceği gibi ismi başka bir unsura bağlamayan teklik, çokluk iyelik ekleri de gelebilir. Nominatif hali için ‘ismin özne hali’ diyebiliriz.

çâya bérmuđi (3), bir dānā **oylan** bérđi (4), bir dānā **gız** bérđi (6), ey **pedār**, mānā bir **ât** bé vā bir **şāmsīr** bé (13), bu gulzār **xānım** am bir gözi (61), pas do **läşgār** çäkīm (105), bir sü içīm , bir **nān** yiyim (131), **ğasir** sändān , ey , **yol** istārām (142), **difāl** ki **nām** çäkār (147), bı ğārdāşlārinnān bir **kāyaz** gätirdi (179), bö **ât** yola düşđi (260), ikki **ğārdāş** bir **tābut** tutup (271), ey **cāvān**, sān kim-āy (276), ğārāk āğār **āsumān** yerā ğālsin (324), arab zāngī,ām bilaxarā **musalmān** oldi (458), ğäldilān, **toy** ettärdilān pāri xānıma (533)

2.5.1.3.2. Genitif Hali (İlgi Hali)

Eski Türkçede -İŋ, -Uŋ; -nİŋ, -nUŋ şeklinde kullanılmıştır.

Bugünkü Oğuz Lehçelerinden Türkmencede aynı şekiller kullanılmakta iken Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagauz Türkçesinde ekin sonunda bulunan arka damak nazal konsonantı (-ŋ), dış nazal konsonantına değişmiştir(-n). Düz ve yuvarlak şekiller kullanılmaya devam etmektedir.

Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) ise ekin gelişimi diğer Oğuz Lehçelerinden farklıdır. Ek metnimizde -i; -ni şeklinde kullanılmaktadır. Değişim – nİŋ > *-nIy > -ni ; -İŋ > * Iy > -i şeklinde olmuş olmalıdır.

Benzer ses değişimlerini yine bünyesinde arka damak nazal konsonantı (ŋ) barındıran 2. Teklik şahıs iyelik eki ve 2. Çokluk şahıs iyelik ekinde görmüştük.

Genitif halini ‘ismin tamlama hali’ olarak adlandırabiliriz.

Genitif ismi isme bağlar, ikinci derece bir hal ekidir. (Ergin 2006: 229)

bı getdi bu şâhî huzurina (8), taxlânî işgini âşsin (20), âti â'ini goydilân (21), meytârlârî başını kāsāmān (26), âxunî dudādinnān (43), guzarî düştî şu buwâsinî bāyinā (45), bu şâ ismāl gétti bu bāyî dourâsinā (48), ki vâzirî ğızı olsun (51), pâdişânî ikki nâfâri gālûdi bu îrânā (76), şö ğızı buwâsi dedi (84), houzi kânârında, gitdi otaya (94), ba:dân gâldi buwâsinî yāninā (101), bu sâxtevânî başını görâbilmişān (115), bu yetdi ğârdâşî bir bâcilâri (120), âmârâtî yāninā (130), bu çêsmânî üstindâ (251), lâşġârî üstinā (273), bu arab zānginî olinnān (354), şâ ismâilî xâtını olsun (453), dârvâzanî işginā (503), şu cürâ ki gözünî,yâşi tōkülđi bu şâ ismâlî üzinā (520)

2.5.1.3.3. Akkuzatif Hali (Yükleme Hali)

Eski Türkçede ek iyelik eksiz (yalın durumdaki) sözlerden sonra +(I,U)g, iyelik ekli sözlerden sonra +(I)n ve zamirlerden +nI şeklindedir.

Eski Türkçeden sonraki dönemlerde +nI şekli zamirler dışında da kullanılmaya başlamış ve genelleşmiştir.(Kıpçak ve Karluk grubu Türk lehçeleri)

Batı Türkçesine geçiş evresinde ise Oğuz grubu Türk lehçelerinde söz sonunda +g yitimi meydana gelmiş ve akkuzatif eki olarak +I kullanıma girmiştir.

Bugün Oğuz Grubu Türk lehçelerinde akkuzatif kullanımı Türkiye Türkçesinde +I, +U (+y+I , +y+U) şeklindedir. Azerbaycan Türkçesinde +I, +U; +nI, +nU şeklindedir.

Gagauz Türkçesinde +I, +U (+y+I, +y+U) şeklindedir (Özkan 1996: 122), Türkmencede ise +I; +nI şeklindedir. (Kara 2012: 107)

Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) akkuzatif ekleri +I, +U ; +n ; +nI şeklindedir. Kullanım sıklığı en fazla olan +I'dır.

minin yemini suyini tökdilän (19), meytärläri başini käsämän (26), här dâya ki bu şâmşiri vurıdı (40), täng-e züvâr tängini gayirdi (41) (< täng+i+n+i) “öte berisini”, bir günü bu şâ ismâli bir tı gıyâfâsini (53), şâ ismâli gâtiñ (58), cevrânimi itirdim (66), ismâl âhusini tutdı (73), gızı, tãnhâ işi ki bildi (92), bu gamar-tây ham mini dilini biléydi (112), gurzini hovâdan ki andirâr, minı vurâr, bu difâli xarâb eyâr (147), vaxti ki gâdamini goydi (170), bir âyzini ki mini âyzindâ goyadi (227), bu ikki öpüşünü hãm âldi (233) (< öpüş+ü+n+ü) “öpüşünü”, aslahasını kitârdı (249), bılar bâylayılän o cãnâzâni goydilän âti üstündâ (281), dünyâni gâzây (303), mini yarâyn diyây (305) (< yarâγ+i+n) “silahını”, gitdi_u özi xırâvânda al üzün yuwyü şu cürâ durüdi (358) (< üz+ü+n) “yüzünü”, âtini mindi_u damdasgâsini kitârdı (382), valî nâni yeğin nüsicân söfrâni goy_u git (387) (< söfrâ+ni) “sofrayı”, şinälârnî âşdi gördi bu gız-dı (434), şâ ismâli oyatmaği (519)

2.5.1.3.4. Datif Hali (Yaklaşma Hali / Yönelme Hali)

Eski Türkçede +qa, +kâ şeklinde olan çok nadir olarak da +a, +ä ve vokallerden sonra +ya, +yâ şeklinde görülür. Batı Türkçesi'ne geçiş evresinde ek +g-konsonantını yitirmiş ve +a, +e şeklini almıştır.

Bugünkü Oğuz grubu lehçelerinde ek +A şeklinde kullanılmaktadır. Vokal bitimli sözlerde ise durum farklılık göstermektedir.

Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi ve Gagauz Türkçesi'nde vokal bitimli söz ve datif eki arasına bir -y- yardımcı konsonantı girer.

Türkmencede vokal bitimli söze datif eki geldiğinde söz sonunda bir uzun vokal ortaya çıkar ve değişim datif eki yönündedir.

uukaa (< uukı+a) “uykuya”, ikää (< iki+ä) “ikiye”, yañraa (< yañra+a) “gevezeye”, dañaa (< dañı+a) “sargıya” (Kara 2012: 108-109)

Horasan Türkçesi'nin Kuçan ağzında datif eki +a, +ä (vokalden sonra +y+A) şeklindedir.

şâ tahmâsa (3), bu vâzîr gâldi îrânâ (8), durdi işlämayînâ (10), minî oyli gétدی mädrâsiyâ (12), män bilaxarâ gîm şîgârâ (13), şâh hukm etdi meytârlârâ (15), dârdimâ dâgmîdi (25), minî dârdinâ şâyât dâgsi (32), işgâ çâkdi (37), minî belinâ ki mindi (38), hâr dâya ki bu şâmşîri vurîdi (40), buwâsini bâyinâ (45), gétti bu bâyi dourâsinâ (48), şâ ismâl dunyâyâ gâlipti (51), gulzâr xânım gétدی öwiyâ (56), özini xoş, xoş-hâl âtardi bâyâ (94), giyim rûm şâhrinâ (102), âyâ günâ der sân çıxma (123), kânâr-e houzâ ki su kitârsin (151), şâ ismâlâ desin (168)

2.5.1.3.5. Lokatif Hali (Bulunma hali)

Türkçenin Bulunma hal eki Eski Türkçede +tA, +dA şeklinde idi. Bugünkü lehçelerde de aynı şekilde kullanılmaktadır.

Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) genel olarak sedalı (+dA) şekil tercih edilmektedir, -n bitimli bazı sözlerde nazal konsonantın dental konsonantı kendisine benzetmesi (-nd- > -nn-) söz konusudur. (içindâ > içinnâ) Sınırlı örnekte -d- > -δ- değişimi ile karşılaşmaktadır.

bu bâyda durdi (10), hâr yerdâ bir yâxşı ât bârdi (15), şî tavilâdâ işgini bâylayilân (19), bilaxarâ şâhr içinnâ gâdam vurîdilân (79), houzi kânârında (94), bu şâ ismâl o yerdâ xeyli nâ-râhat oldi (100), bu biyâbânda bir âmârât-di (115), bîkârlux günündâ (152), bu öydâ u bir mâh kimin dūrâr (168), öwidâ bu pârî xânım ki oturûdu (170), bâyda bulbulin ölüpdî (196), yâri yoldâ dedi (213), män bu cânğdâ ölümâ gittim (214), bu şâ ismâl zowı üstindâ hâlisi olmadı (252), dâyi başında gâldi (262), hiç zâdinnân bizî dâstgâmüzdâ hiç muvlâkâtdâ yox-di (305), bu şâ ismâl şâmşîri göydi vâsâtdâ (314), şâ ismâl minî öngindâ (405), îrândâ dé män fîlân kâs-

äm (467), bu çöldä bir budow budow (500), o meydânda dur (504), bı läşgäri ileyindä ki şü cürä (509)

2.5.1.3.6. Ablatif Hali (Ayrılıma Hali / Uzaklaşma Hali)

Eski Türkçede +tIn; +dIn ve nadiren de +tAn olarak kullanılmıştır.(Gabain 2007: 64) Bugünkü Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde kullanımı şöyledir;

TüTü. : +dan, +den; +tan, +ten

Az. : +dan, +dän

TmT. : +dan, +den

GT. : +dan, +dän; +tan, +tän (Biray 1999: 235)

Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) +dAn ve (kelime –n ile biterse, nazal ilerleyici benzeşme ile) +nAn şekilleri mevcuttur.

bɑ:d-e néçä sâldan (4) (< sâl+dan) “yıldan”, bu väzirî u şährdän ixrâc etdilän (7), güllärdän bir günü (13), şı olan günnän hiş kimi yânina goymadı (18), meytärlärdän biri gäldi (28), şu bänä-guşinnän bir tuğuş gi vurdi (36), şığärlärdän (43), bu şâ ismâl bu yännan o yännan bir hamlä étti (50), bälä ki biläyi yännnan keşdi (82), bɑ:dän bıla dalıdan dedilän (83), fayat bu kulfätlärdän birinä dedi (92), tamâm ätlärdän baş (113), bu sudan hây bı difälä säpär (136), bö nâmävär bı gärdäşlärinnän bir kâ Yaz gätirdi (179), bu yollärdän hänsi yoli gëdim (225), bu şı yerinnän tursın (267), bir néçä gündüzdän söñ yetärdi bir yerä gördi ki (345), tamâm gasirdän çıxdılan (360), alini yätliymiz här işdä, namâzumüzdän tärk etmeymiz (423), şâ ismâldän_äm bir xaβar olmağı (450), yetitdilän yetdi, öydän o,yâna kaçirtitilän dâldɑ 483, arab zänginî şinäsendän bir tutdi (527)

2.5.1.3.7. Ekvatif Hali (Eşitlik Hali)

Eski Türkçede eşitlik eki +çA şeklindedir. Aynı zamanda kelime teşkil eden bu ek muhtemelen sakatlanmış eski bir son çekim edatıdır. (Gabain 2007: 65)

Ergin ‘Türk Dil Bilgisi’nde eşitlik ekleri üç ayrı grupta almaktadır; 1. Asıl eşitlik eki (+çA), 2. +cAk; +çAk, 3. +lAyIn. Buradaki ikinci eşitlik ekine Metinde rastlanmadı ancak sınırlı örnekte de olsa diğer ikisinin kullanımı tespit edildi.

Bahsedilen Eşitlik eklerinden ilki (+çA) Türkçenin genel eşitlik ekidir.

bu şâ ismâlnän bircä cuf yo’la düşdilän (457) (< bir+cä) “birlikte”

Ergin’in 3. gruba aldığı ek Eski Türkçede +lAyU, Eski Anadolu Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Ağızlarında +lAyIn şeklinde yaşamaktadır. Aynı olduğunu düşündüğünüz ek bugün Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) Eski Türkçede bulunan son vokalini yitirerek +lAy şeklinde yaşamaktadır.

dunyâni gâzâyz, mænî şâmşiriläy bir şaşmîr ki tâpmayz (303) (< şâmşîr+i+läy) “kılıcı gibi”, mænî âtläy bir ât ki tâpmayz (304) (< ât+i+läy) “ atı gibi”

2.5.1.3.8. Instrumental Hali (Vasıta Hali)

Eski Türkçede ek +n; +In ve n ağzında bazen +An yuvarlak ünlülerden sonra yer yer +Un olur. (Gabain 2007: 64)

Horasan Türkçesinden derlenen metnimizde instrumental eki +nAn; +nA olarak kullanılmaktadır. Bu şekil de +lA (+lAn) şeklinden gelişmiş olmalıdır.

bir dilnän yox, üz dilnän mənä aşuy oldi (62), gécä gündüz gétđı u bu yoli düd-i döminän (111), päri xänim kulfätlärnän gälıptı (129), päri xänim häm özini neçä yalamnan ärä berär (168), çaruğınän, âyaçınän, damdasgâşınän gälär (169), âti belinä ki mindi zowγ-o-şowγunon, bas ke gäyzinän 249, bıları ki şâmşırnän tomâm şikâst berdi (274), bâyi içində bélé bir fikrnän gäzi (317), här ikkimiz vaxtinnä (333), bélé gurzunon ki vurdi (404), bu nämınän tutdilän (428), män, gulzârnä işim bârdi (484), arabnän gäldilän (533)

2.5.1.3.9. Direktif Hali (Yön Gösterme Hali)

Eski Türkçede çoğunlukla +gArU, nadiren de +kArU şeklinde kullanılmıştır. (Gabain 2007: 65). Batı Türkçesine geçişte ek başındaki -g- erimiş ve ek +ArU şeklini almıştır.

Ergin ekin Eski Türkçede +gA(datif) ve +rU (asıl yön eki) birleşmesinden meydana geldiğini belirtmektedir. (Ergin 2006: 242)

Horasan Türkçesi'nde (Kuçan ağzı) ek +ArI şeklindedir. Metinde sınırlı örnekte kalıplaşmış olarak karşımıza çıkmıştır. (Bir örnekte -söyleyişle ilgili olmalı- +ğari şeklindedir.)

yuxârı gäldi (12), gozar yuxârı büt-tomâm läşgär (430), goyma'ılan bu girsi içäri , gayıtti gäldi (484), bélé yuqğari golinnän ki tutti (506), duvâr kâsdilän, dişşäri çirâyaluğ ettilän (545)

2.5.1.4. AİTLİK EKİ

Horasan Türkçesi'nden incelediğimiz metinde aitlik eki Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde olduğu gibi +ki ve bir örnekte de Özbekçede olduğu gibi +niki şeklinde karşımıza çıkmıştır.

mını hām bu āmārāt hām bu şāhr hām **kimiki**di? (117), yoldan bü yānkini deđilān gissin , ölümā giyāsān o yānkini giyā git (345), hār kim mā'nī ārxam vursin yerā, mān bilaxarā **onikiyām** (437) (< o+ni+ki+y+ām) “onunkiyim”

2.5.1.5. SORU EKİ

Türkçede genel olarak soru eki / edatı ‘mı’ ve kullanılır Horasan Türkçesinden incelediğimiz Kuçan metninde soru eki veya edatına rastlanmamıştır. Bunun yerine soru cümleleri, konuşma esnasındaki vurgudan soru anlamı kazanmaktadır.

- bā:dān bıla dalıdan deđilān “ a, bu kim idi?” , deđilān “şā **ismāil-di**?” .
- qaynatı, şō ğızı buwāsi deği: “bu şā **ismāil-di**.”
- deđilān: “bō, bō şā **ismāil-di**?”
- bu sānı kürākānı istı ossın ki, bō indiyān hōnüz kürākānı olmattı.

Yukarıda metinden verilen diyalogda koyu puntolu yazılmış kısımlar cümle vurgusunu üzerinde bulundurmaktadır ve soru cümlesi niteliği taşımaktadırlar.

2.5.2. SIFATLAR (ÖN-ADLAR)

Sıfatlar vasıf ve belirtme isimleridir. Nesnelerin çeşit çeşit vasıfları, çeşit çeşit belirtileri vardır. İşte sıfatlar bu vasıfların ve belirtilerin isimleridir. (Ergin 2006: 244)

Sıfatlar kendi arasında niteleme (vasıflandırma) ve belirtme sıfatları olarak iki gruba ayrılır. İsimden önce gelerek ismi niteler veya belirtirler.

2.5.2.1. NİTELEME SIFATLARI (VASIFLANDIRMA SIFATALARI)

İsimlerden (nesnelerden) önce gelerek ismin (nesnenin) niteliğini bildiren sıfatlardır.

här yerdä bir **yâxşı** ât bârdi (15), män olä ki giyim bir bu_ßâyi içinä yâ bu saxtävân-i **böhöy** (131) “büyük saray, büyük kale, büyük yapı”, yâzû’di ki **kiçi** gârdâşlâri ölümä gïtdi (182), ey, bu häm **gorxâc** adä’m-di (222), män mı’nînön bir **yâxşı** işq etmædim (234), bu pârî xânım dē: “nä-xäyr, bu bir **tombäl** adäm-dı (236), bâyümüzä bir zât giritti ki dé, hiş bö gâzın pā:livâ’ni sän, bir nāmä **zor-bâzi** âdam öldürür (360)

2.5.2.2. BELİRTME SIFATLARI

Bu sıfatlar isimden (nesneden) önce gelerek ismi (nesneyi) belirten sıfatlardır. İsmi belirtmeleri bakımından; işaret sıfatları, sayı sıfatları, soru sıfatları ve belirsizlik sıfatları olmak üzere dört gruba ayrılırlar.

2.5.2.2.1. İşaret sıfatları

İsmi işrat ederek belirten sıfatlardır. Horasan Türkçesinde kullanılan işaret sıfatları ‘bu’, ‘şu’ ve ‘o’dur. Hangi işaret sıfatının kullanılacağı işaret edilecek ismin uzaklığına göre belirlenmektedir.

2.5.2.2.1.1. bu (bö, bı, bu, bü)

Yakındaki ismi belirtmek için kullanılan işaret sıfatıdır. Kullanım sıklığı en yüksek olan kullanım şekli ‘bu’ olsa da söyleyişte ‘bö’, ‘bu’, ‘bü’ ve ‘bı’ şekillerine de rastlanır.

bu şâ tahmâsa (3), **bu** vâzır gâldi ĩrânâ (8), **bu** şâh hukm etdi meytârlârâ (15), **bu** âti â’ini goydilân gamar-vazır (21), **bu** şâ ismâil hukm etdi ât gâtirsilân (22), gétdilân **bu** yâna o yâna (27), **bu** difâlî yatirdi_u girdi **bı** bâyi içinâ (50), şâ ismâil gâlitti **bu** bâya (55), **bö** bâyi içinâ girdi, **bu** gulzâr xânıma neçâ kâlâm dedi (61), bɑ:dân **bö** xacâ vâzirî gözları düşdi (77), **bu** gamar-tây ham minî dilini biléydi (112), giyâr **bu** gasr-ə âmârâtî yâninä_yu **bü** yännän_u o yännän_u **bü** yännän o yännän, görâr (130), **bu** sudan hây **bı** difälâ sâpâr (136)

2.5.2.2.1.2. şu (şö, şü)

Biraz uzaktaki ismi belirtmek için kullanılan işaret sıfatıdır. En sık ‘şu’ şekli kullanılsa da söyleyişte ‘şö’ ve ‘şü’ şekilleri de metinde kaydedilmiştir.

bu şâ ismâl mini **şu** bânâ-guşinnän (36), guzari düşti **şu** buwâsinî bâyinâ (45), **şö** gızı buwâsi dedi (84), bɑ:dân **şu** bâhânäynän gälâdi (226), **şu** gambâri ölümâ giyüdi (246), **şö** söfrâsini üstünnän tâlsiriği (379), **şü** meydân-gâdâ ki yetirän yerdâ

mını öngünnän çıxdı (384), **şu** şâ ismâlâ ki vursin (400), bilâ **şu** axşam_äm cäng_ittilän (413), xudây cânibinnän bu **şu** başını ki_m ordän kitärdi turdı (427), bilaxarâ **şü**'gün дәsti-yaxân oldilän (429), belâ şamşırnan bu vurdı murâdı **şu** başinnän (501)

2.5.2.2.1.3. o (u)

Uzaktaki isimlerin yerlerini işret etmek için kullanılan işaret sıfatıdır. Genel kullanım 'o' şeklindedir ancak metinde (söyleyişte) 'u' şeklide mevcuttur.

bu vâziri **u** şähdän ixrâc etdilän (7), **o** gün ki, -günü ki oylını xudây berdi (16), **o** vax -bu şâ ismâl vaxtı ki kât_öldi (22), **o** vax ki gulzâr xânım (59), bu şâ ismâl **o** yerdä xeyli nâ-râhat oldı (100), bö ât neçä gâdam gétđi **o** yâna (254), **u** şâ ismâl dér* ki, pəri xânım, yusse étmä (331), bu yoldan giyây, ölümä giyäsän, **o** yoldan giyây, zindägâli (343), **o** yânkini giyâ git (345), **o** söfräni kitäröy, goy_u git (389), **o** yânnan vurdilan (484), **o** meydânda dur (504), **o** vax bu alini ki şul etti (516)

* Burada kullanılan 'dér' şekli ; *dér(i) ki* < *dedi ki* şeklide gelişmiştir.

2.5.2.2.2. Sayı Sıfatları

Sayı sıfatları isimlerin (nesnelerin) önüne gelerek, sayılarını belirten sıfatlardır. Sayı sıfatlarının isimlerin sayılarını belirtirken farklı fonksiyonları vardır.

Asıl sayı sıfatları; isimlerin yalnız sayılarını belirtir. Sıra sayı sıfatları; isimlerin sıralarını (derecelerini) belirtir. Üleştirme sayı sıfatları; ismin kaç bölüm (bölüm) olduğunu belirtir. Kesir sayı sıfatları; ismin kaçta kaç olduğunu (oranını) belirtir. Topluluk sayı sıfatları; ismin topluluk halinde olduğunu belirtir.

Yukarıda verilen bilgide görüldüğü üzere sayı sıfatları fonksiyonlarına göre beş farklı gruba ayrılmaktadır. Horasan Türkçesinin Kuçan ağzından incelediğimiz metinde bunlardan sadece asıl sayı sıfatlarına rastlanmıştır.

2.5.2.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları

İsmin önüne gelerek ismin sayısını belirten sıfatlardır.

xudâvand-e âlâm mənâ **bir** dənâ oylan bérđi (4), bə:d-e çändin sâl **bir** dənâ ğız bérđi (6), bu gulzâr xânım gétđi öwiyä, özünü **yetđi** Ʒalamnan ärà etđi (56), **bir** dilynän yox , **üz** dilynän mənâ âşuy oldi (62), bilä **beş** ğünï, **on** ğünï **bir** ïli bila'ï nāmäläri çäkđi, âşuylylari (75), pâdişânï **ikki** nâfäri ğälüdi bu ĩrânä (76), **bir** nâfär yâratuwđi ki dunyâda tāk (113), bu **yetđi** ğârdâşï bir bâcıläri_ßâr-di (120), bu **yetđi** ğârdâş gitdilän cäñgä (128), gördü **bir** cävân yâtıttı 154, hânüz **ikki** öpüş dänä dä istéysän (231), labüt , **dört** ğecä gündüz çäkäriz vâxtä , mänï ğârdâşlām tām ölüllän (232), hām **ikki** ğecä gündüz, **bir** ğecä gündüz çäkï'di (244), **dört beş** ğârdâş hām cäñg_ıyällän (272), bir yol **ikki** oldi (345), şâ ismâl bə-avâzi ki **bir** ğız ğätirsın, **üş** xâtın ğätirdi (535)

Sayı isimlerinden ‘birliktelik, topluluk’ isimleri yapan +älä, +alä eki için bkz. ‘isimden isim yapma ekleri’.

2.5.2.2.3. Soru Sıfatları

Soru sıfatları nesnelere (isimleri) soru halinde belirten sıfatlardır. (Ergin 2006: 252)

bɑ:d-e **neçä** sâldan söŋ nâzr_ü_niyâ'zinän (4), bir **neçä** il ki keşdi (7), bu vâzirî u şâhrdän ixrâc etdilän 7, bu şâ ismâli bir tı -ğiyâfâsini görüm!_mü **na'cür** bir âd'am-di (53), xudâyâ, bu ât bü cür-di , minî *αyasi* **nä** cür-di (153), sännän xaβar âleydim, bu yollârdän **hânsi** yoli gédim män (225), belä bir cävân **nä** yerdäydi ki, bizi dâdämizä yetirdi (294), män şu ölümä giyännän giyäm, baxım **nä** sâptı (346), sâni bu **neçä** bir râfir_ü-di ki (543)

2.5.2.2.4. Belirsizlik Sıfatları

İsimleri belirsiz olarak bildiren sıfatlardır.

Bu sıfatlar nesnelere dış vasıflarını, bilhassa sayılarını, miktarlarını belirsiz olarak bildirir, belirsiz bir şekilde ifade eder. (Ergin 2006: 254)

här yerdä bir yâxşı ât bârdi (15), **här** âti gâtirdilän (23), ägär **här** dâya ki bu şâmşiri vurîdi (40), bu bâyi difâlinnän **hiş** ânvanınan olmîdi (49), ola män **bir** günü bu şâ ismâli bir tı ğiyâfâsini görüm (53), **här** nä tū(r)_(é)yir (133), biyêrdä **bir neçä** kâlâm dér (146), biyêrdä târini ketärip **bir neçä** kâlâm der (189), âxır **bir** günü deđi (245), ki **bir** çêşmäni üstünä yetirdi (250), minî âtinnän şâmşirini **hiç** zâdinnän bizi dâstgâmüzdä **hiç** muvläkâtdä yox-di (305), mägär işitmädi ki **tomâm** muvläkâtdän bâc âlär (325), rüm şâhrinä **hiş** kâs başâ'rmîdi (326), **fılân** yerdä **bir** çâhrâyi yetirây (342), **tomâm** otaylari gâzdi (367), **här** zât ki bu şâ ismâl dé (458), İrandä dé 'män **fılân** kâ's-äm, **fılân** kâ's-äm' (467), hâlâ **här** tikâsini vur bir dârvâziyâ (502), bu arab_äm **hiş** vax lâbâs içinnän çıxmeyi (536)

2.5.3. ZARFLAR

Zarflar zaman, yer hal ve miktar isimleridir. Zarf kelime gruplarında sıfatın, fiilin veya başka bir zarfın manasının değiştiren isimlere verdiğimiz addır. (Ergin 2006: 258)

Zarflar Türkçenin sözdizimine göre bağlandıkları unsurdan önce gelir. Zarfları; yer-yön zarfları, zaman zarfları, nasıllık-nicelik zarfları (hal zarfları), azlık-çokluk zarfları (miktar zarfları) ve soru zarfları olarak beş gruba ayırabiliriz.

2.5.3.1. YER-YÖN ZARFLARI (YER ZARFLARI)

Yer ifade eden zarflardır. Sayıları az olmakla birlikte, Horasan Türkçesinin Kuçan ağzından incelediğimiz metinde birkaç örneğine rastlanmıştır.

mini oylı gétđi mädräsiyä_u mädräsä dârs oxidi_u **yuxarı** gäldi (12), gördi bu bāyi difālinnān hiř ānvānnan olmīdi ki çıxsın **yuxarı** (49), gözūnnān **eşiya** yāř döküleydi (185) “aşağı”, go’yma’ılan bu girsı **içäri**, ğayıtti gäldi gānā_m duβārā yollađılān (484), duvār kāsđilān, **diřşäri** çirāyaluđ ettilān, tamām bāzārleri fārř düřällān, néçä gündüz toy tuttilān (545) “dışarı”

2.5.3.2. ZAMAN ZARFLARI

Zaman zarfları cümlede zarf olarak kullanılan zaman isimleridir. Fiildeki iş veya oluşun zamanını gösterir.

ba:d-e neçä sâldan **söŋ** nazr_ü_niyâzinän (4) “sonra”, **bilaxarä** minî guzari düşti onda (54) (< Ar. bilâhare بلاخره) “sonra, sonradan”, **ba:dän** bu kulfâtlärä hukm_etti (69) (< Ar. ba'denبعداً) “sonra, sonradan”, **bilaxarä** şähr içinnä gâdam vurîdilän (79), bu sâni kûrâkâni isti ossin ki, bö **indiyän hönüz** kûrâkâni olmattı (86) “şimdilik”, säyn yânnınnan kēçä, **aslön** tâbilä âlmeydi (87) (< Ar. aslân اصلاً) “asla, hiçbir zaman”, **axşâm** gâldi, âsâsini yıyıştirdi_o bö üklâdi (91), şâ ismâl **sâhâr** gîtti şığârä (93), ē, **indi** belä bir işit mänä, nämey, nä mäsälä (103) “şimdi”, pârî xânımnän neçä **gēcä gündüz** durdilän (211), **hänüz** ikki_öpüş dänä dä istéysän (231) (<Fars. hänüz هنوز) “şimdiye kadar”, **âxır** bir günü deđi (245) (< Ar. âhır آخر) “sonunda, nihayet”, **bilaxarä** vaxti ki biyêrdän turdi, **sâhâr** ki turdi, gördi (268) (<Ar. seher سحر) “seher vakti, sabah erken”, bu **hâla** gänä hām γäyb’ olüdi (296) (<Ar. hâlâ حالا) “şimdi, henüz”, bir neçä **gündüzdän söŋ** yetârdi (345), bu minî **axşâm** nân çâyini_berdi (376), **gēcä gündüz_äm** yırléydi (449), **ba:dan** âtlärä mindilän gâldilän (532)

2.5.3.3. NASILLIK-NİCELİK ZARFLARI (HAL ZARFLARI)

Hal ve tavır ifade eden zarflardır. Hal ve tavır ifade eden her isim nasıllık-nicelik zarfı olarak kullanılabilirdi için bu zarflar kullanılamayacak kadar çoktur. (Ergin 2006: 261)

bu **şüjä** bād kimin yuxâri xızlaği (38) (< şu+cür+e // Fars. ĩn+cur اينجور) (Kanar 2010:115) “şöyle”, **belä** bir şâ ismâl dunyâya gâlipti (51), **bu cürä** gälä, säyn yânnınnan kēçä (87) “böyle”, **pas** hänüz tézrâγ-di (89) (< Fars. pes پس) “öyleyse”, âtini **ğaşâŋ** kitârdi_u bir gâdri* hām pûl muļi, cavâhirat (109) “iyi, güzel”, bu:dän çıxım giyim **âräm âräm** (132) “yavaş”, bilaxarä bu kulfât dēr: xâyli **xub** (166) “iyi, güzel”, minnön **gänä** hām çıxdı gitdi (233) “yine”, biştâr minnön xudâya **râst** giyâ’män (265) (< Fars. rāst راست) “sağ, düz”, **bi cürä**_o gi cürä **u cürä** mäsälän undan gâldi_äm (322) (< bu+cür+e) “böyle” (< o+cür+e) “öyle”, arab-cân,

şü cür ki, bâyümüzä bir zât giritti (360) “şöyle”, tå gördi gördi şå ismâlî aᅇguştäri, **xoş-hâl** oldi (489) “mutlu, keyifli”

* Belirleyici/ tanımlayıcı ek.

2.5.3.4. AZLIK-ÇOKLUK ZARFLARI (MİKTAR ZARFLARI)

Azlık-çokluk ifade eden, miktar, derece bildiren zarflardır. Horasan Türkçesinin Kuça ağzından incelediğimiz metinde az sayıda örneğine rastlanmıştır.

şämşir-bâz oldi_u asb-sivâr oldi_u **xeqli** (12) (< Fars. hayli خلی) “çok, fazla, epeyce”, **âz** gitdi **çox** gitdi (110), mänî gârdâşlarimi nâcât beräy, kitäri gätirä, **xäyli** xub (207), bilaxarä män biştär minnon ibädätim **çox** olär (265), bâcimizi bu gâbul etsin, **xeqli** yâxşı, ägär gâbul etmäsin, minî yânında xécâlät-zädä-yäk (309), gitdi bir neçä gündüz yol gitdi, **âz** gitdi **çox** gitdi, bir yer diyäm (336)

2.5.3.5. SORU ZARFLARI

Soru zarfları eylemlerle, diğér zarf ve sıfatlarla ilgili soruları belirtir. (Eker 2002: 302)

Metinde birkaç örnekte rastlanmıştır.

bu şå ismâl gitdi, tømâm otaylari gâzdi dedi bir loyma nân män tâpay ki **hani** bâxayim (367), bö şå ismâl gâldi_u mänä xâtınä örgätđi ki “**nâcır** iyäk **nâcır** iyäk, biz sänä yetäk (493) “nasıl”, **hani** gitdi, **nämä** män özüm nä xaßardâr olim (497), **nämä** yırléysän sä(n) ä (521)

2.5.4. ZAMİRLER (ADILLAR)

Zamirler isimleri (nesneleri) temsil veya işaret yoluyla karşılayan kelimelerdir. (Ergin 2006: 262)

Zamirler cümlede gerektiğçe isimlerin (nesnelerin) yerini tutabilen kelime türüdür. Diğer kelime türleri gibi herhangi bir nesneye bağlı değildir.

Zamirler; şahıs zamirleri, işaret zamirleri, soru zamirleri, belirsizlik zamirleri ve dönüşlülük zamiri olmak üzere beş gruba ayrılır.

2.5.4.1. ŞAHIS ZAMİRLERİ

Türkçede üçü teklik, üçü çokluk olmak üzere altı şahıs zamiri vardır. Şahıs zamirleri cümlede isimlerin ve nesnelerin yerine kullanılır. Şahıs zamirleri ismin yerini tuttuğu için gerektiğinde hal ekleriyle de çekime girer.

Muharrem Ergin ‘Türk Dilbilgisi’nde bu şahıs eklerini ‘konuşan’ (ben), ‘dinleyen’ (sen), ‘adı geçen’ (o) olarak adlandırır. Bu adlandırma teklik şahıs içindir, çokluk şahıs ekleri için bunlara çokluk eki getirilir. (Ergin 2006: 265)

2.5.4.1.1. 1. Teklik Şahıs Zamiri (mān)

1. Teklik şahıs zamiri, Horasan Türkçesinin Kuçan ağzından incelediğimiz metinde ‘mān’dır.

mānā bir āt bé vā bir şāmşir bé, **mān** bilaxarā gīm şigārā (13), **mānī** dārdimā dāgmīdi (25), **mān** tumām meytārlāri bāşini kāsā’ mān (26), afarın, **mānī** dārdimā dāgān āt bu’ðə (39), ola **mān** bir günü (53), **mān** giyāmān. şā ismālā dé, āgār māni

istäydi, gälsin rım şährinä (92), **män** bilaxarä gäräk giyim rım şährinä (102), **män** olä ki giyim (131), **männän** häm xuşgildi (160), ägär **männän** bälä-dast oldi (164), päri xânım, dânişäsän **mäninän** (200), **mäni** gârdâşlarimi (207), gârdâşları nâmänä â'ini **mänä** dé (211), tellä iyäräm **män**, **mäni** biyêrdä xécälätä goyma (259), män häm bü yändä, **mäni** alim sâni täräfä gälmäsin (314), **mäyn** növâtım-di (399) “benim”, **män** nêrâ giyämän (407), **mänä** icâzâ berärsän ki **män** ikki rükät namâz oxiyim (420), **män** bilaxarä **mäni** biyêrdän nâcât bé, **män** biyêrdä şikäs yemiyim, **mäni** arzum murâdimâ yetirim (424), **mäni** ârxam yerä degmäDDim (436), hâr kim **mäni** ârxam vursin yerä, **män** bilaxarä onikiyäm (437), şâ ismâldän **äm** bir xaḅar olmaḁı **mäni** içi(n) (450), **män** irânli yäm (465), **män** fiḁân käs-äm (467), fiḁânä günü ki **mäni** ki âtä mindilä (494), **män** avrâdi ki kitârdim gâtirdim (505)

2.5.4.1.2. 2. Teklik Şahıs Zamiri (sän)

2. Teklik şahıs zamiri Horasan Türkçesinin Kuçan ağzında ‘sän’dir.

bu **säni** küräkâni isti ossın ki (86), bu cürä gälä, **säyn** yânınnan kécä (87) “senin”, o vax **säni** gızıyi â'lsın çıxârsın, **säni**, mumkin-di ki aslön hiş häsâb etmäsin (88), äyâ günä der **sän** çıxma, män bâram (123), gäsir sändän, ey, yol istäräm (142), sän ki heş, **sändän** katan häm bälä-dast (163), neçä tâziyanä gäräk **sänä** vurım (165), gız, ey, **sänä**, ey, nâm' olıptı (190), häy belä gama **sän** düşüBsän (193), päri xânım, **sännän** istéymän, bir zât xaḅar âlim (224), **säni** nayili tellä iyäräm **män** (259), ey cävân, **sän** kim-ây (276), **sän** o yändä, män häm bü yändä (314), gayıtdım **säni** gayıtmam häm ki yeri (335), sän giyäsän, pas! biz bu yöli **sänä** diyä(k) (340), ey cävân, **säni** yolinnan mından git (383), **sän** neçä oldi ki **sän** zändä gâldı (409), **sän** mänä icâzâ berä'rsän (420), ägär **sän** istisän mäni (444), **säni** istämiyim yuxanow etdim (524)

2.5.4.1.3. 3. Teklik Şahıs Zamiri (o)

Horasan Türkçesinin Kuçan ağzında 3. Teklik şahıs zamiri ‘o’ dur.

der: “ägär **o** män... män... männän häm xuşgildi (160), **onı** sâbinä yırläydim (203), **o** yäm âdam källä (353), **o** säyn nänäy xiyalı mindan u zâtlä yox-di (391), **onı** xâtını gulzâr xânımı ğaçirdilän (466), özinnä xaβardâr olsun, **onı** birinän ettilän (495)

2.5.4.1.4. 1. Çokluk Şahıs Zamiri (biz)

Horasan Türkçesinin Kuçan ağzında 1. Çokluk şahıs zamiri ‘biz’ dir.

dér: xábəm had(d)äm. **bizi** räsımız şü cür-di (230), belä bir cävân nä yerdäydi ki, **bizi** dädemizä yetirdi (294), bu **bizi** bu cür azâd etdi (298), **bizi** dästgâmüzdä bir zâ’dî ki bârdi, **bizi** dârdimizä dâgân bir bâcimiz βârdı (306), mägär **bizi** bâcimiz (307), bu gâldi **bizi** kômägümüzä (312), dârd-i dilî dé **bizä**, **biz** biläk (319), pas, **biz** neçä ğârdâş, damdasgân-cürî dedilän: läşgâr çäkäk ki giyäk (329), **biz** belä bir zât görmüδik (361), dedi bir loyma nân män tâpay ki hani bâxayim. yiyäk **biz**, ä, âcäk (367), **biz** hâlâ düşmânäk birbirnän (414), hâla gi **bizi** räsımız-di (422), **bizi** pâdişâmuzî oylı-dı (465), mädâr, **bizä** bir gécä bir pânâ bé (473), **bizi** öy möyimiz yox-di (474)

2.5.4.1.5. 2. Çokluk Şahıs Zamiri (siz)

Horasan Türkçesinin Kuça ağzından incelediğimiz metinde 2. Çokluk şahıs zamirine rastlanmamıştır.

Fakat Doerfer 2.çokluk şahıs zamiri çekimini şöyle vermektedir;

Siz “siz”, sizi “sizin”, sizä “size”, sizi “sizi”, sizdän “sizden”, sizdä “sizde”, sizi’nän “sizinle”, sizi kimin “sizin gibi” (Doerfer / Hesche 1993: 366)

2.5.4.1.6. 3. Çokluk Şahıs zamiri (olā, olay, ulā)

Horasan Türkçesinin Kuçan ağzında 3. Çokluk şahıs zamiri ‘ola, olay, ulā’ gibi şekillerde karşımıza çıkabilmektedir. Metinde sınırlı örnekte görülmektedir.

rum şährinnän sän , ey cävân giyey , ğız gätiräy , gä , dé , mänî hâlüm **olay** işissilan (444), unda néçä gündüz toy tuttilän_u pұл-u-mullari hamsini yéðiz xâlî yédig_o **ulā** o_yâna gitdilän, män_äm bü yâna gäldiim (546)

Doerfer Horasan Türkçesinde 3. Çokluk şahıs zamiri çekimini şöyle vermektedir;

olä “onlar”, oläy gözläri “onların gözleri”, olärä “onlara”, oläri “onları”, olärdän “onlardan”, olärdä “onlarda”, olä’rnän “onlarla”, olär kimin “onlar gibi” (Doerfer / Hesche 1993: 367)

2.5.4.2. İŞARET ZAMİRLERİ

Bunlar işaret etmek, göstermek suretiyle nesnelere karşıl原因 kelimelerdir. İşaret zamirleri nesnelere bir yer içinde gösterir, onlara yerlerine göre işaret ederler. (Ergin 2006: 273)

Bugün kullanılan işaret zamirleri bu (bı, bö, bü), şu, o ve bunların çokluk (+1Ar, +1A) eki almış şekilleridir.

2.5.4.2.1. bu (bı, bö, bü)

Asli şekli ‘bu’ olan işaret zamirinin söyleyiş esnasında farklı varyasyonları da metinde görülmektedir. Ayrıca ‘bu’ işaret zamiri hal ekleriyle çekime girdiğinde söz başında b- > m- değişimi yaşanmakta çoğunlukla arkadamak dar-yuvarlak vokali de arkadamak düz-dar vokale değişmektedir. (-u- > -ı-)

mınääm xudâvand-e âlâm (6), **bı** getdi bu şâhî huzurına (8), **burda**, bâyda mini goydı (10), şâzâdâ özü bâşârâr **minî** işgini âşsin (31), bir tuğuş gi vurdi, **bu** gij oldi (36), **minî** belinä ki mindi- , **bu** şüjä båd kimin yuxâri xızlaği (38), o vax **bu** neçä kälâm ki bılardan dedi (69), **minı** yoldan çıxârdılan, **bı**äm **bıları** sözlärini ğabul etti (90), axşâm gâldi, âsâsini yıyıştirdi, o **bö** üklâği (91), **mınnan** gänä hãm çıxdı gitdi (233), **mında** bir nâfâr (336), neçä vaxt ki **mınınän** cäng_ittilän (412), xudây **mınä** nâcât bersin (419), âğâr **minı** görändä yöxî gâlsin (448), vaxti ki otirdi, **bö** izâldi (511)

2.5.4.2.2. şu

Metinde çok az örneğine rastlanmış bir işaret sıfatıdır. Çokluk şekli ise metinde mevcut değildir.

bu deşi: män **şu** ölümä giyännän giyäm (346), ölümä mä(n) yol âlâm? belä gitdi, **şündän** gitdi (347), hâr kim minî ârxasini vursi yerä **şunu** âlä(r) (355), bu arab zângî, **şu** bizdän gitdi, bü, bëlä şâmşırnan (501)

2.5.4.2.3. o

Metinde ‘o’ işaret zamiri kullanımı çok sınırlıdır. Hal ekleriyle çekime girdiğinde kimi örneklerde daralarak ‘u’ şeklini aldığı, metinde görülmektedir.

bu sâxtävân-i böhöy, **onu** içinä, män bir estirâhat eyim (131), o,yäm âdam källä ki tomâ’m-ə pä:lavânla gi här nâmä gitdi dä, **onda** baş goyittilən (353), başini kim **orda** goydi, âxırında ki istîdi,m başini,m **ordan** kitärsin 425, mınna **onda** xızlama, **onnän onda** xızlama (500) män **onu** için ki yıyleymän, män göräm läşgär gäldi (523)

2.5.4.3. SORU ZAMİRLERİ

Bunlar nesnelere soru şeklinde temsil eden, onların soru şeklindeki karşılıkları olan, onları soru halinde ifade eden, onları sormak için kullanılan zamirlerdir. (Ergin 2006: 276)

on gü’ni bir ilî bila’i **nämäləri** çäkdi, âşuyluylari (75), a, bu **ki** idi? dedilän: şâ ismaıl-đi? (83), indi bélä bir işit mänä, **nämey**, **nä** mäsälä (103), **hâyerdälän** cängä ... cängä gitdilän (206), bu yollärdän **hâybirni** män giyäm (239), män **nerä** giyämän? (407), sän **neçä** oldi ki sän zändä gäldi? (409), eh, nä-märd, bu **kim**-ädi? (528)

2.5.4.4. BELİRSİZLİK ZAMİRLERİ

Bunlar nesnelere belirsiz bir şekilde temsil eden zamirlerdir. Asıl belirsizlik zamirlerinin sayısı azdır.

Belirsiz olarak temsil etme işi Türkçede daha çok belirsizlik zamiri gibi kullanılan iyelik ekleri ile karşılanır. (Ergin 2006: 279)

minî teylâyi şı olan günnän **hiş kimi** yânina goymağı (18), **här nä** dour vurdi, gördi (49), bu, **här nämä** jittilän läşgär çäksin (108), **biri** ölümä gitti (203), rım şährinä **hiş käs** başarmıdi (326), ägär häm gaytmam, gälmäm, öldüm ‘äm ki, xub, **hişdi, här ikkimiz** vaxtinnä (333), män, **fılän** sän mänî xâtınım-äy, män giyämän musâfirätluğä (334), şu **här birini** göläyinnän ki bir tutdi çäkdi (359), xākä hämsän oldi, **hiş nä** mälum olmaz (404), gaytor männän **hiş kimdän** dän gorxmiyällän (445), **hiç** istä’mî , gécä gündüz_äm yırlé’ydi (449), **tomâm** başi äyayı, **tomâm** tökdü üst üstä bu läşgäri (529)

2.5.4.5. DÖNÜŞLÜLÜK ZAMİRİ

Bu zamirler asıl şahıs zamirlerinden daha kuvvetli bir ifadeye sahip bulunan, onların mana bakımından daha kuvvetlileri, katmerlileri olan şahıs zamirleridir. (Ergin 2006: 272)

Horasan Türkçesi (Kuçan ağızı yanında diğer ağızlar da dahil) sahasında dönüşlülük zamiri ‘öz’ kelimesidir.

Dönüşlülük zamirleri ismin hal ekleriyle çekime girebildiği gibi iyelik eklerini de alabilir.

ägär şâ **özü**, şâzâdä **özü** başärär minî işgini âşsin (31), bu gamar-tây **özünü** şüjä gullä kimin tutdi, mind’_üstünä (34), ordan zor-bâzisi_ßâr idi, bö **özünä** nâm_jidi (106), män **özüm** tāk ü tänhâ gäräk gım şâ -gulzâr xânımı gätirım (107), bu bâyî içinä **özi** giyär (149), cänâzälärini gäşäñ bâylayılän kitärsilän gätirsilän **öz** vilâ(ya)tlärinä (280), bu ätlär heyvân nämädi, gunâ(h) yazık, gä! bılärə açäk, azâd_jiyäk, **özümüz**

yérdä cäng iyäk piyädä (414), **özinnän** bā-xaβar olsun, nām fılānā günü ki māni ki ātä mindilä, hār dāfāsi vursi(n) (494), nāmā mān **özüm** nā xaβardār olım (497)

2.5.5. EDATLAR

Edatlar manaları olmayan, Sadece gramer vazifeleri bulunan kelimelerdir. Tek başlarına manaları yoktur. Hiçbir nesne veya hareketi karşılamazlar. Fakat manalı kelimelerle birlikte kullanılarak onları desteklemek suretiyle bir gramer vazifesi görürler.

Edatlar; ünlem edatları, bağlama edatları, son çekim edatları olmak üzere üç çeşittir.

2.5.5.1. ÜNLEM EDATLARI (ÜNLEMLER)

Bunlar his ve heyecanları ifade için içten koparak gelen edatlarla tabiattaki sesleri taklit eden edatlardır. (Ergin 2006: 349)

2.5.5.1.1. Seslenme Edatları

Tek başlarına herhangi bir anlam ifade etmeyen ancak cümle içinde kullanıldığında cümleye ‘hitap’ ifadesi katan sözlerdir.

ey pedār, mānā bir āt bé vā bir şāmşır bé (13), **yā** Rabb! ola mān bir günü bu şā ismāli bir tı -gıyāfāsini görüm (53), **hāy**, azizim! gāldim, **ey** (68), görār ki, **bāh** bir āD bö bāyi içinā gırıpti (151), xudāyā, bu āt bü cūr-di, mını ayāsi nā cūr-di (153), **hey**, dād-ə-bīdād, mān mınīnān bir yāxşı işq etmādim (234), **vā**, bīlāh rum (325), vaxti ki gitdi otaya, **bāh!** gözü mōnā düşdi (373), **yā** alı, gāl (428), **bāh bāh**, sān bēlā

bir zâdi, mäsälan bälä bir hunäri bär (435), **eh** nä-mard, bu kim-ädi (528), **ey** şa ismäl sänj bu- néçä bir rāfiy-di (543)

2.5.5.1.2. Gösterme Edatları

Bir kişiyi veya nesneyi göstermek, işaret etmek için kullanılan edatlardır. Metinde bir örneği bulunmaktadır.

bilaxarä al-u-iltimäsa durdi, **tâ** bu äti râyä gätirdi (257), gördi ki bu gasri tamäm avvä'linnän **tâ** äxırına ädam källi'nän gay(ı)ritdilän (352), o vax **tâ** puli görsetdilän (478)

2.5.5.1.3. Cevap Edatları

Cevap edatları başlı başına kullanılan ve ifade taşıyan, yanındaki kelimelere bağlanmayan edatlardır. Cevap edatları umumiyetle kuvvetli vurguludur ve vurgu normal olarak baştır. (Ergin 2006: 351)

Cevap edatları cümle içinde bir duruma veya olaya karşı kabul ya da ret anlamı taşır, durumun veya olayın onaylandığını ya da reddedildiğini bildirir.

Metinde karşımıza çıkan cevap edatları genellikle Farsçadan alıntı sözlerdir.

afarjın, mänj dârdimä dägän ät bu'də (39), **nä-xäyr**, män özüm tāk ü tähnâ gäräk gīm (107), **xob**, biz mininän nām iyäk (298), **pas**, biz neçä gârdâş, damdasgân-curi dedilän (329) (< Fars. pas پس) “peki, öyleyse”, **balj**, néçä gadam ki gitdi gördi (347) (< Ar.-Fars. balī بلی) “evet”, **balj**, här nä diyek kam-di (364), dedi: **xob** 410,

bolî bolî , öyüm vârdi, gâlin, xoş gâldi(y)iz 478, **nâ-xâyır**, mân omi için ki yıyleymân, mân göräm lâşgâr gâldi (523)

2.5.5.2. BAĞLAMA EDATLARI (BAĞLAÇLAR)

Bunlar kelimededen küçük dil birliklerini, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri şekil ve mana bakımından birbirine bağlayan, onlar arasında bir irtibat kuran edatlardır. (Ergin 2006: 352)

Bağlama edatlarını; sıralama edatları, denkleştirme edatları, karşılaştırma edatları, cümle başı edatları ve sona gelen edatlar olmak üzere beş bölümde inceleyebiliriz.

2.5.5.2.1. Sıralama Edatları

Cümlede arka arkaya gelen unsurları sıralayan, birbirine bağlayan edatlardır. Metinde en sık kullanılan bağlama edatları, Farsça kökenli ‘o’ (ve varyasyonları; u,ü) ve bundan sonra Arapça kökenli ‘ve’ (ve varyasyonları; va, va, vâ)dir.

bɑ:d-e néçä sâldan söñ nâzr_üniyâ’zinân xudâvand-e âlâm mænâ bir dånâ oylan bérđi (4), kām kām mænî ğızı kât_{oldi} **vâ** minî oylı_{ām} -şâh ismâl olsun- minî oylı_{ām} kât_{oldi} (11), tãngini ğayirdi_o bu âti bēlinâ mindi (41), itirib **vɑ** mæn dā burâya gâldim (67), bilōnân hām-sōβāt oldilân_u gittilân (78), bu sudan hây bı difâlâ sâpâr_u sâpâr sâpâr (136), bu şâ ismâl hām gârd-**ü**-xâkı’nân_o çârüg (169), vurdî lãngliyâ_o bilaxarâ (256), arab zãñgi tãrofâ gitdilân **vâ** arab zãñgi_m gâlîdi (360), şâ ismâl_u çopân_u, ä, bõ arab zãñgi (499)

2.5.5.2.2. Denkleştirme Edatları

Bunlar birbirine denk olan, birbirinin yerini tutabilecek olan iki unsuru birbirine bağlayan, birbiriyle karşılaştıran edatlardır. (Ergin 2006: 353)

Metinde tek örneğine rastlamıştır. Bu örnek Farsçadan alıntı ‘yā’ edatıdır. Horasan Türkçesi-Kuçan ağzında bu edatın –a vokali yuvarlak a (â) şeklini almıştır.

ägär yâ ürâgim tutmadi, neçâ tâziyanâ gâräk sänâ vurim (165), dâniş yâ dânişmeysän ş... bî yekkâ’ni göyaman gulâyi içindâ (201), pârî xânım yâş dökî, yırlé’ydi ki , bu şâ ismâl gitdi, yâ Rabb! gâytar yâ gâytmaz (283)

2.5.5.2.3. Karşılaştırma Edatları

Bu edatlar karşılaştırılan en az iki unsuru birbirine bağlayan edatlardır. Metinde tek örneği bulunmaktadır.

ey cävân, biyêrdâ yâ gâl, intexâm âliy, âley yâ intexâm âlim (394), yâ gâl bâc verey, yâ bâc âlim (395)

2.5.5.2.4. Cümle Başı Edatları

Bunlar cümleleri mana bakımından birbirine bağlayan edatlardır. Daima cümle başında bulunurlar. Başında buldukları cümleyi bazıları ondan sonra gelen cümle veya cümlelere, bazıları da kendisinden önce gelen cümle veya cümlelere bağlarlar.

Metinde genel olarak kullanılan cümle başı edatları şunlardır; gâr, ägâr, mägâr, şâyât, volî “ama”, fayat, belki, ta.

ägâr şâ özü , şâzâdâ özü başârâr minî işgini âşsin (31), bu minî dârdinâ **şâyât** dâgsi, ägâr yo, yoxti (32), bilmîdi, **valî** kulfötlâr târif eyillân ki belâ bir şâ ismâl dunyâya gâlipti (51), **fayat** bu kulfâtlârdân birinâ deði (92), **mägâr** lâlsân, ey, dilin yox-di ,hây dilin yox-di (195), mâni **ägâr** biyêrdâ xécâlâtâ goymäy (265), mân gâräk **ägâr** âsumân yerâ gâlsin (324), rûm **mägâr** işitmâdi ki tamâm muvlâkâtdân bâc âlâr (325), mârdâneydilâ, vâz mârdânam, **valî** bu xeyli şicâ’ati (337), o gurzi ki mân sänâ vurdim v(ä) **gâr** hâr dâya vurîdim hâla su olüdi (408), arab zânğı **belki** yâk, gâyzâ gâtirîm (526)

2.5.5.2.5. Sona Gelen Edatlar

Bunlar dil birliklerinin, kelimelerin, kelime gruplarının, cümlelerin sonuna gelerek onları önceki veya sonraki unsurlara, kelimelere, kelime gruplarına ve cümlelere bağlayan edatlardır. Bu edatlar vurguyu kendilerinden önceki kelimenin sonuna atarlar. (Ergin 2006: 357)

rum şâhrindî **äm** bir xâcâ... xâcâ vâzir bâr idi, minî **äm** hiş çâyası yox idi (5), vâ minî oylî **äm** -şâh ismâl olsun- minî oylî **äm** kât oldi (11), bu gulzâr xânım **häm** (51), bā:dan bu kulfâtlârâ hukm etti **ki** “bu şâ ismâli gâ’tiriñ otaya (69), yetirdi gördi **ki**, bu biyâbânda bir âmârat-di (115), bu pârî xânım **häm** gâbul etdi (207), nâmâ gitdi **dâ**, onda bâş goyittilan (353), bā:dan minî şu cürâ **ki** gâtirdi goydi yerdâ döşün üstindâ ki otirdi, bu xancâri **ki** çıxârdı vursin (431)

Örneklerden de görüleceği üzere ‘sona gelen edatlar’ konusunda metinde yabancı kaynaklı edatlar ağırlıklı olarak kullanımdadır.

Farsça ‘häm’ (Türkçedeki de, da edatını karşılar) edatı kendinden önceki kelimelerle alaka kurarken başındaki h- konsonantını çoğu zaman yitirmektedir.

2.5.5.3. SON ÇEKİM EDATLARI

Bunlar işletme eki vazifesi gören edatlardır. İsimlerden sonra gelerek onların çeşitli zarf hallerini yaparlar. Fonksiyonları bakımından bu edatları hal eklerine benzetebiliriz. Son çekim edatları isim unsuruna ekli veya eksiz olarak bağlanırlar.

Metinde iki farklı son çekim edatı kullanımı ile karşılaşılmaktadır. Bunlar; *kimin* “gibi” ve *için* edatlarıdır.

özünü şüjä gullä **kimin** tutdi, mind’ üstinä (34), bu şamşir mini **için** (40), pəri xânim hām özini neçä yalamnan arâ berâr, bu öydä_u bir mâh **kimin** dūrâr (168), vaxti ki kâ yaz gâtirdi mini **için** (180), bu âti bā:d **kimin** uçäydi (249), bir ât_äm tâpdilän bilaxarâ mini **için** (469), şelâ bir kōşäk **kimin** kitârdi (506)

2.6. FİLLER

(FİİL ÇEKİMİ)

2.6.1. ŞAHIS EKLERİ

2.6.1.1. 1. Tip Şahıs Ekleri

Horasan Türkçesi (Kuçan Ağzı)’nda 1. Tip şahıs eklerinin çekimi şöyledir;

Tablo 4. 1.Tip Şahıs Ekleri (Zamir kökenli)

	Geniş Zaman(Kuçan)	Şimdiki Zaman(Kuçan)	Eski Türkçe
1.t.ş.	-Am	-mAn	(bilür) men
2.t.ş.	-sAn	-sAn	(bilür) sen
3.t.ş.	- ø	-AdI, -AğI	(bilür) ol
1.ç.ş.	-Iz	-mIz	(bilür) biz
2.ç.ş.	*-siz	*-siz	(bilür) siz
3.ç.ş.	-lAn	-lAn	(bilür) olar

Kişi zamirleri kaynaklı (1.tip şahıs ekleri) şahıs eklerinin çekimi Horasan Türkçesi (Kuçan Ağzı)'nda geniş zaman ve şimdiki zamanda biraz farklılık göstermektedir. Horasan Türkçesi-Kuçan Ağzı'nda geniş zamanda kullanılan 1. Tip şahıs eki çekimi oğuz lehçeleri ile benzerken, şimdiki zamanda kullanılan 1. Tip şahıs eki çekimi Özbekçe ve Yeni Uygurca ile benzerdir.

2.6.1.2. 2. Tip Şahıs Ekleri

Horasan Türkçesi (Kuçan Ağzı)'nda 2. tip şahıs ekleri çekimi şöyledir;

Tablo 5. 2.Tip Şahıs Ekleri (İyelik kökenli)

	Horasan Türkçesi(Kuçan)	Eski Türkçe
1.t.ş.	-m	-m
2.t.ş.	-i	-ŋ
3.t.ş.	-ø	-ø
1.ç.ş.	-k	-mIz
2.ç.ş.	-(y)Iz, -iz	-ŋIz
3.ç.ş.	-lAn	-lAr

İyelik kaynaklı olan 2. tip şahıs ekleri bugün Horasan Türkçesi (Kuçan Ağzı)'nda bazı açılardan diğer Batı Grubu Türk Lehçelerine göre farklılık göstermektedir. En dikkat çekici nokta ikinci teklik ve çokluk şahıslardaki arka damak nazal konsonantının, yerini bir 'i' (kapalı ve gergin yarı uzun vokal) sesine bırakmış olmasıdır.

2.6.2. BİLDİRME KİPLERİ (HABER KİPLERİ)

2.6.2.1. GENİŞ ZAMAN

Bu ekler fiilin geniş zamanda ortaya çıktığını veya çıkacağını bildirirler. Geniş zaman, adından da anlaşılacağı gibi, her zamanı içine alan, fiilin her zaman ortaya çıktığını ve çıkacağını ifade eden zamandır. (Ergin 2006: 291)

Geniş zaman kapsam bakımından geçmiş ve gelecek zamanı da içine alır.

Eski Türkçede -Ur, -Ar, -r olmak üzere geniş zaman ekleri üç türlü kullanılmakta idi. Bugün Horasan Türkçesi (Kuçan Ağzı)'nda bu şekiller kullanılmaya devam etmektedir ancak kullanım sıklığı en yüksek olan -Ar şeklindedir. Vokal bitimli fiil tabanlarına -r şekli eklenirken nadir olarak -Ur şekline de metinde rastlanmıştır.

Geniş Zamanın Horasan Türkçesi (Kuçan ağzı)'nda kullanımı şöyledir;

Tablo 6. Geniş Zaman Çekimi

	Horasan Türkçesi (Kuçan)	Eski Türkçe
1.t.ş.	-(A)rAm,	köç-är bän “göçerim”
2.t.ş.	-ärsän	köç-är sän “göçersin”
3.t.ş.	-r, -Ar, -Ur	köç-är ol “göçer”
1.ç.ş.	-äriz	köç-är biz “göçeriz”
2.ç.ş.	*-siz	köç-är siz “göçersiniz”
3.ç.ş.	-illän, -ällän, -üllän	*köç-är olar “göçerler”

Geniş zamanın olumsuzuna metinde tüm şahıslarda rastlanmamıştır. Bulunan örnekler ilgili şahıslarda verilecektir.

1. Teklik Şahıs

Teklik 1. şahıs geniş zamanın örneği metinde sınırlı olarak kullanılmaktadır.

gurzim havâdan andirräm (139) “indiririm”, tilisim olsa sindirräm (141), ğasir sändän, ey, yol istäräm (142), säni nayili tellä iyäräm (259) “ederim”

Olumsuz çekimi:

ägär häm ğaytmam, ğälmäm, xub, hiş-di, här ikkimiz vaxtinnä (333), ğayıtdım säni ğayıtmam häm ki yeri (335)

2. Teklik Şahıs

Teklik 2. şahıs geniş zaman çekimi kullanımı metinde çok sınırlıdır, olumsuz şekline ise rastlanmamıştır.

bı yekkäni ğoyaman ğulâyi içindä, tamâm olarsän, giyämän (201), şâ ismâil aᅇguştärini berdi bu xâtınä, deði: “yetiştirärsän gulzâr xânıma” (482)

3. Teklik Şahıs

Geniş zaman çekiminde kullanım sıklığı en fazla olan şahıstır. Olumlu ve olumsuz şekillerine diğer şahıslara göre daha sık rastlanmıştır.

bıxarä bu şâ ismäl giyär giyär bu ğasr-ə ämârätî yâninä_yu bü yännän_u o yännän_u bü yännän o yännän, görär (130), bu ärəyi kânârindä oturär (135), bu sudan hây bı difälä säpä_r_u säpä_r säpä_r (136), gurzuni hovâdan ki andirär (137), difäl ki nâm çäkär...mını vurär, bu difäli xarâb eyär (147), kânâr-e houzdä ğaşəng nân çâyını yiyär_u oträr (150), özini neçä yalamnan ärä berär, bu öydä_u bir mäh kimin dırär (168), bıxarä biyerdä bir yätär (266), päré-zâdlär acıb ğariyb görär (348), bir nâmä zor-bâ'zi âdam öldürür (360), dili açilär (477), bü sänî_äm bizî_üzümüzdän öpä_r (543)

Olumsuz çekimi:

minî difälläri bir cür-di başarmäz, minî aslan hiş tākān yesin (130), bu säxtävān aslan mälum olmaz (148), ğaytar yä ğaytmaz (283)

1. Çokluk Şahıs

Metinde tek örneğine rastlanmıştır.

labüt, dört ğecä gündüz çäkäriz vaxtä, mänî ğardışlām tām ölüllän (232)

2. Çokluk Şahıs

Metinde kullanımı mevcut değildir.

3. Çokluk Şahıs

Teklik 3. şahıstan sonra kullanımı en sık olan şahıstır. Teklik 3. şahıs geniş zaman çekimine çokluk eki +lAr (Horasan Türkçesinde +lAn) getirilerek yapılır ancak çoğu zaman ekte bulunan -r konsonantı çokluk ekindeki -l- 'nin etkisiyle gerileyici asimilasyon yaşar. (-rl- > -ll-)

ikki gârdâş bir tâbut tutup ile'y(i)ndân gälillän (271), gälällän gârdâşları (284), o vax bu şâ ismâlnän biyêrdä turillän_u bilaxarä bu läbâslärini gét (438), bilaxarä bilä gälillän giyällän öyê_u otirillän (439), on vax bilä otirillän, istrâxat eyillän_u bilä ayıl ayıla göyillän (444), şâ ismâilî xâtını olsun, berällän bu murat çolâyä (453)

2.6.2.2. ŞİMDİKİ ZAMAN

Eski Türkçede müstakil olarak şimdiki zaman eki bulunmamaktadır. Geniş zaman ekleri Eski Türkçede mana olarak şimdiki zaman ifadesi de taşımaktadır. (Gabain 2007: 80) Günümüz Türk Lehçeleri ise şimdiki zamanı farklı şekillerde karşılamaktadırlar.

Oğuz grubu Türk lehçelerinde şimdiki zaman kullanımı:

Şimdiki zaman çekimi Türkiye Türkçesinde, yorı- fiiline dayandırılan -(I)yor ekiyle yapılırken, Azerbayban Türkçesinde -Ir, -(y)Ur ekleri kullanılmakta, Türkmencede -yâr, -yêr ekleri tercih edilmektedir.

Gagauz Türkçesi şimdiki zaman eki bakımından oldukça renkli bir çeşitlilik arz etmektedir. Şimdiki zaman eklerinin başlıcaları -ar, -er, -ye, -yo, -yor, ve –makta'dır. (Özkan 1996: 147)

Horasan Türkçesi (Kuçan Ağzı) ise şimdiki zaman çekiminde, Özbek ve Yeni Uygur Türkçelerinde gelecek zaman eki olarak kullanılan -a-, -ä- (ünsüz bitimli fiillerde), -y- (ünlü bitimli fiillerde) eklerini kullanmaktadır.

Horasan Türkçesi (Kuçan Ağzı) şimdiki zaman fiil çekimi tablosu aşağıdaki gibidir;

Tablo 7. Şimdiki Zaman Çekimi

	HoTü. (Kuçan Ağzı)	Özbekçe	Yeni Uygurca
1.t.ş.	-AmAn	-ä-män	-i-men
2.t.ş.	-AsAn	-ä-sän	-i-sen
3.t.ş.	-AdI, -AğI	-ä-di	-i-du
1.ç.ş.	-AmIz	-ä-miz	-i-miz
2.ç.ş.	*-siz	-ä-siz, -ä-sizlär	-i-siler
3.ç.ş.	-AlAn, -AllAn	-ä-dilär, -iş-ä-di	-i-du

1. Teklik Şahıs

Kullanımı metinde birkaç örnekle tanımlanmıştır. Örnekler aşağıdaki gibidir.

dâstân-e şâ ismâl deymän (1), fayat bu kulfätlärdän birinä dedi ki: män giyämän, şâ ismälä dé, ägär mäni istäydi, gälsin rüm şährinä (92), tãmâm ola(r)sən, giyämän (201), dedi : “ giyämän (210), bu cäñg-di män giyämän (213), päri xânım, sännän istéymän, bir zât xaβar âlim (224), bir itömam berämän (522), nä-xäyr, män onı için ki yıyleymän, män göräm läşgär gäldi (523)

Olumsuz çekimi:

deymäm sänä ki sän nâ-râxat oläyñ (205), gitméymän , gitméymän bı şâ ismäl här nәмä nâz étte ,nâz étte minñn här nәмä ol ayayınä düşdi (256)

2. Teklik Şahıs

şâ ismâl biyêrdä târini ketärip bir neçä kälâm der mını için ki desin ‘sänä nâmä olıptı ki, sän yırléysän (189), hânüz ikki öpüş dänä dä istéysän (231), sän giyäsän, pas! biz bu yöli sänä diyä(k) (340), ölümä giyäsän, o yoldan giyây, zindägâli ,sä(n) ölmışsän (343), bu şâ ismâl dé: ‘hala gäläsän (456), nä’mä yırléysän sä(n) ā? yâ yırléysän sä(n) (521)

3. Teklik Şahıs

bu şâ ismâl hām giyädi, pəri xânımnän (209), bə:dän şu bähânäynän gälädi, bu pəri xânımnän bir öpüş alsın (226), bir âyzini ki mını âyzindä goyadi, bir gecä gündüz çäkä(r) (227), gördilän, bu çopân şücä näy vurây yırléydi (460), bäh! gulzâr xânım gözü düşdi gördi, ləşgâr gälädi (518)

Olumsuz çekimi:

vax’ti ki gätirdi, bu arab_äm hiş vax ləbäs içinnän çıxmeyi (536)

1. Çokluk Şahıs

bu dâý duvâri – âxuyä biz de’ymiz dâý duvâri- bō dâý duvâri bilaxarä gâşdi gétdi (44), Şâ ismâil, gıblä-ye âläm, salâm adüz (318), biz xudâyne nigü’wiz , ali’ni yâtlıymiz hər işdä (423)

Olumsuz çekimi:

nəmâzümüzdän tärk_e’tméymiz (423)

2. Çokluk Şahıs

Metinde örneğine rastlanmamıştır.

3. Çokluk Şahıs

bılâ diyälân (327), va'xti ki bu yöli minâ nişân berilân, diyälân (341), gulzâr xânımı gâçirdilân gâtirdilân mında istilân Bersilân bir murât çolâyâ (466), diyällân: “ey nänä, biz hâl-e gazi'yâm bı cirä (480)

2.6.2.3. GÖRÜLEN GEÇMİŞ ZAMAN

Görülen geçmiş zaman eki hareket bakımından hareketin olup bittiğini bildirir. Bu ek geçmişte göz önünde olup biten bir hareketi bildirmek için kullanılan bir şekil ve zaman ekidir. (Ergin 2006: 298)

Eski Türkçe'de ek -tı, -ti; -dı, -di şeklindedir. Bugün Horasan Türkçesi (Kuçan ağzı)'nde ise ekin genel olarak sedalı şekilleri (-dı, -di, nadiren du, -dü) kullanılmaktadır ancak sedasız şekillere de rastlanmıştır.

Tablo 8. Görülen Geçmiş Zaman Çekimi

	HoTü. (Kuçan Ağzı)	Eski Türkçe
1.t.ş.	-dIm	-tIm
2.t.ş.	-di	-tIŋ (-tığ)
3.t.ş.	-dI, -dI (nadiren -tI, -dU)	-tI
1.ç.ş.	-dIk	-tImIz
2.ç.ş.	-di(y)iz	-tIŋIz (-tığIz)
3.ç.ş.	-dIIAn, -tIIAn	-tIIAr

Horasan Türkçesi (Kuçan Ağızı)'nde görülen geçmiş zaman çekimi şöyledir; gäl-dim, gäl-dî, gäl-di, gäl-dimiz / gäl-dik, gäl-dî'iz, gäl-dilän (Doerfer / Heschke 1993: 417)

Görülen geçmiş zaman çekimi Horasan Türkçesinin Boenurd Ağızında ise şöyledir; -dIm, -dIñ, -dI, -dī(y), -dIñIz, -dIIAn (Tulu 2009: 23)

1. Teklik Şahıs

göwa göwa bi ceyrânimi itirdim (65), itirib va mæn dä burâya gäldim (67), şâ'yât gittim, o mæn bu cânğdä ölümä gittim (214), gayıtdım sāni gayıtmam hām ki yeri (335), o gurzi ki mæn sänä vurdım (408), mæn am ga'rar goydım, hār kim māni ārxam vursin yerä (437), gittim, mæn, gulzārnä işim bārdi (484), mæn avrādi ki kitārdım gätirdim o yāna (505)

Olumsuz çekimi:

bir mæn muni işq etmadım (215), mæn minānān bir yāxşı işq etmadım (234)

2. Teklik Şahıs

Metinde kullanımı çok sınırlıdır. Örnekleri aşağıdaki gibidir.

bö gārdāşlar gäldilän deşilän: “ey cāvān, sän kim-āy, bizä kōmāk gäldi , bizä nācāt berdi (275), “xoş gäldi” dedi (289), deşilän “xoş gäldi” (382), sän ne'çā oldi ki sän zändä gäldi (409)

3. Teklik Şahıs

Metinde en sık kullanılan zaman ve şahıs ekidir.

bir danä oylan bér**di** (3), bir néçä il ki keş**di** (7), vaxti ki gäl**di** İrânä, bı get**di** bu şâhî huzurina (8), gét**di** mädräsiyâ_u mädräsä dârs oxı**di** (12), minî âti_äm doğ**di** (16), bir teylây gätir**di** (17), bu şâ ismâl va'xti ki mind**di**, bu âtlayi beli dollay old**di** (23), yuxâri xızla**di** (38), sür**di** bâyi içinä (54), vaxti ki gäl**di**, bõ bâyi içinä gir**di**, bu gulzâr xânıma neçä kälâm de**di**, bu gulzâr xânım am bir gözi mənä, mənî cämâlinä düş**di** (61), vaxti ki ğadamini ğoy**di** (170), iräyi âyzinä gäl**di** (172), vaxti ki oxı**di** gör**di** 183, ğayıttı gäl**di** (217), bü git**di** çéşmâni üstünä, ki bir çéşmâni üstünä yetir**di** (250), ul ayayınä düş**di** (256), bu âti râyä gätir**di** (257), néçä gün ki git**di** gör**di** (349), bu âti bırâx**di**, gir**di** ğasrı içinä 358, minî öngünnän çıx**di** (385), bu yer bälä ki tozlandı (402), bälä gurzunan ki vur**di**, yerä gömüldü, xâkâ hämsân old**di** (404), bı ertti ber**di** şâ ismâlâ (491), şâ ismâl oyand**di** (520)

Olumsuz çekimi:

hiş kimi yânına ğoy**mağı** (18), ğoy**mağı** sü içim (254), rım mägâr işitmä**đi** ki tamâm mumlâkätän bâc âlâr (325), bu arab zâñgiyâ ki vur**di**, aslön tākân yemä**đi** (398), bir xaβar ol**mağı** (450), şâ ismâli oyat**mağı** (519)

1. Çokluk Şahıs

Metinde kullanımı çok sınırlıdır. Örnekleri aşağıdaki gibidir.

ey nänä , biz hâl-e ğazi'yâm bı cirä , gäl**đuđ**,gulzâr xânımı hêsâbinä (480), yé**dig**,o ulä o_yâna gitdilän, män_äm bü yâna gäl**di**im (546)

2. Çokluk Şahıs

Metinde kullanımı sınırlıdır. Örnekleri aşağıdaki gibidir.

bəli bəli, öyüm vardi, gəlin, xoş gəldi(y)iz (478), unda neçə gündüz toy tuttilən_u pül-u-mullari hamsini yédiz (546)

3. Çokluk Şahıs

Kullanım sıklığı 3. teklik şahıstan sonra en fazla olan şahıstır.

yemini suyini tökdilən (19), hər âti gətirdilən (23), tãpdilən ki, ä'gär hər dāya ki bu şəmşiri vurıdi (40), bılaxarä ki gördilən (55), bıla otirdilən, birbirä därd_o_häl ettilən (70), ällattilən_u minı bı cürä dedilən_o minı yoldan çıxãrdilən (90), gulzâr xânımı, gäldilən, kitãrdilən géttilən (97), neçä gün bu mindä gãldı, minı sãxlãdilən (178), neçä gécä gündüz durdilən (211), bu cävãnlar yıyıldılən_u bö gãrdãşlar gäldilən deðilən (276), bu kitãrdilən gitdilən (323), tökildilən hãm minı üstinä (358), vaxti ki cãng_ittilən (397), ägär mãnnän gorxdulan (446), ätlãrini çãkdilən_u bılã mindilən (457), pülü görsetdilən (478), meydãnã ki çıxãrdilən (504), duvãr kãsdilən (545)

Olumsuz çekimi:

mini_başãrmãdilən ki (24)

2.6.2.4. ÖĞRENİLEN GEÇMİŞ ZAMAN

Eski Türkçede eki –miş (yer yer –mãş) yuvarlak ünlülerden sonra nadir olarak –mUş olarak kullanılmaktadır. (Gabain 2007: 81)

Bu –miş eki Horasan Türkçesi (Kuçan Ağzı)'nde (metinde) iki örnekte karşımıza çıkmaktadır, örnekler aşağıdaki gibidir;

bir cuw su giyãmiş (134) "...bir su, (akarsu) gidermiş (akarmış)..."

bılar işq eymişlän (312) “...bunlar aşk yapmışlar.”

Horasan Türkçesi(Kuçan Ağzı)’nde asıl öğrenilen geçmiş zaman eki olarak – İptI (-IttI) eki kullanılmaktadır. Bu ekin kökeni –ıp + tutur şekline gitmektedir. –İp bitmişlik gerundiumu zamanla tur- yardımcı fiiliyle kalıplaşmış öğrenilen geçmiş zamanı ifade eder hale gelmiştir.

Bugün Türkiye Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman eki –miş olarak kullanılmaktadır. Azerbaycan Türkçesinde hem –miş hem de –İp; - İptı ekleri öğrenilen geçmiş zaman eki olarak kullanılırken Türkmen Türkçesi ve Horasan Türkçesi(Kuçan Ağzı) sadece –İptı (-IttI) ekini öğrenilen geçmiş zaman eki olarak kullanmaktadır.

Tablo 9. Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi

	HoTü. (Kuçan Ağzı)	Azerbaycan Tü.	Türkmence
1.t.ş.	-(yok)	-(yok)	-(I)pdIrIn
2.t.ş.	-IpsAn	-IbsAn	-(I)pdIrsIñ
3.t.ş.	-İptI, -IttI	-IbdIr	-(I)pdIr
1.ç.ş.	-(yok)	-(yok)	-(I)pdIrIs
2.ç.ş.	*-IpsIz	-IbsInIz	-(I)pdIrsIñIs
3.ç.ş.	-İptIIAn, -IttIIAn	-IbdIrlAr	-(I)pdIrlAr

Tulu Horasan Türkçesi’nin Bocnurd Ağzında öğrenilen geçmiş zaman eki çekimini şu şekilde katdetmiştir; -İpdIrAm / -IttIrAm, -İpdIrAñ / -IttIrAñ, -İpdI / -IttI, -İpdIrAy / -IttIrAy, -İpdIrAñIz / -IttIrAñIz, -İpdIIAn / -IttIIAn (Tulu 2009: 23)

2. Teklik Şahıs

şâ ismâlâ dedi : “ha sän ki’ m-sän, belä gä’li(p)sän? (64), häy belä gama sän düşüBsän (193)

3. Teklik şahıs

kulfotlär tärif ıeyillän ki belä bir şa ismäl dünyaya gälipti (51), ey bubi-cân, bubi-cân! şa ismâil gälitti bu baya (55), xudây bıkârlux gününde mını ğayıripti (152), biyerdä bir cävân yattitti (154), baya bulbulin ölüpdü, cân ölüpdü 196, päri xânım häm ğasri üstündä otırıpti baxıpti (220), päri xânım mını göndäripti (312), sänä nä'm olıtdı? dârd-i dilî dé bizä, biz biläk (319), bayümüzä bir zât giritti (360), vaxti ki mından giditdi (384), bu gulzâr xânım déyitti gi özinnä xaßardâr olsın (495)

Olumsuz çekimi:

bö indiyän hönüz küräkâni olmattı (86), ki ğardışlari bilsilän ki, bu bilmeydi, görmättdi (289), mını ârxasını yerä vurmattdi (356), ğazân ki ğazâni yetdi, bu söfräyäm yép, hâl olmattı (393)

3. Çokluk Şahıs

âdam baylattilän dâraxtä şu cürä xoşg itdilän (349), bax'li, gördi ki bu ğasri tamâm avvâlinnän tâ âxırına âdam källinän ğay(ı)ritdilän (352), pä:lavânla gi här nämä gitdi dä, onda baş ğoyıtilän (353), ğoyıtilän (368), bu gulzâr xânımağäm yetitdilän yetdi, öydän oğyâna kaçirtitilän (483)

Olumsuz çekimi:

çıxmattılan bu arab zâñğini alinnän, bu ğızı alinnän (354), hiş kim ola bâc vermettilän dälä (446)

2.6.2.5. GELECEK ZAMAN

Bugün Horasan Türkçesi dışında tüm Oğuz grubu Türk lehçeleri gelecek zaman çekiminde –cAk ekini kullanmaktadırlar.

Horasan Türkçesi(Kuçan Ağzı)'nde gelecek zaman için ayrı bir ek kullanılmamaktadır. Gelecek zaman Yukarıda genel kullanımından şimdiki zaman eki olarak bahsedilen, Özbekçe ve Yeni Uygur Türkçelerinin gelecek zaman eki (aslında fonksiyon değişken hem gelecek hem de şimdiki zaman) (-A, -Ay) ile yapılmaktadır.

Bu ekin yaygın kullanımı (HoTü. Kuçan Ağzında) yukarıda da bahsedildiği üzere şimdiki zaman ifade etmesi yönündedir. Ancak bazı durumlarda gelecek zaman ifadesi taşımaktadır. Örnekler aşağıdaki gibidir;

bir mänî çayam içi bir ât tâfilâ tâfsin tâfilmäydi, män tamâm meytärläri bâşini käsämän (26),

“Oğlum için derhal bir at bulunsun, yoksa bütün seyislerin başını keseceğim.”

dâniş yâ dânişmeysän ş... bî yekkâ'ni goyaman gulâyi içindä, tamâm ola(r)sän, giyämän (201)

“Konuş ya da konuşmazsan bir tokat atacağım kulağının dibine işin biter (bitecek), (ben de) gideceğim.”

män kômäk giyämän (206)

“Ben onlara yardıma gideceğim.”

2.6.3. TASARLAMA KİPLERİ (DİLEK KİPLERİ)

2.6.3.1. EMİR /İSTEK KİPİ

Horasan Türkçesi(Kuçan Ağzı)'nda emir-istek kipi çekimi şöyledir;

Tablo 10. Emir/İstek Çekimi

	HoTü. (Kuçan Ağzı)	Eski Türkçe
1.t.ş.	-Im (-īm), -Um, -Am	-AyĪn; -Ayn
2.t.ş.	-ø ; (nadiren -gIn)	-ø ; -gIl
3.t.ş.	-sIn; -sUn (nadiren -sI)	-zUn ; -çUn
1.ç.ş.	-Ak; -Ay; -Ayz	-Allm ; -llm
2.ç.ş.	-(I)η ; -i ; -(I)n	-η; -ηlAr
3.ç.ş.	-sIlAn	-zUnlAr

Tulu, HoTü. Bocnurd Ağzında emir-istek kipi çekimini şu şekilde kaydetmiştir; -Im,-Aη, -sIn, -Ay, -AηIz, -silAn (Tulu 2009: 23)

Ayrıca HoTü.'nde Farsçanın etkisiyle istek kipinin kullanımında *iste-* modal fiilinin kullanımı da epey yaygındır; iste- +dilek kipi (Fars. xwāstan +dilek kipi) (Tulu 1999: 1157)

1. Teklik Şahıs

Teklik 1. şahıs ekinde Eski Türkçe'deki şekilden farklılaşma görülür. Ekte bir daralma meydana gelmiştir.

bu şa ismâli bir tı -giyâfâsini görüm (53), pas do læşgâr çäkİM (105), gulzâr xânımı gätirİM (107), män olä ki giyim bir buβâyî içinä yâ bu sâxtävân-i böhöy, onı içinä, män bir estirâhat eyim, bir däm(i)m_âlİM, bir sü içİM, bir nân yiyim (131), gaytİM (216), sännän istéymän, bir zât xaβar âlİM (224), bu yollärdän häybirmi män giyäm (239), rımnän gulzâr xânımı gätirİM (324), bir yer diyäm (336), ölümä giyännän giyäm, bâxım nä saptı (346), yol âläm (347), namâz oxiyim (421)

Olumsuz çekimi:

murâdimä yetirmİM, hiş kimä ol vurmİM_män (315), män bi-vâfâlux etmİM (332), xécâlät çäkmiyim (424), xaβar âlmiyim (463)

2. Teklik Şahıs

ey pedâr, mänä bir ât **bé** vâ bir şämşir **bé** (13), pas hânüz tézrâγ-di, gızıyi **kitâr**, **gâç** (89), **git**, **dé** gâlsin (167), **dâniş** yâ dânişmeysän...(201), o gârdâşları nāmänä â'ini mänä **dé** (211), ölümä giyäsän o yânkini giyâ **git** (345), **goy**u **git** (389), yâ alı , **gâl** (428), hâlâ här tikäsini **vur** bir dârvâziyâ (502), şa ismâl, **oyan** (519), arabgol: **déginän** (549)

Olumsuz çekimi:

bir cävân yâtıttı ki âyâ günä dé(r): sän **çixma**, män bâram (154), yâllân **dânişmä** (158), e, bı sözlärdän **demä**, sän (162), pârî xânım, γusse **étmä** (331)

3. Teklik şahıs

tavlänî işgini âşsin (20), gâlsin géssin, minî işgini âşsin (31), bu minî dârdinä şâyât dâgsi (32), şa ismâlâ dé, ägär mâni istâydi, gâlsin rım şährinä (92), dé gâlsin (167), ey, sänî öyî yânsın, sän! hânüz bir öpüş-di bir gécä gündüzi (229), bir nârä ki çäksin (268), minî pişkâşi olsun (307), ikki rükât namâz oxusin, ibâdät essin,

xudâ'ya al-elimâs **essin**, xudây minâ nâcât **bersin** (419), başini_m ordan kitärsin (425), öyâ girsin (537)

Olumsuz çekimi:

sän o yändä, män häm bü yändä, mänî olim sänî täräfä gäl**mäsin** (314), vaxti keç**mäsin** (420), gayb_ittilän ki heş'kim gör**mäsin** (483)

1. Çokluk Şahıs

mını häm gälî fikr_ey**äk** ki, bu ki'm-di, bu kim olsun (295), nämä än'âm ber**äk** (298), şâmşir ber**äk** (300), aya-cân, mənâ şâmşir Ber**eyz** (302), dünyâni gâz**äyz** (303), ägär giy**ä'iz**, dünyâni âstini üstini gâz**äyz** (304), biz bu yöli sänä diy**ä(k)** (340), yiy**äk** biz, ä, â'cäk (367), bılärä aç**äk** , azâ'd_iy**äk** , özümüz yerdä cäng iy**äk** piyädä (414) min âtä , giy**äk** (468)

2. Çokluk Şahıs

şâ ismâli gätir**ñ** (57), (bkz. Ses bilgisi bölümü-fonoloji-haploloji), kulfätlärä hukm_etti ki “bu şâ ismâli gätir**ñ** otaya (69), mını häm gälî fikr_ey**äk** ki, bu kim-di, bu kim olsun (295), o vax tâ pılı görsetdilän, bu dī: “balı balı, öyim vardi, gäl**in**, xoş gäldi(y)iz, gäl**in** gäl**in** otirin (478)

3. Çokluk Şahıs

hukm etdi meytärlärä, gëssil**än**, här yerdä bir yâxşı ât bardi, mänî oylum için gätir**silän** (15), çeşm-i intizâr-di gârdâşlarini, ki gözi yoldasi, ki gäl**silän** (125), cänâzälärini gâşâñ bâylayilän kitärsil**än** gätir**silän** öz vilâ(ya)tlärinä (280), ey cävân

giyey , ğız gätiräy, gä, dé, mänî hâlüm olay işissilan (444), nämä şamşir vuram?
ğabrä gissin, o gissilan (514)

2.6.3.2. ŞART KİPİ

Horasan Türkçesi (Kuçan Ağzı)'nde Şart kipi çekimi tarihi ve günümüz Türk lehçelerinde olduğu gibi –sA ekiyle yapılmaktadır fakat metinde –sA eki kullanımı yanında Farsçadan Türkçeye geçmiş ‘eger’ edatıyla da şart ifadeli yapılar kurulmaktadır.

Şart eki –sA kullanımı metinde çok sınırlıdır. (Birleşik çekimler için ayrıca bkz. –Fiillerin Birleşik Zamanlı Çekimleri) Metinde şu örnekleri mevcuttur;

fûli pûli görsä , bunin di’li açilär (477)

şâ ismälä dé! **ägär** mänî istäydi, ğälsin rûm şährinä (92)

“Şah İsmail’e söyle! Eger beni istiyorsa Rumeli’ye gelsin!”

ägär bizî... bâcimizi bu ğabul etsin, xe’yli yâxşî, **ägär** ğabul etmäsın, minî
yânında xécâlät-zädä-yäk (309)

“Eğer bizim kız kardeşimizi kabul ederse çok iyi, eğer kabul etmezse utanırız.”

2.6.3.3. GEREKLİLİK KİPİ

Türkçede gereklilik kipi için tarihi lehçelerden, bugünkü Türk lehçelerine kadar farklı ekler ve gereklilik ifadeli kelimelerler kullanılmıştır.

Bugün Oğuz grubu Türk lehçelerinde (Horasan Türkçesi dışındaki) gereklilik –mAll ekiyle yapılmaktadır. Bu ek –mA isimden isim yapma eki ve –II sıfat ekinin birleşmesi ve kalıplaşması ile ortaya çıkmıştır.

Özbek ve Yeni Uygur Türkçelerinde ise gereklilik kipi –mAk, -(I)ş, -mAsllk fiil isimli şekilleri ve –sA şart ekli şekil ile yapılmaktadır.

Horasan Türkçesi (Kuçan Ağzı)’nde gereklilik çekimi için kullanılan bir ek bulunmamakla birlikte gereklilik ifadesi için ‘gerek’ sözü ile kurulan bir yapı kullanılmaktadır. Ancak Horasan Türkçesinde kullanılan bu yapı Türkçenin söz dizimine uygun değildir. Bunun sebebi Horasan Türkçesinin bu yapıyı Farsçadan kopya etmiş olmasıdır.

Farsçada gereklilik (bāyestan بایستن) bāyestan “gerekmek” fiiline dayanan ‘bāyad’ modal fiili ile yapılır. (bāyad begiram باید بگیرم) “almalıyım, almam gerek” (Alavi /Lorenz 1972: 109)

Horasan Türkçesi’nin Bocnurd Ağzında da aynı kullanım söz konusudur;

Gereklilik kipi *gäräk* + istek kipi ile gerçekleşir. (Fars. bāyad +istek kipi) Kimi örneklerde, gelecek zaman işlevinde de kullanılmaktadır: män *gäräy gidim* hammama (Tulu 2009: 24)

Metindeki rastlanan örnekleri şu şekildedir;

ey buwây, män bılaxarä **gäräk giyim** rım şährinä (102), nä-xäyr, män özüm tāk ü tähnä **gäräk gīm** şā –gulzār xânımı gä’tirim (107), ägär yâ ürägim tutmadi, neçä tâziyanä **gäräk** sänä **vurım** (165), män **gäräk** ägär åsumån yerä **gälsin**, yer åsumånä gälsin, män **gäräk gīm** , rımnän gulzār xânımı gätirım (324)

2.6.4. FİİLLERİN BİRLEŞİK ZAMANLI ÇEKİMLERİ

Bildirme ve tasarlama kipleri ile bildirilen ve tasarlanan hareketlerin görülen geçmiş zamanda, öğrenilen geçmiş zamanda veya şart şeklinde ortaya çıktığını veya çıkacağını ifade etmek için birleşik çekimler başvurulur. (Ergin 2006: 320)

Horasan Türkçesinden incelediğimiz metinde öğrenilen geçmiş zamanın birleşik çekimi mevcut değildir.

Fiillerin birleşik çekimleri yapılırken iki zaman ve dolayısıyla fiil kullanılır. Asıl fiil önce kullanılır. Yardımcı fiil Eski Türkçede er- bugünkü lehçelerde (Halaçça hariç tutularak) i- (é-, e-) fiilidir. (Bkz. cevheri fiil / ana yardımcı fiil)

Bugün Horasan Türkçesinde i- fiili eklediği için birleşik çekimde yazılmamıştır.

2.6.4.1. ÖĞRENİLEN GEÇMİŞ/ ŞİMDİKİ ZAMANIN HİKÂYESİ

Horasan Türkçesi (Kuçan Ağzı)'nda öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi –UdI / -IdI ekiyle yapılmaktadır.

Ancak bu ek bu görevin şimdiki zaman ve geniş zamanın hikâyesi için de kullanılabilir. (Fars. mīraftam “gidiyordum, gitmişim”) Sanırız burada Farsçanın da bu zamanlarda kullanımı etkili olmuştur, zira ekin Farsçada da her iki işlevde de kullanıldığına tanık oluruz.

Tulu, bu ekin oluşumunu Bocnurd Ağzı'nda şöyle açıklamakta ve çekim tablosunu şu şekilde vermektedir; -ūdi < -uvdi < -uv erdi < *Ip erdi; çekim tablosu; -u(y)dIm, -u(y)dIṅ, -u(y)dI, -u(y)dIṅIz, -u(y)dIIAn (Tulu 2009: 23)

Ekin Kuçan Ağzı'nda da aynı şekilde gelişmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

İncelediğimiz metinde ekin tüm şahıslardaki çekimi mevcut değildir ancak Doerfer çekim tablosunu şöyle vermiştir; gālo'udim, gālo'udī, gālo'ūdi, gālo'ūdik, gālo'ūdī(y)iz, gālo'ūdilān (Doerfer / Heschke 1993: 417)

bu şā tahmāsa xudāy hiş mənā çāya bér**mūdi** (3), rım şāhrinnān_ām pādīşānī ikki nāfāri gāl**ūdi** bu īrānā (76), xudāy mīni bir nāfār yārat**uwdi** ki dunyāda tāk , gāmor-tāy_ām bir nāfār yārat**uwdi** ki tōmām ātlārdān bāş (113) va'xti ki gādāminī goydi, öwidā bu pāri xānīm ki otur**ūdu** (170), yāz**ūdi** ki kiçi gārdāşlāri ölümā gīt**di** (182), kiçisi gāmbār, şu gāmbāri ölümā giy**ūdi** (246), gānā hām yāyb ol**ūdi**, gi bī hānūz zāhirdā-đi (296), şu cūrā dur**ūdi** (358), şū cūrā ki bāşini gi go(y)**ūdi** (426), bu murāt çolāy_ām ātā min**ūdi** ki bāh bāh nāmā (500), nā vax yāt**ūdi** (512), nā'mā xaβor göndār**ūdi** (521), māni dārdimā dāgm**īdi** (25), hār dāya ki bu şāmşiri vur**īdi**, ālmās kimin mīni kās**īdi** (40), hiş ānvānān ol**mīdi** ki çixsın yuxāri (49), aslān tābilā ālmeydi (87), (154), vaxti ki ox**īdi** gördü (183), dānişmeydi (199), onī sābinā yırlāy**dim** (204), bī gétmeydi (222), bir gēcā gündüz çāk**īdi** (244), gāl**īdilān** (283), şī şücā irāyi çat**īdi** (331), dūd içində hiş kim gör**ünmīdi** (403), hiş kim ola bāc verm**īdilān** (443), lābāsinnān_ām çix**mīdi** (540)

2.6.4.2. GENİŞ ZAMANIN ŞARTI

Metinde iki örneğine rastlanmıştır, örneklerden biri olumlu ikinci teklik şahısta, diğeri olumsuz üçüncü teklik şahısta çekimlidir.

biyérdā turillān_u bilaxarā bu lābāslāri gēt, dēr: mā'nī hiş kim bilm**ässā** hānūz_ām, mān gız-ām (438), hār kimi gör**ārsān** (477)

2.6.4.3. ŞİMDİKİ ZAMANIN ŞARTI

Metinde tek örneğine rastlamıştır, Bu örnekte de ikinci teklik şahıs çekimde görülmektedir.

ey, mäyn istî'sân mında xécâlât çäkmiyim, män bilaxarä mäni biyérdän nâcât bé! (424), ä'gâr istî'sân gâ! 443, ägâr sän istî'sân mäni (444)

2.6.5. İSİM FİİLİ (ANA YARDIMCI FİİL / CEVHERÎ FİİL)

Bütün isim ve fiillerin sonuna gelerek onlardan birleşik fiiller yaptığı için *ana yardımcı fiil*, isimleri fiilleştirdiği için de *isim fiili* dediğimiz i- fiilinin tek başına kök olarak kesin ve belirli bir manası yoktur. Onun için *imek* şeklinde fiil ismi de kullanılmaz. Aynı şekilde başka hiçbir yapım ekini de almaz, hiçbir isim veya fiil gövdesi meydana getirmez. (Ergin 2006: 314)

Eski Türkçe'de er- şeklinde olan isim fiili Horasan Türkçesi(Kuçan Ağzı)'nde i- (ve yakın alamorflar) şeklini almıştır. (i- < *é- < *ér- < er-)

İsim fiilinin incelediğimiz metinde şimdiki zaman ve görülen geçmiş zaman olmak üzere iki kipte çekimi mevcuttur.

2.6.5.1. İSİM FİİLİNİN ŞİMDİKİ ZAMAN ÇEKİMİ

İ- fiilinin şimdiki zamannına geniş zaman da demek mümkündür. Zaten ekleşme geniş zaman üzerinden olmuş, bu ekler geniş zaman çekiminin artıkları olarak kalmıştır. (Ergin 2006: 315)

Horasan Türkçesi(Kuçan Ağzı)'nde 1. ve 2. şahıslardan farklı olarak 3. teklik şahısın kökeni tur- fiiline dayanır. Eski Türkçede tüm şahıslar er- fiiliyle çekimlenirken 3. şahıslarda tur- fiilinin devreye girmesi Batı Türkçesi evresinde meydana gelmiş olmalıdır.

Horasan Türkçesi(Kuçan Ağzı)'nden incelediğimiz metinde şahıslara göre çekim şu şekildedir;

Tablo 11. İsim Fiilinin Şimdiki Zaman çekimi

	HoTü. (Kuçan Ağzı)	Eski Türkçe
1.t.ş.	-Am	men erür men “benim”
2.t.ş.	-sAn; -Ay	sen erür sen “sensin”
3.t.ş.	-dİ; -tİ (< dur-)	ol erür ol “odur”
1.ç.ş.	-Ak	biz erür biz (miz) “biziz”
2.ç.ş.	*-siz	Siz erür siz “sizsiniz”
3.ç.ş.	*-lAn	olar erür-ler (olar) “onlardırlar”

1. Teklik Şahıs

âyä günä der: sän çıxma, män bâram (123), ay xudâ, yâ alî! män şâyäm 263, män bändä-ye xudâ-ye tänhâyäm 264, mänî hiş kim bilmässä hânüzäm, män gız-äm 438, İrândä dé “män fılân käs-äm, fılân käs-äm 476, bildi ki män gız-äm (528)

2. Teklik Şahıs

ha sän kim-sän, belä gâli(p)sän (64), mägär lâlsän, ey, dilin yox-di, hây dilin yox-di (195), sän bir nâfâr, tāk kās-ây rımnän gız gätirây (327), sän mänî xâtınım-ây, män giyämän musâfirätlüyâ (334), ey sän kim-ay, sän kim-ây? (359), eh, sän bâr-ây cävân (406)

3. Teklik Şahıs

bir âdäm-**di** (53), hâlî olmaği ki bıla mäsälän kim-**di** (82), bö şâ ismâil-**di**? (85), mumkin-**di** ki aslön hiş häsâb etmäsin (88), hänüz tézrây-**di**, gızıyi kitär, gâç (89), ägär männän bälâ-dast oldi ki , anâmi bâr**di** (164), bu cäng-**di** män giyämän (213), bu hâla gänä häm çäyb olu'di, gi bı hänüz zähirdä-**di** (296), dästgämüzdä hiç muvläkätdä yox-**di** (304), şu ölümä giyännän giyäm, bâxım nâ sâptı (346), bir oylan-**di** ki, ägär minı görändä...(448), sâni bu néçä bir rafıy-**di** ki (543)

1. Çokluk Şahıs

ägär gâbul etmäsin, minı yanında xécâlât-zädä-y**ək** (309), bir loyma nân män tâpay ki hani bâxayim. yiyäk biz, ä, äc**äk** (367), ä, ey cävân, biz hâlâ düşmân**äk** birbirnän, bu ätlär heyvân nâmädi, gunâ(h) yazık (414)

2.6.5.2. İSİM FİİLİNİN GÖRÜLEN GEÇMİŞ ZAMAN ÇEKİMİ

İsim fiilinin görülen geçmiş zaman çekimi, i- fiiline görülen geçmiş zaman eki (-di) ve şahıs ekleri getirilerek yapılır.

İncelediğimiz metinde tüm şahısların çekimi mevcut değildi, karşılaşılan şahısların çekimi ve diğer Oğuz grubu lehçelerdeki çekim aşağıdaki gibidir;

Tablo 12. İsim Fiilinin Görülen Geçmiş Zaman Çekimi

	HoTü.(Kuçan)	AzTü.	TüTü.	TmT.	GT.
1.t.ş.	i-dim	i-dim	i-dim	-di-m	-di-m
2.t.ş.	*i-dī	i-din	i-din	-di-ŋ	-di-n
3.t.ş.	i-di, -di	i-di	i-di	-di	-di
1.ç.ş.	*i-dik	i-dik	i-dik	-di-k	-di-k
2.ç.ş.	*i-dīz	i-diniz	i-diniz	-di-ŋiz	-di-niz
3.ç.ş.	-dilän, -dilä	i-diler	i-diler	-di-ler	-di-ler

1. Teklik Şahıs

Metinde tek örneği ile karşılaşılmıştır.

deði: “mämäydän tutan män-**ədim**” (530)

3. Teklik Şahıs

İsim fiilinin görülen geçmiş zaman çekiminde en sık rastlanan şahıstır.

biri vâ'ri biri yox **idi**, bir şa tahmäs Bâr **idi** (2) (vâ'ri <* variði < var idi), a, bu kim **idi**? (83), zor-bâzisi Bâr **idi**, bö özünä nām **idi** (106), çeşm-i intizâr-**di** gârdâşlarini, ki gözi yoldasi, ki gâlsilän (125), gârdâşlari - hām bu yetdi gârdâş-**di** - gîtilän cāngä (126), ...xä'ylé-**di** (145), belä şaŋgul-**di**, belä şaŋgul-**di**, belä bu gäyzdä-**di** (268), belä bir cävän nä yerdäy**di** ki (294), nä-xabar-**di** (347), eh, söfrä né'rdäy**di**? (388), öy xarâb **idi** (539)

3.Çokluk Şahıs

Metinde kullanımı çok sınırlıdır.

minî hām bu āmārāt hām bu şāhr hām ki'miki_{di}? - bu bu yetdi gārdāş**dilān** (117), yetdi gārdāş**dilān** (119), hiş kim yox-**dilā**, bā:dan ātlārā mindilān gāldilān (532)

2.6.6. İKTİDARİ FİİL (YETERLİLİK)

Eski Türkçede yeterlilik için *u-* yardımcı fiili ile *bil-* fiili kullanılırken daha sonraki dönemde (Batı Türkçesi) *u-* yardımcı fiilinin unutulması ile *bil-* fiili tek başına iktidari fiili olarak kullanılmaya başlamıştır.

Bugünkü Oğuz lehçelerinde yeterlik için sadece *bil-* fiili kullanılırken Horasan Türkçesi(Kuçan Ağzı)'nde durum farklılık göstermektedir. İncelediğimiz metinde yeterlik için *bil-* fiili kullanımının bir örneğine rastlanmıştır, ancak HoTü. yeterlilik için Farsçadan kopya edilen başka bir yapıyı yeterlik için kullanmaktadır.

Farsçada *tavānestan* (توانستن) “ Yapabilmek, güçlü olmak, muktedir olmak, mümkün olmak” fiili ile yapılan yeterlilik, HoTü. Kuçan Ağzı'nda *başar-* fiili ile yapılmaktadır. Yeterlik için kullanılan *başar-* fiilinin yardımcı fiil olarak içinde bulunduğu cümlenin yüklemi emir-istek kipinde çekimlenir.

Bocnurd Ağzı'nda da bu kopya yapı kullanılmaktadır;

Yeterlik bildiren modal fiil *başar-* fiilinden sonra yardımcı cümlenin yüklemi istek kipindedir. (Tulu 2009: 24) (İstek kipi 3.t.ş.'ta emir kipindedir.)

Metinde tek örnekte rastlanılan *bil-* fiili ile yeterlilik yapısı şöyledir;

tamâmı ki bâşi hâr nâ go(u)zar yuxâri – bu sâxtevânî bâşini görâbilmişân
(115)

Metinde *başar-* yardımcı fiili ile olan örnekler aşağıdaki gibidir;

hiş kim **başärmî** tavlânî işgini âşsin (30), şâzâdâ özü **başârâr** minî işgini*
âşsin (31) , minî difâllâri bir cür-di **başarmâz**, minî aslan hiş tåkân yesin (130)
(Fars. ne-mîtawanad aslan tekan bekonad)

*(< işik+i+n+i //orta hece vokali düşmesi)

ŞAH İSMAIL METNİNİN TRANKRİPSİYONU

1. çun dâstân-e şâ ismâl de'ymän. (Arabgol: be-farmâ!) al-gössä-y dâsâtân.
2. biri vâ'ri² biri yox idi, bir şâ tahmâs bâr idi.
3. bu şâ tahmâsa xudây hiş mənâ çâya bérmuđi.
4. bɑ:d-e néçä sâldan söñ nâzr_ü_niyâ'zinän xudâvand-e âläm mənâ bir dənâ oylan bérđi.
5. rum şährindi_äm bir xâcä ...xâcä vâzir bâr idi, minî_äm hiş çâyası yox idi.
6. minä_äm xudâvand-e âläm bɑ:d-e çändin sâl bir dənâ ğız bérđi.
7. bir néçä il ki keşđi, bu vâzirî u şährdän ixrâc etdilän.
8. bu şähr -bu vâzir ğaldi İrânâ, va'xti ki ğaldi İrânâ, bı ğetđi bu şâhi huzurinɑ.
9. şâ tahmâs minî e(r)tdi.
10. bir bâu u vâ'ri , burda, bâuğa minî ğoyđi_u bu bâuğa durđi işlämayinâ_şin dâ zindâğanlıyɑ.
11. kām kām mənî ğızı kât_öldi vâ minî oylî_äm -şâh ismâl olsin- minî oylî_äm kât_öldi.
12. minî oylî ğetđi mädräsiyâ_u mädräsä dârs oxidî_u yuxârı ğaldi_u şämşir-bâz oldî_u asb-sivâr oldî_u xe'yli xe'yli xudây cānibinnān bu tərāqġi_etđi.
13. güllärdän bir gü'nî şâyät deđi ki “ey pedâr, mənâ bir ât bé vâ bir şämşir bé, mān bilaxarā ġīm şigārā.”
14. buwâsı äm dē : “eybi yoxtı.”
15. bu şâh hukm etđi meytärlärä, ġéssilän , hâr yerdä bir yâxşı ât bârđi, māni oylum için ğätirsilän.
16. o ğün ki, -ġünî ki oylını xudây berđi, -bu şâ tahmâsä- minî âti_äm doġđi.
17. bir teylây ğätirdi.
18. minî teylâyî şı olan ġünnän hiş kimi yānina ğoymadı.
19. şı tavlädä işġini bāylayilän_o vâ bı tavlānî üstinnän minin yemini sūyini tökdilän.
20. bu hiş kimi cür'ât etmi ġissin, tavlānî işġini āşsin.

---

² vâ'ri < vār idi (Hece yutumu)

21. bu âti â'ini goydilän ğama'r-vazır, - ğama'r-tây. minî âtini â'ini goydilän ğama'r-tây.
22. o vax -bu şâ ismâl va'xti ki kât_öldi- bu şâ ismâil hukm etdi ât gätirsilän.
23. här âti gätirdilän, bu şâ ismâl va'xti ki mindi, bu âtlayı beli dollay oldi.
24. mini_başärmädilän ki.
25. bı deyi : “mäni dârdimä dâgmîdi.”
26. buwâsi hukm_etdi : “bir –mäni- çâyam içi bir ât tâfilâ tâfsin tâfilmâydi, män tamâm meytârlâri başını kâsâ'män!”
27. o vax bıla gétdilän bu yâna o yâna.
28. âxır biri gâldi biri, meytârlârdän -biri gâldi dedi:
29. “ey ğıblâ-ye âlâm, sâlâmât olsun!
30. tavilädä bir teylây vârdi, mēni hiş kim başärmî tavlâni işgini âşsin.
31. ä'gâr şâ özü , şâzädä özü başârar minî işgini âşsin, gâlsin gëssin , minî işgini âşsin.
32. bu minî dârdinâ şâyât dâgsi, ägâr yo, yo'xti.”
33. bilaxarâ şâ ismâl gétdi, tavlâni işgini â'sdi.
34. tâ gétdi, tavlâni işgini âşdi, bu ğamar-tây özünü şüjä gullâ kimin tutdi, mind' _üstinä.
35. bu istâdi ki -şâ ismâl - , nâfäs dä çâksin.
36. bu şâ ismâl mini şu bânâ-guşinnän bir tuğuş gi vurdi, bu gij oldi.
37. yâlinnän tutdi, gätirdi , işgä çâkdi, dedi “xöb!”.
38. va'xti xızlaği -minî belinâ ki mindi- , bu şüjä bâd kimin yuxâri xızlaği.
39. şâ ismâl dē : “ afarın , mäni dârdimä dâgân ât bu'ðe!”
40. xulâsa şâmsîr hâm -bu şomşîr minî için- tâpdilän ki , ä'gâr här dâya ki bu şâmsîri vurîdi , älmâs kimin minî kâsî'di_βı dâ'γı.
41. bu şâmsîri hâm âldi u , tâng-e züvâr tângini ğayirdi_o bu âti bēlinâ mindi.
42. şâmsîrini kitârdi, gitti şigârâ.
43. vaxti ki gî'ydi şigârâ, şigârlârdän gi şü_âriyâ här gün gâlîdi, güllârdän bir gü'nî bir âxunî dıdâđinnän ki ğoyléyî'di.
44. bu dây duvâri – âxuyâ biz de'ymiz dây duvâri- bö dây duvâri bilaxarâ ğâşdi gétdi.
45. guzâri düştü şu buwâsinî bâyinâ.

69. o vax bu neçä kälâm ki bılardan deði , bɑ:dän bu kulfätlärä hukm_etti ki “bu şâ ismâîli gâ'tiriñ otaya !”
70. va'xti ki şâh ismâl getti otaya , bıla otirdilän ,birbirä dârd_o_hâl ettilän.
71. bir di'lnän yo(x) üz iräginän âşuy oldilän bıla birbirä.
72. bɑ:dän şâ ismâl çıxdı gétdi.
73. şâ(h) ismâl âhusini tutdı_o_kitâ'rdi gétdi.
74. bıla sabr_o_ğararları o'lmağı.
75. bıla beş gü'nî , on gü'nî bir ilî bıla'î nâmälâri çäkdi , âşuylyları.
76. güllärdän bir gü'nî bu rüm şährinnän_äm pâdişâni ikki nâfâri gälüdi bu İrânâ.
77. bɑ:dän bö xâcä vâzirî gözlâri düşdi.
78. bilonän hâm-söbât oldilän_u gittilän.
79. bilaxarä şâhr içinnä ğağam vurîdilän.
80. bö şâ ismâl hâm şigârdan gälî'di.
81. bö şâ ismâl , ki şigârdan gälî'di , minî âti bas ke bâdi'-di_o_minî âti bas ke şıca'âti vâri_o_hiş ârâmluyɑ yox idi.
82. bö şâ ismâl va'xti gi gälđi , bılärdän - bälä ki biläyi yânınnan keşdi , hâlî o'lmağı ki bıla mäsälän ki'm-di.
83. bɑ:dän bıla dalıdan deđilä(n) “ a, bu ki'm idi?!” , deđilän “şâ ismâî'l-di ?” .
84. qaynatî , şö ğızı buwâsi deği : “bu şâ ismâî'l-di.”
85. deđilän: “bö , bö şâ ismâî'l-di?”
86. bu sâni küräkâ'nî isti ossın ki , bö indiyän hönüz küräkâni olmattı.
87. bu cürä gälä(r) , säyn yânınnan kécä(r) , aslön tâbilä âlmeydi.
88. o vax sâni ğızıyi â'lsın çıxârsın ,sâni ,mumki'n-di ki aslön hiş häsâb e'tmäsin , bu şâhârdän hâm ğoylasın?!
89. pas hä'nüz tézrâğ-di , ğızıyi kitâr , ğâç !”
90. bilaxarä mənâ âllottılän_u minı bı cürä deđilän_o_minı yoldan çıxârdılän , bı_äm bılarî sözlâri ğabul etti.
91. axşâm gälđi , âsâsini yıyıştirdi_o_bö üklädi_o - yâ alî , mädät! – rüm şährinâ ğızını kitârđi gitdi.
92. ğızı - tånhá işi ki bildi - fayat bu kulfätlärdän birinä deđi ki “ mæn giyâ'mæn. şâ ismâlâ dé ,âğâr mâni istâydi , gâlsin rüm şährinâ !”
93. va'xti ki bıla gitdilän , şâ ismâl sâhâr gitti şigârä.

94. peysi'nnə ki gəldi, gitdi , özini xoş , xoş-həl átardi bəyə ,o gitdi əl üzünü
yüdü ,o houzi kənarında ,gitdi otaya , ki ta özünü átardi ,gördi gulzər xanım
yo'xdi.
95. de'i : “ha ,bu gulzər xanım nə'rə gitdi?”
96. bə:dən bu kulfətlərdən biri de'i:
97. “gulzər xanım həl o gəziyə bu cürə : gulzər xanımi ,gəldilən , kitərdilən
gətilən.
98. gulzər xanım ‘əgər’ dedi ‘məni , şə isməl məni istəydi ,gəlsin rəm şəhrinə!
99. əgər həm istə'məydi ki, xodə-həfiz!”
100. bu şə isməl o yərdə xe'yli nə-rəhat oldi ,o xe'yli xe'yli nə-rəhat oldi.
101. bə:dən gəldi buwəsinə yəninə , dedi :
102. “ey buwəy , mən bəlxarə gərək giyim rəm şəhrinə.”
103. buwəsü dē: “ ē , indi bələ bir işit mənə , nəmey , nə məsələ!”
104. dē , həl o gəziyə bə cürə.
105. dedi : “ pas do ləşgər çəkəm.”
106. şə isməl o'rdən ki şicəati ,bə'ri , o'rdən zor-bəzisi ,bə'r idi , bə özünə nəm ,idi?-
itimənlığı ,bə'r idi.
107. dē : “nə-xəyr , mən özüm tək ü tənəhə gərək gəm şə –gulzər xanımi gə'tirəm.”
108. bu , hər nəmə ,ittilən ləşgər çəksin, dedi nə-xəyr.
109. bu əl - ətini - tənq-e züvər tənqini gəyirdi ,u gərg-ı yəray oldi ,u şəmşirini ,
gurzini ,u ə... ətini gəşəq kitərdi ,u bir gədri həm pəl mətli , cavəhərat, bu zətlər, yola
düşdi ,u tək-i-tənəhə rəm şəhrinə.
110. əz gitdi çox gitdi .
111. gəcə gündüz gətdi ,u bu yoli dūd-i dəminən.
112. bu gəmər-təy həm minə dilini biləydi ,bi həm gəmər-təyi dilini biləydi.
113. xudəy cənibinnən –xudəy minə bir nəfər yəratuw'di ki dnyədə tək , gəmər-
təy ,əm bir nəfər yəratuw'di ki təməm ətlərdən bəş.
114. bəlxarə , əz gətdi çox gətdi bir gəs-r-ə əmərətə.
115. yetirdi gördi ki , bu biyərbənda bir əmərət-di ki –təməm ki bəşi hər nə gəzar
yuxəri – bu səxtevəni bəşini gərəbilmisən.
116. bu gədri bələn-di.
117. minə həm bu əmərət həm bu şəhr həm ki'miki ,di? bu -bu yetdi gərdə ,şdilən

118. biri hasan-di , biri husäyn-di , biri heydar-di , biri säfdär-di , biri asad-di , biri hãm akbər-di.
119. yetdi gãrdãşdilän.
120. bu yetdi gãrdãşï bir bâciläri_ßär-di.
121. bıləri bâciläri hãm dunyãdä fayət bir.
122. päri xånım gä'litti dunyãya tãkt(i) , tamãm zãtdan tamãm.
123. äyã günä der 'sän çıxma , män baram !'
124. bılaxarä bu päri xånım gəs-ə ämãrättä otırı'pti.
125. çəşm-i intizã'r-di gãrdãşlarini, ki gözi yoldasi , ki gãlsilän.
126. gãrdãşlari – hãm bu yetdi gãrdãş-di - gĩtilän cãng'ä.
127. bir i'lnän cãng_ıyällän.
128. bu yetdi gãrdãş gitdilän cãngä.
129. päri xånım kulfãtlä'rnän gãlı'ptı.
130. bılaxarä bu şã ismãl giyär giyär bu gəs-ə ämãrätï yãninä_yu bü yãnnän_u o yãnnän_u bü yãnnän o yãnnän , görär – nä-xäyr , bu ämãrätï belä ki , minï difãlläri bir cür-di başərmãz , minï aslan hiş tãkãn yesin.
131. dër : “xodã'ya , män olä ki giyim bir bu_ßãyi içinä yã bu sãxtävãn-i böhöy , onı_çinã , män bir estirãhat eyim , bir dãm(i)m_ã'lım , bir sü içim , bir nãn yiyim!
132. bə:dän çıxım giyim årãm årãm!”
133. hãr nã tũ(r)_ç(y)ir , görär , nä-xäyr.
134. bu sãxtävãni_ãstinda_yãm bir cuw su giyãmiş.
135. bu årəyi_kãnãrindä oturär.
136. bu sudan hãy bı difãlä_sãpär_u sãpär sãpär .
137. bə:dän gurzuni havãdan ki andirär , biyërdä bir neçä kãlãm bu difãlä dër.
138. bə:dän , vaxti ki biyërdä bir neçä kãlãm bı difãlä deydi .
139. deydi : gurzim havãdan andirrä
140. gurzim havãdan andirrä
141. tilisim olsa sindirrä
142. gəsir sãndän , ey , yol istãrãm
143. yol istãrãm , yol istãrãm

144. o vax bu biyérdä neçä kälâm déydi.
145. muxtäsär , äl-ğassa bilaxarä ş... şeri... şeri... xä'ylé-di.
146. biyérdä bir neçä kälâm dér.
147. minîn – difâl ki nâm çäkär – gurzini havâdan ki ândirär , mını vurär , bu difâli xarâb eyär_u bilaxarä giyär bu bây içinä.
148. bı ğa'dri ğärd-u xâk iyär bu difâl bu difâl ki, bu sâxtävân aslan mälum olmaz.
149. bu giyär –ğamər-tâyı bırâxär bu çämønları içinä – bu bâyı içinä özi giyär.
150. kânâr-e houzdä ğaşəŋg nân çâyını yiyär_u otırär , ot(ır)är , derâz çäkär_u biyérdä.
151. bə:dän bö kulfatlardän ki biri ğälär , gissin kânâr-e houzä ki su kitärsin , görär ki , bäh bir âD bö bâyı içinä giripti , bu âtä baxmây o'lméydi.
152. bu belä bir zât xudây cânibinnän –nämä?- mənı bı xudây bıkârlux günündä mını ğayıripti.
153. bılaxarä bu âti fikr_eyär bu kulfät , dér(i) : “xudâyä , bu ât bü cür-di , mını ayası nä cür-di!”
154. bu fikr_eyär - şü cürä ki fikirä âräm âräm ğälidi – gördü bir cävân yâtı'tti , biyérdä bir cävân yâtı'tti ki âyâ günä dé(r) ‘sän çı'xma , män bär'am!'.
155. bu cävânı heykälinä , mını ğadd-e ğavârasinä , mını xuşgilluyınə , mınə baxmây o'lméydi.
156. ây_äm şärm_eyär mına baxsın ki cigäri kâbâb olär mını cävânlugına.
157. bılaxarä biyérdän ğaytər ğaçär der : “päri xânum , bübi-cân , belä bir zât ğäli'pti , bu baya giri'pti ki , mənı hăr nä târif_îm kâm-di.”
158. der : “yälân dâni'şmä!”
159. der : “nä-xäyr.”
160. der : “ägär o män ... män... männän hăm xuşgi'ldi ?”
161. der : “ bə'li , sän ki hēç !”
162. de(r) : “e , bı sözlärdän de'mä , sän ! männän bälâ-dast?”
163. der : “sän ki heş , sändän katan hăm bälâ-dast!”
164. dér “ägär männän bälâ-dast oldi ki , ən'âmi bâr'di.
165. äğär yâ ürägim tutmadi , neçä tâziyanä ğäräk sänä vurım.”
166. bılaxarä bu kulfät dér : “ xä'yli xub!”
167. der : “git , dé ğälsin!”

168. bu vax'ti ki kulfät gälär , şâ ismälä desin 'gä!' , ondα bu päri xânım hām özini neçä yala'mnan ärâ berär , bu öydä_u bir mäh kimin dūrär , mäh kimin dūrär.

169. bu şâ ismäl hām gärd-ü-xâki'nän_o çaruğ... , çaruği'nän , âyâçi'nän , damdasgâşi'nän gälär , xastä_u yarıla yarıla gälär , girär öyâ.

170. va'xti ki gadamini göydi , öwidä bu päri xânım ki oturū'du , mənâ gözü düşdi.

171. bu şu cürä mâti vurdı!

172. päri xânım hām ki mını şü gärd ü xâki'nän gözü mına düşdü , şü cürä , dili âyzinä , iräyi âyzinä gäldi.

173. bilaxarä bu päri xânım biyérdä âşuy oldi.

174. şâ ismäl hām biyérdä âşuy oldi.

175. bıla birbirä âşuy oldılön.

176. bıla gäldilän.

177. va'xti ki gäldi otırdı.

178. neçä gün bu mindα gäldi, mını sâxlädi'län.

179. bıla'xarä güllärdän bir gü'ni bö nāmävär bı gärdâşlärinnän bir kâyaz gätirdi minı_ için.

180. va'xti ki kâyaz gätirdi minı_ için , dedi : "päri xânım , bu gärdâşinnän kâyaz gäli'pti."

181. päri xânım kêtäri(?) oldi ki şü cürä ki oxıdi.

182. yâzū'di ki kiçi gärdâşlari ölümä gıtdi.

183. va'xti ki oxıdi gördü , bu kiçi gärdâşlari ölümä gıtdi.

184. bu päri xânım yıylamax tutti.

185. gözünnän eşiya yaş döküle'ydi.

186. bu şâ ismäl bāxdı mını üzüne , dē : " ha , nā'mä_olıtdı?"

187. bı de'mäy.

188. bı dé'mādi.

189. bα:dän bu şâ ismäl biyérdä tārini ketärip bir neçä kälâm der mını_ için ki desin 'sänä nāmä olıptı ki , sän yıyléysän?'

190. gız ,ey , sänä ,ey ,nām' olıptı

191. gız ,ey , sänä ,ey ,nām' olıptı

192. mägär lālsän , ey ,dilin yox-di , hāy dilin yox

193. häy belä ğama sän düşüBsän
194. ğız ,ey , sänä nām' olıptı
195. mägär lılsän ,ey ,dilin yox-di ,häy dilin yox-di
196. báyda bulbulin ölüpdi, cân ölüpdi
197. mägär lılsän , ey ,dilin yox-di ,ey!
198. bir neçä kälâm dér.
199. bɑ:dän görär ki bu aslan dānişmeydi.
200. bu şâ ismâl ğäyzä ğälär , tırär , dér : “ pä'rı xânım , dānişä'sän māni'nän!
201. dāniş yâ dānişmeysän ş... bı yekkä'ni ğoyaman ğulâyi içindä , tamām ola(r)sän , ğiyä'män.
202. “bu ğorxär , dér : “hâl-e ğaziyä , māni yetdi ğârdâşım bârđı , ğıttılän cāngä.
203. biri ölümä ğı'tti.
204. onı sâbinä yırläydim.
205. deymä'm sänä ki sän nâ-râxat olä'ytı.”
206. deđi : “häyerdä'län cāngä ... cāngä ğitdilän? män kómäk ğiyämän .”
207. bu päri xânım hām ğabul etdi deđi : “belä bir zât , ä'ğär ğissin bılây kómäğinä , māni ğârdâşlärimi nâcât beräy , kitäri ğätirä , xä'yli xub!”
208. bu päri xânım dér , ğiyär.
209. ha'la bu şâ ismâl hām ğiyä'di ,päri xânımnän ğözü ayirmıdı.
210. deđi : “ ğiyämän.”
211. va'xti ki bi istädi ğissin , päri xânımnän neçä ğecä ğündüz durdilän , deđi ki , o ğârdâşları nāmänä ä'ini mänä dé!”
212. bı ä'ini dér_u va'xti ki ğäldi , bu ğamər-täyi hām ki mindi , ğarg-ı-aslaha oldı_u bu ğamər-täyi ki mindi ,sävâr oldı ğitdi.
213. yäri yoldä deđi : “ häy , dâd-ə-bıdâd , bu cä'ng-di män ğiyä'män.
214. şâ'yät ğittim_o män bu cāngdä ölümä ğittim!
215. män bu päri xanı'mnän bir doynca , bir män muni işq,etmədim.
216. hani ğaytı'm ki män mәнnä belki bir...”
217. ğayıtı ğäldi.
218. deđi : “päri xânım !”
219. dē : “nä'mä bāhānā tutim män ğiyim diyim?”

220. pəri xanım həm gasrı üstündə otırı'pti bə'xıpti.
221. gördi bu oylan gəyitti gəldi.
222. dey : “ey , bu həm gorxâc adâ'm-di . bı gé'tmeydi.
223. gorıxdı gəyitti.”
224. va'xti ki gəldi dedi : “ pəri xanım , sännän istéymän , bir zât xaβar âlim.”
225. o'rda dédi : “pəri xanım , sännän xaβar âleydim , bu yollärdän hânsi yoli gédim män.”
226. bə:dän şu bähänä'ynän gälädi ,bu pəri xanımnän bir öpüş âlsın.
227. va'xti ki gälä(r) , mınnon bir öpüş âlsın , bir âyzini ki mını âyzindä goya'di , bir gécä gündüz çäkä(r).
228. déy³ : “ bu bir öpüş dâ:'niz.”
229. déy : “ ey , sänı öyü yânsın , sän! hânüz bir öpü's-di bir gécä gündüzi?”
230. dér⁴ : “xâbəm had(d)äm . bizi rəsmimiz şü cür-di.”
231. déy : “hânüz ikki öpüş dänä dâ istéysän , âley!
232. labüt , dört gécä gündüz çäkäriz vaxtā , mänı gârdâşlām tām ölüllän.”
233. bilaxarā bu y_ikki öp(ü)şünü həm âldi_u mınnon gänä həm çıxdı gitdi.
234. çıxdı gitdi dē : “ hey , dād-ə-bīdād , män mı'nınan bir yâxşı işq etmādim.”
235. dubārā gəyitti gəldi.
236. va'xti ki gəyitti gəldi, bu pəri xanım dē : “nä-xäyr , bu bir tambäl adām-dı!
237. bu mänı başımda kültä goyar.
238. bu gé'tmeydi_m.”
239. gəyitti gəldi déy : “pəri xanım män sännän xaβar âlma'im ki , bu yollärdän hâybirni män giyäm.”
240. bu dedi ki , va'xti ki bı pəri xanım yolläri dedi , b^â dubārā gétđi.
241. bö bə:dän gänä həm gəyitti gəldi , dedi : “gârdâşlari hâ'ni-di?
242. bu neçä gün şü cür gétđi_u gəldi.
243. mınnon , hây! , öp(ü)ş alı.
244. hər öpüş(ü) həm ikki gécä gündüz , -bir gécä gündüz çäkı'di.
245. bilaxarā - bu neçä gün kâş-vâ-kâş oldi - , âxır bir günü dedi : “gârdâşlari â'i nâ'm_jidi?”

³ déy < déyi < deđi < dedi (Metide d > y, r, ø değışimlerine sıkça rastlanılmaktadır.)

⁴ dér < déri < deđi < dedi

246. bu gârdâşla'n â'ini deði : hasa'n-di , husä'yn-di , heyda'r-di , säfdär-di , asa'd-di , akbär-di ,kiçisi gâmbär , şu gâmbäri ölümä giyüdi.
247. bilaxarä dä bu şâ ismäl şir öpüş äldi_u mı'nnon yâxşı işğını etdi_u öp(ü)şini äldi_u yâxşı ki iräyi xoş oldi dä.
248. sähär ki turdi yerinnän , özüni gârg-ı-yarây etdi_u bu âtını täng-e züvâr tängini çäkdü_mökäm etdi.
249. aslahasını kitärdi_u tär tufengini kitärdi_u gâşäng bu ... âti belinä ki mindi zowγ-o-şowγunan , bas ke gäyzinän bö şü cürä ki bu âti bæ:d kimin uçäydi.
250. bü gitdi çêşmäni üstinä , ki bir çêşmäni üstünä yetirdi.
251. bu çêşmäni üstindä zo'wγunnän_o şicaä'tinnän_u -nämäsinnän- gäyrätinnän goymadı bö ât , a , sü işsin , bö ât âyzını istädi istär sü işsin.
252. bu şâ ismäl zowγ üstindä hälisi olmadı.
253. bir şällây vurdi bu âtä_o bu ât xizlädi géssin.
254. bö ât neçä gâdam gétdi o yâna, deði : “ bı , şâ ismäl bü'gün bir gızı üstündä mäni goymadı sü içim.
255. män mını içi gidim, dâfâ'ım?”
256. bözüni vurdi länqliyä. bözüni vurdi länqliyä_o bilaxarä “gi'tmémän , gi'tmémän bı şâ ismäl här nâmä nâz étti ,nâz étti minin här nâmä ol ayayinä düşdi, nä-xäyr.
257. bilaxarä al-u-iltimâsa durdi, tâ bu âti râyä gätirdi.
258. bö ât durdi yol gitmäyına.
259. tâ ha'tta deði : “säni nayili tellä_iyäräm_män , mäni biyérdä xécälätä_ğo'yma.”
260. bö ât yola düşdi_u gétdilän.
261. va'xti ki gétdi_o gitti gitti gitti , bir dâyi başına ki yetirdi, gécă oldı.
262. bu gécă dâyi başında gâldı.
263. gâldı bu dâyi başında , bir munâcât etti , bir namâz oxı(δı) déy : “ay xudâ , yâ a'li! män şjä'yäm.
264. män bändä-ye xudâ-ye tänhâ'yäm .
265. mäni ägär biyérdä xécälätä goymây , nâcât berây , bilaxarä män biştär mınnon ibädätim çox olâr , biştär mınnon xudâya râst giyä'män.”
266. bilaxarä biyérdä bir yâtär.

267. va'xti ki yâtâr xudây cânibinnän , mına bir xudâvând-e âläm güdrätä bir baxş Berâr ki , bu şı yerinnän tursın , bir nârä ki çäksın , bu dâylar tomâm xâk olâr.
268. bilaxarä va'xti ki biyêrdän turdi, sähär ki turdi, gördi - bäh! ,belä şaᅇgul-di , belä şaᅇgul-di , belä bu gäyzdä-di - ki , bir nârä ki çäksın , bu dâylar tomâm lârzä düşâr.
269. bu ᅇamar-tâyi ki belinä xizlaᅇi mindi.
270. şı meydânä ki çıxdı, gördi ki , biyêrdä dâfä iyällän.
271. ikki ᅇârdâş bir tâbut tutup ile'y(i)ndän gälillän.
272. dört beş ᅇârdâş häm cäᅇg iyällän.
273. bı şı biyêrdän ki ᅇamar-tâyi şücä top kimin yumuldı milay üstinä , bu läşᅇâri üstinä , bu läşᅇâri içinä ki düşdi , bir mur-u-malax kimin bıları tomâm üst üstä yâtrdı.
274. bıları ki şamşı'rnän tomâm şikâst berdi.
275. bā:dän gäldi bı yâna.
276. bu cävânlar yıyıldılān_u bö ᅇârdâşlar gäldilän deᅇilän : “ey cävân , sän ki'm-äy , bizä kômäk gäldi , bizä nâcât berdi?!”
277. bilaxarä bu dër : “hâlä gäl ki ᅇaziyä dëräm!”
278. va'xti ki bıla istä'ᅇilän ki gälsilän , gäldilän_o bıları xeymaländä çâ'ir vur'dilän.
279. bıları çâ'irlarinä gäldilän.
280. bu ᅇârdâşlarini cänâzälärini ᅇaşāᅇ bāyläyilän kitärsilän ᅇätirsilän öz vilâ(ya)tlärinä.
281. bılar bāyläyilän o cänâzäni ᅇoydilän âti üstündä çâr-çu'binän.
282. bılar kitärdilän gäldilän .
283. va'xti ki gälᅇdilän , bir neçä ᅇecä gündüz bu päri xânım yâş dökī , yıylé'ydi ki , bu şâ ismäl gitdi , yâ Rabb! , ᅇaytar yâ ᅇaytmaz!
284. bilaxarä va'xti ki çıxdı ᅇasr-ə ämâräti üstinä , bāxdı ki , bäh! , gälä'llän ᅇârdâşlari.
285. bāxdı dē : “yâ Rabb! şâ ismäl ham bā'rdi?”
286. yâxşı ki bāxdı , bu kulfätlärinä deᅇi ki , biri ki biläy içindä xe'yli kata ᅇörünä'di , bu hatman şâ ismâil-di .
287. va'xti ki gäldilän, bılar ki gäldilän, gördi şâ ismäl vâ'rdi.
288. bu zowᅇ-ö-şo'wᅇunān , bö päri xânım biläy al ayayinä düşdi.

289. va'xti ki bu pəri xânım bu gârdâşlarini üzünnän öpdü bilan nâz-o-navâziş etdü bıla'rı "xoş gâldi" dedi , bu şâ ismälâ_äm - ki gârdâşlari bilsilän ki , bu bi'lméydi , görmatdi - bu şâ ismälâ bir çi'şmək vurdü minä häm bir - nāmā etdü? - eşâr' etdi.
290. bilaxarä gârdâşlarini xabari yo'xdı ki , bu bizdä neçä gün-di bâcilä'n bilaxarä işq idüdilä(?).
291. bəli , bə:dän bıla vaxtı ki otirdilän , bu şâ ismäl turdi , gétdi hayätı içinä.
292. belä fikrâ düşdi. ('arabgol : uca deginän , yavaş demä!)
293. bilaxarä gitdi , bu bāyi içinde şü cürä ki tafrıg edıpti.
294. bu gârdâşlar bi'rbirnän , ä:(γıl)? , goydılan kitärdilän ki , bə'li , belä bir cävân nā yerdä'ydi ki , bizı dādēmizä yetirdi.
295. mını häm gälı fikr_eyäk ki , bu ki'm-di, bu kim olsun.
296. xudāvänd-e āl... , ägär xudāvänd-e ālām hängün bir mının γäyiptän yetiştirä'ydi , bu hāla gänä häm γäyb' olü'di , gi bı hä'nüz zähirdä'-di .
297. bilaxarä bu gârdâşlär ayıl ayıla_goydılan.
298. " xob, biz mınınän nā'm_ıyäk , mənä nāmā än'am beräk? bu bizi bu cür azād etdi"
299. delä " xe'yli xub!"
300. biri dēr : "gä'tiriñ mına bir şämşir beräk!"
301. biri dedi ki " mına nāmā beräk , nāmā beräk?"
302. biri kitärdi, dedi : "a'ğa-cân !" - şı kiçiläri kitärdi - dedi : "a'ğa-cân , mənä şämşir Bereyz.
303. duniyāni gäzäyz, mənı şämşirilöy bir şäşmir ki tãpmayz.
304. ägär giyā'iz , duniyāni āstini üstini gäzäyz , mənı ātılöy bir āt ki tãpmayz.
305. mını çäkmälä:ni diyäy , mını zānubandlāni diyäy , mını bāzubandlāni diyäy , mını läbāslāni diyäy , mını yarāγın diyäy , mını ātınnan şämşirini hiç zādinnän bizı dästgāmüzdä hiç muvläkätdä yo'x-di vā onnän keşdi .
306. bizı dästgāmüzdä bir zā'di ki bardi , bizı därdimizä dägän bir bâcimiz_ßä'rdı.
307. mägär bizı bâcimiz - mını pişkəsi olsun – mını därdinā dägdi , ägär yo , hiç zāt därdinā dägmi! ."
308. bu gârdâşlari dē : "e'yvallāh , bār(e)k-Allāh , mını gändä demäy , bu xe'yli yāxşı!"

309. ägär bizi pa... , päri xânım , bəcimizi bu ğabul etsin , xe'ylı yâxşı , ägär ğabul etmäsin , minı yânında xécâlät-zädä-yök.”
310. bilaxarä bilä ğäldilän u otirdilän u ayıl ayıla ğoydilän u bu päri xânıma deylän.
311. päri xânım ğabul etdi , ğabul etdi .
312. bə:dän bılar bildilän ki, bu, bılar - pas neçä gü'n-di - bılar işq eymişlän , bilä bir yerdä'mişlän , päri xânım minı göndäripti , bu ğäldi bizi kômägümüzä.
313. bilaxarä bir neçä gün ki mında ğäldi , neçä gecä gündüz toy tuttilän u bıla'ri älbä-äl ettilän .
314. bilä axşâm ği ğitdilän yässilän , bu şâ ismâl şämşiri ğoydi väsätdä , dér : “päri xânım , sän o yändä , män häm bü yändä , mäni alim sänı täräfä ğä'lmäsin!
315. ägär män mäsälän tå... ä ... murâdimä yeti'rmim , hiş kimä al vu'rmim mən.”
316. bu päri xânım şäkä düşdi.
317. bu sähär ki turdi, bāyī içində belä bir fikrñän ğäzi, Ğäm-nāk bu päri xânım ğärdäşlärinä dē u säyn hāli nā saptı.
318. bıla va'xti ki ğittilän, minñan dānişdilän , dēyällän ki “ ha?! Şâ ismâil , ğıblä-ye äläm , salām aduz!
319. sänä nā'm olıtdı? dārd-i dilı dé bizä , biz biläk!”
320. deği: “hāl-e ğazi'yām.
321. gulzār xânım mäni avvā'l avvāl ki aşuylux çäkđum gulzār xanı'mnän.
322. bı cürä o ği cürä u cürä mäsälän undan ğäldi ,äm.
323. mindan bu ğız , birbirä aşuy olı , bu kitärdilän ğitdilän.
324. män ğäräk ägär aşumän yerä ğälsin , yer aşumänä ğälsin , män ğäräk ğim , rımnän gulzār xânımı ğätirim.”
325. bıla diyälän :” vā , bılāh rum?! rum mä'ğär işi'tmädi ki tomām mumlākätdän bāc älär.
326. rum şährinä hiş kās başä'rmıdi.
327. sän bir nāfār , tāk kās-äy rımnän ğız ğätiräy?” bilä diyälän.
328. bı dér ki , bā'li.
329. bilaxarä bıla diyälän : “pas , biz neçä ğärdäş , damdasğân-çuri” dedilän , “läşğär çäkäk ki ğiyäk!” deđilän.
330. deđi-“nä-xäyr.” här nāmä bu deyi , dér: “nä-xäyr, ğä'ymän⁵ yäkä' ki ğim.”

⁵ ğä'ymän < ğä'yämän < ğä'yämän (?)

331. bu va'xti ki gäldi , pəri xanım şı şücä iräyi çatlı'di , gécä gündüz yırléy'di , u şa ismäl dér ki , pəri xanım , yusse étmä! män giyä'män rıma.
332. ä'gär gayıtdım gäldim ki , sän gulzâr xanım üzü dâyunon gülsin män bi-vâfâlux etmîm , o_âlîm.
333. ä'gär hêm ga'ytmam , gälmäm , öldüm 'äm ki , xub , hi'sdi, hä'r ikkimiz vaxtinnä!
334. män , fîlän sän mänî xâtını'm-äy , män giyämän musâfirätluyä.
335. gayıtdım sâni gayıtmam hêm ki yeri!"
336. o vax , va'xti ki bı gitdi , bu şa ismäl gitdi bir néçä gündüz yol gitdi , âz gitdi çox gitdi , bir yer diyäm , bir , mäsälän bir mumläkät-idi , bir yér-idi, mında bir nâfâr , bir gız-ædi , mənî hânüz çâğalarından hiş kim bi'lméydi ki bu gi'z-dı.
337. mærdâneydilæ , vâz mærdânam , va'lı bu xe'yli şicâ'ati.
338. minî âdi_yäm... ä... arab zängi'-di. mænâ dîlä arab zängi.
339. va'xti ki bu gitdi, bu pəri xanım dedi ki , män hâlâk sän giyäsän .
340. gârdâşlar dëlâ : "hâlæk sän giyäsän , pas ! biz bu yöli sänä diyä(k)."
341. diyälän : "dé!" va'xti ki bu yöli minä nişân berilän , diyälän : "mınnon giyä'rik, giyä'rik.
342. fîlan yérdä bir çâhrâyi yetiräy.
343. bu çâhrâ bu yoldan giyäy , ölümä giyäsän , o yoldan giyäy , zindägâli ,sä(n) ölmışän."
344. bu dér : xe'yli xob!"
345. va'xti ki bu gitdi_u gitdi_u gitdi gitdi , va'xti ki gitdi yetärdi bir yerä , bir néçä gündüzdän söñ yetärdi bir yerä gördi ki , bæ'li , bir ik..., bir yol ikki o'ldi, bu_ikkälä yoldan bü yänkini dedilän gissin , ölümä giyäsän o yänkini giyä git , xatâr yo'xti.
346. bu dedi : män şu ölümä giyännän giyäm , baxım nâ sâptı.
347. nä-xabæ'r-di ki xalan giyäm , onda ölümä mä(n) yol âläm? belä gitdi , şündän gitdi.
348. va'xti ki bu yoldan ki gitdi , bæ'li , néçä gadam ki gitdi gördi_u biş päré-zâdlär acib gariş görär.
349. bir néçä gün ki gitdi gördi , bæ'li , âdam bâylatılän dâraxtä şu cürä xoşg itdilän , æti tükätidi.
350. bir néçä _gadam gitdi , gördi baş.

351. bir neçə ğadam gitdi gördi ki ,neçə âdam məsələn sümäklärdän şu cürä öti tüpültti(?) şu cürä_m yol içində.
352. va'xti ki gitdi_u gitdi , yetdi bu ğa'sr-ə ämārätä yetirdi, bə'li , gördi ki bu ğa'sri tamā'm əvvä'linnän tå äxi'rına âdam källi'nän ğay(ı)ritdilän.
353. o_ym ädam källä' ki tamā'm-ə pä:lavā'nla gi här nāmā gi'tdi dä , onda baş ğoyıtılan.
354. u'nna(n) xaläs çıxmattılan bu arab zänğini əlinnän , bu ğızı əlinnän.
355. u vax bu ğızı murā'di_yäm , här kim minä ä'rxasini vursi yerä şunu älä(r).
356. hä'nüz hiş kimi minä ärxasini yerä vu'rmatdi, tamā'm birini başitdi.
357. bi'laxarä va'xti ki bu gitdi gitdi ki yetirdi bu ğa'srā_u bu ğasri şu cürä ki äti ki ğä'yzinän sürdi , girdi bu ğasri içinä.
358. va'xti ki bu äti bırıxdı , girdi ğasri içinä , ätdän düşdi, tä'yä gitdi_u özi xırāvānda əl üzün yuwyū şu cürä durū'di, biyerdän gi bu vāzir-ə vākil - ğa'mar arab zänği_yäm ğiyū'di şığarä - bu vāzir-ə vākil təkildilän häm minä üstinä :
359. “ey sän kim-ay , sän ki'm-äy?” şu här birini ğöläyinnən ki bir tutdi çäkdı.
360. bilä , tamām dövaz çäkdilän , tamām ğasirdän çıxdılan, ğaşdilän - arab zänği tarəfä gitdilän və arab zänği_m ğäl'i'di - yolda munı ğarşuldı_m diyälän : “ arab-cän , şü cür ki, bāyümüzä bir zāt giritti' ki dé⁶ , hiş bö ğazın pä:livā'ni sän , bir nāmā zor-bā'zi ädam öldürür.
361. biz bälä bir zāt ğörmüdik.
362. va'xti ki bu gitdi , arab zänği diyälä(n).
363. arab zänği dër ki “ biri nä'-xabā'r-di män get bälä bir zāt.”
364. diyälän : “bə'li , här nä diyek ka'm-di.”
365. bə:dän bö arab zänği unnan çıxdı_u ätinä mindi .
366. va'xti ki ätini ğä'yzinän sürdi_u ğäldi , ğäldi girdi bu bāyi içinä , bu ätä ki gözü düşdü.
367. va'xti ki - dārzim bilä härki ki ğaşdilän - bu şä ismäl gitdi , tamām otayları ğazdi dedi bir loyma nän män tāpay ki hani bāxayim. yiyäk biz, ä, ä'cäk.”
368. bü gitdi , öyləri tamām ğazdi gördi_u_bə'li , bu dētləri⁷ (?) ğoyıtılan , oo , tamām ğuruş-u-pul ū'cca , neçä ğazoyla hāzir etdilän , gi arab zänği hāla ğälä(r).

---

⁶ dé < deði

⁷ zatlari “şeyleri, eşyalari”

369. bilä tām gätirdi_u otirdi_u gäşāñ bıları yé(y)i_u tøyinə bir loyma nān çäkdü_u sâ'âf etdi , göydi ğırâğda bir söfrä'y_uäm ki bu söfrä'yä ki gözü düşdü , dedi ki “māni buwāmī däsğāsi ki hēç , hiş dunyâda bēlā bir söfrä yo'xı.”

370. bu söfrāni_m kitardı täylä , ertti sâldı xorçinā , ertti sâldı xorçinā_u bə:dān bu otirdi.

371. va'xti ki bu öydä şu cürä tāk yūdı , muddät ki öyā bö arab zāñğī gäldi.

372. va'xti ki gäldilān - vāzır-ə vākıl_u nōkār_u lāşğār_u - bıla ki gäldilān , bu arab bēlā xum-sār düşdi gitdi otaya.

373. va'xti ki gitdi otaya , bāh! , gözü mənā düşdi.

374. tå gözü düşdi , şü iräğinnā biyérdä xotur oldi ki minī äcāli şayät bu cāvān olsun.

375. gānā_m öz yāndä dedi_u xōsālā bılārdān gāli'Bdi o yazarlar hām bılārdān bāş yām bu ki hēç.

376. bilaxarā, tābi'lā ā'lmağı, bu minī axşām nān çayini_uberdi_u mənā pazır-alu'ğ_uetti_u mını gäşāñ başa vurdi.

377. sähär turdi_u minī_{nā}'n(i)ni çayini_uberdi_u mını gäşāñ ā'tını dāri äylädilān_u mını nōkār_{lārā} hu'km_uetti : “mını tøy'lā ā'lin!”

378. va'xti ki mını yāxşi gi ham etdi⁸ - bö arab zāñğini'_uäm bir meydangā'si_ubaş'ri ki hār pā:livāni gi gālīdi, dī'di : “ bēlārdān git!” - bu yoli ki suray bereydi.

379. xuş-xuşö söfrāsini üstünnān tālsirīđi.

380. bı va'xti ki ēlā gī'di bu , arab zāñğī'ā siyā-puş ole'ydi , nāyāb vure'ydi , gälāy birlān , gī'di ö'ñginā, dī : “pāhlivān , hāla bu'yerdä meydangā'đi , biyérdä mārđānaluy gi bi'rbirdān çıxsın_uäm.”

381. o vax bu şā ismāl gördi_u dād-e xudā , bu sâxtivāni bü cürä ... nā acib ğariğ loyānā_m māni bu cürä , nāāā? , tārş-i nātluynā, āxır_uäm mēni bēlā xuş xuş alu'rla sâlsınā , xe'yli taacib.

382. bilaxarā bu şā ismāl turdi , ātini mindi_u damdasğāsini kitardı_u yola düşdi, xudā-hâfızlıq etdi_u bu gissin dedānli sâxlasın , bulān dédilān “xoş gäldi” .

383. bu gitti , bu , diyālān ki “ ey cāvān , sāni yoli'nnan mından git , rāst git , çıxa'san ābāda(r)luya⁹.”

⁸ ham etti < hamle etti ?

⁹ ābāda(n)luya ?

384. bu gitti , va'xti ki mindan giditdi , arab zəngi_əm bizdan_u ga'rg-i-yarəy_öldi_u nāyāb vurdi , bizdan gitti , ātinā mindi gitti.
385. şü meydān-gā'dā ki yetirān yerdā minī öngünnān çıxdı.
386. öngünnān çıxdı , dē : “ey cāvān , xe'yli xuş gāldi , xe'yli gādāmī göz_üstünā!
387. va'li nāni yeđi(n) nūşicān söfrāni gōy'_u git!”
388. bu şā ismāl_əm dē : “eh , söfrā né'rdāy'di?”
389. dēr : “ o söfrāni kitārōy , gōy_u git!”
390. dēr : “nā-xäyr !”
391. va arab deđi : “o säyn nānāy xiyālī mindan u zātlā yo'x-di minda yey, bāc verey, bāc_ālmay yo'x-tı.”
392. bu şā ismāl durdi şākā , dedi : “hey , pās mān dedim nān yiyendā, māni boyzimnan bir lükkā vārz oldı, passat(?) mān şu söfrāni_əm yū'o.”
393. belā diyālān , bir ta'accūb, bu neçā bir ādamdā gāzān ki gāzāni yetdi , bu söfrā'y_əm yēp , hāl o'lmatti.
394. muni , -bu arab zəngini gāyzā gāldi , gā'ri gāldi , dé : “ey cāvān , biyérdā yā gāl , intəxām āliy , āley yā intəxām ālim .
395. yā gāl bāc verey, yā bāc ālim.”
396. bıla va'xti ki biyérdā durdilān cāngā, oo , lā'şgār_əm bu meydangāni durasın(?) tuttu tāblişī fouru , bılar ā'tinān cāng_ittilān.
397. va'xti ki cāng_ittilān bu şā ismālā deđi : “sān avvāl dāfā_ét !”
398. va'xti ki bu şā ismāl, āā , dāfā essin ātinā bir cowlān bérđi bü (y)ānnan o_ānnān , va'xti ki gurzini āndirdi , bu arab zəngiyā ki vurdi , aslān tākān ye'mādi.
399. bō arab dēr : “xob , hāla nāynı(?) māyn nōvātım-di.”
400. bō arab zəngi , vaxti ki o_(y)ānnan tı'yi b(ü)_(y)ānnan tı'yi belā ki , gurzini ki havādan āndirdi , şu şā ismālā ki vursin , şā ismāl ā'ti ki ū elan zābān , a , dil bilé'ydi_o o'rdan yāxşi-di , zārəng-éđi.
401. bu ş... ād , gurzini ki havādan ki āndirdi , bu āti şu cuf xızlāđi , dā'li minī gurzi , dāgdı yerā.
402. bu yer bēlā ki tozlāndi.
403. tamām bu dūd içindā hiş kim görü'nmīdi.
404. bō arab zəngi xiyāl étti ki mi'nə bēlā gurzunan ki vurdi , ye'rā gōmüldü, xākā hāmsān oldi , hiş nā mālum olmaz.

405. bə:dan bu to'z ki bü (y)ân o_(y)â'na dâ'yıldı , gördi , şâ ismâl minî öngindä.
406. dé : “eh , sän bâ'r-ây cävân ?”
407. deði : “ män né'rä giyämän ?”
408. deði, “ o gurzi ki män sänä vurdım v(ä) gâr hâr dâya vurı'dım , hâla su olü'di.
409. sän ne'çä oldi ki sän zändä gâldi?”
410. dedi : “xob ,hâla gâlo'wəm.”
411. bu gänä_m bir çuy tâl iş gurda cä'ng_cürä vu'rdu , bu şücä gâ'ldı.
412. bu gi gänä_m gi bu ât üssündä néçä vaxt ki minî'nän cəng_ittilän.
413. bə:dan axşâm oldı_u axşâm çırâyları gätirdilä'n_u mäsälän ruşän ettilä'n_u bılä şü axşâm_äm cəng_ittilän.
414. deði, şâ ismâl ki dër : “ ä, ey cävân , biz hâlâ dü'smânäk bi'rbirnän , bu ätlär heyvân nä'mädi , gunâ(h) yazık , gâ! bılärə açäk , azâ'd_iyäk , özümüz yérdä cəng iyäk piyädä!”
415. dē : “ e'ybi yo'x-di.”
416. bılä'ri ki azâd ettilän biyérä bılä piyädä cəng_ittilän.
417. bu bu däm-o-däm deði ki , arab minî beyinnän géssin.
418. bu şâ ismâl ki gördü ki , yooox , elan bu däm-o-däm deði ki beyinnän géssin.
419. yâdinä gâldi ki bir ikki rükät nāmâz oxusin , ibādät essin , xudâ'ya al eltimâs essin , xudây mınä nəcât bersin.
420. bu dé'i ki “ ey cävân , ey pählivân , sän mänä icâzä berä'rsän ki män ikki rükät nāmâz oxı'yim, vaxti keçmäsın! “
421. deði ki “ey musalmallara tâ zır gäländä, nāmâz yâdlorinä gälär.”
422. bilaxarä bu dër: xub , hâla gi bizı räsımı'z-di.
423. biz xudâyne niğü'wiz , olı'ni yätliymiz hâr işdä , nāmâzümüzdən tärk_e'tméymiz.”
424. bu va'xti ki şâ ismâil gâldi gitdi ki nāmâzä ki ,nāmâzä durdı , deði ki “yâ a'li-cân , ay xu'dây-é tñhâ , ay xu'dây-é mâ , ägâr mâ muxa'incä xıca ... ey , bu mäyn istı'sän mında xécâlät çäkmiyim , män bilaxarä mäni biyérdän nəcât bé , män biyérdä şikäs ye'miyim , mä'nı a'rzum murâdimə yetirım!”
425. bilaxarä bu biyérdä nāmâzını ki o'xıdı , bâ'şını kim orda göydi , âxırında ki istı'dı_m başını_m ordan kitärsin, nāmâzi ki tāmâm oldı , bu xudây cânıbinän mınä bir şıca'ât mınä bir ba'xşe , mınä bir güdrä'tä, bir zor-bâ'zi ki yetärdi mınä.

426. bu deði ki , şü cürä ki başını gi go(y)üdi, deði : “başım ägär yerdän kitärim , bir nä’rä çäkīm , bu tamâm-ə dâğ mâylä bu âdam mâdamlä tamâm xäkä hämsän olär.”
427. bilaxarä xudây cânibinnän bu şu başını ki m ordän kitärdi turdı, bir kämär-bändini bâylar , bâzu-bändini bâyla’di , özünü âmädä-yə cäng_ıtdi.
428. bu şü cürä ki deði : “ yâ alı , gäl,” dī “kim bu kämär , bu nä’mİNän tutdilän , tarafi’nän ki tutdilän.”
429. bilaxarä şü’gün dä’sti-yaxân oldilän vâ arab zängini şu cür kämär-bändinnän ki tutdı , şü yâ’g-däsdä mını_ğozar gi (yu)xarı dé :” yâ alı!”.
430. va’xti ki mınə dé “yâ a’lı !” , ğozar yuxâ’rı büt-tamâm læşğär_u tamâm olä şücä âyızları gözləri açıq ğaldı.
431. bə:dan mını şu cürä ki gätirdi ğoydi yerdä dö’sün üstindä ki otırdı, bu xancä’ri ki çixardı vursin.
432. bu şü dälın , alı’nän vurdi mını dälinnän , dé : ey pählivan , başını kaskurân kitär !”
433. dé : “va’lı , bu ğı’z-dı.”
434. şınälärni âşdi ğördi bu ğı’z-dı.
435. dēy : “ bäh bäh , sän bälä bir zâ’dı , mäsälan bälä bir hu’näri bär !
436. deði : “bä’lı , tã hãla mãni ârxam yerä degmä’DDim .
437. măn_äm ğa’rar ğo’y dum , här kim mä’ni ârxam vursin yerä, män bilaxarä oniki’yäm .
438. o vax bu şa ismâ’lnän biyerdä turillä’n_u bilaxarä bu läbâslärini gét, dér : mä’ni hiş kim bi’lmässä hä’nüz_äm , män ğı’z-äm.”
439. bilaxarä bilä ğälillän ğiyällän öyē_u otirillän sürä’tu bü yân o yân , mını biyerdä axD iyär.
440. mını biyerdä özünü axD iyär_u bu neçä gün ki mənnä_ğaldilän , ğaziyä’nnə mına dér.
441. dér : “hâl-o-ğazi’yäm , män gulzâr xânımı gi män gätirim.”
442. bilaxarä päri xânum bı cirä bı cirä bı cirä tamâm zât ki dér.
443. on vax bu arab zängi der : “rım şährinnän , ä’ğär isti’sän ğä! ğız gätiräy , mä’ğär mäne hâlüm işitsilän, äğär diyo , hiş kim ola bəc ve’rmīdilän.” ğa’sdi ğildi.

444. on vax bilä otirillän_ə istiraxat eyillän_u bilä ayıl ayıla goyillän , bı dedi : “ ägär sän istî’sän mä’ni, rım şährinnän sän , ey cävân giyey , gız gätiräy , gä , dé , mäni hâlüm olay işissilan.”
445. gaytar männän hiş kimdän dän gorxmiyällän.
446. ägär männän go’rxdulän go’rxdulän - go’rxmiyällän , hi’ş kim ola bəc vermettilän dälä.
447. bu rım şährindî’_yäm gazâ o gaðar bö gulzâr xânım istî’län bersilän bu murâD çolâyä , bu şâ’hi , bilaxarä , oylına.
448. bir oyla’n-di ki, ä’gär mını görändä yö’xi gälsin ki, hiç irägi_m şu’l-yıdı.
449. bu gız_äm mäni hiç istä’mi , gécä gündüz_äm yırlé’ydi.
450. bu dé : “şâ ismâldän_äm bir xaβar o’lmağı mä’ni_ıçı(n).”
451. bu şâ ismâil_äm därzim, bu ş... , İrännän_äm bir nâfâr onda’-di, çopâ’n-di.
452. bu çopân_äm şücä çöldä näy vurär_yu yırlé’ydi.
453. bu şâ’hi gızını , mäsälän şâ ismâ’ili xâtını olsun, berä’llän bu murat çolâyä.
454. va’xti ki bilä gäldilän_u yo’la düşdilän , arab zänği_äm bu cürä, arab dedi ki “gäymän gälim !”
455. arab zänği yola düşdi.
456. bu şâ ismâl dé : “hala gäläsän gää!”
457. bu şâ ismâl’nän bircä cuf yo’la düşdilän , gärg-i-yarây_öldilän , täng-ə züvâr tängä asblärini -ätlärini çäkdilän_u bilä mindilän_yâ , yâ alı mädät ! , gittiläää...
458. bö ga’mar - arab zänği_äm bilaxarä musalmän oldi_u , ä tømâm zâ(t) , här zât ki bu şâ ismâl dé , bu dedi_u minnən gitdilän.
459. äz gitdilän çox gitdilän , bir néçä gündüz yol gitdilän , yetirdilän bir çopânä.
460. gördilän , bu çopân şücä näy vuräy_yırléydi.
461. şärdi_äm bı cäşn bir çirâyäluy_etdilän ki , bäh! , bu çobâni yäninä gitdilän , deđilän:
462. “ ey cävân , sän nä’mä yırléy’sän bu şähärdä nä sâpdı?”
463. dedi ki : “ ey cävân , xaβar â’lmiyim , bilaxarä_m mäni... därdim ço’x-di.”
464. dē’lä : “ eybi yo , dé , şâyät därdiyä dävâ_ıyäk.”
465. dedi ki bilaxarä “mäni ... män İrânli_yäm , bir şâ ismâl’l-di, bizi pâdişâmuzi oylı-dı.

466. onı xâtını gulzâr xânımı ğaçirdilân gätirdilân mında istîlân Bersilân bir murât çolâyə.”
467. dedi : “xob sän ki’ m-äy?” - “Trändä” dé “män fîlân kâ’s-äm ,fîlân kâ’s-äm.”
468. bə:dan minä deyilân: “xe’yli xooob! paşm bu dußârä âtäu gä , min âtä , giyäk!”
469. bılä gétdilânıu bir âb - bir âtäm tâpdilân bilaxarä minı için.
470. bılä üçisi âtä mindilân ğitdilân.
471. kânâr-e şährdä bir ğarrı xâtını ği öylisinä ğitdilân.
472. bu ğarrı xâtını öylisinä ği ğitdilân , bu xâtını ârämginä işgä vurdilân , bu xâtın ğäldi, işgi âşdi.
473. dēlân : “mâdâr , bizä bir ğecä bir pänâ bé!”
474. dī : “ni’yän?” - “niyän nänä-cân , yox , yo’x-di , bizı öy möyimiz yo’x-di.”
475. bu ârämginä bir qısım pұл çıxardı , mını qısımında ğoydi.
476. “ ey , bu pұл nä bir pұл ?!” diyä.
477. hâr kimi görärsän tâ görä dä in , e-e-e-e’ymi i’stäydi dé’sän , fülü pұлı ğö’rsä , bunin di’li açılâr.
478. o vax tâ pұлı ğörsetdilân , bu dī : “bä’li bä’li , öyim vâ’rdi, ğä’lin, xoş ğäldi(y)iz , ğä’lin ğä’lin o’tirin!”
479. bıläri ettiıu öydä pazır-aluı etdiıu mənı bilaxarä yul-yulâ’ıu.
480. diyällân : “ey nänä , biz hâl-e ğazi’yäm bı cirä , ğäldüğ gulzâr xânımı hêsâbinä.”
481. bu gulzâr xânımı ki istädilân ğissilân , bu xâtın bilaxarä nämä etdi.
482. bu’ öy... şâ ismâil aŋğuştarini berdi bu xâtınä , dedi : “yetiştirä’rsän gulzâr xânıma.”
483. bu gulzâr xânımaäm yeti’tdilân yetdi, öydän o,yâna kaçirti’ttilân dâlda , mını ğaybı’ttilân ki heş’kim ğö’rmäsın.
484. bilaxarä bö xâtın ğitdi , ğa... ğasrı işğınäm mənı bü yänna(n) vurdilânıu o,yännan vurdilan , ğo’yma’ilan bu ğirsi içäri , ğayıtti ğäldi ğänäm dußârä yollağilân ğitdi dedi ki “ğittim , män , gulzârnä işim bâ’rdi.”
485. bu vaxti ki ğitdi , gulzâr xânıma hâr nä iş ki bu(yu)rdi , âxır gulzâr xânımı ğulâyına deydi.
486. “bir ğa’rrı xâtın säynnä işi bâr, hâr kimäm buray ğé’tmeydi.”
487. bilaxarä dē : “ dé , ğälsin ya!”

488. va'xti ki bu yol βerdilän , gäldi gitdi.
489. ârämginä bu aᅇguštäri ki berdi bu gulzâr xânima , gulzâr xânım tâ gördi -gördi şâ ismâlî aᅇguštäri , xoş-hâl oldi.
490. xoş-hâl oldi_u fouru mənî olinnän âldi_u bu öz aᅇguštärini berdi , xâtınä dē :
“ert bı şâ ismâlâ!”
491. bı ertti berdi şâ ismâlâ.
492. bılâ gitdilän , (ğur-u-ğarar ?)¹⁰ goydilän.
- 493.-bu çây häm iç!- bö şâ ismâil gäldi_u mənâ xâtınä örgätđi ki “nä'çir iyäk nä'çir iyäk , biz sänâ yetäk?”
494. bu gulzâr xânım deđi ki “özinnän bâ-xaβar olsun , nâm fılnä günü ki mä'ni ki âtä mindilä , här dâfâsi vursi(n) vaxti ki gäldi bu xâtın deđi ki, gulzâr xânım deđi ki “ şâ ismâlâ dé_u sännän xaβardâr olsun!”
495. bu şâ ismâl_äm ki xiyâl etđi ki bu gulzâr xânım dé'yitti gi özinnä xaβardâr olsun , onı (birinän ?) ettilän.
496. minî ğäri gäldi, ğarrı gäldi gitdi.
497. şâ ismâl deđi ki “ha'ni gi'tdi , nä'mä män özüm nä xaβardâr olım.”
498. va'xti ki bu xâtın gitti , deđi ki “ dé , dé özünä , xaβardâr olsun , män fılnä günü dâfâ essin!”
499. bilaxarä bu şâ ismâl râhat oldi_u bılâ – şâ ismâl_u çopân_u , ä ,bö arab zäᅇĝi - hâzır ittilän , özini hazır âmâdä' ittilän , tâβâr_u şâmşır_u gurz_u âD , âtlari_äm ğarg-ı-yârây_u damdasĝân-çuri_ettilä , hâzır gittilän , meydânda durdilän , ââây!
500. bu murât çolây_äm âtä minüdi ki bäh bäh nä'mâ! - bu çöldä bir budow budow - bir ... bin ... mınna onđa xızlama , onnän onđa xızlama , bu âti yürüte'ydi, mınnan onđa onnän onđa.
501. bu arab zäᅇĝi, şu bizdän gitđi , bü_ bälä şâmşırnan bu vurđi murâği şu başinnän , gäldi şaqĝinnän , ikki bölüdi , bir tikäsi düşđi âtdän bü_yâ'nä , bir tikäsi düşđi âtdän o yânä.
502. bilaxarä deđi : “hâlâ här tikäsini vur bir dârvâziyâ !”
503. bılâ här tikäsini vurdilän bir dârvâzanî işĝinä.
504. bilaxarä bu gälini ki gätirdilän , meydâna ki çıxârdilän , bu arab bü yännan ki bēla ki xızlaği , şâ ismâlâ deđi : sän git , o meydânda dur !

---

¹⁰ ğawl-u-ğarâr ?

505. mən avrədi ki kitərdim gətirdim o yəna sayə(?) dəldə , kitər git!”
506. bu şa ismāl gitti , o meydānda ki durdi vā arab bir dour vurdi , gəlđi , belā yuqğari golinən ki tutti , şelā bir kōşək kimin kitərđi , mını goydi öngində u gāçırđi gétđi.
507. şa ismālđi ātində āssində goydi.
508. şa ismālām gāşđi gitđi , bir meydāngā’yā çıxdı.
509. bu arab , bu arab zāngđi şüjā ki şāmşır çəkđi , bı lāşgā’rı ileyində ki şü cürā şāmşır vurđi , bir malax kimin (bū u sārđi?) , düşđi malaxđi içinā , şu cürā qıréy’đi.
510. va’xti ki bıləri qıréy’đi öngini sāxlū’du bu şa ismāl kitərlik etti (kitərđi gétđi ?) bir çesmāđi bir ölāñ-zār yerdə otırdı.
511. va’xti ki otırdı , bō izāldı , gulzār xānım düzini goyđı u mını düzin üstündə otırdı.
512. nə vax yātüdi , bu çürt(?) vure’ydi şu cürā ki yuxiyā kēşđi.
513. bu gulzār xānım - bı arab zāngđi deği ki “bāh! , mən bu gızı goydum u bıām kitərđi gitti işğ-ı āndāzinnən.
514. mənā nə’mā şāmşır vuram? gābrā gissin , o gissilān !
515. bu şu gızı kitərđi ki gitđi , bı-vāfāluđ etđi.”
516. o vax bu alini ki şul etti , görđi ki bu lāşgā’r-di hamlā etđi.
517. hamlā etđi ra’z_öldı mınnon ra’z_öldı.
518. bāh! gulzār xānım gözü düşđi görđi , lāşgār gālāđi.
519. bilaxarā şu cürā ki yırlıyēđi , irāginnən tu’rmay ki desi “ şa ismāl , o’yan!” şa ismālđi oya’tmaği.
520. şu cürā ki gözünü_yā’şı tōkülđi bu şa ismālđi üzünā , şa ismāl oyandı .
521. oyandı , bir sillā vurđi , deđi ki “nā’mā yırléy’sān sā(n) ā? yā yırléy’sān sā(n) yā yusse māni_istāmīđi , nə’mā xaβar göndārū’đi?
522. hāl_ām yırléy’sān , bir itəmam berāmān.”
523. deđi : “nā-xāyr , mən onı_çin ki yırléymān , mən gör(r)ām lāşgār gəlđi.
524. sāni istā’miyim yuxanow etđim , lāşgār gəlđi tou(r) bir sār’et!”
525. va’xti ki bu görđi lāşgār gəlđi , turđı u mını çopānā tāfşirđi , çopānā deyi : “ sən biyérđā o’tır gulzār xānımınən , mən gi’yim kōmā’gā arab zāngđiyā.”
526. va’xti ki bu gəlđi , lāşgārđi önginā ki dolağı , bu arab zāngđi_ām şücā dāy kimin cāng_ī’đi , bu -şü bı’zdān gā’yzinān deği ki “arab zāngđi belki yāk , gāyzā gətirim!”.

527. şu bi'zdän yumıldı gitdi, â'ti üstindä şu-d(ir)(?) , arab zəngini şinäsindän bir tutdi bir fişâr βérdi.
528. bu arab gäyzä gäldi , dedi : “eh , nä-mərd , bu ki'm-ədi , bildi ki män gi'z-əm?”
529. bu gäyzä gäldi , şəmşir çəkdi , cərx gi cərxı bıləri , tamâm bâ'şi äya'γı , tamâm tökdü üst üstä bu läşgäri.
530. bə:dan şâ ismäl tı yedi(?) , dedi : “mämäydän tutan mä'n-ədim.”
531. va'xti ki minı ki öngindä bu sözi ki dedi , käs u cuf läşgäri şikäs berdilän_u gâçan gâşdi ,ölän öldi , sınän sındi , gâlan gäldi , yıxılän yıxıldı.
532. bılär ki bə:dan gi gördilän ki hiş kim yo'x-dilä , bə:dan ätlärä mindilän gäldilän.
533. bu şâ ismäl gäldi - ara'bnän gäldilän - , gulzâr xânımı_goydi äti tärkindä_u üçalası - çopân_äm bâ'rdi - yola düşdilän_u gäldilän , gäldilän , gäldilän , toy ettördilän päri xânıma.
534. päri xânımdä néçä gecä gündüz toy tuttilän_u päri xânımı_äm kitärdi_u gäldi.
535. va'xti ki gäldilän İrânä, şâ ismäl bə-avä'zi ki bir gız gätirsın , üş xätın gätirdi : gulzâr xânım_u päri xânım_u arab zəngi .
536. vax'ti ki gätirdi , bu arab_äm hiş vax läbäs içinnän çıxmeyi .
537. va'xti_äm xâsiyati bü cürı'di hər ki idi öyä girsın , räst girı'di öyä.
538. hər işi kertı'di(?) ki , bälä-daşrâ gozar (yu)xârı. (?)
539. öy xarä'b idi , hər öyä ki qätı'di , girı'di.
540. hiş vax kişi läbäsinnän_äm çı'xmıdi.
541. va'xti ki gäldi , bu päri xânımnän bir mäch äldi , bu gulzâr xânımnän bir mäch äldi.
542. bilä_äm bi'lmilän¹¹ bu kişi xätı'n-dı.
543. dälä¹² : “ey , şâ ismäl , sänı bu néçä bir rəfiy-di ki nāmä ki bə-horām bü sänı_äm bizi_üzümüzdän öpär ?”
544. o vax dedi ki “hala e'ybi yo'x-di.”
545. bə:dan ki gätirdi İrânä , çıxdılan , -buwäsugil çıxdılan , piş nəváz_öldilän (bıläy?) etdi , görbänluğ_ettılän , duvâr kəsdilän , dişşä'ri çirâyaluğ_ettılän , tamâm bázârləri fârş düşällän¹³ , néçä gündüz toy tuttilän , bu şâ ismäl bə-avä'zi bir xätın üş xätın gätirdi.

¹¹ bi'lmilän <bi'lmıdilän ?

¹² dälä < dädilä < dediler ?

¹³ düşällän < düşädilän ?

546. va'xti ki gätirdi , unda néçä gündüz toy tuttilän_u pұл-u-mұllari hamsini yédiz
xâlî yédig_o ulā o_yâna gitdilän, män_äm bü yâna gäldiim!

547. ('arabgol : a'farin , a'farin rāxat sa!)

548. guyändä... ey nā'cmī

549. ('arabgol : dé'ginän !)

550. guyändä, nēmatullā-ye nā'cmī

ŞAH İSMAİL METNİNİN ÇEVİRİSİ

1. Şah İsmail destanını anlatacağım. (Arabgol : buyurun!) hikaye – destan.
2. Biri vardı, biri yoktu, bir Şah Tahmas vardı.
3. Bu Şah Tahmas’a Hüda hiç çocuk vermiyordu.
4. Birkaç yıl sonra Hüdavend-i Alem, nazr ü niyaz ile ona bir oğul verdi.
5. Rumeli’nde bir hacı vezir vardı, onun da hiç çocuğu yoktu.
6. Ona da Tanrı birkaç yıl sonra bir kız çocuğu verdi.
7. Birkaç yıl sonra veziri bu şehirden ihraç ettiler.
8. Bu vezir İran’a geldi, İran’a gelince şahın huzuruna çıktı.
9. Şah bunu aldı.
10. Bir bağı vardı, onu oraya bıraktı, vezir orada yaşamaya ve çalışmaya başladı.
11. Vezirin kızı yavaş yavaş büyüdü ve şahın oğlu da - Şah İsmail – büyüdü.
12. Medreseye gitti, orada ders aldı; daha büyüünce kılıçta, ata binmede ustalaştı ve hüda tarafından gelişti.
13. Günlerden bir gün oğlan babasına dedi ki : “Ey peder, bana bir at ve bir kılıç ver, ben ava gitmek istiyorum.”
14. Babası: “ Hiçbir sakıncası yoktur.” dedi.
15. Seyislere emretti: “Gitsinler, nerede güzel bir at varsa oğlum için getirsinler.”
16. Hüda’nın Şah Tahmas’a oğul verdiği gün, atı da doğurdu.
17. Bir taycık dünyaya getirdi.
18. O tay doğduğu günden bu yana hiç kimseyi yanına koymadı.
19. Ahırın kapısını kapatıp, onun yemini suyunu ahırın üstünden döktüler.
20. Hiç kimse gidip ahırın kapısını açmaya cüret edemiyordu.
21. Atın adını Kamertay koydular. Bunun (Şah İsmail’in) atını adını Kamertay koydular.
22. Şah İsmail büyüünce at getirmelerini emretti.
23. Hangi atı getirsel, Şah İsmail binince beli kırılıyordu.
24. Onun için uygun bir at bulamadılar.

25. Şah İsmail: “Bu benim derdime deva değil.” dedi.
26. Bunun üzerine babası emretti: “Oğlum için derhal bir at bulunsun, yoksa bütün seyislerin başını keseceğim (keserim).”
27. Bunun üzerine seyisler her yana dağıldılar.
28. Sonunda seyislerden biri geldi dedi:
29. “Ey kible-yi alem, selam olsun!
30. Ahırda bir taycık vardır, fakat hiç kimse ahırın kapısını açamıyor.
31. Eğer şehzadenin kendisi bunun kapısını açabilirse gelsin açsın.
32. Ancak o, onun derdine deva olabilir, yoksa hiçbir şey!
33. Nitekim, Şah İsmail gitti, ahırın kapısını açtı.
34. Gitti, kapıyı açtı, (açar açmaz) Kamertay bir kurşun gibi üstüne atıldı.
35. Onu (şah İsmail’i) öldürmek istedi.
36. Şah İsmail kulağının dibinden bir yumruk atınca, at sersemledi.
37. Atın yelesinden tuttu, çekti kapıya getirdi, dedi : “Güzel!”
38. At, sırtına biner binmez rüzgar gibi fırladı.
39. Şah İsmail: “ İşte benim derdime deva bu attır!” dedi.
40. Sonra buna bir de kılıç buldular, bu kılıcı hangi dağa vursa, dağı elmas gibi keserdi.
41. Kılıcı aldı, atını eyerledi ve sırtına bindi.
42. Kılıcını (da) aldı (götürdü) ,ava gitti.
43. Ava çıkınca, günlerden bir gün, oraya her gün gelen avlardan bir ahunun izinden kovalıyordu.
44. Bu dağ davarı – ahuya biz dağ davarı deriz – sonunda kaçtı gitti.
45. Yolu babasının bağına düştü.
46. Şah İsmail burayı bilmiyordu.
47. Gittiğinde (yolu) bu bağa düştü.
48. Şah İsmail bağın etrafına gitti.
49. Ne kadar dolandıysa da, bağın duvarından yukarıya çıkamayacağına anladı.
50. Sonunda bir o yandan hamle yaptı, bir bu yandan, duvarı yıktı ve girdi bağın içine.
51. Gülizar hanımın da - vezirin kızı – Şah İsmail’den haberi yoktu, fakat hizmetçiler böyle birinin dünyaya geldiğini ona övgüyle anlatmışlardı.

52. Gülizar Hanım dedi ki:
53. “ Ya Rab! Bir gün olsun, şu Şah İsmail’in şeklini şemalini göreyim, bu kadar övdükleri adam acaba nasıl biridir?” (diye merak ediyordu)
54. Bunun yolu oraya düştü, Kamertay’ı bağın içine sürünce, hizmetçiler Şah İsmail’in bağa geldiğini gördüler.
55. Onu görünce: “Ey bibi can! Bibi can! Şah İsmail bağa geldi!”
56. Gülizar hanım evine gitti, yedi kalemle süslendi.
57. Gülizar Hanım dedi ki: “ Şah İsmail’i getirin!”
58. Şah İsmail gelince Gülizar Hanım’a birkaç kelime söyledi.
59. Gülizar Hanım da (ona) birkaç kelime söyledi.
60. Bunlar birbirlerine yürekten aşık oldular...
61. Gelip bağın içine girince, Gülizar Hanım’a birkaç kelime söyledi, Gülizar Hanımın gözü (ise) onun güzel yüzüne düştü.
62. Bir gönülle değil yüz gönülle ona aşık oldu.
63. Şah İsmail de aynı şekilde.
64. Şah İsmail’e dedi sen kimsin? Böyle gelmişsin?
65. Şah İsmail dedi : Kova kova bir ceylanımı yitirdim
66. Kova kova bir ceylanımı yitirdim
67. Yitirdim ve ben de buraya geldim
68. Hey azizim, geldim, hey!
69. Birkaç kelime daha söyledikten sonra Gülizar Hanım hizmetçilere emretti:
“Şah İsmail’i (derhal) odaya getirin!”
70. Şah İsmail odaya girince oturdular, birbirleriyle dertleştiler.
71. Bir gönülden değil, yüz gönülden birbirlerine aşık oldular.
72. Sonra Şah İsmail çıktı gitti.
73. Ahusunu tutup yanında götürdü.
74. Bunların sabır ve tahammülleri kalmadı.
75. Aşıklıkları, beş gün, on gün, bir yıl sürdü.
76. Günlerden bir gün Rumeli’nden İran’a padişahın iki adamı gelmişti.
77. Bunlar hoca vezirin gözüne ilişti.

78. Birlikte sohbet ettiler ve gittiler.
79. Şehrin içinde gezindiler.
80. Şah İsmail de avdan dönüyordu.
81. Atı ise, bedevi bir attı; üstelik cesur ve yerinde duramayan bir attı.
82. Bunlar, Şah İsmail hızla yanlarından geçtiği için kim olduğunu anlayamadılar.
83. Sonra arkasından sordular: “Aaa, bu ki, yoksa Şah İsmail mi?”
84. Kaynatası, yani şu kızın babası, dedi: “ Bu Şah İsmaildir.”
85. Dediler: “Bu Şah İsmail mi?”
86. Bu senin damadın olmak istiyor (ama) hala olmamış!
87. Öyle gelip yanından geçiyor ki, hiç göze görünmüyor.
88. Bu halde, seni hiç kaale almadan, kızını alıp seni de bu şehirden kovmasını ondan bekleyebilirsin.
89. Henüz vakit erkenken, kızını al kaç.”
90. Nitekim veziri aldattılar, ona öyle şeyler söylediler ki, kendisini yoldan çıkardılar, o da onların sözünü dinledi.
91. Akşam olunca, eşyalarını toplayıp yükledi ve “Ya Ali medet!” deyip kızını aldı, Rumeli’ne gitti.
92. Ancak kızı işi öğrenince, sessizce, hizmetçilerden birine: “Ben gidiyorum, Şah İsmail’e söyle, eğer beni seviyorsa Rumeli’ne gelsin.” (dedi)
93. Onlar gittikten sonra Şah İsmail sabah ava çıktı.
94. Eve dönünce kendini sevinçle bağa attı, havuzun kenarına gitti, elini yüzünü yıkadı ve odaya girdi, girince Gülizar Hanımın orada olmadığını gördü.
95. Dedi: “acaba bu Gülizar Hanım nereye gitti?”
96. Sonra hizmetçilerden biri:
97. “Gülizar Hanımın başından geçenler şöyle; Gülizar Hanımı gelip götürdüler.
98. Gülizar Hanım ‘Eğer Şah İsmail beni istiyorsa Rumeli’ne gelsin!
99. Eğer istemiyorsa kendisi bilir.’ (Allah ısmarladık!)
100. Şah İsmail’in buna çok canı sıkıldı.
101. Babasının yanına geldi (ve) dedi:
102. “Ey baba benim Rumeli’ne gitmem gerekiyor.”
103. Babası dedi: “ Hele bir anlat bakalım, nedir mesele?”

104. Dedi: “ Durum böyle böyledir.”

105. Babası dedi: “ O halde iki ordu göndereyim.”

106. Şah İsmail cesur idi, onun güçlü pazuları vardı, asker onun nesine gerek, kendine güveni vardı.

107. Dedi: “ Hayır ben tek başıma Gülizar Hanım’ı getireceğim.

108. (Babası) asker yollama (konusunda) her ne kadar ısrar ettiyse de, o ‘Hayır!’ dedi.

109. Şah İsmail, atını eyerledi, hazırladı, savaş giysilerini giydi, kılıcını, gürzünü, ve atını güzelce aldı – biraz da para pul, mücevher ve bu gibi şeyler, sonra tekbaşına Rumeli’ne yola çıktı.

110. Az gitti, çok gitti.

111. Gece gündüz bu yolu keyifle gitti.

112. Kamertay onun dilinden, o da Kamertay’ın dilinden anlıyordu.

113. Tanrı onu öyle yaratmıştı ki, dünyada eşi benzeri yoktu, Kamertay’ı da öyle yaratmıştı ki, bütün atların başı idi.

114. Nihayet az gitti, çok gitti bir saray binasına yetiştii.

115. Baktı, bu öyle yüksek bir bina idi ki başını ne kadar yukarı kaldırsan da ucunu görmen mümkün değildi.

116. O kadar yüksekti.

117. Bu bina ve şehir acaba kime aitti? Bunların (sahibi) yedi kardeş idi;

118. Biri Hasan’dı, biri Hüseyin’di, biri Haydar’dı , biri Safdar’dı , biri Esad’di, biri de Ekber’di.

119. Yedi kardeş idiler.

120. Bu yedi kardeşin bir de kız kardeşleri vardı.

121. Onun dünyada eşi benzeri yoktu.

122. Peri Hanım dünyaya tek gelmişti, eşi benzeri yoktu.

123. Aya güneşe; “ Sen çıkma ben varım !” derdi.

124. Peri Hanım sarayda oturmakta idi.

125. Hüzünlü gözlerle, kardeşleri gelsin diye yollarını beklemekte idi.

126. Kardeşleri - bu yedi kardeş - , savaşa gitmişlerdi.

127. Bir yıldır savaşta idiler.

128. Bu yedi kardeş savaşa gittiler.

129. Peri Hanım hizmetçilerle kalmıştı.

130. Nitekim, Şah İsmail bu saray binasına doğru gider; bu yandan bakar, o yandan bakar, hayır! , bu sarayın duvarları yıkılacak gibi değildir.

131. “ Ey Tanrım” der, “ bu bağa, ya da bu büyük yapıya gireyim, bir dinlenip demimi alayım, bir su içip yemek yiyeyim.

132. Sonra da sessizce çıkıp gideyim.”

133. Her ne kadar gücünü denese de, bakar; imkanı yok.

134. Bu yapının altından bir arkın suyu akarmış.

135. Şah İsmail arkın kenarında oturur.

136. Bu sudan habire binanın duvarına su serper.

137. Sonra gürzünü havadan öyle bir indirir ki, burada duvara birkaç kelime söyler:

138. Sonra burada duvara birkaç kelime söyler.

139. Der ki: Gürzümü havadan indiririm,

140. Gürzümü havadan indiririm.

141. Tılsım olsa sındırırım.

142. Saray senden, ey yol isterim,

143. Yol isterim, yol isterim!

144. Burada birkaç kelime dedi.

145. Kısaca hikaye şöyle devam etti.(?)

146. Burada birkaç kelime söyler (söyledikten sonra),

147. Duvar nem çektiğinden ötürü, gürzünü havadan indirir, vurur, duvarı yıkar ve bağın içine girer.

148. Duvarı öyle yıkar ki duvar toz topraktan tanınmaz hale gelir.

149. Şah İsmail Kamertayı çimenlerin içine bırakır, kendisi bağın içine girer.

150. Havuzun kenarında güzelce ekmeğini yer, çayını içer, / ve oturur / oraya uzanır.

151. Sonra hizmetçilerden biri havuzun kenarına su almaya gelir, bakar ki, “ Aman Allah’ım, bağın içine bir at girmiş ki , ata bakmak mümkün değil.

152. Allah öyle yaratmış ki, nasıl demeli? Allah onu boş gününde yaratmış.

153. Nitekim, hizmetçi atı düşünür, der ki: “Ey Allah’ım, bu at böyle ise, sahibi kim bilir nasıldır?”

154. Böyle sessiz sedasız düşünürken, çayırda bir gencin yattığını gördü, orda öyle bir genç yatıyordu ki, sanki aya güneşe , ‘sen çıkma ben varım!’ diyordu.

155. Bu oğlanın boyuna posuna, güzelliğine bakmak mümkün değildi.

156. Ay dahi onu görünce utanır, onun gençliğine ciğeri yanardı.

157. Nitekim hizmetçi, birden oradan geri dönüp kaçar , der ki: “Peri Hanım – Ey Bibi can ! Bağa öyle biri girmiş ki, onu ne kadar övsem azdır.”

158. (Peri Hanım) Dedi: “Yalan söyleme!”

159. (Hizmetçi) Dedi: “Hayır!”

160. Der: “Eğer... o ben... benden de mi güzel?”

161. ‘Evet’ der , ‘Sen onun yanında hiç kalırsın.’

162. Peri Hanım der: “Hey! Böyle sözler söyleme. Benden de üstün mü?”

163. ‘Evet’ der, ‘Sen onun yanında hiç kalırsın, o senden kesinlikle üstündür.’

164. (Peri Hanım) der: “ Eğer benden üstün ise seni ödüllendireceğim;

165. Fakat onu yüreğim tutmazsa, seni kırbaçlatacağım.”

166. Bunun üzerine hizmetçi ‘Tamam’ der.

167. Dedi: “ Git söyle, gelsin!”

168. Hizmetçi Şah İsmail’i çağırmağa gidince, Peri Hanım da birkaç kalemle kendine süs verir; evde aynı aya benzemiştir.

169. Şah İsmail ise tozu toprağı ile, çarığı sopası ile, üstünde her ne var ise, yorgun argın sallanarak gelir, eve girer.

170. Ayağını basar basmaz gözü evin içinde oturmakta olan Peri Hanım’a düştü.

171. O halde şaşırıp kaldı.

172. Peri Hanım da toz toprak içindeki Şah İsmail’e bakakaldı, öyle ki yüreği ağzına geldi.

173. Nitekim Peri Hanım burada (Şah İsmail’e) aşık oldu.

174. Şah İsmail de burada (Peri Hanım’a) aşık oldu.

175. Bunlar birbirlerine aşık oldular.

176. Bunlar geldiler.

177. (Şah İsmail) geldi oturdu.

178. Birkaç gün burada kaldı, onu orada sakladılar.

179. Nihayet günlerden bir gün postacı Peri Hanım'a kardeşlerinden bir mektup getirdi.

180. Mektubu onun için getirdiğinde dedi ki: "Peri Hanım, sana kardeşinden mektup geldi."

181. Peri Hanım (mektubu) aldı ve okuyordu.

182. Küçük kardeşlerinin öldüğü yazıyordu.

183. Okuyunca gördü ki, kardeşleri ölmüş.

184. Peri Hanım ağlamaya başladı.

185. Gözlerinden sel gibi yaş dökülüyordu.

186. Şah İsmail onun yüzüne baktı "Hey, sana ne oldu?" dedi .

187. Peri Hanım konuşmuyordu.

188. Peri Hanım konuşmadı.

189. Bunun üzerine Şah İsmail, burada tarını getirip (Peri Hanım'a) 'Ne oldu? Neden ağlıyorsun?' demek için birkaç söz söyledi.(sordu)

190. Kız ey sana ey ne oldu,

191. Kız ey sana ey ne oldu,

192. Sağır mısın, ey, dilin yok mu, hey dilin yok mu?

193. Hey böyle gama düşmüşsün.

194. Kız ey, sana ne oldu?

195. Sağır mısın, ey, dilin yok mu, hey dilin yok mu?

196. Bağda bülbülün mü öldü, canın mı öldü?

197. Yoksa sağır mısın, ey, dilin yok mu?

198. Birkaç kelime söyledi.

199. Sonra bakar ki kesinlikle konuşmuyor.

200. Şah İsmail hiddetlenip kalkar, der: "Peri Hanım benimle konuş!

201. Konuş ya da konuşmazsan bir tokat atacağım kulağının dibine işin biter (bitecek), (ben de) gideceğim (giderim)."

202. Peri Hanım korkar, der: "Durum şöyle; benim yedi kardeşim vardı, savaşa gittiler.

203. Biri öldü.

204. O yüzden ağlıyordum.

205. Sen üzülmeysin diye sana söylemedim.

206. Şah İsmail dedi: “ Neredeler, savaşa nereye gittiler? Ben onlara yardıma gideceğim.”

207. Peri Hanım da kabul etti, dedi: “ Eğer böyle biri isen, onların yardımına gidersen, kardeşlerimi kurtarıp, alıp getirirsen, ne ala!”

208. Peri Hanım bunu der ve gider.

209. Şah İsmail de gidecekti, ancak gözünü Peri Hanımdan ayırmıyordu.

210. “Gidiyorum.” Dedi.

211. Gitmek isteyince, Peri Hanımla birkaç gün daha kaldılar. Şah İsmail dedi: “Bana o kardeşlerinin adını söyle!”

212. Adlarını söyleyince, Şah İsmail geldi (ve) Kamertay’a bindi, savaş giysilerini giydi, atlandı gitti.

213. Yarı yolda dedi: “Eyvah ben savaşa gidiyorum.

214. Ya gidip de bu savaşta ölürsem!

215. Peri Hanımla doyuncaya kadar aşk yapmadım.

216. Hani döneyim onunla belki bir...”

217. Döndü geldi.

218. “Peri Hanım!” dedi.

219. (İçinden) “Neyi bahane etsem de, gidip desem?”(diyordu)

220. Peri Hanım da köşkte oturup dışarı bakmaktaydı.

221. Oğlanın geri dönüp geldiğini gördü.

222. Dedi: “ Hey bu adam korkak biri imiş, gitmemiş.

223. Korkmuş geri dönmüş.”

224. (Şah İsmail) geri dönünce dedi ki: “ Peri Hanım senden bir şey öğrenmek istiyorum.

225. Orada dedi ki: “ Peri Hanım, bu yollardan hangisini gideceğimi senden öğrenmeliyim.” dedi.

226. /Sonra/ bu bahaneyle ondan bir öpücük almaya geldi.

227. Ondan bir öpücük alacağı zaman, ağzını onun ağzına koyar bir gece gündüz çeker.

228. (Şah İsmail) dedi: “ Bu gerçek bir öpüş olmadı.”

229. (Peri Hanım) dedi: “ Hey senin evin yansın! Senin bu öpüşün bir gece-gündüz sürmedi mi?”

230. Dedi: “ Uyku benim sınırimdır(?), bizde adet böyledir.”

231. Dedi: “İki öpüş daha almak istiyorsun /alırsın/!

232. Ama dört gece-gündüz sürer, o zaman da kardeşlerimin hepsi ölmüş olurlar.”

233. Nitekim Şah İsmail iki öpücüğünü de aldı ve oradan yeniden çıktı gitti.

234. Çıktı gitti dedi: “Eyvah ben onunla güzel bir aşk yapmadım.”

235. İkinci kere /yeniden/ dönüp geldi.

236. Dönüp gelince Peri Hanım dedi: “Hayır! Bu tembel bir adam!

237. Bu benim başıma külah(-ı ters) giydirir.

238. Yine gitmedi.

239. Geri döndü, geldi, dedi : “ Peri Hanım, bu yollardan hangi birinden gideceğimi senden öğrenmedim.”

240. Peri Hanım yolları söyledikten sonra, bu yine gitti.

241. Sonra yeniden döndü geldi, dedi: “ Kardeşlerin nerededir?”

242. Birkaç gün bu, ondan öpücük almak için gitti, geldi.

243. Bundan sürekli öpücük alıyordu.

244. Her öpüşü yine iki gece, iki gündüz sürüyordu.

245. Nitekim, bu birkaç gün uzadıkça uzadı, sonunda bir gün dedi: “ Kardeşlerinin adları nedir?”

246. Peri Hanım kardeşlerinin adını söyledi: Hasan, Hüseyin, Haydar, Safdar, Esad, Ekber, küçüğü Kamber, ölen işte bu Kamber'dir.”

247. Nitekim Şah İsmail öpmeğe doydum, onunla yüreği hoş oluncaya dek güzelce aşk yaptı, öpücüğünü aldı.

248. Sabah kalkınca yeniden silahlandı, atını eyerledi ve sağlamaştırdı.

249. Silahlarını, tarını, tüfeğini aldı ve güzelce bu ... atın beline zevk ve şevk ile , öyle bir heybetle bindi ki , atı rüzgar gibi uçuyordu.

250. Sonunda bir bulağa ulaştı,

251. Burada zevkinden, yiğitliğinden, - nesinden? , gayretinden ata bir türlü su içirmedi, at ağzı ile su içmek istedi.

252. Bu Şah İsmail zevkinden onun demek istediğini anlamadı.

253. Ata bir kırbaç vurdu gitsin (diye), at hızlandı.

254. At birkaç adım daha o yana gittikten sonra (içinden) dedi: “Hey, Şah İsmail bir kız yüzünden bana su içirmiyor.

255. Bunun için mi gidip onu savunayım?”

256. Topallıyormuş gibi yaptı. Nitekim ‘gitmiyorum, gitmiyorum’ dedi , Şah İsmail ona ne kadar naz ve hile yapsa, yalvarsa dahi, hayır!

257. Nitekim atı yola getirinceye kadar bin bir hileye başvurdu, ta ki atı yola getirdi.

258. Bu at yola gitmeye razı oldu.

259. Ta ki ‘ Senin nalını altın yaparım, beni burada utandırma!’ deyince.

260. At yola düştü gittiler.

261. Şah İsmail gitti gitti, bir dağın başına geldiğinde, gece oldu.

262. Bu gece bu dağın başında kaldı.

263. Dua etti, namaz kıldı, dedi: “Ey Hüdâ! Ey Ali ben Şî’yim!

264. Tanrı’nın biricik kuluyum.

265. Eğer beni burada utandırmaz, kurtarırsan, sonunda sana bundan daha çok ibadet ederim, bundan daha çok ey Hüdâ sana yönelirim.”

266. Nitekim burada yatar.

267. Yatınca Hüdavend-i Alem ona öyle bir güç verir ki, yerinden kalkıp bir nara atsa , dağın hepsi toz olacak.

268. Nitekim sabah burada kalkınca, baktı, Oh! öyle sevinçli idi ki, öyle heybetli idi ki, bir nara çekse, bu dağların hepsi sarsılırdı.

269. Bu bir sıçrayışta Kamertay’ın beline bindi.

270. Bir meydana çıktı, savaşanları gördü.

271. İki kardeş bir tabut tutarak önünden gelmekte idi.

272. Dört beş kardeş de savaşmakta idiler.

273. Birden Kamertay kurşun gibi askerlerin üstüne atıldı, askerlerin içine girince, hepsini karınca ve çekirge gibi üst üste yatırdı.

274. Şah İsmail kılıcıyla hepsini kırdı.

275. Sonra bu tarafa geldi.

276. Gençler toplandılar ve kardeşler geldiler, dediler : “ Ey genç! Sen kimsin ki, bize yardım ettin, bizi kurtardın?”

277. Nitekim Şah İsmail der: “ Şimdi gelin size olanları anlatayım.”

278. Bunlar geri dönmek isteyince, geldiler, çadır kurmuşlardı.

279. Bunlar çadırlarına geldiler.

280. Kardeşlerinin cenazesini aldılar, kendi memleketlerine götürmek için iyice bağladılar.

281. Bağladıktan sonra atın üstüne tahtalarla yerleştirdiler.

282. (ve) onu da alıp gittiler.

283. Geri döndüklerinde, Peri Hanım ‘ Şah İsmail gitti, ey Rab, geri döner mi, dönmez mi?’ diye, gece gündüz gözlerinden yaş döküp ağlamaktaydı.

284. Nitekim, köşk binasının üstüne çıkınca, kardeşlerinin geldiğini gördü.

285. Bakınca dedi ki: “ Ya Rab! Acaba Şah İsmail de yanlarında mı?”

286. İyice baktı, hizmetçilerine dedi ki: “ İçlerince boylu poslu biri var, bu tahminen Şah İsmail olmalı.”

287. Geldiklerinde, Şah İsmail’in de aralarında olduğunu gördü.

288. Peri Hanım kardeşlerini sevinçle karşıladı.

289. Kardeşlerinin yüzünü öptükten sonra, onlara ‘Hoş geldin’ dedi, Şah İsmail’e de kardeşleri onu tanımadığını, görmediğini sansınlar diye göz kırptı ve işaret etti.

290. Nitekim kardeşlerinin burada gönlerce onunla seviştiğinden haberi yoktu.

291. Evet onlar oturduktan sonra Şah İsmail kalktı, avlunun içine gitti.

292. Öyle düşünceye daldı. (Arabgol: Yüksek sesle konuş, alçak sesle söyleme!)

293. Sonra gitti bağın içinde (kardeşlerden) uzaklaştı.

294. Kardeşler birbirleriyle tartıştılar; ‘Peki bizim imdadımıza yetişen bu genç nereden çıktı karşımıza?’

295. Haydi bunun kim olduğunu ve olabileceğini düşünelim.

296. Eğer Hüdavend-i Âlem onu yoktan var etti ise, şimdi kaybolmuş olması gerekirdi. Ancak o hala kaybolmadı.

297. Nitekim kardeşler baş başa verdiler.

298. Pekâla biz bunu ne yapalım ne hediye verelim? O bizi kurtardı.

299. Dediler ‘Tamam, iyi’ .

300. Biri dedi: “ Getirin buna bir kılıç verelim.”

301. Biri dedi: “ Ne versek, ne versek?”

302. En küçükleri: “Ağabeyciğim, nasıl kılıç verelim?”

303. Dünyayı dolaşsak onunki gibi bir kılıç bulamayız.

304. Eğer gitsek dünyanın altını üstüne getirsek (yine de) onun atı gibi bir at bulamayız.

305. Onun çizmelerini desen, dizbağlarını, kol bağlarını, giysilerini, silahını, kılıcını, atını desen, hiçbiri ne bizim tezgahımızda ne de başka memlekette bulunur, onlardan üstündür.

306. Bizim tezgahımızda derdimize çare, yalnız bir kız kardeşimiz vardır.

307. O halde kız kardeşimiz onun hediyesi olsun, eğer olmazsa hiçbir şey derdimize deva olmaz.

308. Kardeşleri dediler: “Eyvallah Barek-Allah, bunu iyi diyorsun, güzel!”

309. Eğer kız kardeşimiz kabul ederse ne ala, kabul etmezse boynumuz bükük kalır.

310. Nitekim bunlar geldiler, oturdular, Peri Hanım’a söylediler.

311. Peri Hanım kabul etti.

312. Sonra kardeşleri, onların birkaç gün önce birbirleriyle aşk yaptıklarını ve birlikte olduklarını anladılar, Peri Hanım onu kendilerine yardım etmesi için göndermişti.

313. Nitekim burada birkaç gün kaldı, düğün yaptılar, bunları el ele tutuşturdular.

314. Bunlar akşam yatmaya gidince, Şah İsmail kılıcı yatağın ortasına koydu, ve dedi ki: “Peri Hanım, sen o yanda, ben bu yanda, benim elim senin tarafa gelmesin!”

315. Ben muradıma ermedikçe sana elim değmesin.

316. Peri Hanım (bu durumdan) şüphelendi.

317. Sabah kalkınca bağın içinde kızgınlıkla dolaştı, kardeşlerine az çok durumu anlattı.

318. Onlar gittiler, Şah İsmail’le konuştular, dediler ki: “Ey Şah İsmail, kible-yi alem, selam ediyoruz!”

319. Sana ne oldu bize derdini söyle bilelim!

320. Şah İsmail ‘İşte durumum bu.’ dedi.

321. “İlk olarak Gülizar Hanım’a aşık olmuşum.

322. Böyle böyle, oradan buraya geldim.

323. Sonra aşık olduğum kızını götürdüler.

324. Gök yere gelse, yer göğe çıkarsa, dönüp Rumeli'den Gülizar Hanım'ı alıp getirmeliyim.”

325. Kardeşleri dediler: “ Ne diyorsun? Rumeli mi? Sen herhalde Rumeli'nin bütün illerden vergi aldığını duymamışsın!

326. Rumeli'ye gitmeyi daha kimse başaramadı.

327. Sen bir kişisin ve Rum'dan tek başına kız mı getireceksin?” derler.

328. Şah İsmail ‘Evet’ der.

329. Bunun üzerine “Pekala, biz birkaç kardeş hazırlanıp asker çekelim.”

330.Şah İsmail ‘Hayır’ dedi, her seferinde , ‘Ben yalnız gidiyorum.’

331. Geri geldiğinde Peri Hanım'ın kalbi öyle kırılmıştı ki gece gündüz ağlıyordu, Şah İsmail ona ‘Üzülme!’ dedi, ‘ben Rum'a gidiyorum.’

332. “Dönersem senin ve Gülizar Hanım'ın yüzünü güldürürüm, ben vefasızlık etmem, gelince (seni de) alırım, bunu bil!

333. Eğer dönmezsem, gelmemişsem, ölmüşsem, herkes kendi yoluna!

334. Şimdi farz et ki, sen benim eşimsin, ben (de) misafirlğe gidiyorum.

335. Döndüm döndüm, dönmedim yürü.”

336. Şah İsmail birkaç gün yol gitti, az gitti, çok gitti, bir yer diyeyim, yani memleketin birinde, biri vardı, çocuklardan (etraftakilerden) hiçbiri onun kız olduğunu bilmiyordu.

337. Erkek gibiydi, yiğitliği ve cesareti ortadaydı.

338. Bunun adı, Arab Zengi idi, buna Arab Zengi derler idi.

339. Şah İsmail giderken Peri Hanım geldi , ‘Ben burada helak oldum (ama) sen gidiyorsun.’ dedi.

340. Kardeşleri dediler: “ Madem ki gideceksin biz sana yolu tarif edelim.”

341.Ona yolu tarif ettiler ‘İşte buradan gideceksin!’”

342. Filan yerde bir dört yola varacaksın.

343. Bu dört yolun birinden gidersen ölüme gidersen, diğerinden gidersen canlı, sağ kalırsın.

344. Şah İsmail ‘Pekala!’ der.

345. Birkaç gün gittikten sonra yol ikiye ayrıldı, bu iki yoldan ‘ bu taraftan gidersen, ölüme gidersen.’ Dedikleri yoldan gitti(?)

346. Dedi ki: “ Ben ölüme gidenden gideyim, bakayım nasılmış?”

347. “Habersizce gideyim, ölüme mi gideceğim?” oradan gitti.

348. Şah İsmail bu yola adım atınca, evet beş tane acayip garip şeyler gördü.

349. Birkaç gün yol aldıktan sonra, (bir de) baktı ki adamı ağaca bağlamışlar, adamın eti öyle kurumuş.

350. Biraz daha ilerleyince bir baş gördü.

351. Biraz daha gidince, gördü ki yolun içinde adam kemiklerinde öyle ki bir tepe olmuştu.(?)

352. Gitti gitti bir saraya vardı, bir de baktı ki bu sarayın tümü baştan sona kafatası ile inşa edilmiş.

353. Bunlar oradan gelip geçen ve Arap Zengi'nin elinden kurtulamayan pehlivanların kelleleriydi.

354. Onlar(o pehlivanlar) bu kızın elinden kurtulamamışlardı.

355. Bu kızın muradı kim onun sırtını yere getirirse onu almaktı.

356. Henüz kimse onun sırtını yere getirememişti, hepsini yenmişti. (?)

357. Nitekim şah İsmail saraya ulaşınca atını öyle bir öfkeyle sürdü ki, sarayın içine girdi.

358. Sarayın içine girince, attan inip, atı bıraktı, elini yüzünü yıkadı, Arap Zengi o anda ava çıkmıştı, vezir vekil onun başına dikildi:

359. “ Sen kimsin? , sen kimsin?” Şah İsmail onu her iki kulağından tutup çekti.

360. Bütün devleri saraydan çıkardılar, Arap Zengi'ye doğru gittiler, Arap Zengi de avdan geliyordu, yolda onu karşıladılar, dediler: “Sevgili Arap, bağımıza öyle biri girdi ki, dediler, sen öyle bir pehlivansın (ama) o insan öldürmekte...(?)

361. Biz böyle bir adam (yiğit) görmedik.

362. Şah İsmail gittikten sonra bunu Arap Zengi'ye söylerler.

363. Arap Zengi der: “Böyle birinden benim haberim yok.”

364. Derler: “Gerçekten onun hakkında ne söylesek azdır!”

365. Sonra Arap Zengi oradan çıkıp atına bindi.

366. Atını öfkeyle sürdü, sonra bağın içine girdi, gözü oradaki ata ilişti.

367. Şah İsmail bu arada – devlerin hepsi kaçmıştı- bütün odaları gezdi, dedi: “ Hani bakayım belki yiyecek ekmek falan bulurum, acıktık.” dedi.

368. Gitti, bütün odaları gezdi dolaştı, baktı ki gerçekten paraları, pulları bu eşyaları tepe gibi yığmışlar, içi hazinelerle dolu idi, birazdan Arap Zengi gelmeliydi.

369. Yemek getirdiler, oturdular, Şah İsmail güzelce bunları yedi, bir lokma ekme kopardı ve yemeğini yedi, bir sofraya daha kurdular, gözü bu sofraya ilişti, dedi: “Benim babımın tezgahı bunu yanında hiç kalır, dünyada böyle bir sofraya görmedim.

370. Bu sofrayı da aldı, taylağı için atın heybesine soktu, sonra yerine oturdu.

371. Evde öyle tek başına uyurken bir süre sorna eve Arap Zengi geldi.

372. Vezir vekil, nökerler ve askerlerle birlikte geldi, Arap sessizce atından indi, ve odaya girdi.

373. Odaya girince, beh! Gözü ona ilişti.

374. Gözü ona düşünce ecelinin bu oğlanın elinden geleceğini (içinden) geçirdi.

375. İçinden dedi ki ‘O diğer yiğitlerden üstündü, o kendisinin yanında hiç kalırdı.’

376. Sonra akşamleyin onu, ağırladı, ona ekmeğini, çayını verdi.

377. Sabah kalkınca, yine ekmeğini çayını verdi, güzelce atını tımarlattı, nökerlere atı ile ilgilenmelerini emretti.

378. Arap Zengi’nin bir meydanlığı vardı, buraya gelen her pehlivana, ‘Buradan git!’ derdi, (Şah İsmail) bu meydana giden yolu sordu.

379. Yemekten sonra gitmek için acele etti.

380. Buraya gelince Arap Zengi siyah giysiler giymişti, yüzünü peçeyle örtmüştü, (Şah İsmail’in) önüne geldi ve dedi ki: “Pehlivan burası bir meydanlıktır, mertlik burada kendini gösterir.”

381. Şah İsmail bu meydanda öyle şeyler gördü ki , ‘Aman Tanrım yardım et! Bunlar da ne böyle?’ , gördüklerinden çok korktu (ve) gördüklerine çok şaşırıldı.(?)

382. Sonra Şah İsmail kalktı, atına bindi, eşyalarını aldı, yola düştü, gitmeden önce vedalaştı, ‘yolun açık olsun’ dediler.

383. Bu gitti (buna) dediler: “Ey genç, doğru böyle git bir abadan yere çıkarsın.”

384. O gidince, Arap Zengi hızla silahlandı, yüzüne peçe taktı, atına bindi ve hızla gitti.

385. O meydanlığa ulaşınca, onun önünden çıktı.

386. Önüne çıkınca dedi ki: “Ey genç, hoş geldin, kademin gözüm üstüne.”

387. ‘Ekmeği yedin, Afiyet olsun ama sofrayı geri ver, öyle git!’

388. Şah İsmail ‘Efendim, sofrayı mı, hani nerede?’ der.

389. Arap Zengi ‘O sofrayı ver ve öyle yoluna git!’ der.

390. Şah İsmail ‘Hayır’ der.

391. Arap Zengi ‘O senin anneninin hayali (rüyada görürsün) , burada yersin haraç verirsin, ama haraç almak yoktur!’ der.

392. Şah İsmail şüpheye düştü: “ Hey ekmeği yerken boğazımdan bir lokma geçmedi, sofranıza hiç el sürmedim.

393. Öyle diyorlar ki, hayret bir şey! Bu nasıl bir adamdır bir kazanı (bir kazan yemeği), sofrayı (sofradaki yiyecekleri) yedi, hala doymadı.

394. Bu sözler Arap Zengi’yi öfkelenirdi, dedi: “Ey genç, yola gel! Ya da ben intikam alayım, ya gel sen intikam al!”

395. Haraç ver ya da ben alırım.”

396. Bunun üzerine savaşmaya başladılar, asker bu meydanlıkta, bir kenarda dura dursun(?), atlarıyla savaştılar.

397. Savaşırken (Arap Zengi) Şah İsmail’e “Önce sen kendini savun!” dedi.

398. Şah İsmail kendini savunmak için atını bir o yana, bir bu yana çevirdi, Arap Zengi’ye güzünü indirince, kesinlikle sarsılmadı.

399. Arap dedi: “ Şimdi sıra bende.”

400. Arap Zengi, Şah İsmail’e vurmak için bir o yandan indirdi, bir bu yandan indirdi, Şah İsmail’in dilinden anlayın atı onunkine göre daha iyi ve çevikti.

401. (Arap Zengi) Güzünü havadan indirince, Şah İsmail’in atı çifte attı, ardından güzü düştü.

402. Her yer toz toprak içinde kaldı.

403. Bu toz toprağın (dumanın) içinde hiç kimse görünmez oldu.

404. Arap Zengi sandı ki , (Şah İsmail’e) güzü öyle vurunca, yere gömüldü, yerle bir oldu, yok oldu.

405. Sonra tozlar o yana, bu yana dağılınca baktı ki şah İsmail önünde.

406. ‘Ey civan sen hala yaşıyor musun?’ dedi.

407. Şah İsmail , ‘ Nereye gideceğim (ki) ?’ dedi.

408. (Arap Zengi) ‘Sana vurduğum o güzü hangi dağa vursaydım, şimdi un ufak olmuştu / erimişti/.

409. Sen nasıl oldu da hayatta kaldın?’ dedi.

410. (Şah İsmail) ‘İşte gördüğün gibi buradayım.’ dedi.

411. Arap Zengi yine vurdu, bu öyle kalakaldı.

412. Yine at üstünde bir süre savaştılar.

413. Sonra akşam oldu, çıraları getirdiler ve dışarıyı aydınlattılar, o akşam da savaştılar.

414. Şah İsmail ‘Ey civan’ dedi, ‘biz birbirimize düşmanız, fakat bu atlar hayvandır, onların suçu ne? , yazık günah, onları çözüp serbest bırakalım, yerde kendimiz yaya savaşalım.’

415. Arap Zengi ‘(Tamam) zararı yok.’ dedi.

416. Onları serbest bıraktıktan sonra yaya savaştılar.

417. Şah İsmail bir zaman sonra anladı ki Arap onun hakkından gelecek.

418. Gördü ki durum vahim, yenilecek.

419. Aklına iki rekat namaz kılmak, ibadet etmek geldi, kendini kurtarması için Allah’a dua etti.

420. Bu, Arap Zengi’ye ‘Ey civan, ey pehlivan, bana iki rekat namaz kılmaya izin verir misin? Vakti geçmesin!’ Dedi.

421. Arap Zengi, ‘Zora gelince Müslümanların aklına namaz gelir!’ dedi.

422. Şah İsmail ‘Bu bizim geleneğimizdir.

423. Biz Allah’ı severiz, her işte Hazreti Ali’yi yad ederiz, namazımızı terk etmeyiz.’ Dedi.

424. Şah İsmail geldi, namaza oturdu, dedi: “ Ya sevgili Ali, ey biricik Allah’ım! Eğer beni burada utandırmak istemiyorsan haydi, haydi buradan kurtar, yenilmeyeyim, muradıma ereyim.”

425. Nitekim burada namazını kıldı, başını yere koydu, namazını bitirip başını oradan kaldırmak istediğinde, Tanrı tarafından ona bir güç, bir kudret verildi.

426. Şah İsmail başını yere koyduktan sonra, dedi: “ Eğer başımı yerden kaldırırsın, bir nara çekersem bu dağların hepsi yerle bir olur.

427. Sonra başını yerden kaldırdı, kalktı, kemerini, kol bağını kuşandı, kendini savaşa hazırladı.

428. Bu arada ‘Yetiş ya Ali!’ dedi, ‘Kim bu kemeri tutarsa senin gücünle tutsun.’

429. Nitekim o gün birbirlerine girdiler, Şah İsmail onu kemer(kement?) ile öyle yakaladı ki ‘Ya Ali ‘ dedi ve onu bir eli ile tuttu, yukarı kaldırdı.

430. ‘Ya Ali’ deyince (orada bulunan) bütün askerlerin ve insanların gözleri açık kaldı.

431. Sonra onu yere yatırdı, göğsü üstüne oturdu ve vurmak için hançeri çıkardı.

432. Eliyle arkasına vurdu, ‘Ey pehlivan yüzündeki örtüyü kaldır!’ dedi.

433. (örtüyü açınca) ‘Ama bu kız!’ dedi.

434. Göğsünü açtı, baktı kız.

435. ‘Vay vay’ dedi, ‘bak hele, sen böyle birisin ve bu tür hüneler var.’

436. (Arap Zengi) ‘Şimdiye kadar hiç kimse sırtımı yere getirememişti.

437. Ben karar verdim, sırtımı kim yere getirirse, onun olacağım.

438. Bunun üzerine ikisi oradan kalkarlar, sonra şah İsmail ‘Giysilerini getirin!’ der, Arap Zengi ise ‘Henüz benim kız olduğumu hiç kimse bilmiyor.’ Der.

439. Nitekim dönerler, eve giderler, yüz yüze gelip burada nişanlanırlar.

440. Nişanlandıktan sonra birkaç gün burada kalırlar, Şah İsmail ona başından geçenleri anlatır.

441. ‘Benim başımdan geçenler şöyle, Gülizar hanımı getirmem gerekir.’

442. Nitekim Peri Hanım da şöyle şöyle biridir, diye her şeyi ona anlatır.

443. Bunun üzerine Arap Zengi der: ‘Eğer istiyorsan, onu gidip Rumeli’den getirelim, ancak eğer benim hilemi öğrenirlerse, eğer onlara anlattıysan, artık hiçbiri vergi vermez.’

444. Sonra otururlar dinlenirler ve aralarında anlaşır, Arap Zengi der: ‘Ey civan eğer beni istiyorsan, gidelim Rumeli’nden kızını birlikte getirelim, yoksa git söyle benim hilemi duysunlar!’

445. (Arap Zengi) ‘Geri dön! Yoksa hiç kimseden korkmazlar!’

446. Eğer korkarlarsa benden korkarlar, yoksa artık hiçbiri vergi vermez.’ Dedi.

447. Rumeli’nde ise Gülizar Hanım’ı Çolak Murat’a, Şahın Oğluna vermek isterler.

448. Bu öyle bir oğlandır ki, hiç kimsenin yüreği onu (görmeği) kaldırmazdı.

449. Kız da onu hiç istemez, gece gündüz ağlardı.

450. ‘Şah İsmail’den bana hiç haber gelmedi.’ Dedi.

451. İnan'dan da orada başka bir kişi vardı, bir çobandı.
452. Bu çoban da dışarıda ney çalarak ağlardı.
453. Çünkü Şah İsmail'in hatunu olacak kızı Murat Çolak'a veriyorlardı.
454. Gittiler, yola düştüler, Arap Zengi 'Ben de geleyim.' Dedi.
455. Arap Zengi yola düştü.
456. Şah İsmail de 'Haydi gel geliyorsan!' dedi.
457. Her ikisi yola düştüler, silahlandılar, atlarını eyerlediler, bindiler, 'Ya Ali medet!' dediler, gittiler.
458. Nitekim Arap Zengi de Müslüman oldu, Şah İsmail'in söylediği her şeyi tekrarlardı, oradan gittiler.
459. Az gittiler, çok gittiler, birkaç gün yol gittiler, bir çobana ulaştılar.
460. Baktılar çoban acı acı ney çalıp, ağlıyor.
461. Şehirde ise öyle bir şenlik öyle bir aydınlatma var ki, aman ne güzel!
- Çobana doğru gittiler, dediler:
462. "Ey civan sana ne oldu neden ağlıyorsun? Bu şehirde ne oluyor?"
463. Çoban 'Ey civan sorma, nitekim, benim derdim çoktur.' Dedi.
464. Dediler: "Zararı yok, belki derdine deva buluruz."
465. Sonra çoban 'Ben İranlıyım, bir Şah İsmail vardı, bizim padişahımızın oğlu idi.
466. Onun karısı Gülizar Hanım'ı kaçırap götürdüler, Murat çolak diye birie vermek istiyorlar.'
467. (Şah İsmail) 'Sen kimsin?' dedi, 'İnan'da ben filan filan kişiyim.'
468. Sonra dediler: "Pekala, gel bin ata gidelim!"
469. Bunlar gittiler bir at da çoban için buldular.
470. Üçü ata bindiler gittiler.
471. Şehrin kenarında yaşlı bir kadının evine vardılar.
472. Bu yaşlı kadının evine varınca, yavaşça kapısını vurdular, kadın geldi, kapıyı açtı.
473. Dediler: " Bize sığınmak için bir gecelik yer ver."
474. Kadın 'Niye? (ne karşılığında?)' dedi, dediler 'Nene can bizim hiçbir şeyimiz yok, evimiz filan yoktur.'
475. Şah İsmail yavaşça biraz para çıkardı, bir kısmını koydu.

476. Kadın ‘Hey bu ne parası?’ dedi.

477. Kimi görsen, onun için ‘parayı görünce dili açılır.’ demişlerdi.

478. Bunun üzerine parayı gösterdiler, kadın ‘Tabi, tabi yer var, gelin, hoş geldiniz! Gelin oturun!’

479. Onları evde güzelce ağırladı.

480. Sonra ‘Ey Nene bizim durumumuz böyle böyle, buraya Gülizar Hanım için geldik.’

481. Şah İsmail Gülizar Hanım’a gitmek istediğini bu kadına anlattı.

482. Şah İsmail yüzüğünü bu kadına verdi, ‘Bunu Gülizar Hanım’a ulaştır!’ dedi.

483. Bunu Gülizar Hanım’a gitmesi için, evin arkasından geçirdiler, hiç kimse görmesin diye sakladılar.

484. Nitekim bu kadın gitti saray kapısının bu yanından vurdu, o yanından vurdu, onu içeri almadılar, ikinci defa onu yolladılar, gitti ‘Ben gidiyorum, Gülizar Hanımla işim var.’ Dedi.

485. Kadın gittikten sonra, Gülizar Hanımla ne işi varsa bu sözü Gülizar Hanım’ın kulağına ulaştı.

486. (Gülizar Hanım) ‘Bu yaşlı kadın acaba benden ne istiyor, hiç kimse buralara gelmez.’ Dedi.

487. Sonra ‘Söyleyin, gelsin!’ diye emretti.

488. Ona yol verdiler, içeri girdi.

489. Yüzüğü yavaşça Gülizar Hanım’a verdi, Gülizar Hanım görünce-gördü Şah İsmail’in yüzüğüdür (çok) sevindi.

490. Sevindi ve derhal onu elinden aldı ve /bu/ kendi yüzüğünü kadına verdi, kadına dedi: ‘Bunu Şah İsmail’e götür.’

491. Bu (kadın) onu aldı götürdü, Şah İsmail’e verdi.

492. Bunlar gittiler, karar verdiler.(?)

493. (dış gürültü) –bu çayı da iç- Şah İsmail geldi ve kadından ona ulaşmak için ne yapılması gerektiğini öğrenmesini istedi.

494. Gülizar Hanım dedi ki: “Ona haber ver, beni ata bindirdikleri filan günü, ne olursa olsun beni savunsun!” Hatun geldi (Şah İsmail’e) dedi ki: “Gülzar Hanım, Şah İsmail senden haber alsın!(alabilir).”

495. Şah İsmail de Gülizar Hanım'ın ' benden haberdar olsun' dediğini düşünüyordu. (onu ettiler ?)

496. (Şah İsmail) kahırlandı, kadın (birkaç kez daha) geldi gitti.

497. Şah İsmail 'Hani ne zaman gidecek, haberim olsun.' Dedi.

498. Kadın gidince (haberi alıp), "İşte filan gün haberi olsun, beni kurtarsın!" dedi.

499. Nitekim Şah İsmail rahatladı, Şah İsmail, çoban ve Arap Zengi hazırlandılar; balta, kılıç, gürzlerini, atlarını, silah ve eşyalarını hazırlayıp meydanda beklediler, hey!

500. Murat Çolak da ata öyle binmiş ki, /hem de/ nasıl! Meydanda hızla bir o yana bir bu yana koşturuyordu, atı da burdan oraya ordan oraya (koşturuyordu).

501. Arap Zengi öyle bir hızla gitti ki, Murat Çolak'ın başını kılıçla şak diye ikiye ayırdı, bir parçası atın bu yanına, diğer parçası o yanına düştü.

502. Sonra 'Her bir parçayı şehrin bir kapısına as!' dedi.

503. Bunlar her bir parçayı bir kapıya astılar.

504. Sonra bu gelini getirip meydana çıktıklarında, Arap Zengi bu yandan öyle hızlandı ki, Şah İsmail'e 'Sen git o meydanda dur!' dedi.

505. Ben / avradı / (Gülizar Hanım'ı) alıp getirince o yanda, arkada götür git!' dedi.

506. Şah İsmail gitti ve meydanda dururken, Arap Zengi meydanda bir tur attı, geldi, Gülizar Hanım'ı kolundan tuttu, bir deve yavrusu(?) gibi aldı, önüne koydu kaçırdı.

507. Şah İsmail'in atının altına koydu.

508. Şah İsmail de kaçtı gitti bir meydanlığa çıktı.

509. Arap Zengi kılıcını öyle bir çekti ki, / bu/ askerin önünde öyle kılıç vuruyordu ki, hepsini çekirge gibi (yere serdi?) ve hepsini /şöyle/ kırdı geçirdi.

510. (Arap Zengi) bunları kırarak, (onların) önünü koruyordu, Şah İsmail ise bir çeşme başında sulak bir yere gitti, (burada) oturdu.

511. Ne zaman ki bu oturdu, uzandı , Gülizar Hanım dizini onun dizinin üstüne koydu, oturdu.

512. Yatınca, uykuya daldı.

513. Arap Zengi ‘Bak hele ben bu kızı onun için kaçırdım, ama o gitti, aşk yapmaya başladı.
514. Ben ne diye kılıç vurayım? Mezara girsin, girsinler!
515. Bu, (Şah İsmail) kızı götürdü, bana vefasızlık etti.
516. Arap Zengi elini bir an bırakınca askerin yaklaşmakta olduğunu gördü.
517. Buna razı oldu. (Bu kendisinin de hoşuna gitti.)
518. Gülizar Hanım da baktı, asker geliyor.
519. Nitekim öyle ağlıyordu ki, yüreğinden ‘Şah İsmail uyan!’ ,diyesi gelmesi.
520. Gözyaşları Şah İsmail’in yüzüne dökülünce Şah İsmail uyandı.
521. Uyanınca ona bir sille vurdu, ‘Hey, sen niye ağlıyorsun? Yoksa beni istemiyor musun? Niye haber gönderiyordun?’
522. Daha ağlayacaksa buna bir son vereceğim.’
523. (Gülizar Hanım) ‘Hayır, ben onun için ağlamıyorum, asker geldiğini gördüğüm için (ağlıyorum).
524. Seni uykundan etmek istemiyordum, (ama) asker her an gelebilir!’
525. Şah İsmail askerin geldiğini görünce derhal yerinden kalktı, Gülizar Hanım’ı çobana emanet etti, ‘Sen Gülizar Hanım’la burada otur, ben Arap Zengi’ye yardıma gideyim.’ dedi.
526. Arap Zengi askeri kendi önüne almış, dağ gibi savaşıyordu, Şah İsmail, ‘belki Arap Zengi’yi kızdırırım.’ dedi.
527. Atın üstüne hızla yumuldu, gitti atın üstünde Arap Zengi’nin göğsünü tutup çimdikledi.
528. Arap Zengi kızdı, ‘Hey alçak bu kimdir ki, benim kız olduğumu biliyor?’ dedi.
529. Sinirlendi, kılıcını çekti, öyle ki, askerlerin tümünün başı ayağını (cesetlerini)(?) üst üste yığıldı.
530. Sonra Şah İsmail ‘Tuh!(?) (gör işte) memenden tutan benim.’ dedi.
531. Önünde bu sözü söyledikten sonra, askeri kırdılar, kaçan kaçtı, ölen öldü, kırılan kırıldı, kalan kaldı, yıkılan yıkıldı.
532. Kimse kalmadığını görünce atlarına binip gittiler.
533. Şah İsmail Arap ile geldi, Gülizar Hanım’ı atının terkesine koydu ve üçü - çoban da vardı - yola düştüler, (döndükten sonra) Peri Hanım’a düğün yaptılar.

534. Peri Hanım'a birkaç gün düğün yaptıktan sonra, (Şah İsmail) Peri Hanım'ı da (aldı) getirdi.

535. İran'a gelince bu Şah İsmail bir yerine üç eş getirdi: Gülizar Hanım, Peri Hanım ve Arap Zengi.

536. Getirdikten sonra, -Arap Zengi hiçbir zaman erkek kıyafeti içinden çıkmıyordu.

537. Özelliği böyle olunca, herkesin doğrudan evine girerdi.

538. Her işi (diğerlerinden) daha iyi yapardı.(?)

539. Ev harap idi, her zaman bu eve (kadınların dairesi-hareme) de giriyordu.

540. Hiçbir zaman erkek kıyafetinden çıkmıyordu.

541. Ne zaman gelse, Peri Hanımdan bir öpücük aldı, Gülizar Hanımdan bir öpücük aldı.

542. Onlar da bunun (Arap Zengi'nin) kadın olduğunu bilmiyorlardı.

543. Şah İsmail'e "Senin bu yoldaşın nasıl biridir, namahremdir, hem senin hem bizim yüzümüzden öper."

544. O zaman Şah İsmail dedi ki: "Şimdi bunun zararı yoktur."

545. Onları İran'a götürdükten sonra, kendilerini babası karşıladı, onları götürdü (dua ettiler?), kurban adadılar, davar kestiler, dışarıyı aydınlattılar, bütün Pazar yerine halı serdiler, birkaç gece gündüz düğün yaptılar, (işte) Şah İsmail bir eş / hatun / yerine üç eş / hatun / getirdi.

546. Getirdikten sonra, birkaç gece gündüz düğün yaptılar, paralarını pullarını, hepsini şimdi yedik bitirdik, onlar o yana gitti ben de bu yana geldim.

547. (Arabgol: Aferin! Aferin! Rahat ol.)

548. Söyleyen... ey Necmi

549. (Arabgol: Tekrar söyle!)

550. Söyleyen Nimetullah Necmi.

ŞAH İSMAIL SÖZLÜK

a

açīb : (Ar. acīb عجب) “tuhaf” (348)

açiq : “açık” (430)

aḍām : (Ar. ādem آدم) “adam” (393)

aferin : (Fars. āfarīn آفرین) “aferin, bravo” (39)

ağa-cân : (ağa+ can) “ağabeyciğim” (302)

ayıl : (Ar. ‘aql عقل) “akıl” // *ayıl ayıl goy*- “fikirleşmek, konuşup anlaşmak” (297)

axD : (Ar. ‘aqd عقد) “sözleşme, nikah, kararlaştırma. // axD et- “sözleşmek, nikah kıymak” (439)

axşam : “akşam” / Soğ. *axşam* (Kaya 2008: 173) (91)

ālām : (Ar. ālem عالم) “dünya, cihan” (4, 6)

al-ğəssä : (Ar. qısse قصة) “hikaye, öykü, kıssa” (1)

alurla : “olurlar ?, alırlar ?” (381)

arab : (Ar. ‘arab عرب) “Arap, Arap Zengi” (533)

arab-cân : (arab+can) “Arapcığim” (360)

arzu : (424) (Fars. ārzū آرزو) “istek, heves”

asb : (Fars. asb اسب) “at” (457)

asb-sivâr : (asb+sivar) “at binen, binici” (12)

aslaha : (Ar. aslaha اسلحا) “Silahlar” (Arapça çokluk vezni ef’al(e); (tekil) silah > aslaha) (249)

aslan : (bkz. aslan) (130)

aslan : (Ar. أصلاً) “hiç, asla” (87)

ay : “ey, hey” (263)

ayay : “ayak” (256)

ayır- : “ayırmak” (209)

avrād : (Ar. ‘avrat عورت) “kadın, zevce, avrat” (505)

azâd : (Fars. āzād آزاد) “hür, özgür, serbest” // *azâd et-* “serbest bırakmak” (298)

aziz : (Ar. ‘azīz عزيز) “aziz, sevgili” (68)

â

âbadarluy : (ābād+an?+lık) “mamura, imarlı yerleşim yeri, şehir” (383)

âç : “aç, tok olmayan” (367)

âç- : “açmak” (414)

âçil- : “açılmak” (477)

âd : (bkz. ât) (401)

âD : (bkz. ât) (151)

âdam : (bkz. aďām) (349)

âyâç : “ağaç, asa, sopa” (169)

âyız : “ağız” (172)

âxır : (Ar. āxir آخر) “son, sonraki” (28)

âxu : (< Fars. āhū آهو) “ceylan, ceren” (43)

âl- : “almak” (41)

âllot- : “aldatmak, kandırmak” (90)

âmâdä : (Fars. āmāde آماده) (āmadan > āmād-e) “hazır” (499)

ârâmluy : “yavaşlık” (81)

ârām : (Fars. ārām آرام) “durma, eğlenme, dinlenme, yavaş”, *ârāmginä* “yavaşça” (132)

âræg : “arık, su yolu, su arığı” (135)

ârxa : “arka, sırt” (436)

âst : “alt” (134)

âsumân : (Fars. āsmān آسمان) “gök, asuman” (324)

âş- : (bkz. âç-) (33)

âşuy : (Ar. ‘aşık عاشق) “aşık” (60)

âşuyhuy : (‘āşık+lık) “aşıklık” (75)

âşuylux : (bkz. âşuyhuy) (321)

ât : “at, binek atı” (13)

atar- : “girmek, diğer tarafa geçmek, öbür tarafa geçmek” (94)

ây : “ay, kamer” (156)

âz : “az, biraz” (110)

a

al : “el” (94)

an‘âm : (Ar. en‘am انعم) “1. hayvanlar 2. bağış, bahşiş”, (Fars. en‘am dadan) “bağışta bulunmak” (164)

andır- : “indirmek” (398)

aŋuştar : (Fars. engoşter انگوشتَر) “yüzük” // (Fars. engoşt انگوشت) “parmak” (489)

at : “et, ten, cilt” (349)

avvâl : (Ar. evvel اول) “önce, ilk, birinci” (321)

aya : “iye, sahip” (153)

b

baxş : (Fars. baxş بخش) “hisse, pay, baht, talih” (267)

balan : (Fars. boland بلند) “uzun, yüksek, yüce, değerli” (116)

başar- : (130) (bkz. bâşâr-)

bâc : (Fars. bâc باج) “vergi, haraç, gümrük” // (Fars. bâc giriften باج گرفتن) “vergi toplamak, haraç toplamak” / Horasan Türkçesi metindeki *bac al-* fiili Farsçadan kopyalanmış bir unsurdur. (325)

- bâci* : “bacı, kız kardeş” (290)
- bâd* : (Fars. bād باد) “rüzgar, yel, esinti” (38)
- bây* : (Fars. bāg باغ) “bağ, bahçe” (147)
- bâyla-* : “bağlamak” (< bağ+la-)(427)
- bâhânâ* :(Fars. behâne بهانه) “bahane, vesile, sebep” (219)
- bâx-* : “bakmak” (367)
- bâ-xaβar* : (Fars.+Ar. bā+xaber باخبر) “haberli, haberdar, vakıf” (494)
- bâlâ-dast* : (?) (Fars. bālâ-dast بالادست) “eli üstün, galip” // (< balad+ast ?)
- bâlâ-daşrâ* : (?) 538 (bala-dast ?) (162)
- bâr* : “var” (5)
- bârek-Allâh* : (Ar. bârek-Allah برك الله) “mübarek ola! Allah mübarek etsin!” (308)
- bâş* : “baş, kafa” (113)
- bâşâr-* : “başarmak, yapa bilmek” (31)
- bâşit-* : “başını kesmek, başsızlaştırmak”(?) (356)
- bâzâr* : (Fars. bāzār بازار) “pazar, çarşı” (545)
- bâzuband* : (Fars. bāzu+band بازوبند) “kol bağı, pazıbent, savaşta kola bağlanan koruma amaçlı savaş gereci” (305)
- ba:d* : (Ar. ba'd بعد) “sonra” (4)
- ba:dân* : (Ar. ba'dan بعداً) “sonra, (ondan) sonra” (72)
- balı* : (Fars. bali بلی) “evet” (161)
- bas* : (bkz. päs) (81)
- bä-avâzi* : “yerine” (535)
- bâh* : (Fars. beh به) “ne iyi! ne güzel!” (151)
- bä-harâm* : (Fars.+Ar. be+harām) “haram olan, haram” (543)
- bânâ-guş* : (Fars. bonāgūş بناگوش) “kulak ardı, kulağın arkası” (36)
- bändä* : (Fars. bende بنده) “köle, kul” (264)

be-farma : “buyurun! lütfen!” //Farsça *be-* emir-istek ön eki ve *farmūdan* “buyurmak” fiilinin 3. teklik şahıs geniş zaman şekli *farma*. (1)

bel : “bel” (23)

bela: (bkz. belä) (152)

belä : “böyle” (51)

belki : (Ar.+Fars. bel+ki بلكى) “belki, şayet, hatta” (216)

ber- : “vermek” (16)

beş : “beş” (75)

beyin : (Ar. bayn بين) “ara, orta, arasında” (417)

bélä (bkz. belä)

bér- : (bkz. ber-)(4)

bı : (bkz. bu) (8)

bırâx- : “bırakmak, serbest bırakmak” (358)

bîkârlux : (Fars.+ Tü. bîkâr +lux) “boşluk, işsizlik” // Fars. *bî+kâr* بیكار “İşsiz, boş” (152)

bîlâh : “billah ?” (325)

bi / bî : (bkz. bir)

bil- : “bilmek” (92)

bilaxarä : (Ar. bilāxare بالآخره) “sonunda, sonradan, nihayet” (13)

bir : “Bir” (2)

biştär : (Fars. bîşter بیشتر) “daha çok” // Peh. *bîş* بیش “çok”, +*ter* “daha” anlamı veren karşılaştırma eki. (265)

bî-väfâlux / bî-väfâluy : (Fars.+Ar.+Tü. bî+vefâ+lux) “vefasızlık” // (Fars.+Ar. bî+vefâ بی وفا) “vefasız” (515)

biyâbân :(Fars. bî+y+âb+ân بیابان) “susuz yer, çöl, geniş alan, ova” (Kanar 2010: 165) (115)

biyér : (< bu+yer)”bura, burası” (137)

biz : “biz” (44)

bizdän : “birden?” (384) (< biz-lan- ? “hızlanmak”)

boyaz : “boğaz” (392)

bö : (bkz. bu) (44)

böhöy : “büyük” (< böhöy <* böyöh < *beyök < *bedük < Etü. bedük) (131)

bölün- : “bölünmek” (501)

bu : “bu” (3)

budow : “bedevi (at), hızlı, güçlü”(?) (500)

bulbul : (Ar. bulbul بلبل) “bülbül, andelib” (196)

buwâ : “baba” (369)

buyur- : “buyurmak” (485)

bü (bkz. bu)

bübi-cân : (? Ar.+Fars. bü-bü'+can بؤبؤجان) “göz bebeği, en değerli en kıymetli olan şey” / Hintçe *bibi* “ prenses” / Türkçede *bibi* sözü “hala” anlamındadır ancak metnin konteksine bakılınca ilk açıklama daha mantıklı görülmektedir. (55)

bü : (bkz. bu)

bügün : “bugün” (430)

büt-tamâm : (Ar. bit-tamām بالتمام) “tamamıyla” (430)

B

başär- : (bkz. bâşär-) (24)

baş̄y : (bkz. bây) (131)

baş̄r : (bkz. bâr) (8)

balî : (bkz. balî) (368)

ber- : (bkz. ber-) (376)

βi : (bkz. bu) (40)

c

cavâhirat : (Ar. cavâhir جواهر) “cevherler, elmaslar, kıymetli taşlar” // Söz sonunda bulunan +at eki Ar. çokluk eki. (109)

cānib : (Ar. cānib جانب) “taraf, cihet, yan” (12)

cān : (Fars. cān جان) “can, ruh” (196)

cāmāl : (Ar. camāl جمال) “yüz güzelliği” (61)

cānāzā : (Ar. cenāze جنازه) “insan ölüsü” (280)

cāṅg : (Fars. cāṅg جنگ) “savaş, vuruşma” (127)

cārḫ : (Ar. cerḫ جرح) “yaralama, yaralanma” (529)

cāşn : (Fars. caşn جشن) “kutlama, ziyafet, şölen” (461)

cāvān : (Fars. cavān, cūvān جوان) “genç, taze delikanlı” (154)

cāvānlug : (Fars.+Tü. cavān+lug) “gençlik, delikanlılık” (156)

ceyrān : (Moğ. cegeren) “ceylan, ahu” (65), Çag. *cerān*, Özb. *cirān*, Az. *ceyran*, HoTü. ağızlarında; Kalāt *cerān*, Dara-gaz *ceyrān*, Douğâ’î *ceyran*, Hokm-âbâd *celan*, Lotf-âbâd, Mareşk, Şeyh-Teymur *ceyran*, Bocnurd *ceyran* / TüTü. *ceylan* (Turcologica 47: sf. 114-116)

cigār : (Peh. ciger, ceger جگر) “ciğer, karaciğer, gam, keder” (156)

cowlān bér- : “dolaşmak, tur attırmak” // (Ar. cevelān جولان) “Dolaşma, gezinme” (398)

cuf xızla- : “çifte atıp şaha kalkarak koşmak, hızlanmak, şaha kalkmak” (401) (Fars. coft جفت) “çifte”

cuw : (Fars. cūy جوی) “akarsu, küçük ırmak, su yolu, ark” (134)

cūr (cürā, cirā) : (Fars. cūr جور) “çeşit, tür” (242)

cūr’āt : (Ar. cūr’et جرأت) “cesaret, cüret, atılganlık, yiğitlik” (20)

Ç

çatla- : “çatlamak, yüreği sıkışmak” (331)

çāya : “çocuk, evlat, bala” (Moğ. çaka “bebek, çocuk”) (3)

çāhrā : (Fars. çahār+rāh چهارراه) “dört yol, kavşak, dört yol ağzı” (343)

çâ'ir : “çadır” (278) (Sans. çetr چتر) “Gölgelik, şemsiye” / (Fars. çādor چادر) “çadır, örtü, otağ” // Doerfer 1967:16 cilt. 3 // (Etü. çātūr “çadır, tente”) (Doerfer/ Hesch 1993: 633)

çâr-çub : (Fars. çahār+çüb چهارچوب) “çerçeve, cenazenin üstüne konulacağı sedye” (281)

çârûğ : “çarık, ayakkabı” (169)

çây : (çay چای) “çay” (493)

çäk- : “çekmek, kendine doğru çekmek, tartmak” (37)

çäkmä : “çizme” (305) (Aslı Türkçe olan söz Farsçaya da girmiştir. *çizme* anlamıyla yaşamaktadır.) (Tü. çekme چکمه “çizme”)

çāman : (Fars. çemen چمن) “yeşil ve kısa otlarla örtülü yer, çimen” //Tü. *çim* “çimen”, çimgen > çimen /çemen “çimen, çayır, otlak” (Naskali 2006: 338) (149)

çāndin : (Fars. çandīn چندین) “birkaç, bunca” (6)

çesm : (Fars. çeşm چشم) “göz” (125)

çésmä : (Fars. çeşm+e چشمه) “bulak, kaynak, akarsu gözü, akarsu kaynağı” (510)

çix- : “çıkmaq, dışarı çıkmak” (382)

çixâr- : “çıkarmak” (431)

çirâγ : (Fars. çerāğ چراغ) “lamba, kandil, ışık, mum, fitil, çıra” (413)

çirâγâluy et- : “aydınlatmaq, mum fitil vs. yakarak aydınlatmaq” (461)

çişmāk vur- : (Fars. çeşmek zeden چشمکزدن) “göz kırpmak” (298)

çox : “çok” (110)

çopân : (Fars. çōbān, şevān چوبان) “çoban” (452)

çöl : “açıklık, meydan, çayır, dışarı, bozkır ” (452)

çun : (Fars. çun چون) “mademki, çünkü” (Aynı zamanda cümle başı edatı) (1)

çürt (?) (512)

d

dal : “arka, arka taraf, peş” (Moğ. dalda) “Gizli, saklı, sığınak, sığınacak yer” // bu Söz Moğolcadan Batı oğuzca (Eatü. ve Osm., Az., TüTü.) da geçmiştir. Bugün hala Anadolu ağızlarında *dulda* “korunaklı, gölgeli, kuzey taraftaki” gibi anlamlarda kullanılmaktadır. (Turcologica 47: sf. 84)// Az. *daldalan-* “arkalanmak” (Az. Diyalektoloji Lugatı cilt 2. sf.119) (83)

damdasgân-curi : (329) (Fars.)? “öteberi, tarı takmak, mal mülk vb.” //(Peh. *dām* دام) “evcil hayvan, besilik hayvan”

damdasgâ : “öteberi, mal mülk” (İkileme) dam+dasga (382)

dād : (Peh. *dād* داد) “imdat, yardım, adalet” (294)

dād-ə-bīdād : (Hendiadioin) (Fars. *dād* o *bīdād* داد و بی‌داد) “veren ve vermeyen” (213) // Fars. *dād* “veren” (Buradaki hendiadioin kullanımı TüTü.’nde bulunan “Esirgeyen ve bağışlayan” (Allah için kullanılan) kavramları için kullanılmış olmalıdır. // Bir başka akla yatkın düşünce ise; Farsçada *dād* “adalet”, *bīdād* “zulüm, eziyet” anlamlarından yola çıkarak Allah’ın iki sıfatı olan “adaletli ve celalli” (ulu, kızgın) sözlerinin hendiadioin olarak kullanıldığı düşünülebilir.

dād-e hudâ : “veren Allah(ım)” (381)

dāy : “dağ” (44)

dāyıl- : “dağılmak” (405)

dāl : (bkz. dal) (483)

dānā : (Fars.*dāne* دانه) “tane, tohum çekirdek” (231)

dāniş- : “konuşmak, söylemek” // Az. *daniş-* “konuşmak” (201)

dāstān : (Fars. *dāstān* داستان) “destan, epope, hikâye, masal” (1)

dāfâ et- : (Ar.+Fars. *def* kerden دفع کردن) “korumak, savunmak, uzaklaştırmak, geri püskürtmek” (270)

däg- : “çare olmak” (307) // Etü. *teg-*

dām-o-dām : “an-be-an” // (Fars. *dem* دم) “zaman” (417)

dāraxt : (Fars. *daraxt* درخت) “ağaç” (349)

därd : (Fars. *derd* درد) “dert, acı, ağrı, eziyet” (70)

däri äylä- (?) : “atı hazırlamak, tımarlayıp hazır hale getirmek” (377)

därs : (Fars. *ders* درس) “ders, öğrenim” (12)

därvâzä : (Fars. dervāze دروازه) “kale kapısı, şehir kapısı” (503)

därzim (?): (Fars. derz درز) “küçük kız” (?) (367)

dästgâ : (Fars. dest+gah دستگاه) “cihaz, sistem, tezgah, semaye, servet, makam” (305)

dästi-yaxân ol- : “yaka paça olmak, kavga etmek” // Fars. dest دست “el” (429)

dävâ it- : “iyileştirmek, derdine çare olmak, sağaltmak, sağlığına kavuşturmak” // Ar. devā’ دواء “ilaç, deva, çare” (464)

de- (dé-) : “demek, söylemek” (37)

dedänli(?) (382)

deg- : “değmek, dokunmak” (436)

derâz çäk- : “Uzanmak, yatmak” // Fars. derâz keşîden درازکشیدن “Uzanmak, yatmak” (150) (krş. *izal-*)

détlari (?)(368) (zatlari “şeyleri, eşyaları” ?)

dévâz çäk- : “devaz çekmek, yardım istemek” (?) (360)

di- (bkz. de-)

difâl : (Fars. dīvār دیوار) “duvar” (147)

dil : (Fars. dil دل) “gönül, kalp, yürek” (62)

dil : “dil, konuşma dili, zeban” (400)

dişşâri : “Dışarı” (545)

do : (Fars. do دو) “iki” (105)

doğ- : “doğmak, doğurmak” (16)

dola- : “önüne almak, etrafına toplamak, dolamak” (? avlamak) (526)

dollay ol- : “kırılmak” (23)

doy- : “doymak” (215)

dour vur- : (Ar.+Tü. dour + vur-) “tur atmak, dolanmak, dolaşmak” (49)// Ar.+Fars. *dovr zeden* دور زدن “Dönmek, fir dönme, dolaşmak” // Farsçadan kopya-çeviri unsur.

dourä : (Ar dovr+e دوره) “etraf, çevre, dolay” (48)

dök- : “dökmek , akıtmak” (283)

dökül- : “dökülmek” (185)

dört : “dört” (232)

döş : “göğüs, bağır, sine” (431)

dūd : (Fars. dūd دود) “duman, iz, nefes, üzüntü” (403)

dubârä : (*duβârä* 468) (Fars. do+bâr+e دوباره) “yine, tekrar, ikinci kez, yeniden” (235)

duḍä : (Fars. dūd+e دوده) “is, duman” (43)

dunyâ : (Ar. donyâ دنيا) “dünya” (113)

dur- : “durmak, ayağa kalkmak, ayakta durmak” (504)

duvâr : (Etü. tavar, tawar) “davar, mal, hayvan” (545)

dūd-i dam : “keyifle” (111)

düş- : “inmek, düşmek”, Az. *düş-* “inmek” (45)

düşman : (Fars. doş+man دشمن) “düşman” (414)

düz : “diz” (511)

ä

äcäl : (Ar. ecel اجل) “ecel, ömrün vadesi, hayatın sonu” (374)

ägär : (Fars. eger اگر) “eğer” (31)

äl-bä-äl et- : “evlendirmek, el ele tutuşturmak” (313)

äl-γəssa : “hikaye, destan, anlatı” // Ar. *qıssa* قصة “hikaye, rivayet, fıkra” (145)

äm : (bkz. häm) (5,6)

ämârät : (Ar. emāret عمارت) “yapı, bina” (117)

än'äm : (bkz. an'äm) (298)

änvâ : (Ar. envā انواع) “çeşitler, türler” (49)

ärâ ber- : “süslenmek, makyaj yapmak” // Fars. *ärâ* آرا “süsleyen, süsleme, bezeme” (56)

äsâs (äsâ ?) : “öteberi, eşya” (91)

äylä- : “ağırlamak” (377)

e

elan (el'an) : (Ar. el'an الآن) “şimdi, şimdiki halde, henüz, hala, daha, şu an” (400)

älä : “öyle” (380)

eltimäs : (Ar. eltimäs التماس) “kayırma” (419)

ert- : “geçmek, geçirmek, götürmek göndermek”, (Bu söz KB’de de “geçmek” anlamıyla kullanılmaktadır.) (Arat 1979: 158) (KB Beyt 1331: *awınma bu dünyayaq erter barır* “Avunma (alışma) bu dünyaya geçer gider” (Arat 2007: 150), (Ayrıca bu fiilin KB’de geçtiği diğer beyitler: 704,1535, 1925, 3105, 3618, 6078, 6344, 6447) (Arat 1979: 158) (490)

estirâhat : (Ar. estirâhat استراحت) “rahat etme, dinlenme” (131)

eşâr et- : “işaret etmek” (Fars. iş‘âr اشعار) “ildirme, haber verme” (289)

eşiya : “aşağıya, aşağı doğru” (185)

et- (*eđ-*, *it-*, *iy-*) : “yapmak, etmek” (12)

ey : “ey, hey”, (seslenme ünlemi) (13)

eyvallâh : (Ar. Eyvallah ايوانه) “evet, peki, öyle olsun” (308)

é

ét- : (*éy-*) (bkz. *et-*) (50)

f

fayat : (Ar. faqat فقط) “yalnız, sadece, fakat” (92)

fârş düşä- : “halı döşemek, yaygı sermek” // Ar.+Fars. *ferş endaxten* فرش انداختن “Yaygı sermek, halı döşemek” (545)

fikir (bkz. *fikr*) (154)

fikr : (Ar. fikr فكر) “fikir, düşünce, idrak” (153)

fîlân : (Ar. filan / fulan / falan فلان) “falan, filan” (494)

fişâr bêr- : (Fars. feşâr dâdan فشار دادن) “sıkmak, bastırmak” (527)

fouru : “hemen, derhal” // Ar. *fovr* فور “hızlı, hemen, çabuk, derhal” // Ar. *fovran* فوراً “hemen, derhal, birden” (396)

fûli pûli : “parayı pulu” (477)

g

gâl- : “gelmek” (8, 97)

gâlin : “gelin” (504)

gânâ : “yine, yeniden” (233)

gândä (?) (308)

gâr : (Fars. ger گر) “eğer” (408)

gârd : (Fars. gerd گرد) “toz, toprak” (148)

gâräk : “gerek” (102)

gâtir- : “getirmek” (17)

gäymän (?) (330)

gâz- : “gezmek, dolaşmak” (367)

get- : (bkz. *git-*) (70)

gécä : “gece, akşam” (111)

gét- : (bkz. *git-*) (12)

gi : (bkz. *ki*)

gij ol- : (Fars. gîc şodan گيج شدن) “sersemlemek, afallamak” (36)

gir- : “girmek, içeri girmek” (167)

git- : “gitmek” (91)

gömül- : “gömülmek” (404)

göndär- : “göndermek” (521)

gör- : “görmek” (49)

görset- : “göstermek” (478)

görün- : “görünmek” (286)

göz : “göz” (386)

gulâq : “kulak” (485)

gullä : (Fars. golüle گلوله) “gülle, top mermisi” (34)

gunâh/ gunâ : (Fars. gunâh گناه) “ günah, Allah’ın emirlerine aykırı olarak görülen iş, dini suç” (414)

gurda : (?)(411) (Fars. gorde گرده) “böbrek, omuz kemiklerinin arası” (?)

gurz : (Fars. gurz گرز) “ gürz, eskiden silah olarak kullanılan uzun saplı, büyük demir topuz” (499)

guyändä : (Fars. güyende گوینده) “söyleyen, söyleyici” (548)

guzar : (Fars. gozâr گزار) “yol, güzergah” (45)

gül- : “gülmek” (332)

gün : “gün” (16)

gündüz : “gündüz” (111)

G

Gâm-nâk (?): (Ar.+Fars. ğam(m)-nâk غمناك) “gamlı, kederli” (317) // Aynı kelime yapısı şu sözde de mevcuttur; Fars. *nem-nâk* نمناك “nemli”

ğ

ğabir : (Ar. qabr قبر) “Mezar” (514)

ğabul : (Ar. qabûl قبول) “alma, içeri alma, kabul etme” (90)

ğadd-e ğavâra : (Hendiadioin) “boy bos, endam” // (Ar. qadd قد) “Boy” // Fars. *ğavâra* “boy”(?) (155)

ğadri : “kadar” (109) (ğadr+i / +i Fars. belirtme eki)

ğadam : (*ğadam* 79) (Ar. qadem قدم) “ayak, adım” (348)

ğadar : (Ar. qader قدر) “kader, inanılması İslami iman esaslarından olmak üzere insanların başına gelecek here türlü işlere dair Allah’ın ezeli hüküm ve takdiri” (447)

ğam : (Ar. ğam(m) غم) “Keder, tasa, kaygı, dert” (193)

ğamar : (Ar. qamer قمر) “ay” (54)

ğamar-tây : “Şah İsmail’in atı, Kamer-tay” // Mitolojik-destansı özellikler taşıyan doğumundan sonra kimsenin hükmedemediği ancak büyüdükten sonra sadece Şah İsmail’e itaat eden at. (21)

ğarar : (Ar. qarâr قرار) “karar, tahmin, ölçülülük.” (437)

ğarg : (Ar. ğarq غرق) “batma, boğulma, suya batma” (109)

ğarg-ı aslaha ol- : “silahlanmak, aşırı derecede silahlanmak” (212)

ğarg-i yarâğ : “silahlanmak, silahlanarak hazırlanmak” (384)

ğarîb : (Ar. ğarîb غريب) “garip, tuhaf, şaşılacak şey” (348)

ğarrı : “yaşlı, kocamış” (471)

ğarşul- : “karşılama, karşıyından gelmek” (360)

ğasir (bkz. *ğasr*) (142)

ğasr : (Ar. qasr قصر) “saray, köşk” (114)

ğayir- : “hazırlamak, hazır hale getirmek, yaratmak ” (41)

ğayt- : “dönmek, geri gelmek, geri dönmek” // Az. ğayt- “dönmek” (157)

ğazâ : (Ar. qazâ قضاء) “kaza, olacağı ezelden Cenab-ı Hak tarafından belli olan şeylerin vukua gelmesi” (447)

ğazân : “kazan” (393)

ğazın : (*bu ğazın*) “bu türlü, böyle” (53)

ğaziyâ (hâl o ğaziyâ): “baştan geçen olay, halim bu türüdür” (97)

gāri gāl- : “kahrı gelmek, kahırlanmak” // Ar. *qahr* قهر “çok kederlenme, çok üzüntü duyma” (394)

gâç- : “kaçmak, kaçıp gitmek” (89)

gâçir- : “kaçırmak” (506)

gâl- : “kalmak” (178)

gârdâş : “kardeş” (128)

gâşāng : (*gâşān* 109) (Fars. gaşeng) “güzel, hoş, iyi” (150)

gâyret : (Ar. *ğayret* غيرت) “çalışma, çabalama” (251)

gâyız : (Ar. *ğayz* غيظ) “hiddet, öfke, kızgınlık, hınç” (269)

gıblâ : (Ar. *qıble* قبله) “namaza başlarken yönelinen taraf, Mekke tarafı” (29)

gıl- : “kılmak, yapmak ?” (443)

gırâğ : “kenar, bir yerin veya bir şeyin kenarı” (369)

gıyâfâ : (Ar. *qıyāfe* قيافه) “kılık, kıyafet, görünüm, biçim, şekil” (53)

gız : “kız” (6)

gol : “kol” (506)

gorx- : “korkmak” (222)

goy- : “koymak, bırakmak” (387)

goyla- : “kovalamak, peşinden takip etmek” (88)

gozar : (?) “gavzamak, yukarı kaldırmak” (?) // Az. *gavza-* “yukarı kaldırmak” // Halaçça *gawza-* “kaldırmak” // (* *gozar* < *go(u)zar* < *gavzar*) (115, 429, 430, 538)

gölâğ : (bkz. *gulâq*) (359)

görbân : (Ar. *qurbân* قربان) “eti fukaraya parasız olarak dağıtılmak niyetiyle kesilen hayvan” // Ar.+Tü. *görbânluğ* “kurbanlık” (545)

göw- : “kovmak” (65)

gudrät : (Ar. *qudret* قدرت) “kuvvet, takat, güç” (267)

gulay : (bkz. *gulâq*) (201)

gur-u-ğarar goy- : (“karar vermek, kararlaştırmak ?”) (492)(< *gawl-u-ğarar goy-?*)

γ

yalam : (Ar. qalam قلم) “kalem” (56)

yazar (?) (375)

γäyb : (Ar. ğayb غيب) “gizli olan, göze görünmeyen şey, kayıp” (296)

γuruş-u-pul : (Fars. *guruş o pul*) “para pul” (368)

yusse : (Ar. ğussa غصه) “keder, kaygı, tasa” (331)

γuy : (?) (411)

h

hadd : (Ar. hadd حد) “hudut, sınır” (229)

hala : (bkz. *hāla*) (209)

ham : (bkz. *hām*) (63)

hamīn : “aynı şekilde, aynı” (63)

hamlā et- : (Ar.+Fars. hamle kerden حملہ کردن) “saldırmak, hamle yapmak” (50)

hamsi : “hepsi” (546) (< hamı+sı)

hani : (*hāni* 241) “hani” (216)

hatman : “tahminen” (286)

hatta : (Ar. hattā حتى) “bundan başka, dahi, bile, üstelik de” (259)

hayât : (Ar. hayāt حیات) “dirilik, canlılık, hayat” (291)

hāla (*hāla* / *hālā* / *hala*) : (Ar. hālā حالا) “şimdi, henüz” (380)

hālāk : (bkz. *hāla*) (340) (< *hale ki* “madem ki” cümle başı edatı ?)

hānsi : “hangisi” (225)

hây : “1. durmadan, 2. hey!” (68, 136)

hâybirni : “hangi birini” (239)

hâyer : “nere, neresi, kayar” (206)

- hâzır* : (Ar. hâzır حاضر) “şimdi, içinde bulunulan an, mevcut, hazır” (499)
- hâzır et-* : (Ar.+Fars. حاضر کردن) “Hazırlamak, hazır etmek” (368)
- hanüz* (86) (bkz. *hänüz*)
- havâ* : (Ar. havâ هوا) “hava” (137)
- hâlâk* : (Ar. helâk هلاك) “mahv olma, ölme, harcanma” (339)
- häm* : (Fars. hem هم) “de, da, -daş ” // Türkçedeki de, da bağlama edatı görevinde olan ve önüne geldiği söze aynılık anlamı veren Farsça edat. (40)
- hämгүйн* “aynı gün”, (Fa. hem(in) + Tü. gün?) (296)
- häm-söbät* : “sohbetdeş, sohbet arkadaşı” (78) // *häm-söbät ol-* “sohbet etmek”
- hänüz* : (Fars. هنوز هنوز) “şimdiye kadar, bu ana dek” (89)
- här* : (Fars. her هر) “her, hep, bütün” (15)
- häsâb* : (Ar. hisâb حساب) “hesap, sayma” (88)
- häy* : “hey, ey” // coşku, neşe bildiren seslenme edatı, ünlemi. (193)
- hey* : (bkz. *häy*) (234)
- heyvân* : (Ar. hayvân حيوان) “hayvan, canlılık, dirilik” (414)
- hésâb* : (bkz. *häsâb*) (480)
- hiç* (*heş, hēç, hiş*) : (Fars. hiç هیچ) “yok denecek kadar az olan, yok olan” (305)
- houz* : (Ar. hawz حوض) “havuz” (150)
- hukm et-* : “emir vermek, emretmek” (Ar. hukm حکم) “hüküm, emir, komuta” (15)
- huzur* : (Ar. huzūr حضور) “yan, karşı, huzur” (8)
- hünär* : (Fars. huner هنر) “marifet, hüner, bilme, ustalık” (435)
- x**
- xaβar* (*xabar* 290): (Ar. xabar خبر) “haber, son ve yeni havadis, bilgi” (224)
- xalan* : (bkz. *hāla*) (347)
- xalâs* : (Ar. xalās خلاس) “kurtulma, kurtuluş” (354)

- xancär* : (Ar. xancer خنجر) “ucu sivri, iki yanı keskin bıçak, hançer” (431)
- xarâb* : (Ar. xarâb خراب) “yıkık, viran” (147)
- xastâ* : (Fars. xaste خسته) “yorgun, hasta, rahatsız” (169)
- xatâr* : (Ar. xatar خطر) “tehlike” (345)
- xâbäm* : (?) (230)
- xâcä* : (Ar. xâce / xwâce خواجه) “hoca, efendi, ağa, muallim” (5)
- xâk* : (Fars. xāk خاک) “toprak” (148)
- xâkâ hämsân ol-* : “yerle bir olmak, yıkılmak, un ufak olmak” (404)
- xâlî* : “şimdi” (546)
- xânım* (xânum) : “hanım” (51)
- xâsiyät* : (Ar. hâsiyyet خاصیت) “özellik, huy” (537)
- xâtın* : “kadın, hatun” (472)
- xâyle* (*xâyli* / *xeyli*) : (Fars. xayli خیلی) “epeyce, çokça, oldukça” (145)
- xeymalän* (?) : “Çadır ?” (Ar. hayme خیمه) “çadır” (278)
- xécâlät* : (Ar. hecâlet خجالت) “utanma, utangaçlık, mahcubiyet” (424)
- xécâlät-zädä* : (Ar.+Fars. hecalet+zede) “utanmış, mahcup” (309)
- xırâvânda* : (? Ar. xırāmende خرامنده) “salına salına, naz ve eda ile yürüyen” (358)
- xızlama* : “hızlanma” (500)
- xiyâl* (Ar. xayāl خیال) “hayal, rüya” (404)
- xizla-* : “şahlanmak, hızla koşmak” (38)
- xob* (*xōb*) : (Fars. xūb خوب) “güzel, hoş, iyi” (298)
- xodâ* : (Peh. xodā خدا) “Allah, Tanrı” (131)
- xodâ-hâfız* : (Fars.+Ar. xodā hāfız خدا حافظ) “Allah’a ısmarladık, sağlıcakla, güle güle” (99)
- xorc* : (Ar. xorc خرج) “ heybe” (370)
- xoş* : (Fars. xōš خوش) “güzel, iyi ” (94)

xoşg it- (?): “bırakıp gitmek, kendi haline bırakmak, kurutmak” (349)

xoş-hâl : (Fars.+Ar. xōş-hāl خوشحال) “hali vakti yerinde olan” (94)

xotur ol- : “hatırlamak, hatıra getirmek” (Ar. xutūr خطور) “hatıra gelme, içe doğma, gönüle doğma” (374)

xōsâla : (hülâsa?) (374)

xub : (bkz. *xob*) (166)

xudâ : (*xudây*) (bkz. *xodâ*) (263)

xudâ-hâfızlıq et- : “vedalaşmak, Allah ısmarladık demek” (382)

xudây-é mâ : “bizim Tanrımız” (424)

xudâvand : (Fars. xodāvand خداوند) “Allah, Tanrı, sahip” (4) // *xudâvand âlem* “Alemlerin Tanrısı”

xulâsa : (Ar. xulâsa خلاصه) “kısaca, sözün özü, sözün kısası” (40)

xum-sâr : “savaşa hazır, çok sinirli” // Fars. *hom* خم “savaş borusu” (372)

xuşgil : “güzel, hoş, daha hoş” (160)

xuş : (bkz. *xoş*) (381)

İ

îrân : “İran, Acem diyarı, Fars ülkesi”, *îrān* ایران (467)

i

i- : “imek” // Cevher fiili, cevherî fiil, ana yardımcı fiil. (2, 5)

ibâdât : (Ar. ‘ibâdet عبادت) “Kulluk, tapınma, tapma” (419)

icâzâ : (Ar. icâze(t) اجازة) “izin, ruhsat” (420)

iç : “iç, iç taraf” (201)

iç- : “içmek” (131)

içâri : “içeri, içeriye” (484)

için : “için”, (Tü. edat) (15)

ixrâc et- : (Ar.+Tü. *ixrâc et-*) “dışarı çıkarmak, (meslekten) atmak, çıkarmak” // Ar. *ixrâc* اخراج “dışarı atma, çıkarma” (7)

ikki : “iki” (76)

il (il) : “yıl, sene” (450)

iley : “ön, ön taraf” // *il+ey* Türkçede *-ey* yön yapan bir ek olarak *kuz-ey* ve *gün-ey* sözlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Etü.’den beri *il* sözü doğu, ön, ileri, ve doğuya doğru anlamlarını taşımaktadır. (krş. Etü. *il-gerü* “doğuya doğru”) (509)

indi : “şimdi” (103)

indiyân : “şimdi, şimdilik” (86)

intaxam : (Ar. *intiqām* انتقام) “öc alma” (394)

intizar : (Ar. *intizār* انتظار) “bekleme, gözleme, beklenilme” (125)

irāk : “yürek, kalp, gönül” (172)

istā- : “istemek” (35)

istirāxat : (Ar. *istirāxat* استراحت) “rahat etme, dinlenme” (444)

iş : “iş” (411)

işğ-ı āndāz : (?) (513) “aşıklık, aşık olmak”, Fars. *-endāz* “atıcı, atan”

işik : “kapı, eşik” (37)

işit- : “işitmek, duymak” (325)

işq : (Ar. ‘*işq* عشق) “aşk, sevgi” (215)

işlā- : “çalışmak, işlemek” (10)

it- : (bkz, *et-*) (108)

itāmam : “tamamlama, bitirme” // Ar. *itmām* اتمام “tamamlama, bitirme” (522)

itimān : (Ar. *i’timān* ائتمان) “emin bulunma, emniyet etme” (106)

itir- : “yitirmek, kaybetmek” (65)

izâl- : “uzanmak, yatmak” (511)

k

kaskuran (?) (432)

kata (*katan*): “büyük, iri” (286)

kâыз: (Fars. kâğaz کاغذ) “kağıt” (179)

kât ol-: “büyüme, irileşme, gelişme” (11) (< kata ol-)

kâbâb: (Ar. kebâb كباب) “ateşte pişirilen her türlü nesne, et” (156)

kâçirt-: “geçirmek, aşirtmek, diğer tarafa geçirmek” (483)

kâlâm: (Ar. kelâm كلام) “söz, lakırdı” (58)

källä: (Fars. kelle كله) “kelle, baş, kafa” (353)

käm: (Fars. kem کم) “az, biraz, az miktarda” (11)

kämär: (Fars. kemer کمر) “bel, orta” (428)

kämär-bänd: (Fars. kemer-bend کمر بند) “kemer, kayış, bel kayışı” (427)

kânâr: (Fars. kenâr / kinâr کنار) “kenar, yan” (150)

käs: (Fars. kes کس) “kişi, adam” (326)

käs-: “Kesme” (545)

kâş-vâ-kâş: (Fars. keşâ keş کشاکش) “çekişme, münakaşa” (245)

keç- (*kéç-* /*keş-*) : “geçmek, zamanın geçmesi” (7)

kert-: (?) “el atmak, karışmak, yapabilmek” (538)

kétäri ol-(?) (181)

ki: “ki” (Farsça edat) (7)

kiçi: “küçük, ufak” (182)

kim: “kim, hangi kişi” (30)

kimin “gibi” (Tü. benzerlik edatı) (34)

kişi: “kişi, adam” (540)

kitär- “götürmek” (89)

kömäk: (Moğ. komek) “yardım, destek, imdat” (206)

köşäk: “deve yavrusu” // Az. köşek “deve yavrusu” (506)

kulfat (*kulfät / külfät*) : (Ar. kolfet كلفت) “külfet, kadın hizmetçi” (151)

kültä : “Şapka, külâh” (?) (237)

küräkän : “damat, güvey” (86) (Moğ. guregan/ gurigen) //Çag. gurgan/ gurkan // Osm. göregen / Az. küräkän (Turcologica 47: sf.129-130)

q

qaynata : (< qayın-ata) “kaynata, kayın baba” (84)

qâtidi (?) (539)

qır- : “kırmak, kesmek” (509)

qısım : (Ar. qısm قسم) “bölük, parça, takım” (475)

l

lâl : (Ar. lâl لال) “dilsiz” (192)

lâbâs : (Ar. lebâs لباس) “elbise, esvap” (536)

lâşgâr : (Fars. leşker لشکر) “ordu, asker” (105)

lâbüüt : (Ar. lâbud لابد) “kuşkusuz, çaresiz, mutlaka, gerçekten” (232)

länglig : “aksama, sakatlık, topallık” (256) (Fars.+Tü. lang+lig) // Fars. lang لنگ “aksak, topal”

lärzä : (Fars. lerze لرزه) “titreme, titreyiş” (268)

loÿânä : “garip, tuhaf” (?) (381)

loÿma : (Ar. loqme لقمه) “lokma, yiyecek” (367)

lökkä : “lokma, bir lokma yiyecek” // Fars. lekke “damla, nokta” (392)

m

malax : (Fars. melex ملخ) “çekirge” (273)

mālum : (Ar. ma'lüm معلوم) “bilinen, belli” (148)

mâ : (Fars. mā ما) “biz” (424)

- mâç âl-* : “öpme, öpücük almak” // (Fars. mâç ماچ) “öpücük” (541)
- mâdâr* : (Peh. mäder مادر) “anne” (473)
- mâh* : (Fars. mäh ماه) “ay, sevgilinin güzel yüzü” (168)
- mâti vur-* : “şaşırmak, şaşırp kalmak” // Fars. *mat kerden* مات کردن “şaşırtmak” (171)
- mädât* : (Ar. medet مدد) “yardım, imdat” (91)
- mâdräsä* : (Ar. medrese مدرسه) “okul, medrese, fakülte” (12)
- mägär* : (Fars. meger مگر) “meğer” (192)
- mämä* : “meme, göğüs” (530)
- män* : “ben” (13)
- märdâne* : (Fars. merd+âne مردانه) “mertçe, erkekçe, erkeğe yakışacak şekilde”, *märdâneluγ* (380) “merdanelik” (337)
- mäsälä* : (Ar. mes’ele مسأله) “mesele, çözülmesi istenilen şey” (103)
- mäsälän* : (Ar. meselen مثلاً) “mesela, misal olarak, söz gelişi” (82)
- meydân* : (Ar. meydân میدان) “geniş açık, düz yer, alan” (270)
- meydângâ* : (Ar.+Fars. *meydân*+*gâh*) “meydanlık, geniş alan” (385)
- meytâr* : (Ar. baytâr بيطار) “hayvan hekimi, at bakıcı, ahır görevlisi” (28)
- min-* : “binmek, ata binmek” (468)
- mökäm* : (Ar. muhkam محکم) “sağlam, berk, sağlamlaştırılmış, kuvvetli” (248)
- muddät* : (Ar. muddet مدت) “süre, zaman, vakit” (371)
- muxtäsär* (?): “Tasarlanmış, hazır” (Ar. *muxtazar*) “hazır, hazırlanmış” (145)
- mumkin* : (Ar. mumkin ممکن) “mümkün, olabilir, olabilen” (88)
- mumläkät* : (Ar. mumleket مملكة) “ülke, devlet toprağı, memleket” (305)
- mūr* : (Fars. mur مور) “karınca”
- murâd* (*murâD* / *murât*) : (Ar. murâd مراد) “arzu, istek, dilek” (355)
- musalmân* (*musalman*) : (Ar. musalman مسلمان) “müslüman, İslam dininde olan” (458)

musâfirâtlu : “yolculuk” // Ar. *musâfir* مسافر “yolcu” (334)

münâcât : (Ar. *munâcât* مناجات) “Allah’a dua etme, yalvarma” (263)

n

navâziş : (Fars. *navâziş* نوازش) “okşama, gönül alma, iltifat” (289)

nal : (nayili (<nal+ını)) “hayvanın ayağına takılan koruyucu demir” (259)// Ar. *na’l* نعل “pabuç, ayakkabı”

nâmâvâr : “postacı, mektup getiren kimse, ulak”//Fars.*nâme ber* نامه بر *nâme ber* <*nâme borden* “postacı” (179)

nân : (Peh. *nân* نان) “ekmek, yemek” (131)

nâ-râhat : (Fa.+Ar. *nâ+râhat* ناراحت) “rahatsız, keyifsiz” (100)

nâz : (Fars. *nâz* ناز) “naz, kendini beğendirmek için takınılan tavır” (256)

namâz : (Fars. *namâz* نماز) “namaz, salât” (263)

nâ : “Ne” (49)

nâcât : (Ar. *nacât* نجات) “kurtulma, kurtuluş” (207)

nâfâr : (Ar. *nefer* نفر) “bir adam, tek kişi, rütbesi olmayan asker, er” (113)

nâfâs çäk- : “nefes almak, teneffüs etmek” (35) // Ar.+Fars. *nefes keşîden* نفس کشیدن “nefes almak, soluk almak”

nâyâb : (Ar. *niqâb* نقاب) “peçe, yüz örtüsü, maske” (384)

nâyâb vur- : (Ar.+Fars. *niqâb zeden* نقاب زدن) “peçe takmak, maske takmak” (380)

nâ-xabar : (Fars.+Ar. *nâ+xabar*) “habersiz, haberi olmayan” (46)

nâ-xâyır : (Fars.+Ar. *nâ+xayr*) “hayır, olmaz” (107)

nâm : “nem, ıslaklık, yaşlık” (147, 190)

nâ-mard : (Fars. *nâ-merd* نامرد) “namert, şerefşiz, erkek olmayan” (528)

nâmâ : “ne, neme” (108)

nâmânâ (bkz. *nâmâ*) (211)

nâmey (bkz. *nâmâ*) (103)

nänä : “anne” (480)

närä : (Ar. na’ra / na’re نعره) “nara, savaş narası” (267)

näy : (ney / nāy نای / نی) “ney, kamış, kamıştan yapılan düdük” (452)

neçä (*néçä*) : “nece, nasıl” (58)

nerä : “nere, neresi” (95)

niğuwiz (?) (423)

nişan : (Fars. nişān نشان) “iz, belirti, nişan” (341)

niyāz : (Fars. niyāz نیاز) “yalvarma, yakarma” (4)

növäät : (Ar. nevbet نوبت) “sıra, sıra ile görülen iş” (399)

nökär : (Moğ. nokor / nökör) “arkadaş, kul, köle, hizmetkar, koca” (Turcologica 47: sf. 141-142) (372)

nüşicân : “panzehir, içilen şey, canın ilacı, iyileştirici şey” // Fars. nūş نوش “1.içme, içen 2. panzehir” // Fars. nūşiden “içmek” (387)

o

o “o”, (3. teklik kişi zamiri, işaret zamiri, işaret sıfatı, Farsça kaynaklı bağlama edatı) (16)

oılan : “oğul, erkek evlat” (4)

oıul : (bkz. oılan) (465)

oxı- : “okumak” (425)

oxu- : (bkz. oxı-)(419)

ol- : “olmak, doğmak, meydana gelmek” (53)

on : “on, 10” (75)

otay : “oda, evin, sarayın bir bölümü” (69)

otır- (*otır-* / *otur-*) : “oturmak” (525)

oyan- : “uyanmak” (519) // *oya-n-* “ uyandırmak”, < *oyğan-* “uyanmak” (Argunşah/ yüksekkaya 2012:164) (Az. oyan- “uyanmak”)

oyat- : “uyandırmak” (519)

ö

öl- : “ölmek, canın çıkması” (531)

ölāñ-zār : “çayır, çimen, sulak yer, nemli yer” (510)// *öleñ* “ıslak, çimenlik, çimen” // Fars. +*zār* “Yer adları yapan ve eklendiği nesnenin orada bulunduğu anlamını veren ek” (lale+zar “lale bahçesi”, gül+zar “gül bahçesi”)

ölüm : “ölüm, insanın bu dünyadan göçmesi” (182)

öñg : “ön, ön taraf” (405)

öp- : “öpmek” (289)

öpüş : “öpme, öpücük” (226)

örgät- : “öğretmek” (493)

öw (öy) : “ev, hane” (170)

öylî : “avlu” (?) (472)

öz : “kendi, kendisi” (280)

p

pas (bkz. *päs*) (89)

passat (?) (392)

pazir-aluy et- : “misafir etmek, ağırlamak” (376) // Fars. *pazirâ ‘i kardan* “ağırlamak”

pâdişâ : (Fars. *pâdşāh* / *pâdişāh* پادشاه) “padişah, hükümdar, Allah, Tanrı” (465)

pāk : (Fars. *pāk* پاک) “temiz, tamamıyla, tümüyle” (60)

pâré-zâd : “yaratıklar, acayip garip yaratıklar, garip şeyler” (348)

pāhlivân (pä:livân) : (Fars. *pehlevān* پهلوان) “yiğit, kahraman, pehlivan, iri cüsseli” (380)

pānâ : (Fars. *penāh* پناه) “sığınma, iltica, sığınak” (473)

päs : (Fars. *pes* پس) “arka, sonra, geri, öyleyse, o zaman, bunun üzerine” (392)

pedār : (Fars. peder / pider پدر) “baba, kayınpeder, peder” (13)

peyşinnə (?) : “peşinden, arkasından” (94)

pişkā : (Fars. peşkeş پیشکش) “ikram, takdim, hediye” (307)

piş nāvāz ol- (?) : “karşılama” (545)

piyādā : (Fars. piyāde پیاده) “yaya, yayan, yürüyerek” (414)

pūl : (Fars. pūl پول) “para, banknot” (475)

R

Rabb : (Ar. Rabb رب) “Allah, efendi, sahip” (53)

raz_ol- : “razı olmak, kabul etmek” // Ar. *rāzī* راضی “rıza gösteren, kabul eden” (517)

rā : (Fars. rāh راه) “yol, kez, defa” (257)

rāhat : (Ar. rāhat راحت) “üzüntüsüz, tasasız, kedersiz” (499)

rāst : (Fars. rāst راست) “sağ, doğru, düz, dik, dürüst, sağlam” (265)

rāsm : (Ar. resm رسم) “yasa, töre, adet, tertip, yöntem” (230)

rūm : “Rumeli, Anadolu” (5)

ruşān et- : “aydınlatmak, ışıklandırmak” // Peh. *rovşen* / *revşen* روشن “aydınlık, parlak” (413)

rūkāt : (Ar. rek’at / rük’at رکعت) “namazda bir kıyam, bir rüku ve iki sücuddan oluşan hareket” (419)

S

sab (sap) : (< hesap) (204) “hesap”

sabr : (Ar. sabr صبر) “sabır, dayanma, katlanma” (74)

salām : (Ar. salām سلام) “barış, rahatlık, sonu iyi ve hayırlı çıkma” (318)

sā’āf et- (?) : “yanına aldı, sakladı” (369) (< sarf et- ?)

sā’et : (Ar. sā’at ساعت) “saat, vakit, zaman” (524)

sāxlā- (*sāxla-*) : “saklamak, gizlemek” (178)

sâxtevân (sâxtivân) : “yapı, bina, saray” // Fars. *sâxtmân / sâxtimân* ساختمان “yapı, bina, inşaat” (131)

sâl : (Fars. *sâl* سال) “yıl, sene, zaman” (6)

sâl- : “salmak, bırakmak” (370)

sâhâr : (Ar. *seher* سهر) “tan yeri ağarmadan biraz önceki vakit, sabah erken” (93)

sâlâmât : (Ar. *selâmat* سلامت) “salimlik, eminlik, korku ve endişeden uzak olma” (29)

sân : “sen” (123)

sâp- : “serpmek” (136)

sävâr ol- : “atlanmak, ata binmek”// Peh. *sevâr* سوار “binme, ata binme” (212)

sın- : “kesmek, kırmak, kesilmek, kırılmak” (531)

sillâ : “tokat” (521)

sindir- : “sındırmak, kırdırmak” (141)

şinâ : (Fars. *sîne* سینه) “göğüs, yürek” (434)

şir : (Fars. Peh. *sîr* سير) “tok, doyunmuş” (247)

şiya-puş ol- : “karalar giymek, siyah elbiseyle örtünmek” // Fars. *şiyah+puşiden* “siyah giymek” (380)

şöfrâ : (Fars. *sofre* سفره) “sofra, sofranın örtüsü” (369)

şöñ : “son, sonuncu, sonunda” (345)

şöz : “şöz, kelam” (531)

şu (şu, şü) : “şu” (134)

şuray ber- : “sormak, sorgulamak” (378)

şümäk : “kemik” (Etü. *şünük / şünük*) (351)

şür- : “şürmek, at şürmek” (54)

şürât : (Ar. *sûret* صورت) “yüz, çehre, suret, biçim görünüş” (439)

- şaaq* : (Ar. şaaq شق) “yarma, yarıma, paralama, kırma” (501)
- şangul* : (Fars. şangül شنگول) “şen, neşeli, zarif, güzel” (268)
- şâh* (şâ) : (Fars. şâh شاه) “şah, padihah, kral, damat” (11)
- şâyât* : (Fars. şâyed شاید) “belki, belki de, muhtemelen, ola ki” (13)
- şâzâdâ* : (Fars. şah+zâde) “şahın oğlu, şehzade” (31)
- şâhr* : (şâhâr 462) (Fars. şehir شهر) “şehir, kent, büyük belde, il” (8)
- şâk* : (Ar. şekk شك) “şüphe, kuşku, zan” (316)
- şâllây vur-* : “kamçılama, kamçı vurma” // Fars. şellâq شلاق “kamçı” (253)
- şâmşîr* : (Fars. şemsîr شمشیر) “kılıç” (13)
- şâmşîr-bâz* : “Kılıç kullanan, iyi kılıç kullanan kişi” (12)
- şârm ét-* : (Fars. şerm dâştan داشتن شرم) “utanmak” (156)
- şélâ* : “şöyle” (500)
- şı* (bkz. *şu*) (18)
- şîâ* : (Ar. şî’a شيعه) “taraf, Hz. Ali taraflısı, Şiilik” (263)
- şica’ât* : (Ar. şecâ’at / şucâ’at شجاعت) “yiğitlik, cesurluk, cesaret” (337, 425)
- şîgâr* : (Fars. şikâr شكار) “av, av hayvanı” (80)
- şikäs ye-* : (Fars. şikest خوردن شکست) “yenilmek, kırılmak, mağlup olmak” (424)
- şikäst ber-* : (Fars. şikest dâdan دادن شکست دادن) “yenmek, mağlup etmek” (274)
- şö* : “şu” (84)
- şu* (şö / şı / şü) : “şu” (İşaret zamiri, işaret sıfatı) (36)
- şul et-* : (Fars. şol kerdن شل کردن) “gevşetmek, yumuşatmak” (516)
- şü* : “şu” (154)
- şü’gün* : “şu gün” (429)
- şücä* : (<<şu+cüre) (Tü.+Fars. şu+cür+e) “aynı, şöyle, şunun gibi” (273) // Fars. *cür* جور “Tür, çeşit” // Fars. *în+cur* اينچور “şöyle” (Kanar 2010:115) *şücä top kimin* “aynı top gibi”(273)

şüjâ (bkz. *şücâ*) (34)

t

ta : 1. “ta” (İşaret, gösterme edatı), 2. Fars. *tā* “denk, benzer, eş, gibi” (94) (cümle başı edatı) (254)

ta’acîb (bkz. *ta’accüb*) (381)

ta’accüb : (Ar. ta’accub تعجب) “şaşıрма, şaşırp kalma” (393)

tafrîg et- : “ayırmaq, çıkarmak” // Ar.+Fars. tafriq کردن (تفریق) “ayırmaq, çıkarmak” (293)

tâ (bkz. *ta*) (34)

tâbilâ alma- (?): “dikkate almamak, önemsememek, itimat etmemek” (87, 376, 377)

tâbut : (Ar. tâbūt تابوت) “tabut, ölü taşınan sandık” (271)

tâf- : (bkz. *tâp-*) (26)

tâfil- : “bulunmak” (< tapıl-) (26)

tâfşir- : (< tapşir-) “emanet etmek, söylemek, tembihlemek” (525)

tâl (?) (411) “durmaq, kalakalmak”

tâm : (Ar. tām(m) تام) “tam, eksiksiz” (232)

tâm : (Ar. ta’ām طعام) “yemek, aş” (396)

tâp- : “bulmak” (376)

târ : “tar, telli çalgı” (249)

târîf et- : “tarif etmek, övgüyle anlatmaq” // Ar. ta’rîf تعريف) “etraflıca anlatma” (51)

tây : “tay, genç ve güçlü at” (54)

tâziyanâ : (Fars. tâziyâne تازیانه) “kamçı, kırbaç” (165)

tamâm : (Ar. tamām تمام) “tam, tamam, eksiksiz, tam olma” (26)

tambâl : (Fars. tenbel تنبل) “tembel” (236)

taraqqi et- : “büyümeq, gelişmeq”, Ar. taraqqi ترقى “yukarı kalkma, yükselme” (12)

tarağ (târâğ) : (Ar. taraf ترف) “yan, yön” (360)

- täβär* : (Fars. teber تبر) “balta” (499)
- täk* : “tek, yalnız” (107)
- täkân ye-* : (Fars. tekân خوردن) “sarsılmak, sallanmak” (130)
- tälsir-* : “acele etmek, hızlı davranmak” // Az. *teles-* “acele etmek” (379)
- tänhâ* : (Fars. tenhâ تنها) “yalnız, ıssız, boş” (92)
- täng* : (Fars. teng تنگ) “denk, eşya, yük dengi” (41)
- tärk et-* : “terk etmek, bırakmak, yalnız bırakmak” (423)
- tärkä* : “atın terkisi” (533)
- tärs-i nâtluy* : “korkmak, korku hissetmek” (381)
- tellâ* : (Fars. tella تله) “altın” (259)
- teylây* : “küçük tay, taycık” (17)
- tézrây* : “tezce, çabuk, daha çabuk” (89)
- tikâ* : (Fars. tikke تکه) “parça” (501)
- tilisim* : (Ar. tılsım, tılsım طلسم) “tılsım” (141)
- top* : “gülle, top güllesi” (273)
- toy* : “düğün, eğlence” (313)
- toz* : “toz, toprak” (405)
- tozlan-* : “tozlanmak, toz duman olmak” (402)
- tök-* : “dökmek, akıtmak” (19)
- tökil-* (*tökül-*): “toplanmak, dökülmek, birikmek” (358)
- tür* : (Ar. tovr طور) “al, eda, gidiş, davranış” (133)
- tuğuş* : “yumruk, tokat” (36)
- tur-* / *tur-* (bkz. *dur-*)
- tut-* : “tutmak, yakalamak” (34)
- tüfeng* : (Fars. tofeng تفنگ) “tüfek” (249)
- tükät-* : “tükenmek, tüketmek” (349)

tüpült- : “yığmak, tepe haline getirmek” (?) (351)

ū

ūcca : “yüce, çok, yüksek” (368)

u

u : “o, ve” (7)

uca : “yüce, yüksek” (292)

uç- : “uçmak” (249)

ü

ü : “ve” (4)

üç : “üç, 3” (470)

üklä- : “yüklemek, yığmak” (91)

üräk (bkz. *iräk*) (165)

üst : “üst, üst taraf” (252)

üz : “yüz, 100” (61)

üz : “yüz, suret, çehre” (520)

va (bkz. *vä*) (391)

vax (bkz. *vaxt*)

vaxt : (Ar. *vaqt* وقت) “vakit, zaman, saat” (412)

vali : (Fars. *valī* ولی) “ama, ancak, fakat, gel gör ki” (51)

vāsāt : (Ar. *vasat* وسط / *vāsāt* واسط) “orta, ara” (314)

vār : “var, var olan” (30)

vāz : (Fars. *vāz* واز) “açık, ortada” (337)

vä : (Ar. *ve* / *va* و) “ve, ile” (22)

vârz ol- : “yiyememek, boğazından geçmemek”(?) (392) // (?) Fars. *vârid şodan* “girmek, içeri girmek” وارد شدن (Kanar 2011:744)

vâzîr : (Ar. vazîr وزير) “bakan, vezir” (5)

vâkîl : (Ar. vakîl وكيل) “vekil” (372)

ver- : “vermek” (391)

vilâyat : (Ar. vilâyat ولاية) “il, ülke, şehir” (280)

vur- : “vurmak” (501)

y

ya : “ya” (seslenme ünlemi) (487)

yarâğ : “silah” (109)

yavaş : “yavaş, az” (292)

yazîk : “yazık, günah” (414)

yâ : (Fars. yâ یا) “ya, ya da” (53)

yâd : (Fars. yâd یاد) “hatırlama, anma” (419)

yâdla- : “hatırlamak, hatıra getirmek” (423)

yâxşı “iyi, hoş, güzel”, Az. yaxşı, Özb. yaxshı (15)

yâlân : “yalan” (158)

yâl: (Fars. yâl یال) “boyun, ense, yele, gerdan” (37)

yân : “yan, taraf” (405)

yân- : “yanmak” (229), *yan-* (Doerfer / Heschke 1993: 652)

yârat- : “yaratmak” (113)

yâri : “yarı” (213) // *yârım* (Doerfer / Heschke 1993: 652)

yârıla yârıla : (hendiadioyin) (< yayıla yayıla ?): “salına salına, yayıla yayıla ?” (169)

yâş : “yaş, göz yaşı” (185) *yâş* (Doerfer/ Heschke 1993: 653)

yât- : “yatmak, uzanmak” (185)

yâtur- (*yatir-*) : “yatırmak” (273)

yâz- : “yazmak” (173)

yäg-däsdä : “tek seferde” // Fars. *yek+dest* “tek el, bir sefer” (429)

yäk : (Fars. *yek* یک) “tek, bir” (526)

yäkä : (Fars. *yekke / yeke* یکه) “yalnız”, (< *yek+e*) (330)

ye- (*yé-*) : “yemek” (130)

yekkä (bkz. *yäkä*) (201)

yem : “yem, hayvan yemi” (19)

yer (*yér*) : “yer, toprak” // *yer* (Doerfer/ Hesché 1993: 653) (324)

yeri- : “yürümek” (335)

yet- : “yetmek, ulaşmak” (117)

yetdi : “yedi, 7” (56) , *yēti* (Doerfer/ Hesché 1993: 653)

yetär- :(bkz. *yetir-*)

yetir- : “ulaşmak” (115)

yetişdir- /*yetiştir-* : 1. “yaratmak, bir anda ortaya çıkarmak” 2. “Ulaştırmak” (296, 482)

yıyl- : “toplanmak, birikmek” (276)

yıyıştır- : “yığmak, yığıştırmak” (90)

yıyla- : “ağlamak, inlemek” // *yīyla / īyla* (Doerfer/ Hesché 1993: 654) (204)

yıxil- : “düşmek, yıkılmak” (531)

yox : “yok” (2)

yol : “yol” (142)

yolla- : “yollamak, göndermek” (484)

yöxi : “uyku” (448), *ūdıqu (Doerfer/ Hesché 1993: 651)

yū- : “yıkamak” (94), *yū-* (Doerfer/ Hesché 1993: 655)

yuxanow et- : “uyandırmak” (524)

yuxârı (*yuqğari*) : “yukarı, yukarıya” (12)

yuxiyä kês- : “uyuklamak, uykuya dalmak” (512)

yul-yulâyu (?) : “yol gitmek, yol yolamak” (478)

yumul- : “saldırmak, atılmak” (273)

Z

*zânu*band : (Fars. *zānu*+*band*) “diz bağı” // Fars. *zānu* زانو “Diz” +*band* “bağ” (< *bastan*) “bağlamak” (305)

zât : (Ar. *zāt* ذات) “1. zât, saygıya değer kimse, kendi, asıl 2. şey, eşya” (152)

zâbân : (Fars. *zebân* زبان) “dil, lisan” (400)

zâhir : (Ar. *zâhir* ظاهر) “görünen, görünür” (296)

zândä : (Fars. *zinde* / *zende* زنده) “canlı, diri” (409)

zâräng : (Fars. *zereng* زرنگ) “taze, yeni, uyanık, kurnaz” (400)

*zindägânlu*y : (Fars.+Tü. *zindägân*+*lu*y) “yaşamak, sağlıklı olmak, hayatta olmak” (10) // krş. Fars. *zendegânî*

zor-bâzi : “yiğit, güçlü kollu, güçlü kolları olan adam” // Peh. *zūr* / *zor* زور “güç, kuvvet”, Fars. *bāzu* بازو “kol, kuvvet, güç, pazu” (360)

*zow*y : (Ar. *zawq* / *zowq* ذوق) “zevk, eğlence, tadına bakma” (252)

*zow*y-*o*-*şow*y : (hendiadioyin) (Ar. *zawq wa şawq* ذوق و شوق) “zevk ve şevk, neşe ve eğlence” (249)

zūr : (Peh. *zūr* / *zor* زور) “kuvvet, güç, zor” (421)

zuvâr : “Atlı, binici, at binici” // Fars. *sāvār* سوار) “binme, binici” (41)

ŞAHIS ADLARI

akbar : “Peri Hanım’ın kardeşlerinden biri” (118)

alî : “Hz. Ali” (91)

arab zāngi : “Şah İsmail II.’nin eşlerinden biri, üçüncü eşi, erkek gibi savaştan ve erkek olduğunun anlaşılmaması için siyah bir örtü örtünen kahraman kadın karakter” (372)

asad : “Peri Hanım’ın kardeşlerinden biri” (118)

gulzâr : “Şah İsmail I.’in eşlerinden biri, ilk eşi” (51)

ğambâr : “Peri Hanım’ın en küçük kardeşi, savaşta ölen kardeşi” (246)

hasan : “Peri Hanım’ın kardeşlerinden biri” (118)

heydar : “Peri Hanım’ın kardeşlerinden biri” (246)

husäyn : “Peri Hanım’ın kardeşlerinden biri” (118)

ismâil (ismâîl / ismâl) : “Hikayenin baş kahramanı, Şah Tahmasb I.’in büyük oğlu Safevi şahı, Şah İsmail II., 1576-1578 tarihleri arasında Safevi Devleti’ni yönetmiştir.” (22)

päri : “Şah İsmail II.’nin eşlerinden, ikinci eşi” (122)

säfdâr : “Peri Hanım’ın kardeşlerinden biri” (118)

tahmâs : “Şah İsmail I.’in oğlu, Şah İsmail II.’nin babası, Safevi şahı Şah Tahmasb I., 1524- 1576 tarihleri arasında Safevi Devleti’ni yönetmiştir.” (2)

SONUÇ

Çalışmamızda İran'ın Horasan bölgesinin Kuçan şehrinden derlenen bir metin üzerinde incelemelerde bulunulmuştur. Çalışmamız boyunca Horasan Türkçesi Kuçan diyalektinin belirgin ve ayırıcı özellikleri kısaca şöyledir;

Fonetik Özellikler

Metnimizin derleme olması neticesinde yazıya geçirilme esnasında ses kaydına olabildiğince bağlı kalınmıştır bu nedenle aynı sözün küçük ses değişiklikleri olduğu gibi kaydedilmiştir. (otırdı-otırdı gibi)

Horasan Türkçesi (Kuçan ağzı) uzun ve kısa vokaller bulunmaktadır, vokallerde uzunluk, aslî uzunluk ve ikincil uzunluk olmak üzere ikiye ayrılır. Aslî uzunluk çoğunlukla alıntı sözlerde bulunmakla birlikte Türkçenin eski dönemlerinde bulunan kimi vokal uzunlukları Horasan Türkçesinde korunmuştur ve devam etmektedir. İkincil vokal uzunlukları ise hece yutumu (haploloji), hece kaynaşması (kontraksiyon) gibi kimi ses olayları sonucunda ortaya çıkabilmektedir.

Horasan Türkçesinin Kuçan ağzında yuvarlak a (â) sesi yaygın olarak kullanılmaktadır, Türkçenin aslî vokali olmayan bu ses Farsçanın etkisiyle Horasan Türkçesine (Kuçan ağzı) girmiştir, bilindiği üzere Özbekçede (Tacikçe etkisiyle) de bulunan bu vokalin kullanım sıklığı epey yüksektir.

Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) ses değişimleri genel olarak bir düzenlilik göstermemekle birlikte, değişmelerin daha çok kalından inceye, sedasızdan sedalıya doğru olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) orta hecede 'a', 'ı', 'i' 'u' vokalleri kimi durumlarda düşme temayülü gösterirken, kimi durumlarda da 'ı', 'i' türemesine rastlanabilmektedir. Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) vokallerde artlık-önlük ve düzlük-yuvarlaklık uyumu bozulmuştur. Düzlük-yuvarlaklık uyumu açısından Horasan Türkçesi (Kuçan ağzı) Eatü. ile paralellik gösterir; göz-i "gözü", gör-di "gördü". Metnimizde diğer Oğuz grubu Türk lehçelerinde olduğu gibi söz başında k>g, q>ğ, t>d ses değişimleri büyük oranda

gerçekleşmiştir. Bir başka dikkat çekici değişme de d > *δ > y (gidämän > giyämän “gidiyorum, gideceğim”) değişmesidir.

Metnimizde benzeşme de dikkat çekici derecede meydana gelen ses olayları arasındadır. Metinde ilerleyici (progressive assimilation) benzeşme, gerileyici benzeşme (regressive assimilation) örneklerine sıkça rastlanırken yarı benzeşmeye ise bunlara oranla daha az rastlanmaktadır. Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) alıntı sözlerde bulunan h konsonantı düşmektedir/erimektedir; şâzâdâ “şahzade/şehzade”, pâdişâ “padişah”, dâstgâ “destgah, öteberi, mal mülk”. Horasan Türkçesinde çokluk ekindeki -r sesi kimi zaman erir ve kendinden önceki vokale bir uzunluk bırakır. Metnimizde kimi sözlerde, söz başı b-, k-/q-, t- konsonanları korunmuştur; ber- “vermek”, keç- “geçmek”, tök- “dökmek”.

Morfolojik Özellikler

Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) fiil çekimi yapılırken 3. Çokluk şahıs eki -lAn şeklinde çekimlenir. Bu özellik Horasan Türkçesinin (Kuçan ağzı) karakteristik özelliklerinden biridir. Burada bahsedilen -r > -n değişimi Farsça bir örneksene sonucu meydana gelmiştir. Farsçada fiil çekiminde 3. Çokluk eki -(A)nd şeklindedir ancak konuşma esnasında -(A)n şeklinde telaffuz edilmektedir. (Alavi /Lorenz 1972: 243-248) İşte burada bahsedilen ek Farsçadaki ekin örneksenmesiyle Horasan Türkçesinde de kullanılır hale gelmiştir. (Doerfer 1998: 111-117)

Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) Oğuz grubu Türk lehçelerinde kullanılan isimden isim yapma ekleri yanında, isimden isim yapma görevinde -lA (üçalasi “üçü birlikte”), -gInA (ârämginä “yavaşça”) gibi güney-doğu (Karluk) Türk lehçelerine özgü ekler de kullanılmaktadır. Az.’da sıkça kullanılmasına rağmen, TmT.’de az rastlanan GT. ve Tütü.’de ağızlar dışında rastlanmayan -AndA gerundium eki Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) de kullanılmaktadır. (krş. Az.Tü. -anda)

Metnimizde genitif eki -i şeklindedir; ismâilî xâtını “İsmail’in hatunu (eşi)”. Akkuzatif ekleri +I, +U ; +n ; +nI şeklindedir. Kullanım sıklığı en fazla olan +I’dır. Ablatif ekinin +dAn şekli yanında +nAn şekli de kullanılmaktadır. Instrumental eki +nAn; +nA olarak kullanılmaktadır. Bu şekil +lA (+lAn) şeklinden değişmiş

olmalıdır. Horasan Türkçesinin Kuçan ağzından derlenen metnimizde soru edatı (mI/mU) kullanılmamaktadır, soru anlamı vurgu ile sağlanmaktadır. Bu İran Türk lehçelerinde görülür. Horasan Türkçesinde dönüşlülük zamiri olarak ‘öz’ kullanılmaktadır.

Horasan Türkçesi (Kuçan Ağzı)’nde şimdiki zaman çekiminde, Özbek ve Yeni Uygur Türkçelerinde şimdiki ve gelecek zaman eki olarak (present tense) kullanılan -a-, -ä- (ünsüz bitimli fiillerde), -y- (ünlü bitimli fiillerde) eklerini kullanmaktadır. Şahıslara göre çekim ekleri; 1.Teklik -AmAn, 2.Teklik -AsAn, 3.Teklik -AdI,-AđI , 1. Çokluk-AmIz, 2. Çokluk -AsIz, 3. Çokluk-AIAn, -AllAn şeklindedir.

Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) öğrenilen geçmiş zaman eki -mIş/-mUş kullanımı çok sınırlıdır, öğrenilen geçmiş zaman eki daha çok Azerbaycan Tü. (Azerbaycan Türkçesinde 1. şahıslarda -miş diğer şahıslarda -ib) ve Türkmencede olduğu gibi -IpđI şeklinde kullanılmaktadır. Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) gelecek zaman için ayrı bir ek ve çekim bulunmamaktadır, şimdiki zaman eki cümledeki anlama göre gelecek zaman görevi de üstlenebilmektedir.

Horasan Türkçesi (Kuçan ağzı) için karakteristik özelliklerden biri de öğrenilen geçmiş zamanın hikâye birleşik çekimidir. Bu çekim cümleye göre şimdiki zamanın hikâyesi ve anlatılan geçmiş/ şimdiki zamanın hikayesi anlamı da verebilmektedir. Bu çekim Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) -UđI/ -IdI ekiyle yapılır; âtä minüdi “ata binmişti, biniyordu”, gälîdi “gelmişti, geliyordu”. Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) cevheri fiil (isim fiili) diğer Oğuz grubu Türk lehçelerinde olduğu gibi, i- şeklinde kullanılmaktadır.

Sentaktik Özellikler

Horasan Türkçesinin (Kuçan ağzı) sentaksı, Basit cümle yapısı; özne+ nesne+ yüklem şeklindedir. Birleşik cümle yapısında, özellikle ki’li cümlelerde ve çun’la veya vaxtı ki ile başlayan cümle başı edatlarında Farsçanın cümle yapısı etkindir. Metnimizde devrik cümleler de konuşmaya bağlı olarak sıkça geçmektedir. Horasan Türkçesinde Farsça örneksime yardımcı (modal) fiil kullanımı epey yaygındır, fiiller Türkçeye çevrilmiştir fakat yapı Farsçadaki gibi kopyalanmıştır.

Şart kipi çekiminde Farsça alıntı eger/ ger’li yapılar sıkça kullanılmaktadır; eger ile başlayan şart cümlelerinde yüklem istek kipindedir, ancak 3.t.ş. ta -sA yerine -sIn şekli hakimdir. 3.t.ş. emir kipindedir. Azeri Türkçesinde istek -A şeklindedir. âgâr gâbul etmâsin “ (eğer) kabul etmezse”.

Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) gereklilik kipi *gâräk* + istek kipi ile gerçekleşir. (Fars. bāyad +istek kipi) şeklinde kullanılır, diğer Oğuz grubu Türk lehçelerinde kullanılan -mAll eki Horasan Türkçesinde mevcut kullanımına rastlanmamıştır. Horasan Türkçesinde Farsçanın etkisiyle istek kipinin kullanımında *iste-* modal fiilin kullanımı da epey yaygındır; *iste-* +dilek kipi (Fars. xwāstan +dilek kipi)

Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) yeterlilik (iktidar) çekimi başar- fiili ile yapılmaktadır. Yeterlik için kullanılan *başar-* fiilinin yardımcı fiil olarak içinde bulunduğu cümlenin yüklemi emir-istek kipinde çekimlenir. Farsçada *tavānestan* (توانستن) “ Yapabilmek, muktedir olmak” fiili ile yapılan yeterlilik çekimi Horasan Türkçesini de etkilemiştir, sentaks olarak Farsça yapı kopyalanmıştır; şâzâdâ özü bâşârâr minî işğini âşsin “Şehzade kendisi bunun kapısını açabilir.”

Hendiadyoin kullanımının metnimizde iki şekli geçmektedir, ilki aynı kelimenin iki kez tekrarlanması veya ikinci söze +A eklenmesi şeklinde kurulan (buradaki -A gerundium ekidir) yapıdadır; ârâm ârâm gâlîdi (154) “yavaş yavaş geliyordu”, yârıla yârıla gâlâr (169) “salına salına (?)”, üst üstâ yâtırdı (273) “üst üste yatırdı”, ayıl ayıla ğoydılan (297) “akıl akıla koydular, fikirleştiler”, ikincisi ise konsonantla başlayan sözlerde ikinci tekrarın ilk sesinin ‘m’ye değişmesi, vokalle başlayan sözlerde ise ikinci tekrarın söz başına ‘m’ sesi eklenmesi ile kurulan yapıdır; pұл mұlı , cavâhirat (109) “para mara, mücevherler”, dâý mâylâ bu âdam mâğamlâ tûmâm xâkâ hâmsân olâr (426) “dağ mağlar bu adam madamlar hepsi yerle bir olur”, bizî öy möyimiz yo’x-di (474) “bizim ev mevimiz yoktur! ”

Leksikolojik Özellikler

Horasan Türkçesi (Kuçan ağzı), Eski Türkçe birçok sözü korumaya ve yaşatmaya devam etse de bölgede resmi bir yazı dili olarak kullanılmaması değişik dillerden alıntıların yerleşmesini kolaylaştırmakta ve ortak unsurların zemininde

standart bir lehçe oluşmasına engel olmaktadır. Böylece Horasan Türkçesi köyden köye, şehirden şehire farklılaşmalar göstermektedir.

Horasan Türklerinin, özellikle erkeklerin çift dilli olmaları Bölgede resmi dil olan Farsçanın etkisini günden güne artırmasına, Horasan Türkçesinin yok olmaya doğru yol almasına neden olmaktadır. Aynı zamanda Horasan Türklerinin de Farslar gibi Müslümanlığın Şîî mezhebini benimsemiş olmaları dini açıdan da birçok Arapça ve Farsça alıntıyı beraberinde getirmektedir.

Horasan Türkçesinde (Kuçan ağzı) Farsçadan kopya-çeviri yardımcı fiillerin kullanımı azımsanmayacak derecededir; *şodan* (شدن) “olmak”, *zeden* (زدن) “vurmak”, *kerden* (کردن) “yapmak, etmek” yardımcı fiilleri metinde sıkça karşımıza çıkmıştır.

Ayrıca Horasan Türkçesi, Özbekçe, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Moğolca kimi leksikolojik unsurları da bünyesinde barındırmaktadır.

KAYNAKLAR

Açıköz, Halil (2009), “Türk Dillerinde ‘Birleşik Zaman Çekimi’ Meselesi”, (Saint Petersburg State University XXV International Conference on Souce Studies and Historiography of Asia and Africa “Asian and African Studies in the Dialogue of Civilazation”, 22-24 Nisan 2009), St. Petersburg.

Ahundov, Ehliman (1994), *Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri*, 2. Baskı, TDK yay., Ankara. (Türk çeviriyazısına aktaran “Giriş” ve “Sözlük” bölümlerini yazan: Semih Tezcan)

Aksan, Doğan (2007), *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, 4. Baskı, TDK yay., Ankara.

Alavi, Bozorg/ Lorenz, Manfred (1972), *Lehrbuch der Persischen Sprache*, Max Hueber Verlag, München.

Arat, Reşit Rahmeti (1979), *Kutadgu Bilig III (İndeks)*, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü yay., İstanbul.

----- (2007), *Kutadgu Bilig I (Metin)*, 5. Baskı, TDK yay., Ankara.

Argunşah, Mustafa / Yüksekaya Gülden Sağol (2012), *Tarihi Türk Leçeleri (Karahanlıca-Harezmece-Kıpçakça Dersleri)*, 3. Baskı, Kesit yay., İstanbul.

Azerbaycan Dialektoloji Lüğeti(1999), 1. Cilt A-L, TDK yay., Ankara.

Azerbaycan Dialektoloji Lüğeti(2003), 2. Cilt M-Z, TDK yay., Ankara.

Azmun, Yusuf (2005), “Türkçe- Çağdaş Farsça Fonetik ve Semantik İlişkileri Üzerine Notlar”, *Şinasi Tekin’in Anısına “Uygurlardan Osmanlıya”*, sf. 148-170, İstanbul.

Banguoğlu, Tahsin (2007), *Türkçenin Grameri*, 8. Baskı, TDK yay., Ankara.

Bayatlı, Hidayet Kemal (1996), *Irak Türkmen Türkçesi*, TDK yay., Ankara.

Biray, Himmet (1999), *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim*, TDK yay., Ankara.

Blağa, Rafael (1997), *İran Halkları El Kitabı* (Handbook of Iranian Peoples).

Bosnalı, Sonel (2009), “Halaç Türkçesinde Buyruk, İstek, Şart ve Gereklilik Tümceleri”, *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi (UTEK)*, 27-28 Ağustos 2007, İstanbul Kültür Üni. Yay: 95, İstanbul.

Bozkurt, M. Fuat (1975), *Untersuchungen Zum Bojnurd-Dialekt Des Chorasantürkischen Dissertatio*, Georg-August-Universität, 319 sf. Göttingen. (Doktora Tezi)

----- (1999), “Horasanlılar”, *Türkleri Dili*, TC. Kültür Bakanlığı yay., Ankara, sf. 325-338.

Bulut, Faik (1998,) *Horasan Kimin Yurdu?*, Berfin yay., İstanbul.

Büyük Larousse (1986) “Horasan” (maddesi) 11.Cilt, sf. 5388, Interpress yay., İstanbul.

Cemrasi, Ali Asgar (1386-Hicri), *Xalaç Tile- Qarşu Baloğqa Selam*.

Clauson, Sir G. (1972), *An Etimological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford: Clarendon Press.

Coşkun, Volkan (2000), *Özbek Türkçesi Grameri*, TDK yay., Ankara.

Çağatay, Saadet (1972), *Türk Lehçeleri Örnekleri II (Yaşayan Ağız ve Lehçeler)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yay., Ankara.

Dankoff, Robert (2007), *Divan-ü Lügat'it Türk- Mahmud el-Kāşgarī*, Kabcacı yay., İstanbul. (Çev. Serap Tuba Yurtsever, Seçkin Erdi)

Demir, Nurettin/ Yılmaz, Emine (2010), *Türk Dili El Kitabı*, 5. Baskı, Grafiker yay., Ankara.

Derleme Sözlüğü (1963-1982) 1-12. Cilt., TDK yay. NO:211, Ankara

Develi, Hayati (1999), “Türkiye Türkçesinde İç Seste Ünsüz Benzeşmesi ve Yansızlaşması”, *III. Uluslararası Türk Dili Kurultayı-1996*, TDK Yay., sf. 295-302, Ankara.

Devellioğlu, Ferit (2007), *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 24. Baskı, Aydın Kitabevi yay., Ankara.

Dilçin, Cem (1991), *Süheyl ü Nev-Bahār (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Atatürk Kültür Merkezi yay., Ankara.

Doerfer, Gerhard (1963), *Türkische und Mogolische Elemente im Neupersischen (Band I)*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden.

----- (1965), *Türkische und Mogolische Elemente im Neupersischen (Band II)*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden.

----- (1967), *Türkische und Mogolische Elemente im Neupersischen (Band III)*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden.

----- (1974), “İran'da Bir Dilbilim Araştırma Gezisi Üzerine Rapor”, *TDAY-Belleten 1973–1974*, Ankara, S.195–202 (Çev. Semih Tezcan)

----- (1978), “Das Chorasantürkische”, *TDAY-Belleten-1977*, TDK yay., Ank. Üni. Basımevi, Ankara, sf. 126-204

----- (1987), “İran’da Türkler” (23 Kasım 1987 günü Türk Dil Kurumunda yapılan konuşma)

----- (1988), *Grammatik des Chaladsch* (Tucologica 4), Harrossowitz Verlag, Wiesbaden.

----- (1991), “Göttinger Turkologische Forschungen in Iran”, *Türkische Sprachen und Literaturen* (Materialien der 1. Deutschen Turkologen-Konferenz, Bamberg, 3-6 Juli 1987), sf. 103-111, Harrossowitz Verlag, Wiesbaden.

----- (1992), “Chorasantürkische Aus Dem Türkenkessel”, *TDAY-Belleten-1987*, TTK. Basımevi, Ankara, sf. 81-102.

----- (1993), “Das Türkische Suffix –miş Als Lehnment”, *Sprach und Kulturkontakte der Türkischen Völker* (Materialien der zweiten Deutschen Turkologen- Konferenz, 13-16 Juli 1990), Harrossowitz Verlag, Wiesbaden.

----- (1998), “The Suffix od the Third Person Plural of the Verb in Khorasan Turkic”, *Studia Turcologica Cracoviensia*, S.5 , sf. 111-117, Göttingen.

----- (1999), “İran’daki Türk Dil ve Lehçeleri ile Bunların Hayatta Kalma Şansı”, *III. Uluslararası Türk Dili Kurultayı-1996*, TDK Yay., sf. 303-310, Ankara.

----- (2006), “Irano-Turkic”, *Turkic-Iranian Contact Areas (Turcologica 62)*, sf. 93-113, Harrossowitz Verlag, Wiesbaden.

----- (2008), “İran’daki Türk Dilleri”, *Dil Araştırmaları Dergisi*, S.3, Güz-2008, sf. 99-110.(Çev. Prof. Dr. Sultan Tulu)

Doerfer, Gerhard/ Hesch, Wolfram(1989), *Südoghische Materialien aus Afganistan und İnan*, Otto Harrossowitz Verlag, Wiesbaden.

-----/----- (1993), *Chorasantürkische (Wörterlisten, Kurzgrammatiken, Indices)* (Turcologica 16), Harrossowitz Verlag, Wiesbaden.

-----/----- (1998), *Türkische Folklore-Texte Aus Choras* (Turcologica 38), Harrossowitz Verlag, Wiesbaden.

-----/----- (2002), “Horasan Türklerinin Tarihi ve Edebiyatı”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.14, Güz-2002. (Çev. Prof. Dr. Sultan Tulu)

Eckmann, Janos (2005), *Çağatayca El Kitabı*, 3. Baskı, Akçağ yay., Ankara. (Çev. Prof. Dr. Günay Karaağaç)

Eker, Süer (2002), *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker yay., Ankara.

-----, “Türkçe-Farsça İlişkilerine Ses, Biçim ve Tümcebilgisi Düzeylerinde Eşzamanlı Genel Bir Bakış” (Turcologica 79), Harrossowitz Verlag, Wiesbaden.

Eltazarov, Juliboy (2010), *Özbekçe Öğreniyoruz*, IQ Kültür Sanat yay., İstanbul.

Emet, Erkin (2008), *Doğu Türkistan Uygur Ağızları*, TDK yay., Ankara.

Ercilasun, Ahmet Bican (1988), “Batı Türkçesinin Doğuşu”, *Uluslararası Türk Dili Kongresi- 1988*, Ankara.

----- (2007)(Editör), *Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ yay., Ankara.

Erdal, Marcel (1991), *Old Turkic Word Formation, A Functional Approach to the Lexicon*, Vol. I-II, Wiesbaden: Harrasonwitz.

----- (2004) *A Grammar Of Old Turkic*, Leiden: Brill Academic Publishers.

Ergin, Muharrem (1971), *Azeri Türkçesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yay., İstanbul.

----- (2006), *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak yay., İstanbul.

----- (2008), *Dede Korkut Kitabı 1 (Giriş-Metin-Faksimile)*, 6.Baskı, TDK yay., Ankara.

Fazsy, Szabolcs (1977), *Das Bodschnurdi, Ein Türkischer Dialekt In Chorasani, Ostpersien*, Dissertation...Universität Zürich. 426, (2)Pp. Zürich (Studenten-Schreib-Service). (Doktora Tezi)

Gabain, Von Annemarie (2007), *Eski Türkçenin Grameri*, 5. Baskı, TDK yay., Ankara. (Çev Prof. Dr. Mehmet Akalın)

----- (2007a) “Türk Dillerinin Tipik Özellikleri”, *Turkish Studies /Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/2 Spring-2007. (Çev. Yrd. Doç. Dr. Mevlüt Gültekin)

Golden, Peter B. (2006), *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Karam yay., 2 Baskı, Çorum. (Çev. Prof. Dr. Osman Karatay)

Gökdağ, Bilgehan A./ Rıza Heyet (1992) “İran Türklerinde Kimlik Meselesi”, Varlık Yay., S. 105 , Tahran.

Grousset, René (2011), *Stepler İmparatorluğu(Attila, Cengiz Han, Timur)*, TTK yay., Ankara.

Grönbech, Kaare (2011), *Türkçenin Yapısı*, TDK yay., Ankara. (Çev. Prof. Dr. Mehmet Akalın)

Gülensoy, Tuncer (2011), *Türkiye Türkçesindeki Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü –Etimolojik Sözlük Denemesi-, I. A-N*, 2. Baskı, TDK yay., Ankara.

----- (2011) *Türkiye Türkçesindeki Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü – Etimolojik Sözlük Denemesi-, II. O-Z*, 2. Baskı, TDK yay., Ankara.

Hacıeminoğlu, Necmettin (1996), *Karahanlı Türkçesi Grameri*, TDK yay., Ankara.

Hanser, Oscar (2003), *Türkmence El kitabı*, Kebikeç yay., İstanbul. (Çev. Zuhâl Kargı Ölmez)

Hatiboğlu, Vecihe (1972), *Türkçenin Sözdizimi*, TDK yay., Ankara.

Hazai, Georg (1986), “Türk Dilleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.40, sf.125-128- (Çev. Prof. Dr. Kemal Aytaç)

Hesche, Wolfram (2002), “Die Himmelsrichtungen im SW-Türkischen”, *Materialia Turcica* 23, sf. 53-80, Pontus Verlag, Göttingen.

Heyet, Cevad, "Horasan Türkçesi", *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası*, Sayı, 5.

Xiyavi, Rovshen (1383-Hicri), *Ferheng-e Tārihi Tetbiki-ye Zebānhā-ye Ural-Altai (Cilt 1.)*, “Ural-Altay Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihi Sözlüğü”, Bahşayeş Neşriyat.

İlker, Ayşe (1997), *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil*, TDK yay., Ankara.

İmamoğlu, Ahmet Hilmi (2005), *Tuhfe-i Şâhidî* (Farsça-Türkçe Manzum Sözlük), Muğla Üniversitesi yay., Muğla.

Johanson, Lars (2007), *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*, TDK yay.,Ankara. (Çev. Prof. Dr. Nurettin Demir)

Johanson, Lars / Csato, Eva (1998) (Editörler), (Azerbaijani, Türkmen, Turkic Languages of Iran maddeleri) *The Turkic Languages*, Routledge, London and New York.

Jyrkankallio, P.(1987) “Günümüzdeki Türk Kavimlerine Umumi Bir Bakış”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.51, sf. 105-128, İstanbul. (Çev. Prof. Dr. Kemal Aytaç)

Kalafat, Yaşar (2005), *İran Türklüğü –Jeokültürel boyut-*, Yeditepe yay., İstanbul.

Kanar, Mehmet (2010), *Farsça-Türkçe Sözlük*, Say yay., 2. Baskı, İstanbul.

----- (1374a-Hicri), *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük* (Ferheng-e Farsî be-Torkî-yi İstanbulî), Şirin Neşriyat, Tehran.

----- (1374b-Hicri) *Büyük Türkçe-Farsça Sözlük* (Ferheng-e Torkî-yi İstanbulî be-Farsî), Şirin Neşriyat, Tehran.

Kara, Mehmet (2012), *Türkmen Türkçesi Grameri*, Etkileşim yay., İstanbul.

Karatay, Osman (2003), *İran ile Turan (Hayali Milletler Çağında Avrasya ve Ortadoğu)*, Karam yay., Ankara.

Kaya, Ceval (2008), *Rızvan Şah ile Ruh-Afza Hikayesi*, TDK yay., Ankara (Sözlük-dizin bölümleri sf. 173-216).

Kazı, Hacı Murad Durdı (1382-Hicri), *Ferheng-e Kazı: Farsi-Turkmani*, Gol Neşriyat, Meşhed.

Kıral, Filiz (2000), “Copied Relative Constructions in Khalaj”, *Turcologica 46 (Studies on Turkish and Turkic Languages)*, 181-188, Harrossowitz Verlag, Wiesbaden.

----- (2006), “İzafet Constructions in Turkic Varieties of İnan”, *Turcologica 61 (Turkic Languages in Contact)*, sf. 158-165, Harrossowitz Verlag, Wiesbaden.

Korkmaz, Zeynep (1989), “Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu”, *TDAY-Belleten-1971*, 2. Baskı, Ankara.

----- (1992), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK yay., Ankara.

----- (1988), “Türkiye Türkçesinde ‘İktidar’ ve ‘İmkan’ Gösteren Yardımcı Fiiller ve Gelişimleri”, *TDAY-Belleten-1959*, TDK. Yay., 2. Baskı, Ankara.

Kubilay, Aysun/ Holger, Knudsen/ Siegfried, Nentwig(1978), *Almanca-Türkçe Türkçe-Almanca Telaffuzlu Sözlük*, Fono yay., İstanbul.

Lessing, Ferdinand D. (2003), *Moğolca-Türkçe Sözlük* (Cilt 1. A-N, Cilt 2. O-Z), TDK yay., Ankara. (Çev. Prof. Dr. Günay Karaağaç)

Ligeti, L. (1998), *Bilinmeyen İç Asya*, 2.Baskı, TDK yay., Ankara. (Çev. Sarettin Karatay)

Mezerici, Celal Guli-Zadeh (1390-Hicri), *Āšnā-yi bā-zebān-e Torki-yi Xorāsāni (Xurāsān Türkü Dili Tānışıklığı)* “Horasan Türkçesi El Kitabı” (A Guide of the Language of Khurasan), Dāmine Nashriyat, Meşhed.

Milan, Adamoviç (2003), “Zu Den Deiktika der Turksprachen”, *Materialia Turcica 24*, sf. 151-160, Pontus Verlag, Göttingen.

Monchi-Zadeh, Davoud (1990), *Wörter aus Xurāsān und ihre Herkunft*, Acta Iranica 29, Leiden.

Oğuz, Öcal M. ..vd. (2007), *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, 5. Baskı, Grafiker yay.,Ankara.

Önen, Yaşar/ Şanbey, Cemil Z. (1993), *Almanca-Türkçe Sözlük* (Cilt 1. A-N, Cilt 2. O-Z.), TDK yay., Ankara.

Öner, Mustafa (1998), “Türkçede Soru ve Belirsizlik”, *Türk Dili Dergisi*, S.557, sf.401-412.

----- (2006), “Türkçede İsimden Fiil Yapımı Üzerine Notlar”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, S.1, sf.60-76.

Özkan, Nevzat (1996), *Gagauz Türkçesi Grameri* (Giriş-Ses Bilgisi-Şekil Bilgisi-Cümle-Sözlük-Metin Örnekleri), TDK yay., Ankara.

Öztopçu, Kurtuluş vd.(1999), *Dictionary of the Turkic Languages*, Routledge, London-New York.

Öztürk, Rıdvan (1994), *Yeni Uygur Türkçesi Grameri*, TDK yay., Ankara.

----- (1997), *Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil*, TDK yay., Ankara.

----- (2005), *Özbek Türkçesi El Kitabı*, Çizgi Kitabevi, Konya.

Saray, Mehmet (2006), *Türk-İran İlişkileri*, Atatürk Arştırma Merkezi yay., Ankara.

Sarrafi, Ali Reza (1999), “İran Türklerinin Dili Ve Folkloru”, *Varlık*, S. 114–3, sf. 60–71.

Schönig, Claus (2000), *Mongolische Lehnwörter im Westoghuischen* (Turcologica 47), Harrossowitz Verlag, Wiesbaden.

Serebrennikov, B.A./ Gadjeva, N. Z. (2011), *Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihi Grameri*, TDK yay., Ankara. (Çev. Tevfik Hacıyev-Mustafa Öner)

Shälchi, Amir (1370-Hicri), *Ferheng-e Guyeşi-ye Horāsān-e Bozorg* (A Dictionary of Khorasanian Dialect) “Horasan Ağzının Büyük Dialektoloji Sözlüğü”, Nashr-e Markaz, Tehran.

Tekin Şinasi / Tekin Gönül Alpay (1994), *Khwandamir Habibu's-Siyar*, (tome three), *The Region of the Mongol and the Turk* (Part one: Genghis Khan- Amir Temür), Central Asian Sources, Harvard University.

Tekin, Talat (1998), "On the Etymology of Turkish *değil*", *The Mainz Meeting* (Proceeding of the Seventh International Conference on Turkish Linguistic, 3-6 August 1994, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.

----- (2003) *Orhon Türkçesi Grameri*, Sanat Kitabevi, Ankara.

Togan, A. Zeki Velidi (1942), *Bugünkü Türk İli (Türkistan) ve Yakın Tarihi* (1. Cilt Batı ve Kuzey Türkistan), Arkadaş-İbrahim Horoz- Güven Basımevleri, İstanbul.

Tulu, Sultan (1988), "İran'da Horasan Türkçesi Bir Dergi: Galam Ucu", *Uluslararası Türk Dili Kurultayı-1988*, sf. 181-186, TDK yay., Ankara.

----- (1989), *Chorasan Türkische Materialien Aus Kalāt bei Esferāyen*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin.

----- (1991) Kerem İle Aslı Hikâyesinin Horasan Varyantı", *Uluslararası Yunus Emre Sevgi Sempozyumu*, Eskişehir 13-15 Mayıs 1991.

----- (1992) "Horasan Türkçesinden İki Hikâye", *Türk Dilleri Araştırmaları*, sf. 131-153, Ankara.

----- (1993), "Folkloristische Sprachproben Im Chorasantürkischen", *Altaica Berolinensia, PIAC* (Permanent International Altaistic Conference, 34 Th Meeting, Haziran 1991). Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.

----- (1994) "Die Stellung Der Mundart Langar Innerhalb Der Klassifikation Des Chorasantürkischen", *Symposium On "The Evolution Of Turkic In Iran"*, Mainz.

----- (1999), "Horasan Türkçesindeki Yan Cümlelerde İstek Kipinin Kullanımı", 3. *Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996, Bilimsel Bildiriler*, TDK. Yay., No, 678, Ankara.

----- (2002), “Horasan Türkçesi’nde –mAg ve –dİg eklerinin İşlevi Üzerine”, *Türk Dünyası Araştırmaları* (Osman nedim Tuna Hatıra Sayısı), S. 139.

----- (2006),(Tanıtım) “Gerhard Doerfer/ Wolfram Hesch. *Türkische Folklore- Text aus Chorasán*, Turcologica 38, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 1998, XIV +504S. +2 harita., *Çankaya Üni. Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi(Journal of Arts and Sciences)*, S.5, Mayıs 2006.

----- (2009), *Horasan Türklerinden Folklor Derlemeleri* (Bocnurd Ağzı), 2.Baskı, Ekim-2009, Kömen yay., Konya.

----- (2009a), *Şehzade Kerem ile Aslıhan* (Horasan Türkçesi Varyantı), 2. Baskı, Ekim-2009, Kömen yay., Konya.

----- (2009b), *Horasan Türklerinden Masallar ve Halk Hikayeleri*, 2.Baskı, Ekim-2009, Kömen yay., Konya.

----- (2012), “İran’da Kaybolmaya Yüz Tutmuş Horasan Türklerinin Dilleri ve Kültürünün Yaşatılması”, 4. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu* (Son Sesler Duyulmadan), 23-26 Mayıs, Ankara.

----- (2012a), “Halaçça’da Emir Kipi Tipleri”, *VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı*, 24-28 Eylül 2012, Ankara.

Tuna, Osman Nedim (1987), “Ebu Verdi: İran’da Bir Türk Diyalekti”, *TDAY-Belleten-1984*, TDK Yay., Ankara, sf.215–245.

Türkçe Sözlük, (2011), TDK yay., 11. baskı, Ankara.

User, Hatice Şirin (2009), *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları –Söz Varlığı İncelemesi-*, Kömen yay., 1. baskı, Konya.

Ünal, Oğuz (1980), *Horasan’dan Anadolu’ya*, Töre Devlet yay., Ankara.

Yaman, Ertuğrul (2000), *Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Sözdizimi Bakımından Karşılaştırılması*, TDK yay., Ankara.

Yayın, Nerin (2008), *Kırgız Epik Terimler Sözlüğü I*, Ege Üniversitesi yay., İzmir.

Yılmaz, Meşkure (2008), “İran Türkleri”, Türk Dünyası Araştırmaları, S. 173 (Mart-Nisan) , sf. 63-84, İstanbul.

Yüce, Nuri (1999), *Gerundien im Türkischen (Eine morphologische und syntaktische Untersuchung)*, Simurg yay., İstanbul.

Ziyayeva, Zemine (2006), “Horasan Ağızları”, Journal of Qafqaz University, S.18, sf. 91-96.

İNTERNET KAYNAKLARI

[http://tr.wikipedia.org/wiki/Horasan_\(%C4%B0ran\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Horasan_(%C4%B0ran))

http://tr.wikipedia.org/wiki/Kuzey_Horasan

http://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCney_Horasan

http://tr.wikipedia.org/wiki/Razavi_Horasan

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Ku%C3%A7an>

http://tr.wikipedia.org/wiki/Go%C3%A7an_%C5%9Fehristan%C4%B1

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Horasanca>

EK HARİTALAR

Harita 1. İran ve Horasan Bölgesinin Konumu

Harita 2. Horasan'ın Şehir Yapılanması

Harita 3. İnan'ın 18 Mayıs 2004 Sonrası Eyalet Sınırları

ÖZGEÇMİŞ
KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Kazım ÖZDEN

Doğum Yeri : Milas /Muğla

Doğum Yılı : 1989

Medeni Hali : Bekar

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise   **2003-2007** : Milas Lisesi (Y.D.A)

Lisans   **2007-2011** : Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü

Yabancı Dil   : İngilizce

MESLEKİ BİLGİLER

2012-2013 : Muğla Ticaret Meslek Lisesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği
(Pedagojik Formasyon dahilinde staj)

2013-2014 : Milas Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Öğretmenliği